

ช่วงฝน

รวมบทความล้านนาศึกษา
ฉบับ ๘๙ ปี ราชภัฏเชียงใหม่

จัดพิมพ์โดย :

สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ฉบับที่ ๘

๘๙ ปี ราชภัฏเชียงใหม่

ช่วงผลา : รวบรวมความล้านนาศึกษา ๔๙ ปี ราชภัฏเชียงใหม่
ฉบับที่ ๔ พุทธศักราช ๒๕๕๖

ISBN : ๙๗๘-๖๑๖-๗๖๖๙-๒๐-๕

เอกสารช่วงผลา เป็นเอกสารทางวิชาการราย ๑ ปี มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้าใจและความถูกต้องด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งบทความหรือข้อคิดเห็นต่างๆ ที่ปรากฏในเอกสารทางวิชาการนี้ เป็นความคิดเห็นส่วนตัวและความรับผิดชอบเฉพาะของผู้เขียน ไม่จำเป็นต้องตรงกับความคิดเห็นหรือความรับผิดชอบของผู้จัดทำ

เจ้าของ : สถาบันภาษา ศิลปะ และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ธรรมไชย

อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุชานาฏ สิตานุรักษ์

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา ศิลปะ และวัฒนธรรม

ผู้ทรงคุณวุฒิประจำฉบับ : อาจารย์ยุพิน เข้มมุกด์

พ่อครูบุญชู

จันทร์บุตร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เรณู

อรรฐาเมศร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เสาวภา

ศักยพันธ์

บรรณาธิการ : นางสาวปนัดดา ไตค่านุช

พิสูจน์อักษร : อาจารย์ยุพิน เข้มมุกด์

นางสาวปนัดดา ไตค่านุช

ภาพปกโดย : <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=๖๓๖๑๖๐>

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์

๑๙๕-๑๙๗ ถนนพระปกเกล้า ตำบลศรีภูมิ

อำเภอเมือง เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทรศัพท์. ๐-๕๓๒๒-๑๒๑๒

โทรสาร. ๐-๕๓๒๑-๒๙๗๗

คำนิยม

ช่วงผลญา เป็นเอกสารวิชาการของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่ถือเป็นช่วงแห่งความรู้ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ประกอบกับในปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ อาเซียนหรือสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ซึ่งศิลปวัฒนธรรมจะเป็นตัวเชื่อมให้เกิดความเป็นหนึ่งในประชาคมอาเซียน อันจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และสร้างความเข้าใจระหว่างกัน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นฐานรากสำคัญของวัฒนธรรมไทยให้ถ่องแท้เสียก่อนที่จะเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมต่างชาติ แม้อยู่ในภูมิภาคเดียวกันก็มีความแตกต่างกัน แต่ความแตกต่างนั้นไม่อาจนำไปสู่ความแตกแยก เพราะมีการสร้างความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนผ่านมรดกศิลปวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ให้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวบ่งบอกให้ผู้คนในสังคมได้ทราบถึงความเป็นมาของตนเอง อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์ พื้นฟู และต่อยอด เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน และประเทศชาติต่อไป

ข้าพเจ้าในนามมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้เห็นผลงานของคณาจารย์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้รู้ทางด้านล้านนาศึกษา ได้ผลิตผลงานทางวิชาการออกเผยแพร่ และหวังว่า “ช่วงผลญา” จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้าใจ ความภาคภูมิใจ และสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชุมชน สังคม และประเทศชาติ พร้อมขอขอบคุณทุกท่านที่ได้ศึกษา ค้นคว้า จนเกิดเป็นความรู้ในเอกสารวิชาการฉบับนี้ และขอขอบคุณคณะผู้ดำเนินการทุกท่านที่ทำให้ “ช่วงผลญา” ออกเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง

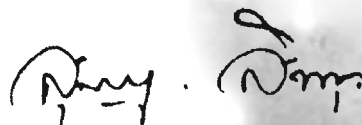
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ธรรมไชย)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

คำนำ

ภารกิจสำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ คือ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประกอบกับปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อท้องถิ่น จึงเป็นที่มาของเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม **ช่วงผลญา** ของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และเสริมสร้างความเข้าใจและความถูกต้องด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ในฐานะฐานรากของวัฒนธรรมไทย ซึ่งการเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมย่อมส่งผลต่อสัมพันธภาพอันดีของคนในสังคมที่มีความแตกต่างและหลากหลายทางชาติพันธุ์

ช่วงผลญา เปรียบเสมือนเป็นช่วงหรือศูนย์รวมแห่งความรู้ เป็นสื่อกลางในการนำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า และเป็นประสบการณ์ตรงให้สังคมได้รับรู้ ตลอดจนส่งเสริม สนับสนุนให้มีการรวบรวม เผยแพร่ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในองค์ความรู้ด้านล้านนาศึกษาที่หลากหลายมุมมอง เพื่อให้เกิดการจุดประกายความรู้ ความคิดให้ขยายวงกว้างออกไปอย่างไม่มีขอบเขตและบอกไม่ได้ว่าจะสิ้นสุดที่ใด

ข้าพเจ้าในนามสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม หวังว่าบทความใน **ช่วงผลญา** จะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการล้านนาศึกษาไม่มากนักน้อย และขอขอบคุณผู้เขียนบทความทางวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และ กองบรรณาธิการทุกท่าน รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนให้ **ช่วงผลญา** ออกไปรับใช้สังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันเป็นฉบับที่ ๔

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุชนาภ ลิตานุรักษ์)
ผู้อำนวยการสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บรรณาธิการแถลง

วัฒนธรรมถือเป็นหนทางแห่งการดำเนินชีวิต ซึ่งรวมถึงกฎกติกาแห่งกิริยามารยาท การแต่งกาย ศาสนา พิธีกรรม ปทัสถานแห่งพฤติกรรมเช่น กฎหมายและศีลธรรม ระบบความเชื่อ รวมทั้งศิลปะ ทั้งนี้แล้วแต่ใครจะนิยาม ซึ่งคำนิยามที่หลากหลายจะสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของความเข้าใจของแต่ละคนตามประสบการณ์ที่มี นับได้ว่าวัฒนธรรมเป็นแหล่งรวมของความหมายและเรื่องราวของคนในสังคม ซึ่งวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนหรือเลื่อนไหลไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการเมือง และแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงจะไปในทางยอมรับหรือต่อต้าน ย่อมขึ้นอยู่กับรากฐานของวัฒนธรรม ในสังคมนั้น ๆ

ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ ประเทศไทยซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกของอาเซียนหรือสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ดังนั้นจึงควรมีการเตรียมความพร้อมในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน วัฒนธรรมจะเป็นตัวหลักสำคัญในการเชื่อมโยงให้เกิดความเป็นหนึ่ง ในประชาคมอาเซียน แต่ก่อนอื่นนั้น คนในสังคมต้องมีความรู้ความเข้าใจและเคารพในสิทธิและความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อมุ่งไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียวของอาเซียน

เอกสารทางวิชาการ **ช่วงฉายา** ฉบับนี้ จะเป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของภาคเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคหนึ่งของประเทศไทย ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่อยู่บนพื้นฐานความเป็นหนึ่งเดียวของชาติ ตลอดจนความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศในกลุ่มอาเซียน ประกอบด้วยบทความที่น่าสนใจดังนี้

บทความเรื่อง จาก “สังโคยยะสังคะลี อิตถังโคยยะสังคะลี” สู่ “ปู่แณ ย่าแณ” **ปฐมมนุษย์คู่แรกในโลกทัศน์ของคนล้านนา** ของ **เกรียงไกร บุญทะนา** พบว่า ปู่แณ ย่าแณ ปู่สังลี ย่าสังไล้ ปู่สังโคยยะสังคะลี ย่าอิตถังโคยยะสังคะลี ล้วนเป็นคน ๆ เดียวกัน ในโลกทัศน์ของคนล้านนาเชื่อว่าเป็น มนุษย์คู่แรกที่เกิดมา

บนโลกใบนี้ นอกจากนี้นักล่านายังเชื่อว่า หากบุคคลใดมีชีวิตความเป็นอยู่ไม่ราบรื่น เจ็บไข้ได้ป่วย เกิดอุบัติเหตุ ทำมาค้าขายขาดทุน ล้วนมาจากการดลบันดาลของแถน จึงต้องมีการสังเวสง์แถน แต่นับวันพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อนี้ กำลังจะเลือนหายไปจากความทรงจำ อันเนื่องจากการความเจริญทางเทคโนโลยี อย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องแถน ถือเป็นความเชื่อที่เกิดจากความคิดของคนกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว

บทความเรื่อง *คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญะชาติยะล่านนา* โดย **ภูเดช แสนสา** พบว่า สิ่งสำคัญที่แสดงถึงสถานะของความเป็นชนชั้นปกครอง ตั้งแต่ยุคว่านแคว้นมาจนถึงยุคราชประเทศราชของสยามคือ คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว อันเป็นที่ประทับหรือสถานที่เกี่ยวเนื่องกับราชพิธีของกษัตริย์ ที่ต้องสรรค์สร้างขึ้นอย่างวิจิตรอลังการและพิเศษเหนือสิ่งอื่นใดในแคว้นแคว้นหรืออาณาจักรของตน ซึ่งการสืบทอดระบบโครงสร้างความเป็นชาติยะในล่านนาคือ การเข้าไปประทับอยู่ในคุ้มหลวง หอคำ และเวียงแก้ว

บทความเรื่อง *อัตลักษณ์ของพระเจดีย์ล่านนา* โดย **สุรพล ดำริห์กุล** เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ล่านนาเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะสถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่ยังคงปรากฏร่องรอยอย่างมากมาย ล้วนแต่มีความงดงามและมีแบบแผนเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง โดยบทความนี้จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและพัฒนาการทางศิลปะสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ล่านนา ซึ่งเป็นศิลปะสถาปัตยกรรมที่สำคัญประเภทหนึ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์บ้านเมือง และการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนา อันสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ของล่านนา

บทความเรื่อง *คุณสมบัติที่เป็นสากลของเปี้ยะ* โดย **ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์** เปี้ยะเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย ที่แสดงให้เห็นถึงการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมจากอินเดียสู่เอเชียอาคเนย์ จากพิณสายเดียวสู่การเป็น ขลุ่ยเดี่ยว ของกัมพูชา และพิณน้ำเต้าของสยาม จากนั้นได้พัฒนารูปแบบและวัสดุจนมาเป็นเปี้ยะ และปัจจุบันเปี้ยะได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทย โดยกระทรวงวัฒนธรรม

บทความเรื่อง **เข้าหนมล้านนายนัยยะแห่งความเชื่อบนความอรร่อย** ของ **สุทธิพงศ์ พัฒนวิบูลย์** การเคลื่อนย้ายคนจากชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่งจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม สิ่งที่จะติดตัวไปด้วยคือ อาหาร ซึ่งอาหารได้กลายเป็นตัวเชื่อมความเข้าใจระหว่างกัน อันอยู่บนรากฐานเดียวกัน จนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอาหารระหว่างประชาชนเจ้าของพื้นที่และผู้อพยพเข้าไปอยู่ใหม่ โดยบทความนี้ได้กล่าวถึง เข้าหนมหรือขนมของล้านนาแต่ละประเภทที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์และความเชื่ออันหลากหลายของชาติพันธุ์ ที่ได้มีการแลกเปลี่ยนผสมผสานคนแต่ละชาติพันธุ์ให้กลายเป็นคนเมือง ที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

บทความเรื่อง **สวดดอก ความเชื่อ ความศรัทธา ภูมิปัญญาแห่งท้องถิ่น : ความคงอยู่ของงานอาชีพสวดดอกในงานพิธีกรรมล้านนา จังหวัดเชียงใหม่** โดย **จุฑาภัทร คงสุนทร** ซึ่งผลการศึกษาพบว่า สวดดอก เป็นงานฝีมือที่แสดงถึงเอกลักษณ์อย่างมีคุณค่าของล้านนา แฝงไปด้วยภูมิปัญญาและความเชื่อ เป็นสื่อแห่งการเคารพนบถ สวดดอกแต่ละแบบแฝงไปด้วยความเชื่อในเรื่องของอานิสงส์ของการบูชา ความเชื่อเกี่ยวกับโลกหลังความตายหรือภพภูมิใหม่

บทความเรื่อง **การย่ำขาบบำบัดโรค การแพทย์พื้นบ้านล้านนา ของ อรรถพร จันทรบุตร** แต่ละท้องถิ่นจะมีวิธีการดูแลรักษาโรคแบบดั้งเดิมของตนเอง และล้านนาก็มีภูมิปัญญาเพื่อดูแลสุขภาพ การย่ำขาบเป็นหนึ่งในระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา การรักษาด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านของคนล้านนาจะมุ่งรักษาทั้งทางร่างกายและจิตใจ

บทความเรื่อง **ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว โดย ชนะ เข้มมุกด์** กล่าวถึงประเพณีของไทยพวนที่ได้ยึดถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานกว่าปี แม้จะอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่แตกต่าง จากบทความนี้ทำให้เกิดความสงสัยว่าเหตุใดชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษไว้ได้ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมายเกิดขึ้น จึงเป็นเรื่องที่ควรมีการศึกษา เพื่อนำมาปรับใช้กับประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละภาคซึ่งปัจจุบันบางประเพณีได้เลือนหายไปกับความทันสมัยของเทคโนโลยี

บทความเรื่อง **ล้านนาสู่เมืองพวนเชียงขวางและข้าเหนือ** โดย **ยุพิน เข้มมุกด์** บทความนี้เกิดจากประสบการณ์จริงของผู้เขียนเองที่ออกเดินทางตามเส้นทางการอพยพโยกย้ายของชาวไทยพวน โดยเริ่มจากศูนย์กลางของล้านนา (เชียงใหม่) สู่แขวงเชียงขวาง ศูนย์กลางของคนไทพวน ซึ่งการเดินทางในครั้งนี้เป็นการเดินทางเพื่อการเรียนรู้การดำเนินชีวิตตามวิถีแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมพุทธเหมือนกัน ประกอบกับการก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน วิถีวัฒนธรรมของประเทศสมาชิกย่อมสร้างความเข้าใจกันดียิ่งขึ้น

สารบัญ

“สังโคตยะสังคะสี อิตถังโคตยะสังคะสี” สู่ “ปู่เถน ย่าเถน”
ปฐมมนุษย์คู่แรกในโลกทัศน์ของคนล้านนา

เกรียงไกร บุญทะนา

๑๐

สัญญาขัตติยะล้านนา โดย

ภูเดช แสนสา

๒๘

อัตลักษณ์ของพระเจดีย์ล้านนา

สุรพล ดำริห์กุล

๗๘

คุณสมบัติที่เป็นสากลของเปี้ยะ

ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์

๑๐๐

เข้าหมล้านนายนัยยะแห่งความเชื่อบนความอรร่อย

สุทธิพงศ์ พัฒนวิบูลย์

๑๑๖

สวดดอก ความเชื่อ ความศรัทธา ภูมิปัญญาแห่งท้องถิ่น :
ความคงอยู่ของงานอาชีพสวดดอกในงานพิธีกรรมล้านนา
จังหวัดเชียงใหม่

จุฑาภัทร คงสุนทร

๑๓๐

การย่ำขางบำบัดโรค การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

อรรณพ จันทรบุดร

๑๕๒

ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทพวนบ้านหาดเสี้ยว

ชนะ เข้มมุกด์

๑๖๖

ล้านนาสู่เมืองพวนเชียงขวางและข้าเหนือ

ยุพิน เข้มมุกด์

๑๘๘

แนะนำนักเขียน

๒๒๒

จาก “สังคายยะสังกะสี อิตถังโคยยะสังกะสี” สู่ “ปุณณ ย่าณณ ” ปฐมมนุชย์คู่มแรกในโลกทัศน์ของคนล้านนา

เกรียงไกร

บุญทะนา

เมื่อเอ่ยชื่อ อาตัมและอีวา แห่ง
สวนอีเดน น้อยคนนักที่จะ
ปฏิเสธว่าไม่รู้จัก แต่เมื่อถามถึง ปุณณ
ย่าณณ หรือ ปุสังสียาสังได้ แล้ว
น้อยคนนักที่จะรู้จัก หรือเคยได้ยิน
มาก่อน ยิ่งถ้าเอ่ยถึง “**ปุสังโคยยะสังกะสี
ย่าอิตถังโคยยะสังกะสี**” ยิ่งจะงงไป
กันใหญ่ ซึ่งอันที่จริงแล้วปุณณ ย่าณณ
กิตติ ปุสังสี ยาสังได้ กิตติ ปุสังโคยยะสังกะสี
ย่าอิตถังโคยยะสังกะสี กิตติ ล้วนเป็น
คนๆ เดียวกันทั้งหมด ในโลกทัศน์
ของคนล้านนาเชื่อว่าเป็น มนุษย์คู่มแรก
ที่ได้เกิดมาบนโลกใบนี้ หรือจะว่าอีฟและ
อาตัมก็ว่าได้

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ แนวคิด
เรื่องโลกและจักรวาลได้รับความสนใจ
เป็นอย่างมากในประเทศพม่า และได้
ขยายแนวคิดออกไปอย่างกว้างขวาง
ในรูปแบบปกรณ์พิเศษประเภท
โลกศาสตร์ ซึ่งเท่าที่ค้นพบในปัจจุบันมี
อยู่ ๔ เรื่อง คือโลกบัญญัติ มหาภปโลก
สัจฐานบัญญัติ อรุณมิติสูตรโลกูปัตติ
จันทสุริยคติทีปนี โลกภปทีปการ
โลกทีปนี และโอกาสโลกทีปนี ต่อมา
เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่ล้านนา
นักปราชญ์ชาวล้านนาได้แต่งคัมภีร์
ปฐมมูลมูลขึ้น เพื่อต้องการอธิบาย
อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาล

ในทัศนะแบบชาวล้านนา ที่มีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยคัมภีร์ปฐมมูลมูลีได้กล่าวถึงการกำเนิดโลกและสรรพชีวิต รวมถึงมนุษย์ไว้ว่า

เมื่อโลกทั้งหลายยังไม่ปรากฏ มีแต่อากาศว่างเปล่า เมื่อนั้นได้มีอุททะ ๒ ประการคือ เหมันตกาลและคิมหกาล เมื่ออุททะทั้ง ๒ นี้ ได้มาประสพกัน เกิดเป็นวาโยธาตุ แล้วเกิดเป็นนลายภัพพะซึ่งมีความหนาแน่นประมาณ ๙ แสน ๔ หมื่นโยชน์ นลายภัพพะนั้นได้บังเกิดให้เป็นอาโปธาตุ แล้วอาโปธาตุนั้นได้บังเกิดให้เป็นภณายภัพพะซึ่งมีความหนาแน่นขึ้นอีก ๘ แสน ๔ หมื่นโยชน์ จากนั้นคิมหกาลก็มาเผาไหม้นายภัพพะให้เกิดเป็นธรรณีภัพพะ ส่วนเหมันตกาลนั้นก็ทำให้เกิดเป็นน้ำค้างและหมอก เมื่อความชื้นกับความร้อนประสพกันทำให้เกิดเป็นวัสสานอุตุหรือน้ำฝนตกลงมา คิมหาอุตุได้เผาไหม้วัสสานอุตุให้แห้งกลายเป็นเมทธิ (ดิน) แข็งกระด้างขึ้นอีก ๒ แสน ๔ หมื่นโยชน์ ภายได้เมทธิมีเสลปฐวีหรือหินรองอยู่ใต้พื้น จากนั้นเมทธินั้นก็บังเกิดให้เป็นปาสาณะหรือหินผา จากปาสาณะก็บังเกิดเป็นแร่เงิน แร่ทอง แร่เหล็ก แร่ขาง แร่ตะกั่ว แร่ทองเหลือง เป็นแก้วอัญมณี เมื่อแร่ธาตุทั้งหลายเหล่านี้เกิดขึ้นพร้อมมวลแล้วจึงเริ่มเกิดสิ่งมีชีวิตขึ้น สิ่งมีชีวิตชนิดแรก คือ เสทธิ (โคล) จากเสทธิ เกิดเป็นหญ้าและต้นไม้ ต่าง ๆ

เมื่อนั้นภูตรูปหรือสัตว์ต่าง ๆ ก็บังเกิดขึ้นมาจากธาตุทั้ง ๔ เป็นจำนวนมาก สัตว์ที่เกิดจากปฐวีธาตุ ได้แก่ ค้าง และหนอนดิน เป็นต้น สัตว์ที่เกิดจากวาโยธาตุ ได้แก่ แมลงควั่นดิน แมลงควั่นทราย เป็นต้น สัตว์ที่เกิดจากเตโชธาตุ ได้แก่ แมลงหวี่ และแมลงเพลี้ย เป็นต้น สัตว์ที่เกิดจากอาโปธาตุ ได้แก่ แมลงแดง แมลงสาบ แมลงวัน เป็นต้น สัตว์เหล่านี้ล้วนมีแต่จิตวิญญาณหามีมนิวิญญาณไม่มี สัตว์เหล่านั้นจึงไม่มีความกลัวตาย สัตว์เหล่านั้นได้ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย นานได้อสงไขยกัป จึงได้เกิดเป็นสัตว์ที่รู้จักความกลัวตาย เมื่อสัตว์ที่รู้จักความกลัวตายเหล่านั้นได้ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย นานได้อสงไขยกัป จึงได้เกิดเป็นสัตว์ชนิดที่มีเลือดและกระดูก

ครั้นนั้นได้มีอิตถิการูปผู้หนึ่ง กำเนิดขึ้นมาจากปฐวีธาตุ มีชื่อว่า อิตถังโคยยะสังคะสี มีชีวิตอยู่ด้วยการดมดอกไม้เป็นอาหาร ในกาลครั้นนั้น ปรากฏว่าต้นไม้ใบหญ้า และเครือเขาต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นอยู่เต็มไปทั่วแผ่นดิน นางอิตถังโคยยะสังคะสีผู้นั้น จึงได้สร้างสัตว์ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อให้มากัดกินต้นไม้ใบหญ้าเหล่านั้น โดยได้เอาเสทธิ

(เห็) ผสมกับเมทนี (ดิน) ปั้นเป็นสัตว์ ๑๒ ชนิด คือ หนู วัว เสือ กระต่าย งู นาค ม้า แพะ วอก ไก่ สุนัข และช้าง อย่างละคู่ คือ เพศผู้ ๑ ตัวและเพศเมีย ๑ ตัว แล้วให้ชื่อสัตว์เหล่านั้น โดยเรียกหนูว่าไจ้ เรียกวัวว่าเป้า เรียกเสือว่ายี้ เรียกกระต่ายว่าเหม้า เรียกนาคว่าสี เรียกงูว่าไล่ เรียกม้าว่าสะง่า เรียกแพะว่าเม็ด เรียกวอกว่าสัน เรียกไก่ว่าเร้า เรียกสุนัขว่าเส็ด และเรียกช้างว่าไค้

เมื่อนางเห็นสัตว์ตัวใดได้กินอิม นางก็กล่าวว่าเต่า เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดได้อาหาร นางก็กล่าวว่ากา เมื่อเห็นสิ่งใดหลุดออกจากปากสัตว์เหล่านั้น นางก็กล่าวว่ากบ เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดลูกเดินหนี นางก็กล่าวว่าดပ် เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดล้มลงไป นางก็กล่าวว่ารวาย เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดนอนหลับไป นางก็กล่าวว่าเมื่อง เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดตื่น นางก็กล่าวว่าเปิก เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดเดินเข้ามาใกล้ นางก็กล่าวว่ากัด เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดเดินจากออกไป นางก็กล่าวว่ากอด เมื่อเห็นสัตว์ตัวใดอยากอาหาร นางก็กล่าวว่าร้อง

ครั้นนั้นสัตว์ต่าง ๆ ได้กำเนิดขึ้นแพร่หลายเป็นจำนวนมาก สัตว์ที่อยู่บนบก มี ๙ หมื่นโกฏิตระกูล สัตว์ที่อยู่ในน้ำมีแสนโกฏิตระกูล รวมกับสัตว์ทั้ง ๑๒ ชนิดที่นางอุตตังโคยยะสังคะสีได้สร้างไว้ สัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ให้กำเนิดลูกออกมาเป็นจำนวนมาก และพากันกัดกินต้นไม้ใบหญ้า จนทำให้ต้นไม้ใบหญ้ามีจำนวนลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ แม้นางอุตตังโคยยะสังคะสี จะหาดอกไม้มาดมเป็นอาหารก็ยากลำบาก นางจึงคิดหาวิธีที่จะไม่ให้สัตว์ที่ตายไปแล้วก็กลับมาเกิดซ้ำอีก แต่ก็ไม่ว่าจะคิดหาวิธีได้

ครั้นนั้น ได้มีปฤติสภาวะรูปผู้หนึ่ง กำเนิดขึ้นมาจากเตโชธาตุ ชื่อว่า ปุสฺงโคยยะสังคะสีได้เดินทางมาพบกับนางอุตตังโคยยะสังคะสี และช่วยหาวิธีแก้ปัญหาให้ โดยปุสฺงโคยยะสังคะสีได้บอกให้นางอุตตังโคยยะสังคะสีสร้างลึงคะเจตนา ๓ จำพวกด้วยธาตุทั้ง ๔ คือว่าอิตถิลึงคะ ปุริสลึงคะ และนปฺงสลึงคะ จากนั้นปุสฺงโคยยะสังคะสีและนางอุตตังโคยยะสังคะสีก็ได้ช่วยกันสร้างมนุษย์ขึ้นโดยนำเอาธาตุทั้ง ๔ มาผสมกับเสทนี (เห็) และเมทนี (ดิน) แล้วปั้นเป็นมนุษย์ ๓ เพศ คือ อิตถิลึงคะ (เพศหญิง) ปุริสลึงคะ (เพศชาย) และนปฺงสลึงคะ (ไม่มีเพศ) แล้วใส่ปฐวีธาตุให้เป็นสติ ใส่เตโชธาตุให้เป็นพละ ใส่อาโปธาตุให้เป็นวรรณะ ใส่วาโยธาตุให้เป็นอิทธิ จากนั้นใส่จักขุนทรีย์เพื่อให้รู้รูปารมณฺ์ ใส่โสตินทรีย์เพื่อให้รู้สัทธารมณฺ์ ใส่ฆานินทรีย์เพื่อให้รู้คันธารมณฺ์ ใส่ชีวหินทรีย์เพื่อให้รู้รสารมณฺ์ ใส่กายินทรีย์เพื่อให้รู้โผฏฐัพพารมณฺ์ แล้วใส่ มนินทรีย์

เพื่อให้รู้ชาติเวทนาทั้ง ๓ คือ ผัสสหาโร เวทนาหาโร สัญญาหาโร เมื่อสร้างเสร็จสิ้นแล้ว ภูมิจิตวิญญูณธาตุก็เข้ามาปฏิสนธิอยู่ในตัวมนุษย์ทั้ง ๓ เพศนั้นแล้วเกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมาบนโลก

เมื่อมนุษย์โลกทั้ง ๓ เกิดขึ้นมาแล้ว กลับมีร่างกายอ่อนแอ ชุบผอม ไม่แข็งแรง ปุสฺงโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสีจึงได้กำหนดฤดูกาลทั้ง ๓ ขึ้นมา คือ เหมันต์ คิมหา และวสา ให้มีความเสมอกันไม่ให้ปะปนกัน จากนั้นก็นำข้าวมาให้ใช้กินเป็นอาหาร นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมามนุษย์โลกจึงกินข้าวเป็นอาหารเลี้ยงชีวิตตนเองมาตราบเท่าทุกวันนี้

เพื่อให้มนุษย์ได้รู้กำหนดนับปี เดือน วัน ยาม และอายุสังขารของตนเอง ปุสฺงโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสีจึงได้สร้างช้างมโนลีลาขึ้นมาตัวหนึ่ง มีขนาดฝ่าเท้ากว้างหนึ่งแสนหนึ่งหมื่นโยชน์ มีลำตัวดำดั่งแก้วมหานิล มีอู้งเท้าขาวดั่งแก้วไพฑูรย์ มีงาแดงดั่งแก้วทับทิม มีศีรษะเหลืองดั่งทองคำ มีวงเขี้ยวดั่งแก้วอินทนิล ช้างตัวนี้มีน้ำและนมเป็นอาหาร แล้วสร้างเขาพระสุเมรุด้วยหิน มีขนาดด้านกว้าง ด้านยาว ด้านละ ๑,๔๕๐,๐๐๐ โยชน์ ตั้งไว้บนหลังช้างตัวนั้น หยั่งลึกลงไปด้านใต้ประมาณ ๗๑๐,๐๐๐ โยชน์ เลยขึ้นกลับทางด้านบนก็ประมาณ ๗๑๐,๐๐๐ โยชน์ จากนั้นได้สร้างยังคามรวายสีได้ ๑๒ คาม เป็นยนต์มีรูปสัณฐานดังรูปแมลงดา แล้วตั้งกลุ่มดาวนักษัตรฤกษ์ทั้ง ๒๗ ตระกูล ได้แก่ ทลิตโ ๓ มหาธโน ๓ ใจโร ๓ ภูมิปโล ๓ เทสันตริ ๓ เทวี ๓ พิซชฆาต ๓ ราชา ๓ สมณะ ๓ เพื่อให้อยู่ใน ๑๒ คามรวายสีอันนั้น จากนั้นก็สร้าง สุริยวิมานด้วยแก้ววิฑูรน้ำไฟ มีขนาด ๕๐ โยชน์ เพื่อให้โคจรไปตามคามรวายสีเหล่านั้น และให้ส่องแสงรุ่งเรืองทั่วแผ่นดิน หากสุริยวิมานโคจรครบ ๑๒ ครั้งเมื่อใด เรียกว่า ๑ ปี แล้วสร้างจันทรวิมานด้วยแก้ววิฑูรน้ำเงิน มีขนาด ๔๙ โยชน์ ให้โคจรเข้าออกตามคามรวายสีเหล่านั้น เมื่อเข้าหาสุริยวิมานให้หันหน้าเข้าและเมื่อออกจากสุริยวิมานให้หันหลังออก หากว่าจันทรวิมานโคจรครบทั้ง ๒๗ ตระกูลเป็น ๓๐ วัน เรียกว่า ๑ เดือน แล้วให้คามรวายสีนั้นหมุนไปเป็นดังลูกกลม รอบเขาพระสุเมรุให้ต่ำสูงสลับกันเป็นดังแถวดอกไม้เกี้ยวหัว สำหรับยอดเขายุคันธรนั้นให้ตั้งชั้นจาดุมหาราชิกา ส่วนปลายเขาสุเมรุนั้นให้ตั้งชั้นดาวดึงส์

เมื่อมนุษย์โลกทั้ง ๓ ได้เจริญวัยเติบโตขึ้น ได้ให้กำเนิดมีบุตร ๓ เพศ เช่นเดียวกันคือ อิตถิลิงคะ ปุริสลิงคะ และนปงสกลิงคะ แต่นางอิตถิลิงคะ ผู้เป็นแม่ได้มีความรักต่อชายปุริสลิงคะผู้เป็นพ่อมากกว่าชาวนปงสกลิงคะ เมื่อชาวนปงสกลิงคะเห็นเขาทั้ง ๒ มีความรักกันเช่นนั้น ก็มีความเกลียดชัง จึงได้ฆ่าชายปุริสลิงคะผู้นั้นเสีย ทำให้นางอิตถิลิงคะมีความทุกข์โทรมมันสยงนัก จึงได้นำเอาร่างชายปุริสลิงคะไปไว้ยังสถานที่แห่งหนึ่ง แล้วเอาข้าวไปส่งให้กิน ทุกวันจนชาคนั้นเน่าเปื่อยไป เมื่อชาคนั้นเน่าเปื่อยไปแล้ว นางก็ได้นำไม้ตะเภา มาปลูกหมายป่าช้านั้นไว้ แล้วก็เอาข้าวไปส่งให้กินทุกวันไม่ขาด ต่อมาไม่นาน ชาวนปงสกลิงคะผู้นั้นก็ได้ตายลงไป นางก็เอาไปละทิ้งเสียยังสถานที่อื่น ไม่ไปเข้าใกล้ แล้วก็เอาข้าวไปส่งให้ชาปุริสลิงคะผู้ตายก่อนนั้นเป็นประจำทุกวัน เมื่อลูกทั้ง ๓ ได้เห็นแม่กระทำดังนี้ จึงได้ถามว่า เหตุใดแม่จึงนำข้าวไปส่ง ให้พ่อผู้ที่ตายก่อนอย่างไม่ขาดสาย แต่พ่อผู้ตายทีหลัง เหตุใดแม่จึงไม่เอาข้าวไปส่ง ให้เหมือนกัน นางผู้เป็นแม่ก็กล่าวว่า พ่อผู้ที่ตายก่อนนั้นเป็นที่รักแก่แม่ยิ่งนัก ส่วนพ่อ ผู้ที่ตายทีหลังไม่เป็นที่รักยินดีแก่แม่ เมื่อผ่านไปได้ไม่นานนางผู้เป็นแม่นั้นก็ได้ตาย ลงไป ครั้นนั้นลูกทั้ง ๓ จึงได้นำชาแม่ไปไว้ยังสถานที่หนึ่ง แล้วไปย้ายเอาป่าช้าของ พ่อทั้ง ๒ มาไว้รวมกันกับป่าช้าของแม่ แล้วนำไม้ตะเภามาผ่าเป็น ๓ ส่วนนำไป ปลูกหมายยังป่าช้าพ่อกับแม่แล้วนำข้าวไปให้ส่งกินทุกวันไม่ขาด

ครั้นเมื่อพ่อกับแม่ได้สิ้นชีวิตลงไปหมดแล้ว พวกลูกทั้ง ๓ คน ก็ได้สมสู่ อยู่กินด้วยกัน ได้ให้กำเนิดบุตรหญิงชายจำนวน ๑๓ คน เป็นผู้หญิง ๖ คน ผู้ชาย ๗ คน ลูกคนแรกเมื่อเกิดมาแล้ว พวกเขาได้นำหนูมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่าเต่าไจ้ ส่วนลูกคนที่ ๒ เมื่อเกิดมาแล้ว พวกเขาก็เอาวัวมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่ากำเป่า ลูกคนที่ ๓ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขาได้นำเสือมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่ากบปยี ลูกคนที่ ๔ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขาได้นำกระต่ายมาให้เป็น เพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่าดับเหมา ลูกคนที่ ๕ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขาได้นำนาคมา ให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่ารวรายสี ลูกคนที่ ๖ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขาได้นำงู มาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่าเมืองไส้ ลูกคนที่ ๗ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขาได้นำม้า มาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่าเปิกสะง้า ลูกคนที่ ๘ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขาได้นำ แพะมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่ากัดเม็ด ลูกคนที่ ๙ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขา ได้นำวอกมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่ากดสัน ลูกคนที่ ๑๐ เมื่อเกิดมาแล้ว

พวกเขาได้นำไก่มาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่าวิ่งเร็ว ลูกคนที่ ๑๑ เมื่อเกิดมาแล้ว พวกเขาได้นำสุนัขมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่าเต่าเล็ด ลูกคนที่ ๑๒ เมื่อเกิดมาแล้ว พวกเขาได้นำช้างมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่ากำได้ ส่วนลูกคนที่ ๑๓ เมื่อเกิดมาแล้วพวกเขาได้นำหนูมาให้เป็นเพื่อนเล่น จึงตั้งชื่อว่าเต่าใจเหมือนชื่อลูกคนแรก

ครั้นนั้น บุตรหญิงชายทั้ง ๑๓ คน ได้มีกิริยาอาการเหมือนกัน ป่วยก็ป่วย พร้อมกันเมื่ออยู่ดีสบายก็พร้อมกัน สุขก็สุขพร้อมกัน ทุกข์ก็ทุกข์พร้อมกัน กระทำกิจกรรมอันใดก็เป็นไปในลักษณะอย่างเดียวกัน จักหาผู้ที่จะมาปฏิบัติรักษาดูแลกันก็ไม่มี ปุสัังโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสี จึงได้สร้างบาปเคราะห์ทั้งหลายให้ถูกต้องตามมหุตตลักขณาชาติ โดยนำ เตโชธาตุ อาโปธาตุ สิลธาตุ วาโยธาตุ ปฐวีธาตุ อยธาตุ เป็นต้น สร้างเป็นวิมานไว้ในคามรวายสี เพื่อให้เป็นที่โคจรของสุริยวิมานและจันทวิมาน แล้วให้ชื่ออัญญูเคราะห์ทั้ง ๘ นั้นว่า พุร พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ ราหู อาทิตย จันทร อังคาร

ครั้นนั้น นางอิตถิลิงคะผู้เป็นแม่นั้น ได้ตายลงไป ส่วนชายปริสลึงคะผู้เป็นพ่อ นั้น ได้เอาไม้ตอกงมไปปลุกหมายป่าช้าไว้แล้วก็เอาข้าวไปส่งให้กินทุกวัน ต่อมาไม่นาน นางนปฺงสกะลึงคะก็ได้ตายลงไป ชายปริสลึงคะก็เอาไปละเสียที่อื่น เมื่อนั้น ผู้เป็นลูกจึงได้ถามพ่อว่า เหตุใดแม่ผู้ตายก่อนนั้น พ่อยังเอาไม้ไปปลุกป่าช้าแล้วเอาข้าวไปส่งให้กินทุกวัน แต่ทำไมแม่ผู้ตายทีหลังนี้ พ่อไม่ทำให้เหมือนกัน ซึ่งชายปฺงลึงคะ ผู้เป็นพ่อก็กล่าวว่า แม่ผู้ตายก่อนนั้นเป็นที่รักแก่พ่อมากกว่าแม่ผู้ตายทีหลัง

ครั้นเมื่อพ่อและแม่ของพวกเขาทิ้ง ๑๓ คนได้ตายลงไปแล้ว พวกเขา ก็ได้สมสู่อยู่กินด้วยกันในกาลครั้นนั้น หนึ่งในจำนวน ๑๓ คนนั้นได้ล้มป่วยลง ซึ่งครั้นนั้นยังไม่มีผู้ใดรู้วิธีรักษา พวกเขาจึงได้ปล่อยสัตว์ที่เป็นเพื่อนเล่นของตน จึงหายจากอาการป่วยนั้นได้ เหตุดังนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งหรือสัตว์ตัวพึ่ง ตัวเสวยของมนุษย์ตั้งแต่บัดนั้นมา

ต่อมา มนุษย์ได้กำเนิดขึ้นมาบนโลกเป็นจำนวนมาก แต่กลับมีลักษณะนิสัยอย่างเดียวกัน กระทำกิจกรรมอันใดก็กระทำเหมือนกันเหมือนกัน กินอะไรใดก็กินอย่างเดียวกัน ไม่มีการขัดขืนหรือขัดแย้งกัน พวกเขาได้พากันฆ่าสัตว์ เลี้ยงชีพ ไม่ขาดสาย ไม่รู้จักบุญบาป เมื่อปุสัังโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสี ได้เห็นมนุษย์โลกกระทำการอย่างนี้ ก็เกรงว่ามนุษย์จะพากันไปตกนรกเป็นจำนวนมาก ไม่พ้นทุกข์สักที จึงได้สร้างมโนธาตุขึ้นเพื่อให้พวกเขามีจิตใจ

รู้สำนึกในบุญและบาป โดยการเอาธาตุต่าง ๆ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อาโปธาตุ เป็นต้นนั้นไปใส่ในรูกษชาติที่จิตวิญญาณเข้ามาสถิตเพื่อรอการปฏิสนธิเป็นมนุษย์ ได้แก่ ต้นมะพร้าว ต้นตาล ต้นหมากแฉง ต้นจิวเผือก ต้นจิวแดง ต้นปาแปง ต้นกล้วย ต้นมะม่วง ต้นดอกกวม ต้นขนุน ต้นทับทิม ดอกบัว เป็นต้น ไปใส่ไว้อย่างละต้น ซึ่งจิตวิญญาณที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์จะต้องสถิตอยู่ในต้นไม้เหล่านี้ก่อนจะมาเกิดเป็นมนุษย์ หากไม่แล้วก็จะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ตั้งแต่บัดนั้นมามนุษย์โลก จึงเกิดมาจิตใจไม่เหมือนกัน บ้างใจบาป บ้างใจบุญแตกต่างกันไป เป็นเหตุให้เกิดมี คำวิวาทผิดเถียงกัน จนแตกแยกกันไปสร้างบ้านเรือนตามที่ต่าง ๆ ผู้ที่ใจบุญมีน้อยกว่า ผู้ที่มีใจบาป ส่วนผู้ที่ใจบาปก็กระทำการฆ่าสัตว์เลี้ยวชีวิต เมื่อเขาเหล่านั้นได้ตายลงไป ก็ได้ถูกไฟมหาวีบากมาเผาไหม้ให้ต้องสเวยทุกข์วิปโยคในนรก

ครั้นนั้น ยังมีตระกูลหนึ่งมีลูกชายคนเดียว เมื่อพ่อและแม่ได้ตายลงไป ญาติทั้งหลาย ได้ขับไล่เด็กน้อยผู้นั้นไม่ให้อยู่ร่วมเรือนเดียวกัน เด็กน้อยผู้นั้นจึงได้ไปอาศัยอยู่ในป่าได้ต้นตระแบกต้นหนึ่ง แล้วออกไปแสวงหาอาหารมาเลี้ยงชีวิตตนตามแต่จะหาได้ แต่ด้วยความคิดถึงพ่อกับแม่ทำให้เด็กน้อยผู้นั้นไม่ยอมกินอาหาร แม้ว่าจะมีเหลือบหรือยุงมาราวิ เด็กน้อยผู้นั้นก็มีความอดทนไม่ทำร้ายสัตว์เหล่านั้น เมื่อเห็นบุคคลผู้ใดเดินผ่านมา เด็กน้อยผู้นั้นก็เอาของกินของเคี้ยวที่หาได้เหล่านั้นให้แก่ผู้ที่เดินผ่านไปมา และด้วยอริยาบถอันชอบคลองแห่งอริยวัตรเช่นนี้ ครั้นเมื่อเด็กน้อยผู้นั้นได้สิ้นอายุไขลงไป ก็ได้เกิดเป็นเทพบุตรตนหนึ่งอยู่รักษาไม้ตะเคียนปรากฏชื่อว่า ปฐุมเทโว

ครั้นนั้น ยังมีหญิงผู้หนึ่งได้อาศัยอยู่ในบ้านใกล้เคียงกับบ้านของชายตาบอดผู้หนึ่งซึ่งชายตาบอดผู้นี้ได้เดินไปตักน้ำที่หาน้ำทุกวัน ด้วยความที่ตาบอดจึงทำให้บางวันก็ได้ น้ำ บางวันก็หลงทางเสียไม่ได้ น้ำ หญิงผู้นั้นได้เห็นดังนั้นแล้วก็เกิดความกรุณาเอ็นดูชายตาบอดผู้นั้น จึงได้ไปชำระปิดกวดหนทาง แล้วเอาห้วยมาขุดขึงเพื่อให้ชายตาบอดได้จับถือเดินไปสู่หาน้ำ ด้วยการกระทำนี้ ครั้นเมื่อ นางผู้นั้นได้สิ้นอายุไขลงไป ก็ได้ไปเกิดเป็นเทพธิดาตนหนึ่งอยู่รักษาไม้ยมหินปรากฏชื่อว่า มุลลิดา

เมื่อตรึงตัวกับอันเป็นปฐมมูลกับได้ดำรงอยู่เป็นเวลานานมากนัก ปุสังโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสีจึงเห็นสมควรที่จะม้างกับอันนี้ด้วยไฟ ซึ่งหากไม่กระทำแล้ว ในภพภาคหน้าสัตว์โลกทั้งหลายที่ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย จะกำหนดอายุขัยเพื่อสร้างโพธิสมภารของตนไม่ได้ โดยก่อนที่จะทำการม้างกับนั้น ปุสังโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสีได้สร้างโสรัศสมหาพรหม ๑๖ ชั้นไว้ แล้วให้ช้างมโนสิลา หยุดหายใจเข้าออกเมื่อช้างไม่หายใจเข้าออกแล้ว เมฆก็ไม่มี เมื่อเมฆไม่มี ฝนก็ไม่ตก และไม่มีน้ำ เมื่อไม่มีน้ำสุริยวิมานก็เกิดเป็นไฟลูกใหม่ เมื่อจันทรวิมานโคจรเข้ามาใกล้ก็เกิดเป็นไฟลูกใหม่ เมื่อจันทรวิมานโคจรไปสู่ วิมานเคราะห์ตัวใดก็ไหม้วิมานเคราะห์ตัวนั้นไปจนหมดสิ้น น้ำในมหาสมุทร ก็เหือดแห้งลง แผ่นดินก็ร้อนระอุถูกเป็นไฟขึ้นไปถึงชั้นอาภัสสราพรหม จากนั้น ปุสังโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสีก็ให้ช้างแก้วมโนสิลาให้หายใจเข้า ออกเป็นปกติอย่างเดิม เมื่อช้างหายใจเข้าออกเป็นปกติแล้ว ก็เกิดเมฆและฟ้าขึ้นมาทั่วแสนขอบฟ้าจักรวาล เกิดเป็นฝนตกลงมาเป็นอันมาก น้ำฝนได้ท่วมขึ้นถึง อาภัสสราพรหม จากนั้นลมก็พัดตีไปมาเกิดเป็นชั้นพรหม ชั้นฟ้าและชั้นดินดังเดิม เมื่อน้ำแห้งลงไปแล้ว สัตว์โลกทั้งหลายที่ขึ้นไปเกิดเป็นพรหมก็ลงมาเกิดบนโลก ในครั้งนี้อีกครั้ง

จากนี้จะกล่าวถึงเหตุการณ์การอุบัติขึ้นของพระปฐมพุทธเจ้า เมื่อปุสังโคยยะสังคะสีและนางอิตถังโคยยะสังคะสี ได้สร้างจักรวาลขึ้น โดยสร้างช้างขึ้นมาตัวหนึ่งเรียกว่าช้างมโนสิลา จากนั้นสร้างเขาพระสุเมรุไว้เป็นศูนย์กลางตั้งอยู่บนหลังช้างตัวนั้น รายล้อมด้วยกลุ่มดาวราศีทั้ง ๑๒ หรือดาวนักษัตรฤกษ์ ๒๗ ดวง โดยให้พระอาทิตย์และพระจันทร์เดินโคจรรอบกลุ่มดาวเหล่านั้น มณฑลจักรวาลมีลักษณะเป็นรูปวงรีคล้ายรูปแมลงดา ส่วนพระจันทร์เมื่อโคจรเข้าหาพระอาทิตย์ก็ให้หันหน้าเข้าหา และเมื่อโคจรออกจากดวงอาทิตย์ก็ให้หันหลังออก ส่วนปลายยอดเขาพระสุเมรุ นั้นให้เป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และสวรรค์ชั้นต่าง ๆ

นอกจากราศีทั้ง ๑๒ ที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว ชาวล้านนายังให้ความสำคัญต่อกลุ่มดาวนักษัตรฤกษ์ทั้ง ๒๗ (ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือดาวดวงเดียวกับดาวประจำราศีตามแบบสุริยคตินั่นเอง) โดยแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ๆ ละ ๙ ตัว ซึ่งสามารถจัดเรียงเป็นตาราง “ฤกษ์ฟ้า ฤกษ์คน” เพื่อสะดวกในการหาวันดีในการประกอบกิจการ ซึ่งมีอยู่หลายฉบับที่ปรากฏในปึกขหิน (ปฏิทิน) ของล้านนา ดังนี้

๑๘ ช่วงฝน

ฤกษ์ฟ้า			ฤกษ์คน	คำอธิบาย
๑. อัสสวณี ดาวม้าหาง หอน	๑๐. มาฆะ ดาวงู	๑๙. มุละ ดาวช้างน้อย	ทลิตไท	ดี สู้ขอสาว ตามทวงหนี้ ค้าขายของเล็ก ๆ
๒. ภรณิดาว เขียงค่อม	๑๑. ปุพพผล คุณดาว พิดานน้อย	๒๐. ปุพพา สาระ ดาวซี ไฟ	มัทธโน	ดี เปิดร้านใหม่ กินแขกแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่
๓. กิตติกา ดาวไก่น้อย	๑๒. อุตรผล คุณดาวเนื้อ ตัวแม่	๒๑. อุตตรา สาระ ดาวหางช้าง	โจโร	ดี ทำศึกสงคราม ปล้นค่าย ท่องเที่ยวเดินป่า
๔. โรหิณีดาว ค้าง	๑๓. หัสตะ ดาวช้าง หลวง	๒๒. สรา วณะ ดาว คานหาม	ภูมิปาโล	สร้างบ้านใหม่ สร้างตึก เชิญเจ้าที่
๕. มิคสิระ ดาวหัวเนื้อ	๑๔. จิตระ ดาวใต้ไฟ หลวง	๒๓. ธนิฏฐะ ดาวไซ	เทสันตรี	การพนันขึ้นต่อ
๖. อารทะ ดาวตั้ง	๑๕. สวาติ ดาวใต้ไฟ น้อย	๒๔. ลัตตพิ สะ ดาว มังกร	เทวี	สร้างของแต่งตัว เครื่องประดับ เสื้อผ้า อารมณ์
๗. ปุณพสุ ดาวสเปา	๑๖. วิสาขะ ดาวของตั้ง	๒๕. ปุพพ ภักระ ดาว พิดาน	พิชชฆาตกะ	สร้างอาวุธ เครื่องกลางของขลัง
๘. ปุสสยะ ดาวเรือน ห่าง	๑๗. อนุ วาระดาว กจักร	๒๖. อุตร ภักระ ดาว แม่เนื้อ	ราชา	อุสสากิเสก งานราชการดี
๙. อิลิเลสะ ดาวคอกม้า	๑๘. เขฎฐะ ดาวช้างใหญ่	๒๗. เรวัตติ ดาวปลา ตะเพียน	สมโน	อุสสากิเสก พุทธากิเสก ดินัก

ความสำคัญของกลุ่มดาวนักชดถุภษั้ทั้ง ๒๗ ตัวนั้น นอกจากจะเป็นสิ่งที่ใช้ช่วยในการนับวัน เดือน ปีแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดความเป็นไปต่างๆ ของมนุษย์ เรียกว่านามถุภษั้ ๒๗ ตัว ดังนี้

ถุภษั้ตัวที่ ๑ ชื่อ อัศวณิ ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักมีปัญญา รั้ศิลปศาสตรั้ ผู้อื่นปองร้ายไม่เป็นอันตราย เป็นผู้ประเสริฐ มักเป็นใหญ่แก่ท่านทั้งหลายทั้งชายและหญิง

ถุภษั้ตัวที่ ๒ ชื่อ ภรณิ ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักได้เป็นท้าวพระญาแต่่น้อย แม้ศัตรูจักปองร้ายก็ทำร้ายไม่ได้ เพราะมีเทวดารักษา จักได้เป็นหัวศึกมีบริวารมาก

ถุภษั้ตัวที่ ๓ ชื่อ กฤติกา ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักมีรูปงาม มีปัญญา รั้ศิลปศาสตรั้ มักจะหลอกผู้เป็นอาจารย์ตน มักทำมิจอาจารย์ได้เมียมิตระกูลสูงกว่าตน ศัตรูทำร้ายยาก

ถุภษั้ตัวที่ ๔ ชื่อ โรหิณิ ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักใจบาปหยาบช้า ไม่สู้ดี

ถุภษั้ตัวที่ ๕ ชื่อ มฤคศิระ (มิดสีลา) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักมีโคกทุกขั้ เหมือนอกจะแตกเพราะเหตุแห่งความรัก

ถุภษั้ตัวที่ ๖ ชื่อ อาชทรา (อาโท) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักจากพ่อแม่แต่่น้อย แต่มีปัญญาเฉลียวฉลาด บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ จักได้เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่น

ถุภษั้ตัวที่ ๗ ชื่อ ปุณาวสุ (ปุณพลุ) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักจักสมถุภษั้ด้วยข้าวของมากมาย มีรูปงาม ไม่มีทุกขั้ เป็นที่พึ่งแก่ท่าน

ถุภษั้ตัวที่ ๘ ชื่อ ปุษะยะ (ปุสสยะ) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักมีรูปขาวงาม ให้ปฏิบัติพ่อแม่

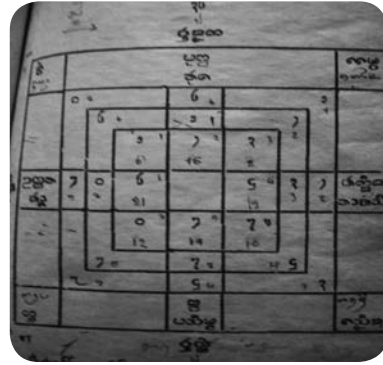
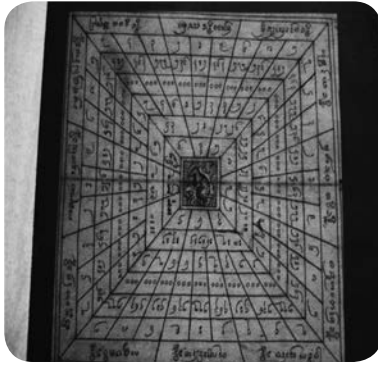
ถุภษั้ตัวที่ ๙ ชื่อ อาศลชะ (อัสสเลก) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ ไปสงครามอายุไม่ยืน มักถูกฆ่า

ถุภษั้ตัวที่ ๑๐ ชื่อ มาชะ ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ ไปค้าขายจักได้ดี มีข้าวของมาก แต่คอยระวังมักถูกศัตรูร้ายฆ่า

ถุภษั้ตัวที่ ๑๑ ชื่อ ปุภผลคณิ (บุพพบลคณ) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักมีสุข มีปัญญา จักได้เป็นคหบดี

ถุภษั้ตัวที่ ๑๒ ชื่อ อุตระผลคณิ (อุตระผลคณชะ) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ มักมีรูปงามนัก อาสาเจ้านายจักได้เป็นใหญ่ ต้องระวังเมียท่าน

ถุภษั้ตัวที่ ๑๓ ชื่อ หัสตะ (หัตถันรุชะ) ผู้ใดเสวยถุภษั้ตัวนี้ อย่าเอาเมียตระกูลสูงกว่า จักฉิบหาย

ตารางแสดงแผนผังดาวทั้ง ๒๗ ตัว

ฤกษ์ตัวที่ ๑๔ ชื่อ จิตรา (จิตา) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ มักมีรูปร่าง มีปัญญา ชื่อเสียงโด่งดัง แต่ระวังทางน้ำ

ฤกษ์ตัวที่ ๑๕ ชื่อ สวาติ (สวลัสดิ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ จักได้จากพ่อแม่ แต่น้อย ระวังอาหารการกิน น้ำลืกลอยไป

ฤกษ์ตัวที่ ๑๖ ชื่อ วิสาขะ มักทำมิดตาทุกข์ ไม่รู้คุณค่าครูบาอาจารย์

ฤกษ์ตัวที่ ๑๗ ชื่อ อนุราธ (อนุราทระ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ มักเป็นพยาธิ เจ็บไข้ปวดหัวเป็นลมแต่น้อย แต่โตขึ้นมาจักมีสุข ให้ระวังคำพูด อย่าเที่ยวกลางคืน ผู้ร้ายจะคอยทำโทษ

ฤกษ์ตัวที่ ๑๘ ชื่อ เชษฐะ ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ จักเป็นผู้ประเสริฐ แต่มัก มีความแต่อยุ่ยังน้อย

ฤกษ์ตัวที่ ๑๙ ชื่อ มูละ (มะละ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ มักชอบมีชั่วผู้ท่าน เมียท่าน

ฤกษ์ตัวที่ ๒๐ ชื่อ ปุรวาษาฒ (บุพลัทระ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ มักเป็นกำพร้า มาแต่อายุยังน้อย

ฤกษ์ตัวที่ ๒๑ ชื่อ อุตราษาฒ (อุตรสาทธ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ จักเป็นคน มีวิริยะอุสาหะ ถ้าหญิงมีครรภ์ให้ระวังอาหารและของหอม ถ้าผู้ชายมักตายเพราะ รักเมีย

ฤกษ์ตัวที่ ๒๒ ชื่อ สรวันะ (สรวณณะ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ มักฉิบหาย เพราะ ทำอะไรไม่พิจารณา

ฤกษ์ตัวที่ ๒๓ ชื่อ ธริษฐะ (ธนิฐะ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ จะทำอะไรให้พิจารณา เสียก่อน ไม่เช่นนั้นจักเสียใจภายหลัง

ฤกษ์ตัวที่ ๒๔ ชื่อ ศตมิษ (สตตณทิ) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ มักเกิดอุปัทว ระวัง

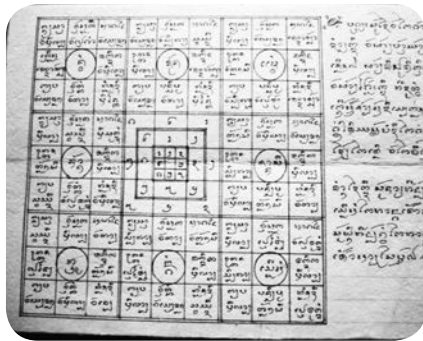
ปากอ่ยว่าอะไรให้ผู้อื่น เขามักใส่โทษ

ฤกษ์ตัวที่ ๒๕ ชื่อ ปุรภัทรบท (บุพพราหฺม) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ มักเป็นคนดีมีข้าของถึงยากจนก็เป็นดี ภายหลังจักได้แต่งงาน แต่อายุมักจะไม่ยืน

ฤกษ์ตัวที่ ๒๖ ชื่อ อุตรภัทรบท (อุตตฺร) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ ให้ระวังผู้มีกำลังมากกว่าตน

ฤกษ์ตัวที่ ๒๗ ชื่อ เรวตี (เรวตี) ผู้ใดเสวยฤกษ์ตัวนี้ ทำอะไรให้พิจารณาให้ดีเสียก่อนหรือให้ถามผู้มีปัญญา

ความสำคัญของกลุ่มดาวนักชัตฤกษ์ทั้ง ๒๗ ตัวนั้น นอกจากจะเป็นสิ่งที่ช่วยในการนับวัน เดือน ปีแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดความเป็นไปต่างๆ ของมนุษย์ เรียกว่านามฤกษ์ ๒๗ ตัว ดังนี้

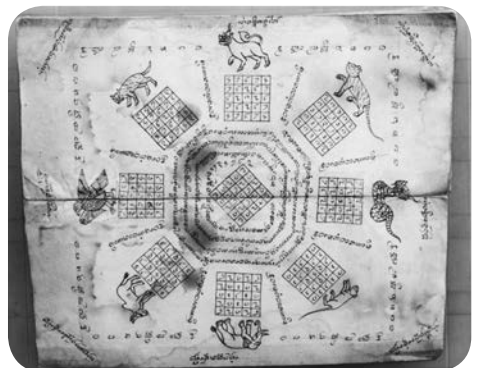

ตำราเคราะห์ ๓ ชั้นอีกแบบหนึ่ง
ใช้ดูโชคลาภสำหรับเดินทาง
ไปค้าขายในที่ต่างๆ

ตำราเคราะห์ ๓ ชั้นของ
ล้านนา ใช้ทำนายทายทักว่าเหตุการณ์
ต่างๆ ของคนช่วงอายุนั้นๆ ซึ่งตำรานี้
จะแบ่งเป็น ๓ ตอน ในแต่ละตอนจะ

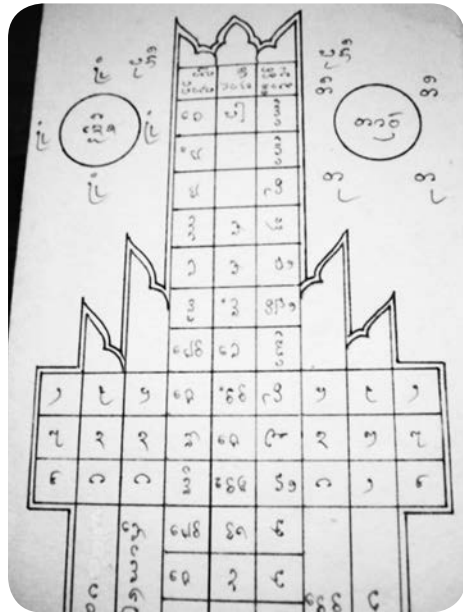
แบ่งออกเป็นสี่เดือน ซึ่งจะใช้ทำนายทายทัก อาการเจ็บป่วย เหตุแห่งอาการ
วิธีแก้ไข และโชคลาภในช่วงอายุนั้นๆ ซึ่งจะมีการนับที่ต่างกันคือ ผู้ชายจะนับ
จากมุมล่างขวาไปซ้าย แล้วนับเท่าจำนวนอายุ ผู้หญิงจะนับมุมบนซ้ายไปทางขวา
นับเท่าจำนวนอายุตน ตกช่องไหนก็พลิกไปดูคำทำนายช่องนั้นๆ ความเชื่อ
ในเรื่องฤกษ์ทั้ง ๒๗ ตัวนี้ ยังสามารถ
ผูกเป็นแผ่นยันต์ในรูปต่างๆ ทั้งยันต์
ที่เป็นโลหะ และยันต์ที่เป็นผ้าอีกด้วย

ตัวอย่างยันต์ที่เขียนลงบนผ้า

๒	๓๐	๗	๓๐	๒๗	๒๖	๒๖	๒๖	๒๖	๒๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๗	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖

๒	๓๐	๗	๓๐	๒๗	๒๖	๒๖	๒๖	๒๖	๒๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๗	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖

ลักษณะการเขียนยันต์ (เต็นยันต์) ที่มีการนำความเชื่อเรื่องฤกษ์ ๒๗ ตัว เข้าไปเป็นส่วนประกอบของยันต์เขียนต่างๆ เพื่อใช้ในการสะเดาะเคราะห์ การเขียน ยันต์แต่ละผืนต้องเอาวันเกิดของคนที่จะบูชาเป็นที่ตั้ง แล้วจะเขียนยันต์ (เต็นยันต์) ไปตามจักรราศี (ตาม้า) ต่อไปเรื่อยๆ จนครบ เป็นต้น

เมื่อย้ายอดีตถึงโดยยะตังคะสียี่ได้สร้างสัตว์ขึ้นมา ๑๒ ชนิด คนทั้งหลายเลยสมมุติขึ้นเป็นปีต่าง ๆ ๑๒ ปีเรียกว่าแม่วัน แล้วจะมีลูกวันอีก ๑๐ วัน ซึ่งจะนับเป็นคู่ ๆ ไปจนครบรอบ รอบหนึ่งจะมี ๖๐ วัน ดังตาราง ต่อไปนี้

ตารางแสดงเกณฑ์นับปีและศกไทยเทียบจุลศักราช กำหนด ๖๐ ปีเป็น ๑ รอบ

กาบไจ้	ดับ เป้า	รวาย ยี่	เมือง หม้า	เปกสี	กัตได้	กดสะ ง้า	ร้วง เม็ด	เต่า สัน	ก่าเจ้า
กาบ เส็ด	ดับไค้	รวาย ไจ้	เมือง เป้า	เปกยี่	กัตเห ม้า	กดสี	ร้วงไส้	เต่าสะ ง้า	ก่าเม็ด
กาบ สัน	ดับเจ้า	รวาย เส็ด	เมือง ไค้	เปกไจ้	กัต เป้า	กดยี่	ร้วงเห ม้า	เต่าสี	ก่าไส้
กาบ สะง้า	ดับ เม็ด	รวาย สัน	เมือง เจ้า	เปก เส็ด	กัตไค้	กดไจ้	ร้วง เป้า	เต่ายี่	ก่าเห ม้า
กาบสี	ดับไส้	รวาย สะง้า	เมือง เม็ด	เปก สัน	กัตเจ้า	กด เส็ด	ร้วงไค้	เต่าไจ้	ก่าเป้า
กาบยี่	ดับเห ม้า	รวาย สี	เมือง ไส้	เปก สะง้า	กัต เม็ด	กดสัน	ร้วง เจ้า	เต่า เส็ด	ก่าไค้

ด้วยความเชื่อในระบบนับวันแบบแม่วัน ลูกวันนี้เอง ทำให้คนล้านนาเชื่อว่า คน ๆ หนึ่งเกิดมาในโลกแล้วมีอายุยืนนาน ๑๒๐ ปี หรือ ๒ รอบ ถือได้ว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐ ครอบครองการนับถือ เพราะสามารถผ่านกาลเวลามาแล้วถึง ๒ รอบ ซึ่งจะเห็นได้จากการให้พรปีใหม่ของคนล้านนาซึ่งจะนิยมให้พรกันในวันปีใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นวันแรกของปีใหม่ จะมีกิจกรรมต่าง ๆ มากมายตลอดวัน โดยตอนเช้าจะไปทำบุญที่วัด ตอนสายจะมีการรดน้ำพระและรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ตอนเย็นคนล้านนามักนิยมจะจุดเทียนบูชา แต่เดิมคนล้านนานิยมจุดเทียนลดเคราะห์ในวันปากปี หรือวันแรกของปี วันที่ ๒ เป็นวันปากเดือน มักจะจุดเทียนสืบชาติ เพื่อให้ตนมีชีวิตที่ยืนนาน วันที่ ๓ วันปากเดือนนิยมจุดเทียนรับโชค เพื่อตนเองจะได้มีโชคลาภวาสนาที่ดี

ตัวอย่างสำนวนพรปีใหม่ให้ผู้สูงอายุจะให้พรแก่ลูกหลานในวันปีใหม่

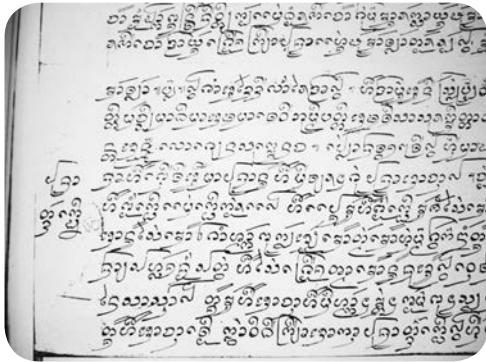
เอวัง โหนตุ ดีและ อัสชะในวันนี้ ก็เป็นวันดี ดิถีวันวิเศษ เหตุว่าระวีสังขาลปีเก่า
อะติกันโต ปีเก่าก็ก่อข้ามล่วงล้น พ้นไปแล้ว ปีใหม่แก้วพญาวนก็มาจุจอรอดถึง
เดิยังเจ้าผู้ได้เป็นลูกเต่าเลาหลานแลเหลนแห่งผู้ข้า ก็บำได้ละลิมฮิต อติตปาเวณี
อันก่อนเก่าแห่งชาวเรามาได้ขงขงขวยตงแต่งแบ่งมายังข้าวน้ำโภชนาอาหารตั้ง
หลายหลาก ทั้งผลหมากรากไม้ เครื่องอุปโภคบริโภค ขิลานะข้าวน้ำปัจจัย ตั้งแผ่น
ผ้านุ่มควบใบทุกสิ่ง พร้อมด้วยน้ำเข้าหมั้นส้มป่อย คัมภีโรทะกะ สุกันโทะทะกะอันใส
เย็นจั้นจ้อย มาจำเนียรไว้เหนือขัน เพื่อจักมาสมมาครวระยังต้นตัวแห่งเรา ผู้เป็น
ปู่ป้าอาวลูง ว่าสันนี้แต่ดีหลี

บัดนี้ ต้นตัวแห่งเรา ก็มีปฏิกะหะรับเอาแล้ว เพื่อฮื้อแล้วแห่งเหตุ แลเจตนา
แห่งเจ้า เพื่อมาขอขมาลาลด ปดเสียยังโทษปาปะกรรมอันใดได้กระทำมาแต่ก่อน
ขอฮื้อได้ผ่อนศูนย์หาย ฮื้อได้หายเป็นอโหสิกรรม บ่ฮื้อได้เป็นนิ वर्ณธรรม กรรม
อันจักห้ามเสียยัง สังคะโมกะ ผละผลหนตางอันจักนำไปสู่ จันฟ้าแลเนรพาน แก่
ต๋านตังหลายสักเยื่อง สักประการแต่ดีหลี

ตั้งแต่นี้ไปกายหน้า ฮื้อเจ้าได้ฮ้างแอ่งแก่งกล้า อยู่ฮื้อมีไจโยไปฮื้อมีโจโค ไปวัน
ตกว้นออก ขอกได้หนเหนือ จุ่มมีเตจะเรื่องไร ผาบแป้ข้าเล็กสัตตุ อุปัทวะะกังวน
อนทะรายตังหลายมวล อันจักมาบังเกิดฮื้อเจ้าได้เดียดเนื้อร้อนใจ ในกาละเมื่อตื่น
เมื่อนั่งยืนเดียวเมื่อเกี้ยวเมื่อกิน อันใดก็ดี จงฮื้อนิราศคลาดคลา ออกจากขันธะสัน
ญา แห่งต๋านตังหลายไปเสียงๆ ฮื้อเป็นดั่งน้ำกลิ้งตงจากใบบัวใบบอนไปจวัน จยาม
ไจๆ ขอฮื้อเจ้าได้เจริญด้วย โชคปี โชคเดือน โชควัน โชคยาม และอายุปี อายุเดือน
อายุวัน อายุยาม อายุยืนนานได้ ๑๒๐ พรรษาจุผู้จคน นั้นจุ่มมีเดียวแต่ดีหลี

สัพพิติโย ฯลฯ แล้วจะมีการมัดข้อมือต่อไป

คนล้านนายังมีความเชื่อว่า ถ้าบุคคลใดมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่ราบรื่น
เจ็บไข้ได้ป่วย เกิดอุบัติเหตุ หรือค้าขายขาดทุนบ่อยๆ เป็นต้น ล้วนมาจากการบันดาล
ของแกนทั้งสี่นี้ จึงต้องแต่งเครื่องสังเวียงส่งแกน บ้างก็ว่าส่งแกนหลวง ซึ่งจะเรียก
แตกต่างกันไป ตามแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ

เครื่องสังเวทสังเณนั้น มีสะตวง (กระทงกาบกล้วย) กว้างศอก ของเจ้าชาตา ภายในบรรจุจ้อ (ธง ขนาดเล็ก) สีขาว ๑๒ อัน ผลไม้ ๕ อย่าง ข้าวต้ม ข้าวหนม มะพร้าว กล้วย อ้อย หมาก เมี่ยง บุหรี่ ดอกไม้ รูปเทียน เสื้อผ้าใหม่ ๑ ชุด ตามเพศเจ้าชาตา (เศษผ้า) ข้าวเปลือก ข้าวสาร รูปคน

เจ้าชาตานั้นจากดินเหนียวใส่ในกระทงขนาดเล็ก เงิน (กระเบื้องทูปให้มน) ทอง (เข้าหมัน หั่นเป็นแว่นๆ) ม้าวไล่แซน (กำไลแขน) แหวน แว่น หวี รูปปั้นสัตว์ประจำราศี ทั้ง ๑๒ ราศี คนโทพร้อมจอกน้ำ ๑ ชุด

เมื่อเตรียมเครื่องส่งเสร็จแล้ว จะนำเอาเสื้อใหม่มาผูกกลางห้อง หรือ กลางเรือน วางเครื่องส่งไว้กลางเสื้อ โดยหาภาชนะอื่นมาวางให้สูงจากพื้น ประมาณคืบ ให้ผู้ส่งนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แล้วนั่งประนมมือ อาจารย์ผู้ทำพิธีจะนั่งอยู่เยื้องๆ ด้านหน้า เจ้าชาตาจะประเคนขันตั้งอาจารย์ เมื่ออาจารย์ผู้ทำพิธีกล่าวคำบูชาครูของตนเสร็จแล้ว จะจุดเทียนแล้วกล่าวคำสังเณ

โขนโต บิดูมาตา ข้าแต่พ่อแม่เป็นเจ้าเหย คือว่าปู่แกนหลวงผู้หล่อบำเตงตั้ง ให้เป็นคนให้ตนตัว (ชื่อ.....) ลงมาเกิดสร้างกำเนิดเกิดเป็นคน ป่อมมีกังกาหลายสิ่ง พยาธิยังมาเบียดเบียน เงินทองเหียมทุกยากกันหยากหลายประการ จักกินจักทานก็หาไม่ได้ พยาธิไข้ข้าบบังเกิดมีมา วันนี้นั้นตนตัวแห่ง (ชื่อ.....) ก็ได้ตกแต่งเครื่องสักการะบูชา เพื่อจักส่งไปหา โภมณาคณบิตามารดา พ่อแลแม่อันได้หล่อปั้นให้เป็นคน ย้อยกลัวกรรมแลเวรอันพ่อแม่ได้แซง จึงได้ตกแต่งแล้วนำมา มีทั้งบุปผาลาจากดวงดอก ข้าวตอกดอกไม้เทียนงาม ใส่ขันคำไปใหญ่ ตามจารีตให้ประณีตมากนาๆ มีทั้งวัดดา ผ้าเสื้อสุบสวดเนื้อกาया เป็นเครื่องอาภรณ์ต่าง ๆ นำมาถวายบูชา ขออื้อพันเคราะห์

หลายประการ แลขอให้มิใช่จะมีลาภหลายประการ ด้วยวิถีกายะวจีอันได้ออกปาก
 ปราบปรามมา ขอให้สมดังคำปิตามารดาพ่อแม่ได้สั่งไว้ว่า ถ้าลูกเฒ่าส่งมาให้แล้ว
 พ่อแลแม่จะให้แก้ว ๗ ประการ กับทั้งเงินแลค่ามีประมาณ ๑๘ โกฏิไม่ให้ลูกเฒ่าได้ทุกโสภ
 ยังจักให้ฝนเงินตกลงมาจะจ้จกให้ลูกเฒ่าได้จ่ายกินจ่ายทาน สมบัติงามชมชื่น ภูจก
 ให้ฝนท่าแกวหลังไหลลง ตามใจประสงค์แห่งลูกเฒ่า ขอว่าลูกเฒ่าจำเอาพ่อแลแม่
 อันกรุณาบอกกล่าว ตามจาริตว่าอันได้ขวักชิดแต่้ม ต้องหล่อเป็นคนว่าสันนี้ดีหลี

บัดนี้ (ชื่อ.....) ก็ได้ตกแต่งแบ่งพร้อมน้อมนำมายัง สะปะเยื่องเครื่องชียา
 บูชาทั้งหลาย เอามาถวายให้แก่เจ้ากู คือว่าพ่อแสนหลวง ย่าแสนหลวง ว่าอันแท้
 ดีหลี

ผู้ข้าก็ขออาราธนา เจ้าทั้งสองเสด็จลีลาจากากาดจากปราสาทแก้ววิมารคำ ลง
 มารับเอายังเครื่องบูชาทั้งมวลผู้นี้โดยรับแต่เทอะ โอมปิตุมาตาโรยาจามิ อาภัสสนตุ
 ปริภุณจนตุ นูลูหนู สวาหาย ฯ

เมื่ออาจารย์กล่าวคำส่งแสนเสร็จแล้ว จะให้พรต่อ จากนั้นจะนำสะตวง
 (กระตงหอยกกล้วย) ไปส่งทางทิศเหนือ

นับวันพิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อนี้จะถูกบดบังและลบเลือนไปจาก
 ความทรงจำของคนล้านนาไปทุกขณะ ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย กอปรกับการเจริญ
 เต็มโตขึ้นของเมืองที่มุ่งเน้นการพัฒนาประเทศไปสู่ระบบอุตสาหกรรมใหม่ ความเชื่อ
 ดั้งเดิมจึงแปรเปลี่ยนไปตามกาลสมัย ยังคงพบเห็นอยู่บ้างตามชนบทที่ห่างไกล
 จากแสงสีเสียงของนครเมือง แม้ลัทธิพิธีกรรมความเชื่อในแกน จะเป็นเพียงคติ
 ความเชื่อของคนล้านนาโบราณ หากเราขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่เร่งทำการศึกษาถึง
 ที่มาของตัวตนของเรา ที่มาของบรรพบุรุษของตนเองแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับกองทราย
 ที่ไม่มีที่ยึดเหนี่ยวตัวเอง เวลาลมพัดผ่านไปมากก็จะกลิ้งสะเปะสะปะไปตามทิศทางลม
 ที่เคลื่อนผ่านไป วันแล้ววันเล่า ขาดซึ่งแนวทางของตน

บรรณานุกรม

ชมรมปากขิ้นล้านนา (เชียงใหม่) และโบราณคดี-อาคารเรือนเดิม. **ปากขิ้นล้านนา..**

๒๕๕๕.

วิศิษฐ์ คัดคำส่วน. **แนวคิดเรื่องมนุษย์ในคัมภีร์ปฐมมูลมุขี.** ภัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประเพณีไทยภาคเหนือ.** นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๓

หนานเต้จา. **ประเพณีล้านนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ.** ประเทืองวิทยา เชียงใหม่,

๒๕๑๗.

ป๊อบสา (เอกสารถ่ายสำเนา) ครูบาอภิชัยอ้าย วัดทรายมูล อำเภอหางดง จังหวัด
เชียงใหม่

ป๊อบสา (เอกสารถ่ายสำเนา) พระสมุห์เดช ปิยธรรมโม วัดทรายมูล อำเภอหางดง
จังหวัดเชียงใหม่

คຸ່ມหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัณฺญะชัฏติยะลัณนา

ภูเดชะ แสนสา

“**ล**ัณนาประเทศ” ได้เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๓๙ มี “พระนครเชียงใหม่” เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรสถาปนาขึ้นโดยพญามังราย กษัตริย์แคว้นโยนกองค์ที่ ๒๕ (พ.ศ.๑๘๐๔ – ๑๘๓๙) ราชวงศ์ลวจักรราช และเป็นปฐมกษัตริย์ลัณนา (พ.ศ.๑๘๓๙ – ๑๘๕๔) ราชวงศ์มังราย ที่ได้ทรงผนวกแคว้นโยนกกับแคว้นหริภุญไชยเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งก่อนการสถาปนาอาณาจักรลัณนาแคว้นต่าง ๆ คือ แคว้นโยนก แคว้นหริภุญไชย แคว้นพะเยา

แคว้นน่าน (ปัว) และแคว้นแพร่ ต่างมีกษัตริย์ สืบเชื้อสายกันปกครอง และแต่ละแคว้นแคว้นก็สิ้นสุทธราชวงศ์เมื่อถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรลัณนาในระยะเวลาที่ต่างกัน จนกระทั่งช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แคว้นต่าง ๆ เหล่านี้จึงถูกผนวกรวมเข้ากับอาณาจักรลัณนาทั้งหมด สืบต่อเนื่องมาจนถึงสมัยลัณนาเป็นประเทศราชของพม่า กระทั่งในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ จึงมีการแบ่งออกเป็น ๒ ศูนย์กลางการปกครองคือเมือง

เชียงใหม่และเมืองเชียงแสน แต่ทว่ากษัตริย์ที่เมืองเชียงใหม่ก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางหัวเมืองทางตอนใต้ ส่วนเมืองเชียงแสนก็เสมือนมีกษัตริย์ (เจ้าฟ้า) ปกครองส่วนตอนเหนือของล้านนา ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ล้านนา ได้เกิดรัฐ (เมือง) อิสระขึ้นหลายแห่ง จนกระทั่งล้านนาเป็นประเทศราชของสยาม ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ได้แบ่งออกเป็น ๕ นคร (รัฐ) โดยแต่ละนครมีกษัตริย์ (เจ้าหลวง) ปกครอง ดังนั้นเมื่อมีระบบ “กษัตริย์” ปกครองย่อมมีสิ่งสำคัญที่แสดงถึงสถานะของความเป็นชนชั้นปกครองตั้งแต่ยุคแคว่นแคว้นมาจนถึงยุคประเทศราชของสยาม คือ “คัมหลวง” “หอคำ” “เวียงแก้ว” อันเป็นที่ประทับหรือสถานที่เกี่ยวเนื่องกับราชพิธีของกษัตริย์ ที่ต้องสรรสร้างขึ้นอย่างวิจิตรอลังการและพิเศษเหนือสิ่งอื่นใดในแคว่นแคว้นหรืออาณาจักรของตน

“คัมหลวง” หมายถึง “เรือน” ที่ประทับของกษัตริย์หรือขอบเขตพระราชฐาน อาจเรียกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่และยุคสมัย เช่น “โรงหลวง” (ออกเสียง “โงหลวง”) “โรงไชย” (ออกเสียง “โงไชย”) “คัมแก้ว” “คัมน้อย” “หอไชย” “หอหลวง” “เรือนหลวง” และ “ราชมณฑปียร” เป็นต้น

“หอคำ” หรือ “หอคำหลวง”^๑ หมายถึง “เรือน” ของกษัตริย์พร้อมมีห้องพระโรงอยู่ภายใน หรือเป็นเฉพาะพระที่นั่งห้องพระโรงออกกว่าราชการ หรือขอบเขตพระราชฐาน อาจเรียกต่างกันไป เช่น “โรงดิน” (สร้างจากดินจีหรือดินกิ่ (อิฐมอญ) แล้วมุงด้วยดินขอ) “โรงคำ” (ห้องพระโรงตกแต่งด้วยลายคำ (ลงรักปิดทอง)) “โรงคัล” “หอไชย” (หอไชยมงคล) “โรงไชย” (โรงไชยมงคล) “เรือนมงคล” “หอยอด” “ปราสาท” “ปรางคณิเวศน์” (ปรางคณิเวศน์) และ “สุวรรณคณิเวศน์” เป็นต้น คำว่า “หอคำ” ที่หมายถึงพระมหาปราสาทหรือเขตพระราชฐานของกษัตริย์ พบปรากฏใช้ร่วมกันในกลุ่มชาติพันธุ์ไททั้งไทยวนในล้านนา ไทลื้อในสิบสองพันนา ไทใหญ่และไทเขินในรัฐฉาน และด้วยกษัตริย์มีหอคำที่แสดงถึงอำนาจราชศักดิ์ชาวเมืองจึงเรียกพระนามกษัตริย์ของตนว่า “เจ้าหอคำ” หรือ “ขุนหอคำ” ทั้งในล้านนา สิบสองพันนา และรัฐฉาน^๒ และยังปรากฏมีการเรียกพระนามของกษัตริย์พม่าว่า “เจ้าหอคำ” หรือ

^๑ จารึกท้ายคัมภีร์ใบลานสมภมิต วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ พ.ศ.๒๔๒๘” อ้างในทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล, โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๔), หน้า ๘๖.

^๒ เณร วิชวลิต (ปวิรรตและแปล), เชื้อเครือเจ้าแสนหวิสิบสองพันนา, (เชียงใหม่ : ตริตวิน, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑ และ ๓๓๕. และทวี สว่างปัญญางกูร (ปวิรรต), พงศาวดารเมืองเชียงตุง, (มปท : มปป, ๒๕๓๓), หน้า ๙ และ ๔๘.

“ขุนหอคำ” เหมือนกันอีกด้วย^๙

“เวียงแก้ว” หมายถึงแนวขอบเขตทั้งหมดของพระราชวังที่มีกำแพงสูงล้อมรอบ^{๑๐} ส่วนความหมายโดยนัยของคำว่าเวียงแก้วคือเป็นขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือประเสริฐสูงสุด เหมือนกับที่เรียกสวรรคตชั้นต่าง ๆ และแดนนพนิพพานว่า “เวียงแก้ว”^{๑๑} หรือกำแพงล้อมรอบขอบเขตพุทธาวาสภายในวัดอันเป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ วิหารพระธาตุเจดีย์อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และประเสริฐสูงสุดก็เรียกว่า “กำแพงแก้ว” โดยพื้นที่อาณาบริเวณทั้งหมดภายในเวียงแก้วเรียกว่า “ช่วงแก้ว” “ช่วงพระราชวังหลวง” หรือ “ช่วงราชฐาน”^{๑๒} เหมือนกับขอบเขตอาณาบริเวณทั้งหมดภายในวัดอันเป็นที่ตั้งของ “พระแก้วเจ้าทั้งสาม” (พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) ก็เรียกว่า “ช่วงแก้ว” หรือ “ช่วงแก้วทั้งสาม” เช่นกัน ซึ่งคำว่า “เวียงแก้ว” สำหรับกษัตริย์ล้านนาบางครั้งก็เรียกว่า “พระราชนิเวศน์”^{๑๓} หรือ “พระราชวังหลวง”^{๑๔} บางเมืองก็นิยมเรียกด้วยคำอื่นที่มีความหมายเดียวกันคือ “คุ้มแก้ว” (น่าน) และ “คุ้มหลวง” (แพร่) เป็นต้น

ส่วนพลับพลาที่ประทับแรมชั่วคราวของกษัตริย์ล้านนาในระหว่างการเดินทาง นิยมเรียกว่า “ตำหนัก” (พระตำหนัก) เช่น สมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าขานนแม่กู) ทรงเสด็จยกกองทัพไปรบกับอาณาจักรล้านช้าง “...เที่ยวทางไกลได้ ๓๖๗๕๐๐ วา มีตำหนักเกียงแรง ๓๔ หลัง...”^{๑๕} พระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) เมืองนครเชียงใหม่ก็ทรงมี “ตำหนักกรมปีง”^{๑๖} เป็นพลับพลาริมแม่น้ำปิงเพื่อเป็นที่พักแปรพระราชฐานช่วงฤดูร้อนและพักรอฤกษ์เข้าเวียงนครเชียงใหม่ พระเจ้าหอคำ

^๙ ยันส์ เพนธ์, **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๙), หน้า ๙๔ – ๑๐๒. และเรณู วิชาศิลป์(ปริวรรตและแปล), **พื้นเมืองแสนหิวจับหอคำเมืองใหญ่**, (อังกแล้ว), หน้า ๔๖๙.

^{๑๐} “ตำนานเจ้าเจ็ดพระองค์กับหอคำมั่งคด” อ้างในวัดป่าต้นกุ่มเมือง, **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเรือน สุธมโม**, (ลำปาง : ลำปางการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๓.

^{๑๑} “จารึกฐานพระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติ พ.ศ.๒๑๐๘” อ้างในยันส์ เพนธ์, **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**, (อังกแล้ว), หน้า ๙๔ – ๑๐๒. และภูเดช แสนสา(อ่าน), **จารึกท้ายคัมภีร์ใบลานสุวรรณหอยศสังข์** จารเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๔ โดยพระธรรมลังกา วัดผาแดงหลวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดลำปาง, อักษรธรรมล้านนา พ.ศ.๒๕๔๗.

^{๑๒} สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๔.

^{๑๓} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๒.

^{๑๔} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

^{๑๕} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อังกแล้ว), หน้า ๙๖.

^{๑๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อังกแล้ว), หน้า ๑๖๐.

ดวงทิพย์ (เจ้าหนานดวงทิพย์) เมืองนครลำปางทรงมี “ตำหนักหลวง”^{๑๑} เป็นพลับพลา ตั้งอยู่ในวัดเสด็จสำหรับพักเมื่อไปทำบุญที่วัด หรือเจ้าหลวงสุมนเทวราช (เจ้าน้อยสุมนะ) เมืองนครน่าน (พ.ศ.๒๓๕๓ – ๒๓๖๘) ทรงมี “ตำหนักท่าซี้เหล็ก”^{๑๒} และ “ตำหนักดงพะเนดช้าง”^{๑๓} เป็นพลับพลาอยู่นอกเวียงนครน่าน ซึ่งผู้เขียนยังไม่พบหลักฐานเอกสารล้านนายุคจารีตใช้คำว่า “ตำหนัก” กับคุ้มเจ้าหลวงหรือ คุ้มเจ้านายที่พักประจำหรือประทับอยู่อย่างถาวร

คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนา พ.ศ.๑๘๓๙

คุ้มหลวงของกษัตริย์ยุคก่อนสถาปนาอาณาจักรล้านนาก็มีการสร้างไว้กลางเวียง (กลางโดยปริณทลหรือโดยประมาณภายในขอบเขตคูน้ำกำแพงล้อมรอบ) ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ เช่น พญาอาทิตยราช กษัตริย์แคว้นหริภุญไชยองค์ที่ ๓๒ เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.๑๕๙๐ ทรงสร้างคุ้มหลวงที่ประทับขึ้นในกลางเวียงหริภุญไชย (ตรงบริเวณวัดพระธาตุหริภุญชัยในปัจจุบัน)^{๑๔} หรือพญามังรายทรงสถาปนาเวียงกุมกามเป็นศูนย์กลางการปกครองใน พ.ศ.๑๘๓๗ ก่อนย้ายขึ้นมาสสร้างเวียงเชียงใหม่ใน พ.ศ.๑๘๓๙ ก็ทรงสร้างเวียงเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมและภายในเวียงเป็นที่ตั้งของ “คุ้มวังราชมณเฑียร” เป็นที่ประทับ^{๑๕} ขณะเดียวกันพญามังรายก็ทรงสร้างวัดกานโถมที่เวียงกุมกาม โดยทรงสร้างวิหารของวัดจำลองรูปแบบมาจาก “โรงคัล” (หอออกให้เข้าเฝ้า)^{๑๖} หรือ “หอคำ” (หอออกว่าราชการ)^{๑๗} ของพญามังรายในเวียงกุมกามจากตำนานพื้นเมืองเวียงใหม่และตำนานวัดกานโถมแสดงถึงธรรมเนียมการสร้างอาคารที่ใช้กับกษัตริย์เหมือนกับอาคารที่ใช้ในทางพุทธศาสนา ดังนั้นจึงปรากฏกษัตริย์มีการถวายเป็นอาคารที่ประทับหรืออาคารต่าง ๆ ให้กับวัดเสมอมา โดยปกติทั่วไปคุ้มหลวงกับหอคำจะมีการแบ่งหน้าที่กันค่อนข้างชัดเจน “คุ้มหลวง” หมายถึง

^{๑๑} วัดป่าตันกุ่มเมือง, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูเรือน สุธมโม, (อ้างแล้ว), หน้า ๔๘.

^{๑๒} สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

^{๑๓} สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, (อ้างแล้ว), หน้า ๔๙.

^{๑๔} แสง มนวิฑูร (แปล), ชินกาลมาลีปกรณ์ อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตีคนใช้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., ๒๕๑๐), หน้า ๙๘.

^{๑๕} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๖.

^{๑๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๙.

^{๑๗} “ตำนานวัดกานโถม” สงวน ไรตีสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : อักษรบริหาร, ๒๕๑๕), หน้า ๙๖ – ๙๗.

อาคารที่รื้อฐานสำหรับพำนักในชีวิตประจำวันของกษัตริย์ บางครั้งคุ่มหลวงก็เป็นคำกว้าง ๆ เรียกหมายถึงอาณาบริเวณทั้งหมดของที่ประทับของกษัตริย์ ภายในคุ่มหลวงจึงมีอาคารอื่น ๆ ประกอบอยู่ภายในอีกจำนวนหลายหลัง เช่น โรงราชรถ โรงช้าง โรงม้า โรงกั โรงแทก (หอศาสตราวุธ) โรงห้ำ (เรือนครัว) หอเหล้ม (หอพระคลัง) หอดาง (หอเก็บเสบียง) หอพับหรือหอเจีย (หอสมุด) หอพระ หอธรรม (หอไตร) หอผี (ผีหอหลวง) หอยา และหอกลอง เป็นต้น

ส่วน “หอคำ” เป็นอาคารสำคัญสูงสุดของสถาบันกษัตริย์ในกลุ่มล้านนา ราชธานี และสิบสองปันนา เหมือนกับพระที่นั่งสูงสุดท่ามกลางหมู่พระราชมณเฑียรภายในพระบรมมหาราชวังของกษัตริย์สยาม อันเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของศูนย์กลางอำนาจของกษัตริย์ ใช้ในการออกอวาราชาการและประกอบพระราชพิธีสำคัญของบ้านเมือง โดยเฉพาะการพระราชพิธี “ขึ้นหอนั่งเมือง” หรือ “อุสสาราชาภิเศก” ภายในหอคำมีองค์ประกอบสำคัญคือ ท้องพระโรง แท่นแก้ว (ราชบัลลังก์) และเศวตฉัตร โดยคุ่มหลวงกับหอคำจะมีพื้นที่ติดต่อกันอยู่ภายในขอบเขตเดียวกันมีกำแพงล้อมรอบที่เรียกว่า “เวียงแก้ว” หรือ “คุ่มแก้ว”^{๑๔} ดังในสมัยพญาเจือง กษัตริย์แคว้นโยนกองค์ที่ ๑๙ ราชวงศ์ลวจักราช เมื่อทรงอุสสาราชาภิเศกใน พ.ศ.๑๖๗๗ ก็ประกอบพระราชพิธีในหอคำ (ปราสาทราชมณเฑียร) ทรงประทับอยู่ในหอคำ ๗ วัน แล้วจึงเสด็จประทับที่คุ่มหลวง (โรงหลวง)^{๑๕}

หอคำจึงมีความวิจิตรมากกว่าคุ่มหลวงอันเป็นเรือนที่ประทับในชีวิตประจำวัน และหอคำจึงมีการก่อสร้างลักษณะแบบเดียวกับวิหารและมีแท่นแก้วเป็นที่ประทับของกษัตริย์ เหมือนแท่นแก้วที่ประดิษฐานพระประธานภายในวิหาร คุ่มหลวงของกษัตริย์สามารถมีได้หลายหลัง นอกจากสร้างไว้ภายในเวียงแก้ว บางครั้งกษัตริย์ก็อาจสร้างคุ่มหลวงอยู่ภายนอกเวียงแก้ว นอกเวียง (นอกกำแพงเมือง) หรือต่างเมืองตามพระราชประสงค์ แต่ทว่าหอคำอันเป็นสัญลักษณ์สำคัญของกษัตริย์ยังคงตั้งอยู่ภายในเวียงแก้ว และบางครั้งหากไม่แยกหอคำออกจากคุ่มหลวงโดยเฉพาะหอคำ (หอหลวง) ของกลุ่มเจ้าฟ้าในราชธานี ก็จะมีสัญลักษณ์บ่งบอกแยกส่วนที่เป็นหอคำออกจากหอหลวงโดยสร้างเป็น “พญาราดู” หลังคาซ้อนชั้นขึ้นเป็นทรงจอมแห

^{๑๔} เขียรชาย อักษรดิษฐ์, หอคำ คุ่มแก้ว มณีแสงแห่งนครศิลปสถานชัตติยาธานี, (เชียงใหม่ : โชตนา, ๒๕๔๘), หน้า ๒ - ๗.

^{๑๕} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้งแล้ว), หน้า ๒๑.

หอคำของเจ้าฟ้ากองคำฟู เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

(พ.ศ.๒๔๓๐ - ๒๔๓๙)

สร้างเป็นพญาราคูและจองคอก

(ที่มา : สายเครือไท, ถ่ายพ.ศ.๒๔๓๓)

ส่วนอาคารเชื่อมต่อไปบนเรือนเดียวกันอันเป็นพื้นที่หอหลวงสำหรับพักอาศัย ก็สร้างเป็นหลังคาแบบ “จองคอก” หลังคาทรงป้านซ้อนชั้นขึ้น เช่นเดียวกับวิหารของ รัฐานที่สร้างร่วมกันระหว่างวิหารกับกุฏิ แต่จะแบ่งฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม โดยบริเวณวิหาร (เขตพุทธาวาส) อันเป็นที่ตั้งแท่นแก้วประดิษฐานพระพุทธรูปจะมี หลังคาเป็นพญาราคู ส่วนกุฏิ (เขตสังฆาวาส) อันเป็นที่พำนักของภิกษุสามเณรก็มุง ด้วยหลังคาแบบจองคอก ภายหลังบางเมืองนิยมสร้างเป็นอาคารตีกรุปแบบพญาราคู ก็ถูกปรับเปลี่ยนไป แต่หอหลวงกับหอคำยังรวมอยู่ภายในตึกเดียวกัน ดังตัวอย่าง หอคำเมืองนครเชียงใหม่ในสมัยเจ้าฟ้ารัตนก้องแก้วอินทร์แถลง เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๔๓๙ - ๒๔๗๘) ได้สร้างหอหลวงหลังใหม่เป็นตึกใน พ.ศ.๒๔๔๙ มีห้องพระโรง (หอคำ) อยู่ภายในหอหลวง (คุ้มหลวง)

คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว ยุคล้านนาราชวงศ์มังราย

เมื่อพญามังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนาได้ทรงสถาปนาอาณาจักรล้านนา ขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๘๓๙ พระองค์ได้ทรงเลือกชัยภูมิที่ดีที่สุดเพื่อสร้างเวียงหลวง (คูน้ำ กำแพงล้อมรอบ) ศูนย์กลางของการปกครองบ้านเมืองและสร้างเวียงแก้ว (กำแพง ล้อมรอบ) สถานที่ประทับของพระองค์ ดังปรากฏ “ชัยภูมิ” ที่พญามังราย พร้อมกับ พระสหาย คือ พญาเจ้าเมือง กษัตริย์แคว้นพะเยา (ขึ้นครองราชย์พ.ศ.๑๘๐๑) ราชวงศ์ลาวจังกราช พญาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) กษัตริย์แคว้นสุโขทัยองค์ที่ ๓ (พ.ศ.๑๘๒๒ - ๑๘๔๑) ราชวงศ์พระร่วง ทรงเลือกปริมณฑลนี้สถาปนาเวียงเชียงใหม่ และเวียงแก้วด้วยมีชัยภูมิ ๗ ประการ โดย ๓ ใน ๗ ประการกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ ทรงให้ความสำคัญกับบริเวณที่ตั้งเวียงแก้วอันเป็นกลางเวียงและที่ประทับคือ

(๑) มีเรื่องเล่าสืบมาว่ามีกวางเผือกสองแม่ลูกมาจากป่าใหญ่ทางทิศเหนือ มาอยู่อาศัยที่ชัยภูมินี้ (ตรงเวียงแก้ว) คนทั้งหลายพากันมาทำการสักการบูชา

(๒) ฟาน (แก้ง) เผือกสองแม่ลูกที่อยู่อาศัยชัยภูมินี้ได้ต่อสู้ไม่ยอมละทิ้งที่อยู่ กับฝูงสุนัขจนได้ชัยชนะ และ

(๓) ได้พบหนูเผือกขนาดใหญ่ตามล่อเกวียนพร้อมบริวารสี่ตัวออกมาจาก ชัยภูมินี้ ดังนั้นกษัตริย์ทั้ง ๓ จึงทรงเห็นชอบสร้างเวียงแก้ว (พระราชวัง) ขึ้นครอบ ตรงบริเวณลอมคาคอันเป็นชัยภูมิของนิมิต ๓ ประการ

ส่วนชัยภูมิอีก ๔ ประการที่เป็นเหตุผลในการเลือกสร้างเวียงเชียงใหม่ คือ ชัยภูมิทิศตะวันตกสูงลาดชันลงมาทิศตะวันออก มีน้ำแม่ข่าไหลโอบพื้นที่ชัยภูมิไป เวียงกุมกาม มีหนองน้ำใหญ่ (หนองบัวเจ็ดกอ) ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชัยภูมิ และมีแม่น้ำปิงไหลผ่านด้านทิศตะวันออกเวียงเชียงใหม่ การที่กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ ทรงให้ความสำคัญกับชัยภูมิบริเวณเวียงแก้วและเวียงเชียงใหม่ ปรากฏในตำนานพื้นเมืองของล้านนาหลายฉบับ ดังตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่มากล่าวถึงพราหมณ์ นิมิตอันติมีฟานเผือก ๒ แม่ลูกไม่ยอมทิ้งที่อยู่ในลอมคาคต่อสู้กับฝูงสุนัขของนายพราหมณ์ ได้รับชนะ จึงไปกราบทูลพญามังรายเรื่องนิมิตหมายอันดีนี้ที่เวียงกุมกาม^{๒๐} และ กล่าวอีกว่า “จักเอาไชยภูมิไว้ท่ากลางสายดือเมือง” ดังนั้นชัยภูมิที่ตั้งเวียงแก้วจึง อยู่บริเวณทลพื้นที่กลางเวียงที่เรียกว่า “สายดือเมือง” โดยด้านทิศใต้ใกล้กับเวียงแก้ว ยังปรากฏมี “วัดสะดือเมือง” หรือ “วัดอินทขิล” ตั้งคู่กับเวียงแก้วอยู่ในส่วนบริเวณ สายดือเมืองสืบมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๑} จากตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่มากล่าว สอดคล้องกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ โดยให้ชัยภูมิลอมคาคของฟานเผือกแม่ลูกเป็น “หลักคดงสะดือเวียง” บริเวณทลที่ตั้งเวียงแก้วและวัดสะดือเมือง และตำนานยังกล่าว ถึงระหว่างการสร้างเวียงเชียงใหม่พญามังรายทรงประทับชั่วคราวที่เชียงหมั่น และสร้าง “ข่วงเมือง” (สนามหลวง) ไว้ใกล้กับเวียงแก้ว พร้อมกับเน้นย้ำว่าเวียงแก้ว คือชัยภูมิสำคัญของเวียงเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในสิ่งของที่แรกเริ่มก่อสร้างขึ้นพร้อมกันและ มีการพลีกรรมเทพเทวาอารักษ์ช่วงสร้างเวียงเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ คือ เวียงแก้ว

^{๒๐} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๒ - ๓๔.

^{๒๑} ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๑๘), หน้า ๑๒ - ๑๓ และ ๑๕.

(ราชวังหอคำ) ตลาดกลางเวียง กำแพงเวียง ประตูเวียง และมีการอัญเชิญเทพยดาอารักษ์มารักษาชัยภูมิบริเวณกลางเวียงและประตูทั้งห้า^{๒๒}

จากตำนานต่าง ๆ กล่าวถึงพญามังรายทรงสร้าง “เวียงแก้ว” (ราชวังหอคำ) อยู่บริเวณกลางเวียงเชียงใหม่ (กลางเวียงโดยปริมนทล) โดยสร้างหอนอน (คัมหลวง) ตรงลอมหน้าค้ำอันพบนิมิตมงคลทั้ง ๓ ประการ ทรงกลัปนาที่ประทับชั่วคราวเมื่อทรงออกสำรวจหาสถานที่สร้างเวียงเชียงใหม่ และเป็นที่ประทับชั่วคราวตอนสร้างเวียงเชียงใหม่ในด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชัยภูมิที่ตั้งเวียงแก้วเป็น “วัดเชียงมั่น (เชียงมั่น)” ส่วนหอนอนที่ประทับชั่วคราวนั้นก็ทรงสร้างเป็นพระธาตุเชียงมั่น^{๒๓} แต่บริเวณหน้าวัดเชียงมั่นมีพื้นที่คับแคบ ด้วยต้องใช้พื้นที่ “ข่วงหน้าวัด” เชียงมั่นเป็นที่พักชั่วคราวเพื่อเอาฤกษ์เอาชัยในราชพิธีอุสสาราชาภิเษกเข้าเสวยเมืองของกษัตริย์ พญามังรายจึงทรงให้แผ้วถางพื้นที่หน้าวัดเชียงมั่นขยายออกไปทางทิศตะวันออกของวัดเรียกพื้นที่นี้ว่า “เชียงถาง” ด้วยทำการ “แผ้วถาง” ขยายออกไป^{๒๔} พื้นที่ “เชียงถาง” นี้สมัยพระเจ้ากาวิละยังปรากฏใช้พักชั่วคราวเมื่ออุสสาราชาภิเษกในปี พ.ศ. ๒๓๓๙ เรียกว่า “เชียงขวาง”^{๒๕} ส่วนพงศาวดารโยนกของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้แปลความหมายชื่อพื้นที่ทิศตะวันออกหน้าวัดเชียงมั่นคลาดเคลื่อนเป็น “เวียงเชียงช้าง”^{๒๖}

ส่วนการยกพื้นที่ที่ประทับชั่วคราวก่อนการสร้างเวียงถวายให้เป็นวัดก็ปรากฏมีมาก่อนการสร้างเวียงเชียงใหม่ ดังพญามังรายทรงยึดแคว้นหริภุญไชยได้ในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ ก็ทรงมอบเมืองให้แสนฟ้า (อ้ายฟ้า) เป็นเจ้าเมืองปกครอง ส่วนพระองค์ก็เสด็จมาอยู่ที่บ้านแช่สักและถวายบริเวณที่ตั้งพระตำหนักที่พักชั่วคราวสร้างขึ้นเป็นวัดไชยปราการ สันนิษฐานว่าเพื่อเป็นพระราชกุศล เพื่อความเป็นสิริมงคลของการตั้งเวียงใหม่ และเพื่อไม่ให้คนทั่วไปมาสร้างอาคารบ้านเรือนสวมทับที่ทรงเคยประทับมาก่อน^{๒๗} และยังปรากฏมีความนิยมหรือคัม (พลับพล) ที่ทรงประทับแรม

^{๒๒} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๕ - ๓๖.

^{๒๓} คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย, จารึกล้านนาภาค ๒ เล่ม ๑ - ๒ : จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^{๒๔} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๓.

^{๒๕} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๙.

^{๒๖} พระชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค), พระยา, พงศาวดารโยนก, (พระนคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๐๗), หน้า ๒๖๗

^{๒๗} สวัสดิ์ อ่องสกุล(ปริวรรต), พื้นเมืองเชียงแสน, (อ้างแล้ว), หน้า ๖๘.

ชั่วคราวถวายเป็นอาคารศาสนสถาน ดังพระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๐๓๘ - ๒๐๖๘) ครั้งเสด็จไปเมืองเชียงใหม่ พ.ศ.๒๐๕๘ เมื่อจะเสด็จกลับเมืองเชียงใหม่ ก็ทรงโปรดให้หรือคุ้มพลับพลาที่ประทับแรมไปสร้างเป็นหอธรรม (หอไตร) ของวัดป่าแดงหลวง เมืองเชียงใหม่^{๒๘}

คุ้มหลวงที่ประทับของกษัตริย์นั้นมีได้จำนวนหลายหลัง ทั้งที่สร้างขึ้นอยู่ภายในเวียงแก้วคู่กับหอคำ สร้างไว้นอกเวียงแก้ว (นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่) นอกเวียงเชียงใหม่ (นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่) หรือแม้กระทั่งสร้างไว้ในต่างเมือง ดังปรากฏกษัตริย์ล้านนาในยุคต้นราชวงศ์มังราย ๓ พระองค์ ด้วยเหตุผลทางการเมือง หลังจากที่อุสสาราชนิกที่เมืองเชียงใหม่แล้ว ก็เสด็จไปประทับที่ต่างเมืองมากกว่าประทับภายในเวียงแก้ว และทรงให้ราชบุตร(เจ้าอุปราช)ประทับรักษาการอยู่เมืองเชียงใหม่ คือ พญาไชยสงคราม กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๒ (พ.ศ.๑๘๕๔ - ๑๘๖๘) ประทับที่เมืองเชียงราย พญาแสนพู กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๓ (พ.ศ.๑๘๖๘ - ๑๘๗๗) และพญาคำฟู กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๔ (พ.ศ.๑๘๗๗ - ๑๘๗๙) ประทับที่เมืองเชียงแสน เพื่อเสด็จไปประทับควบคุมสถานการณ์หัวเมืองทางตอนเหนือ แต่ช่วงนี้เมืองเชียงใหม่ก็ยังคงมีสถานะเป็นเมืองหลวง ดังเห็นได้จากการแย่งชิงราชสมบัติก็กระทำที่เมืองเชียงใหม่เพื่อขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ และราชบุตรที่กษัตริย์ทั้ง ๓ รัชกาลให้ดูแลเมืองเชียงใหม่แทนพระองค์ก็คือผู้ที่จะได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาองค์ต่อไป^{๒๙} โดยกษัตริย์ทั้ง ๓ รัชกาลเมื่อไปประทับดูแลอยู่ทางตอนเหนือก็มีการสร้างเวียงและคุ้มหลวงไว้กลางเวียง เช่นเดียวกับพระราชธานีที่เมืองเชียงใหม่ ดังพญาแสนพูทรงประทับอยู่เมืองเชียงแสนก็ทรงให้ก่อกำแพงเวียงและตั้งคุ้มหลวงขึ้นในกลางเวียงเชียงแสน อันเคยเป็นที่ตั้งคุ้มหลวงเดิมมาตั้งแต่กษัตริย์ในราชวงศ์ลวจักราช พร้อมกับแต่งตั้งหาญราชวังเป็นผู้ดูแลรักษาคุ้มหลวง และที่น่าสังเกตคือจารึกการสร้างวัดเชียงมั่น (เชียงมั่น) เป็นวัดแรกของเมือง หรือตั้งชื่อบ้านเชียงมั่นเป็นหมู่บ้านแรกของเมือง เพื่อเป็นนิมิตหมายความถาวรมั่นคงของบ้านเมือง ได้ปรากฏหลายเมืองในล้านนาทั้งเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน และเมืองพะเยา^{๓๐}

^{๒๘} แสง มนวิฑูร (แปล), **ชินกาลมาลีปกรณ์** อนุสรณ์เนื่องวันเปิดศึกคนใช้พิเศษ “นิมมานเหมินท์ - ชุตินา”, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๔๐.

^{๒๙} ด่วน ลิเซียง และอุษณีย์ ธงไชย, **ประวัติศาสตร์ล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังรายจากเอกสารจีน**, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๓๑), หน้า ๒๔.

^{๓๐} สรวิชาติ อ่องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงแสน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๗๑ - ๗๒.

กระทั่งรัชสมัยพญาผายู กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๕ (พ.ศ. ๑๘๗๙ - ๑๘๙๘) ราชบุตรพญาคำฟูเป็นต้นมาจึงทรงประทับอยู่ที่เวียงแก้วเมืองเชียงใหม่เป็นการถาวร^{๓๑} หลังจากรัชกาลของพญาผายูกษัตริย์ล้านนาที่ประทับอยู่เมืองเชียงใหม่ นอกจากมีคัมหลวงหลังที่อยู่ภายในเวียงแก้วในเวียงเชียงใหม่ก็ปรากฏมีการสร้างคัมหลวงอยู่นอกเวียงเชียงใหม่ เพื่อเป็นที่ประทับเมื่อแปรพระราชฐานส่วนพระองค์ ดังเช่น พญาสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๘ (พ.ศ. ๑๙๔๕ - ๑๙๘๔) นอกจากมีคัมหลวงและหอคำอยู่ภายในเวียงแก้วก็ทรงสร้างคัมหลวงไว้ภายในเวียงเจ็ดลินบริเวณเชิงดอยสุเทพนอกเวียงเชียงใหม่ด้านทิศตะวันตก และนิยมประทับคัมหลวงนี้เป็นประจำ^{๓๒} ส่วนในสมัยพระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๐๓๘ - ๒๐๖๘) ก็ปรากฏหลักฐานว่าทรงโปรดให้สร้างคัมหลวงอีกหลังขึ้นที่บ้านศรีบุญยืนเมืองลำพูนใน พ.ศ. ๒๐๕๖^{๓๓} จากหลักฐานนี้ได้แสดงให้เห็นถึงคัมหลวงสามารมย์ได้จำนวนหลายหลัง แล้วแต่พระราชประสงค์ของกษัตริย์ที่ทรงโปรดให้สร้างเพื่อความสำราญส่วนพระองค์ แต่คัมหลวงที่สำคัญคืออยู่ภายในเวียงแก้วเคียงคู่กับ “โรงคำ” หรือ “หอคำ” และสังเกตว่าภายในเวียงแก้วสมัยราชวงศ์มังรายมีอาคารหลายหลังทั้งโรงคำ (หอคำ - อาคารที่ลงรักปิดทอง) โรงหาง (อาคารที่ทำด้วยชาดสีแดง) และโรงหาง (เรือนครัว) ที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือโรงคำ โรงคัล (อาคารที่ให้เข้าเฝ้า) ภายในมี “ช่วงคัล” คือส่วนท้องพระโรงเพื่อให้เข้าเฝ้า^{๓๔} รวมถึงมี “กว้าน” ศาลพิจารณาคดี หรือเค้านามหลวงอยู่ทางทิศเหนือ (หอกว้านจำพายเหนือ) และทิศใต้ (หอกว้านจำพายใต้) ของช่วงหลวงที่ติดกับเวียงแก้ว^{๓๕} ภายในเวียงเชียงใหม่ก็จะมีหอกลองประจำเมืองอยู่บริเวณช่วงหลวงหน้าเวียงแก้วกับช่วงแก้วหน้าหอคำภายในเวียงแก้ว^{๓๖} และในสมัยพระเมืองแก้วทรงโปรดให้สร้างศาลามหาวิจิตรชัยส่วนพระองค์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๗^{๓๗} ส่วนสมัยพระเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าขานแม่กุ) กษัตริย์

^{๓๑} สรสวัสดิ อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๗.

^{๓๒} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อ้างแล้ว), หน้า ๖๗.

^{๓๓} แสง มนวิฑูร (แปล), **ชินกาลมาลีปกรณ์** อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตึกคนใช้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๓๙.

^{๓๔} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อ้างแล้ว), หน้า ๘๑.

^{๓๕} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อ้างแล้ว), หน้า ๗๖ และ ๘๖.

^{๓๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อ้างแล้ว), หน้า ๘๖.

^{๓๗} แสง มนวิฑูร (แปล), **ชินกาลมาลีปกรณ์** อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตึกคนใช้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๓๙.

ล้านนาองค์ที่ ๑๖ (พ.ศ.๒๐๙๔ – ๒๑๐๗) ก็ทรงสร้าง “หอพระนางไหว้” เพื่อเป็นหอพระประจำพระราชวังภายในเวียงแก้วทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหอคำ^{๓๘}

ส่วนคุ้มหลวงและหอคำภายในเวียงแก้วก็มีการรับเป็นมรดกสืบต่อกันมา ดังเช่น คุ้มหลวงของพญาเกสเชษฐราช (พระเมืองเกษเกล้า) กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๐๖๙ – ๒๐๘๑ และ พ.ศ.๒๐๘๖ – ๒๐๘๘) ก็ทรงประทับอยู่คุ้มหลวงหลังที่สร้างมาตั้งแต่สมัยพระเมืองแก้วผู้เป็นราชบิดา จนกระทั่งเกิดเพลิงไหม้โรงหลวงใน พ.ศ.๒๐๗๓ อีก ๒ ปีถัดมา (พ.ศ.๒๐๗๕) จึงทรงสร้างโรงหาง (หอที่ท้าวด้วยชาติสีแดง) หลังใหญ่ขึ้นแทน “...สก ๘๘๘ อายุท่านได้ ๓๐ ปีลี จึงราชภิเษกยัง **ช่วงหลวง**ได้ชื่อว่าพระญาเกสแล...สก ๘๙๒ ตัว ไฟไหม้โรงหลวงหลังเจ้าพระเมืองแก้วหื้อสร้างนั้นเสีย...สก ๘๙๔ ตัว ปกโรงหางหลังหลวงแทน...”^{๓๙} ส่วนหอคำ (โรงคำ) ในยุคราชวงศ์มังรายปรากฏมีการสร้างด้วยวัสดุที่หลากหลายและเรียกนามตามวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เช่น “หอคำ” คือมีการประดับตกแต่งด้วยลายคำ (ลงรักปิดทอง) “เตียงแลง” สร้างด้วยหินศิลาแลงหรือมีศิลาแลงเป็นองค์ประกอบ หรือ “โรงดิน” คือสร้างด้วย “ดินกี้” หรือ “ดินจี” (อิฐมอญ) แล้วมุงหลังคาด้วย “ดินขอ” (กระเบื้องดินขอ) อาคารเหล่านี้ใช้ในพระราชพิธีสำคัญของบ้านเมือง เสด็จออกว่าราชการ หรือแต่งตั้งขุนนาง ที่ปรากฏหลักฐานในตำนานพื้นเมืองและจารึกต่างๆ กล่าวถึงอยู่เสมอ ดังเช่น จารึกวัดป่าบง (ลำปาง) กล่าวถึงเจ้าแสนกัลยาณะเข้าเฝ้าพระเมืองแก้วยังหอคำเมื่อ พ.ศ.๒๐๓๙ “...เจ้าแสนกัลยาณะไหว้พระเป็นเจ้ายัง **หอคำ**...”^{๔๐} จารึกประตูผา (ลำปาง) กล่าวถึงพระเจ้าติโลกราชทรงมีพระราชโองการให้เจ้าแสนดินเชียง นายด่านที่ใน**โรงดิน** “...พระเป็นเจ้าอยู่หัวตนเป็นพระอยู่ยังโรงดินมีพระราชกรุณาในคราวทั้งหลายจึงเทศนา (ว่าราชการ) แก่เจ้าแสนดินเชียงคราว...”^{๔๑} หรือจารึกเวียงชัยก็กล่าวถึงพระเมืองแก้วเสด็จออกว่าราชการในโรงคำ มีพระราชโองการแต่งตั้งเจ้าพันสังฆการีเชียงรายได้มีอำนาจอนุญาตทำการผูกพัทธสีมาภายในวัด

^{๓๘} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๒๔), หน้า ๗.

^{๓๙} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๘๗.

^{๔๐} พรรณเพ็ญ เครือไทย และคณะ, ประชุมจารึกล้านนาเล่ม ๗ จารึกในจังหวัดลำปาง, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๙.

^{๔๑} พรรณเพ็ญ เครือไทย และคณะ, ประชุมจารึกล้านนาเล่ม ๙ จารึกในจังหวัดแพร่, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔๒.

ต่อหน้าเสนาบดีทั้ง ๔ และเหล่าบรรดาเจ้านายขุนนางใน พ.ศ.๒๐๖๗ “...แล้วพระเจ้าตนเป็นพระปลงพระโองการใส่หัวเจ้าพวกดาบเรื่อนมีชื่อว่าเจ้าพันสังฆการีเชียงรายในโรงคำ...”^{๓๒}

หอคำในสมัยราชวงศ์มังราย มีหลักฐานกล่าวสะท้อนถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมการประดับตกแต่งดังนี้คือ มีเต็ง (กระดิ่ง) แขนวนชายคาหอคำ ๒๕๐ ลูก เสาคำติดคำ (ลงรักปิดทอง) จำนวน ๔ ต้น ภายในหอคำมีแท่นแก้ว (พระราชบัลลังก์) สูง ๔ ศอก (๒ เมตร) มีรูปหงส์ติดประดับทองคำเปลวเพื่อใช้เหยียบขึ้นแท่นแก้วสูง ๒ ศอก (๑ เมตร) มีชั้นคำ (แท่นประดับทองคำ) ตั้งอยู่ ๒ ข้างซ้ายขวาแท่นแก้ว มีฉัตรขาว (เศวตฉัตร) ๔ คัน ฉัตรแดง ๔ คัน วิติตคำ (พัดโบกติดทองคำเปลว) ๒ ด้ามสูง ๒ ศอกคืบ (๑ เมตร ๒๕ เซนติเมตร) ด้วยกษัตริย์ล้านนาทรงมีหอคำจึงเรียกพระนามว่า “เจ้าหอคำแดงเมืองเชียงใหม่” ส่วนเครื่องประกอบพระเกียรติยศมีอาทิ พระแสง (ดาบ) หุ้มทองคำประดับแก้วอัญมณี ๔ ด้าม หอกด้ามหุ้มเงิน ๑๕๐ ด้าม ข้างพวงทองคำประดับด้วยแก้วอัญมณี ๔ เชือก ม้าเทียมอาน ๒ ตัว น้ำต้นคำฝากวมคำ (คนโททองคำพร้อมฝาคกรอบทองคำ) เป็นต้น^{๓๓} ส่วนอาคารอื่นๆ เช่น ศาลาวิจิตร (ศาลาเค้านามหลวง) หลังเก่าสมัยพระเจ้าติโลกราชด้านทิศตะวันตก ข่วงหลวงใกล้เวียงแก้ว ใน พ.ศ.๒๐๖๕ พระเมืองแก้ว (เหลนพระเจ้าติโลกราช) ได้ทรงบูรณะเป็นหลังคาเรือนยอดทาประดับตกแต่งด้วยสี^{๓๔}

ส่วนคุ่มหลวงหรือหอคำหลังเก่าเมื่อกษัตริย์องค์ก่อนเสด็จสวรรคต กษัตริย์หรือรัชทายาทองค์ต่อมาอาจทำการรื้อถอนนำไปสร้างถวายเป็นอาคารศาสนสถานหรืออาจประทับอยู่ต่อจนกระทั่งมีพระราชประสงค์จะทรงสร้างหลังใหม่จึงโปรดให้รื้อถอนนำไปถวายวัดสร้างเป็นอาคารศาสนสถาน จาริตนี้ปรากฏมีมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังราย และสืบต่อมาจนถึงกษัตริย์เชียงใหม่ในยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักรธาวิวงศ์) ดังพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๙ (พ.ศ.๑๙๙๔-๒๐๓๐) ทรงโปรดให้รื้อคุ่มหลวง (ราชมณฑิย) หลังเก่าของพระองค์ไปสร้างอาคารศาสนสถานแล้วสถาปนาบริเวณที่นำเอาคุ่มหลวงมาตั้งขึ้นเป็นวัดราชมณฑิย (วัดมณฑิย)

^{๓๒} ฮันส์ เพอร์ และคณะ, *ประชุมจารึกล้านนาเล่ม ๑ จารึกในพิพิธภัณฑฯ เชียงแสน*, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๒.

^{๓๓} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม*, (อ้างแล้ว), หน้า ๔๗.

^{๓๔} แสง มนวิทูร (แปล), *ชินกาลมาลีปกรณ์* อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตึกคนใช้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖๑.

ในเวียงเชียงใหม่ได้นิมนต์พระภิกษุจากวัดพระยืน เมืองลำพูนมาอยู่จำพรรษา^{๔๕} “...พระญาติยินดีมากนักจึงหื้อเพิ่นม้างยัง**ราชมนเทียร**หลังเก่าไฟต้้งแฉ่งอารามหื้อเพิ่นอยู่ จึงได้ชื่อว้าวัด**ราชมนเทียร**เพื่่ออันแล...”^{๔๖} พ.ศ.๒๐๖๐ พระเมืองแก้วทรงให้รื้อคุ่มหลวงหลังที่ตั้งอยู่บ้านศรีภูมิของพระเจ้าติโลกราชผู้เป็นพระราชปัยกา (ทวด) สร้างเป็นกุฏิถวายพระมหาเถรวัดป่าแดง ในปีเดียวกันนี้ทรงโปรดให้รื้อคุ่มหลวงอีกหลังหนึ่งภายในเวียงแก้วที่ได้รับเป็นมรดกสืบทอดมาจากพระเจ้าติโลกราช (ทวด) และพญาอดเชียงราย กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๐๓๑ – ๒๐๓๙) ผู้เป็นราชบิดาสร้างเป็นหอธรรม (หอไตร) ถวายวัดเจ็ดยอด^{๔๗} เป็นต้น

ส่วนคุ่มหลวงอีกหลังหนึ่งภายในเวียงแก้วที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (ทวด) และอยู่สืบทอดมาถึงพญาอดเชียงราย (พ่อ) ใน พ.ศ.๒๐๖๖ พระเมืองแก้วก็ทรงโปรดให้ทำการบูรณะซ่อมแซมเพื่อเป็นที่ประทับ เมื่อซ่อมแซมเสร็จได้ทรงนิมนต์สมเด็จพระมหาราชาครูพร้อมพระมหาเถระ ๑๒ รูปสวดพระปริตร ๓ วันแล้วจึงเสด็จขึ้นประทับคุ่มหลวงหลังนี้^{๔๘} โดยที่ก่อนหน้านี้ ๑ ปี (พ.ศ.๒๐๖๕) พระเมืองแก้วก็ทรงโปรดให้ขุดสระมณฑลโบกขรณีไว้เป็นที่ประพาสส่วนพระองค์ เมื่อขุดสำเร็จทรงนิมนต์สมเด็จพระมหาราชาครูและพระมหาเถระทั้ง ๓ นิกาย (นิกายดั้งเดิมจากหริภุญไชย นิกายรามัญวงศ์ (हनสวนดอก) และนิกาลังกาวงศ์ (हनวัดป่าแดง)) จำนวน ๒๘ รูปสวดพระปริตรรอบสระโบกขรณี^{๔๙} สระแห่งนี้ในสมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าขานานแม่กู) เรียกว่า “สระดอกคำ” พระองค์ทรงใช้เป็นที่ลงเล่นเพื่อความสำราญพระราชหฤทัยภายในเวียงแก้ว ดังปรากฏในจารึกวัดหลวง พ.ศ.๒๑๐๓ กล่าวว่า “...เจ้าแสนดาบเรือนหมอแก้วกับเจ้าพวกดาบเรือนสวรผญา สวนแห่ ไหว้พระเป็น

^{๔๕} “ตำนานวัดเจ็ดยอด” อ้างในสงวน โชติสุขรต์, **ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒** (อ้งแล้ว), หน้า ๑๐๗ – ๑๐๘.

^{๔๖} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **ตำนานวัดป่าแดง**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

^{๔๗} แสง มนวิฑูร (แปล), **ชินกาลมาลีปกรณ์** อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (อ้งแล้ว), หน้า ๑๔๖.

^{๔๘} แสง มนวิฑูร (แปล), **ชินกาลมาลีปกรณ์** อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (อ้งแล้ว), หน้า ๑๔๙.

^{๔๙} แสง มนวิฑูร (แปล), **ชินกาลมาลีปกรณ์** อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (อ้งแล้ว), หน้า ๑๖๘.

^{๕๐} แสง มนวิฑูร (แปล), **ชินกาลมาลีปกรณ์** อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุดิมา”, (อ้งแล้ว), หน้า ๑๖๒.

เจ้ายังโรงคำ...พระเจ้าตนเป็นพระยังทรงอยู่ใน**สระดอกคำ**...”^{๕๑} สันนิษฐานว่า “สระโบกขรณี” หรือ “สระดอกคำ” นี้คือหนองน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ภายในเวียงแก้ว ด้านทิศเหนือ จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่ที่จัดทำขึ้นประมาณ พ.ศ.๒๔๓๖ สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ ระบุชื่อเรียกว่า “หนองท่าแนะ” (Nawng Tarnae)

ในสมัยยุคราชวงศ์มังราย กษัตริย์ล้านนาได้ทรงสร้างความสำคัญให้กับพื้นที่เวียงแก้วที่ทรงประทับให้เป็นเสมือนศูนย์กลางของอาณาจักร และเป็นเสมือนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาลของล้านนาและเมืองเชียงใหม่ในทางจินตภาพ เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์พรตที่ได้อบรมครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ดังปรากฏนอกจากทรงสร้างหอคำ หอโรงต่าง ๆ ภายในเวียงแก้วซึ่งเป็นเขตพระราชสถาน ส่วนพระองค์ ก็ยังทรงสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ขึ้นมา รวมถึงรวบรวมสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาไว้ภายในเวียงแก้ว หรืออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้านเมืองเข้ามาสักการบูชาภายใน

หอพระแก้ว (พระแก้วขาว หรือ พระเสด็จคมณี) เคยเป็นที่ตั้งศาลาว่าการมณฑลพายัพ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหอศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่ (ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

เวียงแก้ว ดังเช่น พญามังรายทรงอัญเชิญพระเสด็จคมณี(พระแก้วขาว) มาไว้ยัง “หอพระนั่งไหว้” ภายในเวียงแก้ว จนกระทั่งสมัยพระเจ้าติโลกราชจึงโปรดให้หมื่นดำพร้าวดสร้าง “หอพระแก้ว” ขึ้นใหม่นอกเวียงแก้วด้านทิศใต้ติดกับวัดสะตือเมือง (วัดอินทขิล) และมีพันจุฬาเป็นนายรักษาหอพระแก้วขาว ซึ่งพระแก้วขาวจะมีพิธีอัญเชิญออกมาให้กษัตริย์เจ้านายขุนนางและชาวเมือง ได้สรงน้ำเป็นประจำทุกปีที่ข่วงหลวงหน้าเวียงแก้วมาตั้งแต่ พ.ศ.๑๙๗๔ ในช่วงเดือน ๖ ตั้งแต่ขึ้น ๘ ค่ำถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ โดยนำเอาน้ำศักดิ์สิทธิ์มาจากเวียงเจ็ดลินเพื่อสรงพระแก้วขาว (ภายหลัง

^{๕๑} ฮันส์ เพนธ์ และคณะ, **ประชุมจารึกล้านนาเล่ม ๔ จารึกในพิพิธภัณฑฯ เชียงใหม่**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔.

พระแก้วขาวประดิษฐานอยู่วัดเชียงมั่นมาจนถึงปัจจุบัน)^{๕๑}

และในสมัยพระเจ้าติโลก ยังได้ทรงอาราธนาพระแก้วมรกตมาจากวัดพระแก้วดอนเต้า เมืองลำปาง (ก่อนประดิษฐานไว้วัดพระแก้วดอนเต้าได้อัญเชิญจากวัดพระแก้ว เมืองเชียงราย) ได้ทรงโปรดให้สร้าง “หอพระแก้วมรกต” หรือ “หอปราสาทพระแก้วมรกต” ไว้ภายในเวียงแก้ว^{๕๒} (ภายหลังได้อัญเชิญไว้ซุ้มจะนำด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์หลวง กลางเวียงเชียงใหม่ แล้วถูกอัญเชิญไว้วัดพระแก้ว เมืองเวียงจันทน์ (อาณาจักรล้านช้าง) ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม(วัดพระแก้ว)ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร) และ พ.ศ.๒๐๑๔ ได้อัญเชิญพระศิลาจากวัดหมื่นสารนอกเวียงเชียงใหม่ ด้านทิศใต้เข้ามาไว้ในหอพระแก้วมรกตภายในเวียงแก้ว “...ส่วนพระเจ้าโลก ดิลกราชตนเป็นใหญ่...จึงทรงสั่งให้ปลูกต้นกล้วยต้นอ้อยและฝัองเสาคอมไฟ...ตั้งแต่พระราชวังไปจนถึงวัดหมื่นสาร แล้วอาราธนาพระศิลาเจ้า...มาประดิษฐานในหอพระแก้ว ในพระราชวังของตน...”^{๕๓} (ปัจจุบันพระศิลาประดิษฐานคู่กับพระแก้วขาว ที่วิหารหลังเหนือของวัดเชียงมั่น) ในสมัยพระเจ้าติโลกราชจึงมีหอพระแก้วอยู่ ๒ แห่ง คือ หอพระแก้วมรกต (และพระศิลา) ภายในเวียงแก้ว กับหอพระแก้วขาวนอกกำแพงเวียงแก้วด้านทิศใต้ติดกับวัดสะตือเมือง (วัดอินทิล) ส่วนในรัชสมัยของพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าขานานแม่กุ) ก็ทรงสร้าง “หอพระนางไหว้” เพื่อเป็นหอพระประจำพระราชวังภายในเวียงแก้วขึ้นทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหอคำ ทุกวันพระ พระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์จะทรงนั่งห่มขาวถือศีล ๕ หรือศีล ๘ นั่งับลูกประคำ บำเพ็ญภาวนาที่หอพระนางไหว้ และในทุกเย็นมหาราชเทวี (แม่) อัครมเหสี และ เหล่านางสนมทั้งหลายก็จะนำข้าวตอกดอกไม้เข้าไปบูชาที่หอพระนางไหว้ทุกวัน^{๕๔} ขณะเดียวกันก็ทรงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากวัดพระธาตุศรีจอมทอง (อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่) เข้ามาสักการบูชาสงฆ์น้ำภายในเวียงแก้ว ซึ่งถือเป็นจารีตราชประเพณีที่สืบทอดปฏิบัติมาจนถึงกษัตริย์ (เจ้าหลวง) เชียงใหม่ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน^{๕๕}

^{๕๑} “ตำนานพระแก้วขาว (พระเสด็จคัมภี) อ้างในอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว(บรรณาธิการ), งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา, (เชียงใหม่ : ธีรวิภา, ๒๕๕๓), หน้า ๗๑ – ๗๕.

^{๕๒} “ตำนานพระแก้วมรกต” สงวน ชาติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้งแล้ว), หน้า ๒๕ – ๒๖.

^{๕๓} “ตำนานพระศิลาเจ้า” สงวน ชาติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้งแล้ว), หน้า ๖๔ – ๖๕.

^{๕๔} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่, (อ้งแล้ว), หน้า ๗.

^{๕๕} สงวน ชาติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้งแล้ว), หน้า ๒๔๓. และศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้งแล้ว), หน้า ๑๖๑.

เวียงแก้วอันเป็นพระราชฐานของกษัตริย์ในยุคราชวงศ์มังรายจึงถือเป็นสิ่งสำคัญ ที่แรกสร้างขึ้นพร้อมกับกำแพงเมือง ประตุมือง ตลาดกลางเวียงใน พ.ศ. ๑๘๓๙ และตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดเชียงมั่นในส่วนปริมณฑลกลางเวียงที่เรียกว่า “สายดือเมือง” บริเวณนี้จึงมี “เวียงแก้ว” อยู่คู่กับ “วัดสะดือเมือง” มาตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังรายสืบมาจนถึงสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน และมี “ช่วงหลวง” อยู่หน้าเวียงแก้วหรือด้านทิศตะวันออกของคุ่มหลวงเวียงแก้วตามแบบแผนของการสร้างเมืองต่าง ๆ ในล้านนา อีกทั้งที่ตั้งเวียงแก้วก็เป็นชัยภูมิ ๓ ใน ๗ ประการของนิมิตที่กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ทรงเลือกสถาปนาเวียงเชียงใหม่เพื่อเป็นพระราชธานีของอาณาจักรล้านนา ขณะที่กษัตริย์ล้านนาผู้ทรงประทับอยู่ภายในเวียงแก้วก็มีการสร้างคุ่มหลวงและหอคำขึ้นเพื่อประดับเกียรติยศ โดยคุ่มหลวงสามารถมีได้หลายหลังทั้งที่ตั้งอยู่ภายในเวียงแก้วคู่กับหอคำ ตั้งอยู่ภายนอกเวียงแก้ว (ภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่) ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ หรือแม้กระทั่งตั้งอยู่ต่างเมืองแล้วแต่พระราชประสงค์ที่จะทรงโปรดให้จัดสร้างขึ้น และเมื่อกษัตริย์องค์ก่อนเสด็จสวรรคตกษัตริย์องค์ต่อมาอาจรื้อถอนคุ่มหลวงหอคำไปสร้างเป็นอาคารศาสนสถาน หรือประทับอยู่สืบต่อจนกระทั่งมีการสร้างคุ่มหลวงหลังใหม่จึงรื้อไปถวายวัดก็แล้วแต่พระราชประสงค์ ซึ่งจาริตราชประเพณีเหล่านี้ยังรักษาสืบทอดปฏิบัติต่อมาอย่างมั่นคงโดยกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่สมัยเป็นประเทศราชของพม่า

คุ่มหลวง หอคำ เวียงแก้ว ยุคล้านนาเป็นประเทศราชของพม่า พ.ศ. ๒๑๐๑

อาณาจักรล้านนาได้เป็นประเทศราชของพม่า ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าขานแม่กู) กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๑๖ (พ.ศ. ๒๐๙๔ – ๒๑๐๗) เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๑ ในช่วงรัชกาลกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์และพระนางวิสุทธิเทวี กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังรายองค์สุดท้าย (พ.ศ. ๒๑๐๗ – ๒๑๒๑) ล้านนายังสืบทอดระบบกษัตริย์ปกครอง ดังนั้นคุ่มหลวง หอคำ เวียงแก้วจึงยังคงอยู่ ดังปรากฏหลักฐานเมื่อพระเจ้าบุเรงนอง (พระเจ้ากยอদিনรธา) กษัตริย์พม่าองค์ที่ ๓ (พ.ศ. ๒๐๙๔ – ๒๑๒๔) ราชวงศ์ตองอู เมื่อทรงยึดล้านนาได้แล้วใน พ.ศ. ๒๑๐๑ ก็ทรงมอบบ้านเวณเมืองให้พระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ปกครองล้านนาเช่นเดิม ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า “...แล้วเจ้าเป้งภาวะมังตรา (พระเจ้าบุเรงนอง) คิเวณราชสัมปัตติบ้านเมืองเชียงใหม่ทั้งมวล หื้อแก่พระเปนเจ้าแม่กู

หือเปนเจ้าเปนใหญ่ในล้านนาไทดั่งเก่า ...แล้วคืออุสสาภิเศกหืออยู่สถิตย์สำราญใน
ราชนิเวศน...^{๕๗} หรือจาริกวัดหลวงในพ.ศ.๒๑๐๓ ก็กล่าวถึงเจ้าแสนดาบเรือนหมอ
แก้วกับเจ้าพวกดาบเรือนเข้าเฝ้า “...ไห้พระเป็นเจ้ายังโรงคำ...”^{๕๘}

พระราชวังมณฑลของกษัตริย์พม่า

(ที่มา : วอลเลซ, พ.ศ.๒๔๒๙)

ภายหลังแม่ข้าหลวงพม่าที่พระเจ้า
บุเรงนองทรงให้อยู่ในเมืองเชียงใหม่
ไม่เคารพเชื่อฟังพระราชบัญชาของ

พระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ พระเจ้าบุเรงนองก็ทรงส่งคนถือราชอาชญามาบังคับให้
ข้าหลวงพม่าเคารพเชื่อฟังพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ ภายหลังจากนั้นก็ปรากฏ
เหตุการณ์อย่างกรณีนี้อีก ดังในรัชสมัยต่อมาของพระนางวิสุทธิเทวี เจ้าทัพไชย-
สังรามจำบ้าน แม่ทัพพม่าที่อยู่เมืองเชียงใหม่ ก็สร้างพระประธานในวิหารวัด
ชัยพระเกียรติเมื่อ พ.ศ.๒๑๐๘ ได้ตั้งพระนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระพุทธรูปเมืองรายเจ้า”
เพื่ออุทิศถวายแด่พระนามมังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย พร้อมกับบอกบุญ
เป็นพระราชกุศลถวายแด่พระนางวิสุทธิเทวี^{๕๙} และหนังสือสุทโธมंत्रาทหลวงก็กล่าวถึง
พ.ศ.๒๑๑๖ ออรรคมหาเสนาบดีเมืองเชียงใหม่ได้เข้าเฝ้าพระนางวิสุทธิเทวีที่สนาม
หลวงหน้าหอคำ “...จึงสั่งมาหือพระญาแสนหลวง พระญาหลวงสามล้าน พระญา
เด็กชาย แลชาวเชียงใหม่หือได้รู้ ก็ได้พิบูลสมเด็จพะเปนเจ้าเจ้าอยู่เหนือหัวตนเปน
เจ้าเมืองฝิงเชียงใหม่ ก็ปลงพระกรุณาแล้ว จึงลงสนามหลวงหน้าหออดฝิงไช...”^{๖๐}

สถานะความเป็น “กษัตริย์” จึงได้สืบทอดมาจนถึงกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่
องค์ต่อ ๆ มาในสมัยเป็นประเทศราชของพม่า เนื่องจากกษัตริย์องค์ที่ปกครอง
ล้านนาเชียงใหม่สืบทอดมาจากพระนางวิสุทธิเทวี กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย

^{๕๗} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๔.

^{๕๘} ฮันส์ เพนธ์ และคณะ, **ประชุมจาริกล้านนาเล่ม ๔ จาริกในพิพิธภัณฑฯ เชียงใหม่**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๔๓.

^{๕๙} “จาริกฐานพระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติ พ.ศ.๒๑๐๘ พญาสังรามจำบ้าน แม่ทัพพม่า อักษรพม่า มอญ
และล้านนา” อ้างในฮันส์ เพนธ์, **คำจาริกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๘ – ๑๐๒.

^{๖๐} สวัสดิ์ อ่องสกุล และโยชิฮิโกะ มาซุฮาร่า (บรรณาธิการ), **การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของ
กลุ่มชาติพันธุ์ไท**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔๖.

องค์สุดท้าย (ราชวงศ์มังรายปกครอง ๒๖๒ ปี) แม้ไม่ใช่เชื้อสายโดยตรงของราชวงศ์มังราย (อาจมีการเสกสมรสกัน) แต่ก็ป็นเจ้านายชั้นสูงในราชวงศ์ตองอูของกษัตริย์พม่า ราชวงศ์กษัตริย์เชียงรุ่งของสิบสองพันนา และราชวงศ์ของกษัตริย์ล้านช้าง ดังนั้นพระสถานะของผู้ปกครองล้านนาเชียงใหม่ในยุคนี้จึงเป็น “กษัตริย์” ที่สืบทอดการปกครองตามแบบกษัตริย์ล้านนาในราชวงศ์มังราย สถานะความเป็นกษัตริย์ปรากฏเน้นย้ำอยู่อย่างสม่ำเสมอในเอกสารโบราณของล้านนา ดังโคลงมังทรารบเชียงใหม่เรียกพระนามของพระเจ้านรธามังสอ ราชบุตรของพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าราชวงศ์ตองอูกับพระนางเซงทเวละ มเหสีลำดับที่ ๓^{๖๑} เดิมเป็นเจ้าฟ้าเมืองสวตติในพม่าที่ได้มาเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ราชวงศ์ตองอูองค์แรก (พ.ศ.๒๑๒๒ – ๒๑๕๐) ว่าเป็น “กระสัตร” (กษัตริย์) หรือ “เจ้าหอคำมังทรากลวงเชียงใหม่” หรือ “สมเด็จพระมพิตรพระตนเป็นเจ้าอยู่เหนือหัว” ทรงประทับบน “แท่นแก้ว” (พระราชบัลลังก์) ภายในหอคำในเวียงแก้ว หรือจาริกวัดเชียงมั่น พ.ศ. ๒๑๒๔ ก็จารึกพระนามของพระเจ้านรธามังสอว่า “...พระวรโอรสจ้าวราชเจ้าตนเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองพิงเชียงใหม่...”^{๖๒} และสมเด็จพระนเรศวร กษัตริย์อยุธยาราชวงศ์พระร่วง (พ.ศ.๒๑๑๒ – ๒๑๓๓) ได้ทรงขอราชธิดาของพระเจ้านรธามังสอเป็นพระชายาองค์หนึ่ง “...นอระชอเจืองเจ้าสาวกระสัตรเทียมแท่นสวดยสมบัติ โกลเกล้า...”^{๖๓} “...สกได้ ๙๔๑ ตัว (พ.ศ.๒๑๒๒) พระเจ้าหนอระธามังกอยตนเปนเจ้าสวตติขึ้นนั่งแท่นแก้วปีเดียวนี้...”^{๖๔} ส่วนทางฝ่ายอยุธยา ก็เรียกผู้ปกครองล้านนาคนนี้ว่า “พระเจ้าเชียงใหม่”^{๖๕} เช่นกัน และยังคงรักษาตำแหน่งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ระดับอรรคมหาเสนาบดีทั้งสี่ มีเค้านามหลวง (สนามคำ) และหอคำเวียงแก้วเหมือนดังราชวงศ์มังราย^{๖๖}

^{๖๑} วงศ์ลักก์ ณ เชียงใหม่ (บรรณธิการ), เจ้า ขัตติยานีศรีล้านนา, (กรุงเทพฯ : วิทอินดีไสต์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๔.

^{๖๒} คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย, จารึกล้านนาภาค ๒ เล่ม ๑ – ๒ : จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน, (อ่างแก้ว), หน้า ๔.

^{๖๓} สิ่งละ วรรณดัย (ปริวรรต), ถอดความโคลงมังทรารบเชียงใหม่, (กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๔.

^{๖๔} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), ตำนานพื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน เชียงใหม่ ฉบับพญาภักดีราชกิจ (ตื้อภักดี) เมืองเชียงราย, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๔).

^{๖๕} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖ เรื่องไทยรบพม่าครั้งกรุงเก่า, (พระนคร : อักษรนิติ, ๒๔๖๐), หน้า ๒๕ และ ๔๘.

^{๖๖} ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ราชวงศ์ล้านนาพื้นเมืองเชียงใหม่, (อ่างแก้ว), หน้า ๓๘.

ขณะที่เจ้านายในราชวงศ์ต้องอุของพม่าหรือเจ้านายเชื้อพระวงศ์จากหัวเมืองอื่น เมื่อได้เสด็จมาเสวยราชสมบัติเมืองเชียงใหม่เป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ก็พยายามทำตามจารีตล้านนาเพื่อสืบทอดความชอบธรรมในการเป็นกษัตริย์ล้านนา และเพื่อประสานผลประโยชน์ไม่ให้ขัดแย้งกับเจ้านายราชวงศ์มั่งรายที่ตกค้างอยู่ในเมืองเชียงใหม่และขุนนางล้านนา เนื่องจากพม่าต้องการกำลังไพร่พลยามสงครามและผลประโยชน์จากผลผลิตในล้านนาเป็นหลัก ดังนั้นระบบการปกครองหรือจารีตธรรมเนียมต่าง ๆ ของล้านนา พม่าจึงพยายามคงไว้โดยเข้าไปสวมทับสืบทอดความเป็นกษัตริย์ หรือเป็นผู้ปกครองอยู่ในโครงสร้างส่วนบนของล้านนา ดังพระเจ้าบุเรงนองเมื่อทรงยึดล้านนาได้เมื่อ พ.ศ.๒๑๐๑ ก็ทรงรักษาราชประเพณีของล้านนาไว้ดังเดิม^{๖๗} หรือสมัยพญาหลวงทิพนตรเมื่อขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๑๗๔ - ๒๑๙๓) ในปี พ.ศ.๒๑๘๖ ก็ได้สอบถามจารีตธรรมเนียมต่าง ๆ ที่สมเด็จพระมหาราชครูวัดพระสิงห์ (ประมุขสงฆ์ฝ่ายคามวาสี) สมเด็จพระมหาราชครูวัดสวนดอก (ประมุขสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี) คณะสงฆ์ และขุนนางผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น แส่นวัดสวนดอก จเรหลวง และจเรเมือง เป็นต้น ก็ได้จารีตราชประเพณีตามแบบที่สืบทอดจากราชวงศ์มั่งรายนำมาปฏิบัติ^{๖๘}

นอกจากสืบทอดความเป็นกษัตริย์ล้านนาของกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ในราชวงศ์ต้องอุ โดยเข้าสวมสืบทอดระบบโครงสร้างความเป็นขัตติยะในล้านนา คือ เข้าไปประทับอยู่ในคุ้มหลวง หอคำ และเวียงแก้วแล้ว ยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจเช่นตั้งกษัตริย์ในราชวงศ์มั่งราย ดังพระเจ้านรธามังสอเมื่อทรงขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ได้เพียงหนึ่งปี ก็ทรงกลับไปกลับมาเข้าวัดพระธาตุดอยตุง เมืองเชียงรายตามราชประเพณีของกษัตริย์ล้านนาแต่ก่อนมาใน พ.ศ.๒๑๒๒ รวมถึงทรงกลับไปเข้าวัด ที่ดิน และทรัพย์ดินถวายแก้ววัดเชียงมั่น เมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๑๒๔^{๖๙} ส่วนพระเจ้าบุเรงนองเองก็ได้ทรงให้ความสำคัญกับล้านนาอย่างมาก จึงทรงให้ราชบุตรที่ถือกำเนิดกับพระมเหสีลำดับต้น ๆ มาเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ เพื่อให้ดูแล

^{๖๗} สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงใหม่**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๘.

^{๖๘} ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **ราชวงศ์ล้านนาเชียงใหม่**, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๔.

^{๖๙} คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย, **จารึกล้านนาภาค ๒ เล่ม ๑ - ๒ : จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน**, (อ้างแล้ว), หน้า ๔. และฮันส์ เพอร์ (บรรณาธิการ), **ประวัติพระธาตุดอยตุง**, (กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๓.

อาณาเขตตะวันออกของแม่น้ำสาละวินทั้งหมด ดังนั้นเพื่อเป็นการแสดงถึงพระเกียรติยศของพระองค์และพระราชบุตรที่มาเป็นกษัตริย์ล้านนาในฐานะประเทศราช ย่อมต้องทรงรักษาสิ่งที่แสดงถึงฐานันดรศักดิ์ไว้อย่างเพียบพร้อมตั้งแต่ก่อนมาของล้านนา ดังปรากฏมีราชพิธีอุสสาราชาภิเศกพระเจ้านรธามังสอขึ้นครองราชบัลลังก์ล้านนาเชียงใหม่อย่างใหญ่โต และพระเจ้านรธามังสอยังได้นำพระชายาและราชบุตรอีก ๓ องค์มาอยู่ด้วยกันที่เมืองเชียงใหม่ คือ เจ้ามังสาตุลอง (พระทูลอง) พระราชบุตรองค์ใหญ่ได้เสกสมรสกับพระราชธิดาของสมเด็จพระนเรศวร กษัตริย์อยุธยา ราชวงศ์พระร่วง (พ.ศ.๒๑๓๓ – ๒๑๔๔)^{๗๐} พระเจ้ามอญทอ (พระชัยทิพย์) ราชบุตรองค์กลาง พระเจ้ามอญชวยเท (พระเจ้าสโทะยะ หรือ พระชัย) ราชบุตรองค์เล็ก^{๗๑} ช่วงที่พระเจ้านรธามังสอทรงครองราชย์ได้ส่งราชบุตรทั้ง ๓ องค์ออกไปเป็นเจ้าเมืองฝ่ายเจ้าเมืองลำปาง และเจ้าเมืองน่าน^{๗๒} อันเป็นการสร้างเครือข่ายการปกครองแบบระบบเครือญาติที่นิยมปฏิบัติมาแต่โบราณ

ขณะเดียวกันก็มีการสืบทอดราชบัลลังก์ล้านนาเชียงใหม่แบบโบราณราชประเพณีคือ เมื่อพระเจ้านรธามังสอทรงถึงแก่พิราลัยเมื่อ พ.ศ.๒๑๕๐ พระราชบุตรองค์ใหญ่คือเจ้ามังสาตุลอง ผู้เป็นราชบุตรเขยสมเด็จพระนเรศวร จึงได้รับการสนับสนุนจากพระเอกาทศรถ(พระราชอนุชาพระนเรศวร) กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ. ๒๑๔๔ – ๒๑๖๓) ให้ขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ แต่เจ้ามังสาตุลองทรงสิ้นพระชนม์ไปก่อนจะได้ขึ้นครองราชย์ ทางอยุธยาจึงยุติทบาทในเชียงใหม่เปิดโอกาสให้กลุ่มเจ้านายขุนนางเมืองเชียงใหม่สนับสนุนให้พระเจ้ามอญชวยเท (พระชัย) ราชบุตรองค์เล็กขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๑๕๐ – ๒๑๕๑ และ พ.ศ.๒๑๕๓ – ๒๑๕๗) และพระเจ้ามอญทอ (พระชัยทิพย์) ราชบุตรองค์กลางเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๑๕๑ – ๒๑๕๓) จากหลักฐานที่ปรากฏในช่วงนี้ หอดำเวียงแก้วเมืองเชียงใหม่ จึงยังคงมีอยู่เป็นที่ประทับของกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่พร้อมกับเชื้อพระวงศ์ในราชวงศ์ตองอู บางช่วงอาจมีพระสุนิสา (สะใภ้) ในราชวงศ์พระร่วงมาประทับร่วมด้วย และสันนิษฐานว่าเชื้อพระวงศ์ราชวงศ์มังรายบางส่วนก็ยังคงประทับอยู่ในเวียงแก้วและในเวียงเชียงใหม่

^{๗๐} นายต่อ (แปล), **มหาราชวงศ์พงษาวดารพม่า**, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๗.

^{๗๑} สวัสดิ์ อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อ้งแล้ว), หน้า ๒๗๖.

^{๗๒} สิงฆะ วรรณสัย (ปริวรรต), **ถอดความโคลงมังทรารบเชียงใหม่**, (อ้งแล้ว), หน้า ๑๘๐.

ภายหลังจากพระเจ้ามอญทเวา (พระชัย) ทรงถึงแก่พิราลัย พญาพลศึกย้ายเจ้าเมืองน่าน ราชบุตรบุญธรรมของพระเจ้ามอญทเวา (ตำนานพื้นเมืองเชียงแสนว่าเป็นราชบุตรบุญธรรมเชื้อสายพม่าของพระเจ้านรธามังสอ) ขึ้นเป็น “พระเจ้าเชียงใหม่” (พ.ศ.๒๑๕๗ - ๒๑๗๔) และหลังจากนี้ก็มีเจ้านายเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงและเจ้าเมืองของพม่าได้ขึ้นครองราชย์ที่เมืองเชียงใหม่ ตามลำดับคือ พญาหลวงทิพเนตร (พ.ศ. ๒๑๗๔ - ๒๑๙๙) พระแสนเมือง (ราชบุตรพญาหลวงทิพเนตร, พ.ศ.๒๑๙๙ - ๒๒๐๒) พระเจ้าเมืองแพว (พ.ศ.๒๒๐๒ - ๒๒๑๕) พระเจ้าอึ้งแซะ (ราชบุตรกษัตริย์พม่า, เป็นเจ้าอุปราชพม่าราชวงศ์ตองอูตอนปลายหรือราชวงศ์นยองยาน พ.ศ.๒๒๑๕ - ๒๒๑๘) ราชบุตรพระเจ้าเจพุดราย (พ.ศ.๒๕๑๘ - ๒๕๕๐) พระเจ้ามังแรนว่า (ราชบุตรพระเจ้าอึ้งแซะ ราชวงศ์ตองอูตอนปลายหรือราชวงศ์นยองยาน พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๗๐) เทพสิงห์ (พ.ศ.๒๕๗๐) ซึ่งตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าเจ้าเมืองที่ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ในฐานะกษัตริย์เสวยราชสมบัติประทับบนแท่นแก้ว (ราชบัลลังก์) “...สก ๑๐๒๑ ตัว (พ.ศ.๒๒๐๒)...เอาพระญาเจ้าเมืองแพลขึ้นนั่งแท่นแก้วเชียงใหม่ปลีนั้น... ๒๒ ๑๐๓๔ (พ.ศ.๒๒๑๕) ...เอาพระญาเจ้าอึ้งแซะมังขึ้นนั่งแท่นแก้วแทนในเมืองเชียงใหม่... สก ๑๐๓๗ (พ.ศ.๒๒๑๘) ...เอาลูกพระเจ้าเจพุดรายขึ้นนั่งแท่นแก้ว...”^{๗๓} สันเกตว่ากษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ตั้งแต่พระเจ้านรธามังสอเป็นต้นมาถึงพระเจ้ามังแรนว่า ส่วนใหญ่เป็นเชื้อพระวงศ์หรือเจ้าเมืองที่อยู่ในราชวงศ์ตองอู (ราชวงศ์นยองยาน) จนกระทั่ง พ.ศ.๒๒๗๐ เป็นต้นมาจึงเปลี่ยนมาเป็นราชวงศ์เชียงรุ่งสิบสองพันนา กับราชวงศ์ล้านช้าง และช่วงนี้เจ้าองค์คำเป็นกษัตริย์ปกครองล้านนาเชียงใหม่ในฐานะเป็นรัฐเอกราชที่สืบเชื้อสายอยู่ ๓๖ ปี (พ.ศ.๒๒๗๐ - ๒๓๐๖) ขณะเดียวกันเจ้าองค์คำก็มีการสร้างความสัมพันธ์กับหัวเมืองมอญ โดยการยกราชธิดาชื่อเจ้านางองค์ทิพย์ ให้เสกสมรสกับเจ้าสมิงทอพุทธเกษ (เจ้าแก้ว) ที่ประกาศตนเป็นกษัตริย์หงสาวดี (พ.ศ.๒๒๘๓ - ๒๒๘๙) ภายหลังจากเจ้าสมิงทอพุทธเกษได้เสด็จลี้ภัยเข้ามาประทับอยู่เมืองเชียงใหม่^{๗๔}

^{๗๓} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๙.

^{๗๔} สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๐๖.

ราชวงศ์เชียงรุ่งสืบสองพันนากับราชวงศ์ล้านช้างที่ปกครองล้านนา เริ่มตั้งแต่เจ้าองค์คำ (เจ้าหม่อมน้อย หรือ เจ้าองค์นก) ราชบุตรของเจ้าอินทกุมาร เชื้อสาย 'โหล้อ' เมืองเชียงรุ่ง สืบสองพันนา ที่หนีราชภัยมาพร้อมกับเจ้านางจันทกุมารี พระชนิษฐาและป่าวไพร่มาพึ่งพระเจ้าสุริยวงศา กษัตริย์ล้านช้าง (พ.ศ. ๒๑๘๑ - ๒๒๓๘) ที่เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเจ้านางจันทกุมารีได้เสกสมรสกับเจ้าราชบุตร ราชบุตรของพระเจ้าสุริยวงศา มีราชบุตร คือ เจ้ากิงกิสราช กับ เจ้าอินทโถม ส่วนเจ้าอินทกุมารเสกสมรสกับเจ้านางสาวคำ เมืองนครเวียงจันทน์ ได้ราชบุตรคือ เจ้าองค์คำ ใน พ.ศ. ๒๒๕๖ เจ้าองค์คำก็ได้ขึ้นครองราชย์เป็น "สมเด็จพระบรมชัตติยวงศา" กษัตริย์นครหลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๒๕๖ - ๒๒๖๖) สืบต่อจากเจ้ากิงกิสราช กษัตริย์เมืองนครหลวงพระบางองค์แรก (ถึง ๒๒๕๖) ที่มีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้อง ภายหลังเจ้าอินทโถมที่หนีราชภัยมาอยู่เมืองแพร่ ได้กลับไปทำการแย่งชิงราชสมบัติจากเจ้าองค์คำที่เมืองหลวงพระบาง เจ้าองค์คำจึงหนีราชภัยมาผนวชที่วัดบุพพาราม เมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๒๖๖ และต่อมา พ.ศ. ๒๒๗๐ ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๒๗๐ - ๒๓๐๒)^{๗๕} พร้อมทั้งได้สืบต่ออำนาจมาถึงเจ้าจันทราชา (เจ้าจันทร์) ราชบุตรของเจ้าองค์คำได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๐๒ - ๒๓๐๕)^{๗๖} "...ศก ๑๑๒๑ ตัว (พ.ศ. ๒๓๐๒) ...เจ้าจันทนลูกเจ้าองค์คำขึ้นแทนเสวยเมืองเชียงใหม่..."^{๗๗} และในช่วงนี้เมืองลำปางก็เป็นรัฐอิสระปกครองโดยเจ้าพญาสุลวลือไชยสงคราม (เจ้าหนานทิพจักร, พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๒) ปฐมราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักราธิวงศ์) และปรากฏหลักฐานว่าเจ้านางศรีวโนชา ราชธิดาในเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วสิงหราชธานี เจ้าฟ้าเมืองลำปางองค์ที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๐๒ - ๒๓๑๗) ราชนัดดาในเจ้าพญาสุลวลือไชยสงคราม (เจ้าหนานทิพจักร) และเป็นราชชนิษฐาในพระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรกในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ก็ได้เสกสมรสครั้งแรกกับราชอนุชาของเจ้าองค์คำใน พ.ศ. ๒๓๑๗ ก่อนที่จะทำการเสกสมรสครั้งที่ ๒ กับกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (บุญมา) ราชอนุชาและวังหน้าของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ทองด้วง) กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) ในราชวงศ์จักรี^{๗๘}

^{๗๕} มหาสิลา วีระวงศ์ (เรียบเรียง) สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), ประวัติศาสตร์ลาว, (ลำพูน : เทคนิคการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๗๙ และ ๘๗.

^{๗๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อังก้าว), หน้า ๑๐๓.

^{๗๗} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อังก้าว), หน้า ๑๐๓.

^{๗๘} วงศ์ลักก์ ณ เชียงใหม่ (บรรณาธิการ), เจ้า, ชัตติยานีศรีล้านนา, (อังก้าว), หน้า ๙๖ และ ๑๐๕.

เจ้าองค์คำเมื่อครั้งเป็นกษัตริย์เมืองนครหลวงพระบาง ได้เสกสมรสกับเจ้านางแทนสาวและเจ้านางแทนคำ ราชธิดาทั้ง ๒ องค์ของเจ้ากิงกิสราชกษัตริย์เมืองนครหลวงพระบาง (ถึงพ.ศ.๒๒๖๕) กับเจ้านางพระดวงบุปผา เมืองสบแอกเชียงค้อ มีราชบุตรที่ภายหลังตามเข้ามาอยู่เมืองเชียงใหม่นับกับเจ้าองค์คำ ๗ องค์ คือ (๑) เจ้าสุวรรณ (๒) เจ้าแก้ว (๓) เจ้าฟู (๔) เจ้าชายใหญ่ (๕) เจ้าพรหม (๖) เจ้าชายน้อย (๗) เจ้าอินชา และเจ้าองค์คำเสกสมรสกับเจ้าหญิงไทยวนมีราชบุตรราชธิดาที่ในเมืองนครเชียงใหม่นั้น คือ (๑) เจ้าตัน (๒) เจ้าวงษ์ (๓) เจ้าทิศ (๔) เจ้าจันทราชา (๕) เจ้าปัด ซึ่งเจ้าจันทราชากษัตริย์เมืองเชียงใหม่องค์ต่อมาก็มีราชบุตรราชธิดา ๖ องค์ คือ (๑) เจ้านางเทพ (๒) เจ้านางทุม (๓) เจ้าอินทะ (๔) เจ้าสุภา (๕) เจ้าสุพรรณ (๖) เจ้าคำเครื่อง ส่วนเจ้าสุวรรณก็มีราชบุตรราชธิดา ๓ องค์ คือ (๑) เจ้าอุ่น (๒) เจ้าเทพ (๓) เจ้านางเทพ ดังนั้นสันนิษฐานว่าแม้จะถูกพม่ากวาดต้อนลงไปไ้เมืองอังวะเมื่อ พ.ศ.๒๓๐๖ แต่เจ้านายเชื้อสายราชวงศ์เชียงรุ่งผสมราชวงศ์ล้านช้าง (และอาจผสมกับเจ้านายราชวงศ์มั่งราย) ก็ยังตกค้างอยู่ในเมืองเชียงใหม่นานหลายองค์ที่คงประทับอยู่ภายในเวียงแก้วและคุ้มต่าง ๆ ภายในเวียงเชียงใหม่^{๑๔} และมีการสานความสัมพันธ์กับราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่สถาปนาขึ้นใหม่ในเมืองนครลำปางผ่านการเสกสมรสดังกล่าวมาแล้วในข้างต้น

สังเกตว่าเมืองเชียงใหม่นับได้การปกครองของราชวงศ์เชียงรุ่งกับราชวงศ์ล้านช้าง ยังสืบทอดความเป็น “กษัตริย์” ต่อมา โดยเฉพาะเจ้าองค์คำทรงเคยมีพระสถานะเป็นกษัตริย์เมืองหลวงพระบางก่อนมาครองเมืองเชียงใหม่นั่น และในสมัยล้านนาเป็นประเทศราชของพม่า ๒๑๖ ปี (แต่ในบางช่วงเป็นประเทศราชของอยุธยาและบางช่วงเป็นอิสระ) ไม่ปรากฏมีการย้ายเวียงแก้วอันเป็นเขตพระราชฐานหรือช่วงหลวงที่สืบทอดมาตั้งแต่ราชวงศ์มั่งรายแต่อย่างใด ซึ่งในยุคนั้นถือว่าการผดจาริตราชประเพณีอย่างรุนแรงที่จะมีผลต่ออำนาจของผู้ปกครองได้ ช่วงหลวงจึงยังคงอยู่หน้าเวียงแก้วด้านทิศตะวันออกตามรูปแบบการวางผังเมืองมาแต่เดิม และหากมีการย้ายสลับเปลี่ยนพื้นที่เวียงแก้วเป็นช่วงหลวงและนำเอาช่วงหลวงมาเป็นเวียงแก้วจริง ย่อมถือเป็นเรื่องใหญ่หลวงที่ต้องบันทึกไว้ในตำนานพื้นเมืองต่างๆ โดยเฉพาะตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่อีกแน่นอน แต่ทว่าในขณะนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารชั้นต้นกล่าวถึงการย้ายแม้แต่เพียงขึ้นเดียว

^{๑๔} “พงษาวดารล้านช้าง” ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑, (กรุงเทพฯ : ไทย ณ สะพานยศเส, ๒๔๕๗), หน้า ๔๒๒ - ๔๓๑.

การปกครองล้านนาในฐานะประเทศราชของพม่าได้สิ้นสุดลง เมื่อพระเจ้าจันบุชิน (เจ้ามังระ) กษัตริย์พม่าในราชวงศ์อลองพญา (ครองบอง, พ.ศ.๒๓๐๖ – ๒๓๑๙) ทรงปรับเปลี่ยนนโยบายผนวกรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาให้เข้าเป็นมณฑลหนึ่งหรือส่วนหนึ่งของพม่า จึงจัดส่งแม่ทัพพม้ามายึดครองเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๐๖ สืบต่อกันมาจำนวน ๒ คน คือ ไป๋อภัยคามินี (อะเกียะคามุณี พ.ศ.๒๓๐๖ – ๒๓๑๑) และแมงแงคามินี (ไป๋มะยุง่วน หรือ ไป๋หัวขาว พ.ศ.๒๓๑๑ – ๒๓๑๗) เป็นระยะเวลา ๑๑ ปี เมื่อล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพม่าเจ้านายขุนนางสูญเสียราชอำนาจและผลประโยชน์ต่าง ๆ จึงเกิดการต่อต้านจากเจ้านายขุนนางและ “ตนบุญ” จนกระทั่งเจ้าพญาหลวงจำบ้าน (บุญมา) เมืองเชียงใหม่ กับเจ้านานกาวีละ เมืองลำปาง ได้ขอกองกำลังสนับสนุนจากพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) ปฐมกษัตริย์สยามราชวงศ์ธนบุรี (พ.ศ.๒๓๑๐ – ๒๓๒๕) ขึ้นมาช่วย “ฟื้นฟู” หรือต่อต้านขับไล่อิทธิพลทางการเมืองการปกครองของพม่าออกไปจากล้านนาใน พ.ศ.๒๓๑๗ หลังจากนั้นเมืองเชียงใหม่รวมถึงหัวเมืองอื่น ๆ อีก ๔ หัวเมืองของล้านนาคือ เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองน่าน และเมืองแพร่ จึงปกครองด้วยระบบ “กษัตริย์” อีกครั้งหรือที่เรียกว่า “เจ้าหลวง” หรือ “เจ้าผู้ครองนคร” ในฐานะเป็นประเทศราชของสยาม

คัมหลวง หอคำ เวียงแก้ว ยุคล้านนาเป็นประเทศราชของสยาม

ในยุคที่ล้านนาเป็นประเทศราชของสยาม ได้แบ่งออกเป็น ๕ นคร คือ เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูน (ทั้ง ๓ นครเป็นประเทศราชสยาม ตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๑๗) เมืองนครน่าน (เป็นประเทศราชสยาม พ.ศ.๒๓๓๑) และเมืองนครแพร่ (เป็นประเทศราชสยาม พ.ศ.๒๓๑๔) เหมือนกับล้านช้างที่เป็นประเทศราชของสยามเช่นกันได้แบ่งออกเป็น ๓ นคร คือ นครหลวงพระบาง นครเวียงจันทน์ และนครจำปาศักดิ์ (ทั้ง ๓ นครเป็นประเทศราชสยามตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๒๑) ทั้ง ๕ นครในล้านนาคูณนี้ได้มีอิสระปกครองตนเองที่ถือว่าเป็นอีกประเทศหนึ่งเหมือนกับ “ล้านช้าง (ลาว)” “กัมพูชา” และ “มลายู” เพียงแต่อยู่ในฐานะ “เมืองประเทศราช” คือยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของสยาม “กษัตริย์” (เจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าหลวง) ทั้ง ๕ นครจะมีอิสระปกครองบ้านเมืองทุกประการ มีพันธะกับสยามเพียงส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นเครื่องราชบรรณาการทุก ๓ ปี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา จัดส่งสิ่งของตามเกณฑ์หรือส่งกองกำลังช่วยเหลือสงครามยามจำเป็น

ดังนั้นเจ้าผู้ครองนครจึงเป็น “กษัตริย์” หรือ “พระเจ้าแผ่นดิน” โดยมีเจ้าเมืองใหญ่น้อยจำนวนมากขึ้นอยู่ภายใต้การปกครองลดหลั่นเป็นลำดับชั้นลงไป เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ยุคประเทศราชสยามองค์แรกคือ เจ้าพญาหลวงจำบ้าน (เจ้าบุญมา) ได้รับการรับรองแต่งตั้งจากพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) กษัตริย์สยาม (พ.ศ.๒๓๑๓ - ๒๓๒๕) ให้เป็น “พระยาวชิรปราการ” เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๓๒๒) แต่ไม่สามารถตั้งอยู่เมืองนครเชียงใหม่ได้อย่างมั่นคง เนื่องจากกำลังไพร่พลน้อยและได้รับการรุกรานจากพม่า ดังนั้นในสมัยนี้คุ้มหลวง หอคำเวียงแก้ว สัญลักษณ์ของกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ที่ถูกปล่อยให้รกร้างจึงยังไม่ได้รับการฟื้นฟู แต่พระสถานะของพระยาวชิรปราการ (เจ้าบุญมา) ก็ทรงเป็น “กษัตริย์” หรือ “พระเจ้าแผ่นดิน” เมืองนครเชียงใหม่องค์หนึ่งก่อนราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนของพระเจ้ากาวิละขึ้นสวดยเมือง ดังจารึกวัดพระธาตุศรีจอมทอง พ.ศ.๒๓๒๒ ระบุว่า “...พระญาหลวงวชิรปราการกำแพงเพ็ก ตนเป็นเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่...”^{๙๐}

ขณะเดียวกันการสร้างความชอบธรรมของเจ้าผู้ครองเมืองนครเชียงใหม่

พระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่
(ที่มา : เจ้าหลวงเชียงใหม่)

ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการได้ผ่านพระราชพิธีอุสสวราชภิเษก และได้รับการรับรองความเป็น “กษัตริย์” จากกษัตริย์สยาม การสถาปนาอำนาจสิทธิธรรมขึ้นแทนที่ราชวงศ์มังรายอันเป็นราชวงศ์ผู้สร้างเมืองนครเชียงใหม่ให้เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนาก็เป็นสิ่งที่จำเป็น^{๙๑} ดังเห็นได้จากเจ้าหลวงกาวิละเจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๓๒๕) เมื่อได้รับการรับรองจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ทองด้วง) กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๑

^{๙๐} คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย, จารึกล้านนาภาค ๒ เล่ม ๑ - ๒ : จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน, (อ้างแล้ว), หน้า ๗๓.

^{๙๑} สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๒๔ - ๓๒๕.

(พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) ราชวงศ์จักรีให้เป็น “กษัตริย์เชียงใหม่” (เจ้าหลวงเชียงใหม่) พระองค์ได้ทรงสร้างเวียงที่เมืองป่าซาง (อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน) เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ ในระหว่างที่ทรงประทับชั่วคราวอยู่ถึง ๑๔ ปีก็มีการสร้างกำแพงเวียง คัมหลวง หอนอน ตามแบบธรรมเนียมราชประเพณีขึ้นที่เมืองป่าซาง “...สร้างแปลงคุ่มน้อย หอนอน ตั้งปราการลำเวียง ค่าย คู สะบู่ หัวหมู ประตูเวียง...”^{๔๒} และปรากฏหลักฐานบันทึกว่าที่เมืองป่าซาง พระเจ้ากาวิละนอกจากสร้าง “คัมหลวง” (ราชมณเฑียรโรงหลวง) ก็ทรงสร้าง “หอคำ” (โรงระเบียงดินขอหอไชยมงคล - พระที่นั่งมีท้องพระโรง) พร้อมกับ เค้าสนามหลวงอีกด้วย^{๔๓}

จากการที่พระเจ้ากาวิละได้ประทับชั่วคราวอยู่เวียงป่าซางถึง ๑๔ ปี (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๓๙) ผู้เขียนสันนิษฐานว่านอกจากความไม่พร้อมของกำลังไพร่พลและสถานการณ์ทางการเมืองกับพม่า พระเจ้ากาวิละยังทรงตั้งพระทัยจะรอเวลาเพื่อเข้าฟื้นฟูตั้งเวียงเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๓๓๙ (จุลศักราช ๑๑๕๙) ให้เหมือนกับพญามังราย ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์มังรายทรงสร้างเมืองและเข้าตั้งเวียงเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.๑๙๓๙ (จุลศักราช ๗๕๙) ซึ่งพระเจ้ากาวิละก็ถือเป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักราธิวงศ์) เข้าครองราชย์ในเวียงเชียงใหม่เช่นกัน สะท้อนจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า “...กาละหากเงิงตำนานเทิงมาแล้ว...”^{๔๔} ที่จะทำการฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ พร้อมกันนี้ขึ้นตอนพระราชพิธีเสด็จเข้าเวียงนครเชียงใหม่ พระราชพิธีอุสสาวาชาภิเสกตลอดจนคัมหลวง หอคำ เวียงแก้ว รวมถึงประตูเวียง แจ่งเวียง กาด (ตลาด) กลางเวียง และขวงหลวง ล้วนได้รับการบูรณะฟื้นฟูและสืบทอดโดยพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรกและเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ต่อมา เพื่อแสดงสถานะความเป็น “กษัตริย์” ของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่สืบต่อราชวงศ์ราชวงศ์มังราย โดยตำนานได้เน้นย้ำให้เห็นว่าพระเจ้ากาวิละทรงกระทำตามราชประเพณี และทรงประทับภายในพื้นที่ชัยภูมิปริมณฑลของเวียงแก้วเหมือนดังกษัตริย์ล้านนาแต่ก่อนมา

^{๔๒} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๐.

^{๔๓} สวัสดิ อ่องสกุล (ปริวรรต), *หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ*, (เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๒. และอุดม รุ่งเรืองศรี (ปริวรรต), *คำวากาวิละและตำนานเมืองเชียงแสน*, (เอกสารอัดสำเนา, พ.ศ.๒๕๒๙), หน้า ๗.

^{๔๔} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๙.

๕๔ ช่วงเวลา

“...คือเสด็จเข้าสู่ไชยภูมิอันเป็นที่ค้ำน้ยราชวังแห่งกระสัตราริราชะ อันเปนแล้วในกาละเมื่อก่อนคมีแล...”^{๕๕} “ตามบวรณมี แทกหลังเทียมหน้า จาริตมีปละ เพื่อหื้อจำเริน วิทธิเตชะ เหมือนเช่นเจ้ามั่งราย”^{๕๖}

หอคำหรือท้องพระโรงของกษัตริย์ (เจ้าหลวง)

นครเชียงใหม่สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมเป็นแบบศิลปะล้านนา

มีข้อฟ้า ป้านลม หางวัน หลังคาชดหน้าหลังซ้อนกัน ๒ ชั้น

มีคอสอง แผงแล ปากแล นาคทนต์

และตรงกลางหลังคามียองป्ली (ปราสาทเพ็อง)

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

กำแพงเวียงแก้วล้อมหอคำของกษัตริย์ (เจ้าหลวง) นครเชียงใหม่

สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

มีอะม็อก (ป็นใหญ่) ตั้งอยู่ข้างซุ้มทางเข้า

ประตูโขงเวียงแก้ว ยอดหลังคาซุ้มประตู

โขงเวียงแก้วประดับเกียรติยศด้วยฉัตร

ในภาพยังปรากฏหลังคาสวนท้ายของ

หอคำมี ๒ ชด (ชั้น) มีข้อฟ้า และมี

ยองป्ली (ปราสาทเพ็อง)

อยู่ตรงกลางหลังคา

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

^{๕๕} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๙.

^{๕๖} อุคม รุ่งเรืองศรี(ปวีรรต), คำว่ากวีละและตำนานเมืองเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐ - ๑๔.

ส่วนจาริตเมื่อ “กษัตริย์” หรือ “เจ้าหลวง” องค์ก่อนทรงถึงแก่พิราลัย เจ้าผู้ครองนครองค์ต่อมาอาจเสด็จประทับอยู่สืบต่อหรืออาจสร้างขึ้นใหม่ตามราชประสงค์แล้วนำ “คุ่มหลวง” หรือ “หอคำ” หลังเดิมนั้นถวายเป็นอาคารในศาสนสถาน เจกเช่นที่กษัตริย์ล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายได้ทรงเคยปฏิบัติมาแล้ว ดังตัวอย่างเช่น พ.ศ.๒๓๖๘ หลังจากเจ้าหลวงธรรมลังกาทรงถึงแก่พิราลัย ๔ ปี เจ้าราชวงศ์ทรงรื้อหอขวาง (เรือนโล่งปลูกระหว่างอาคาร ๒ หลังหรือท้องพระโรง) ของเจ้าหลวงธรรมลังกา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๕๙ - ๒๓๖๔) สร้างเป็นวิหารหลวงถวายวัดเชียงใหม่^{๘๗} ส่วนจดหมายเหตุเมืองเชียงใหม่ ฉบับพระครูญาณลังกาได้บันทึกไว้ดังนี้ เมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (เจ้าหนานสฤษดิ์) ทรงถึงแก่พิราลัย พ.ศ.๒๔๑๓ ในปีนี้เจ้าอุปราช (เจ้าอินทนนท์) ผู้เป็นราชบุตรเขยได้ทรงรื้อโรงหลวงหลังหนึ่งของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ไปสร้างวิหารหลวงวัดกิตติ^{๘๘} พ.ศ.๒๔๑๘ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าอินทนนท์) ทรงโปรดให้รื้อหอคำของพระเจ้ามโหตรประเทศไปสร้างวิหารหลวงวัดพันเตาและทำการฉลองใน พ.ศ.๒๔๒๙^{๘๙} พ.ศ.๒๔๒๐ ทรงโปรดให้รื้อโรงหลวงอีกหลังหนึ่งของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ไปสร้างวิหารหลวงวัดแสนฝาง และ พ.ศ.๒๔๒๖ ทรงโปรดให้รื้อโรงหลวงของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์อีกหลังหนึ่งไปถวายเป็นวิหารหลวงวัดเชียงยืน^{๙๐} จาริตการรื้อหอคำหรือคุ่มหลวงถวายสร้างเป็นอาคารทางศาสนสถานเมื่อกษัตริย์พระองค์ก่อนเสด็จสวรรคตยังปรากฏมีในพม่าเช่นกัน ดังพระเจ้าธิบอ (สีป้อ) กษัตริย์พม่าองค์ที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๒๑ - ๒๔๒๘) ราชวงศ์อลองพญา ทรงโปรดให้รื้อพระราชมณเฑียรภายในพระบรมมหาราชวังของพระเจ้ามินดง ราชบิดาผู้เป็นกษัตริย์องค์ก่อนสร้างเป็นวิหารหลวงถวายวัดชเวนันดอร์ เมืองมัณฑเลย์^{๙๑}

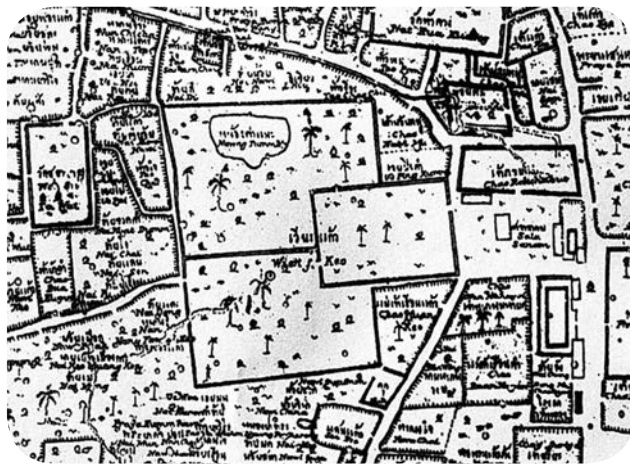
^{๘๗} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖๔.

^{๘๘} สงวน โชติสุวรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย, (พระนคร : ป.พิศนาคะการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๖๒๒.

^{๘๙} สงวน โชติสุวรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย, (อ้างแล้ว), หน้า ๖๒๗.

^{๙๐} สงวน โชติสุวรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย, (อ้างแล้ว), หน้า ๖๒๐ - ๖๒๕.

^{๙๑} เจริญชัย อภิษรดิษฐ์, หอคำ คุ่มแก้ว มณีแสงแห่งนครศิลปสถานขัตติยาธานี, (อ้างแล้ว), หน้า ๙.

แผนที่แสดงที่ตั้งเวียงแก้วภายในเวียงเชียงใหม่ประมาณ พ.ศ.๒๔๓๖
 มีวัดหัวข่วงอยู่ด้านทิศเหนือ และมีข่วงหลวงอยู่หน้าเวียงแก้วด้านทิศตะวันออก
 คือพื้นที่ว่างในแผนที่ตั้งแต่ที่ตั้งศาลาเค้ายาสนามหลวงหน้าคุ้มเจ้าราชบุตร
 และหน้าเวียงแก้ว ทอดยาวลงไปติดกับวัดดวงดีด้านทิศเหนือหน้าคุ้มเจ้าพัน
 หลังคุ้มเจ้าสุริยะกับคุ้มเจ้าพันคือหอพระแก้ว (ร้าง)
 และวัดอินทขิล(วัดสะตือเมือง)ด้านทิศตะวันตกเวียงแก้วคือวัดสุทธาวาส
 (ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

หอคำเมืองนครลำปางภายในเวียงแก้วสร้างสมัยพระเจ้าหอคำดวงทิพย์
 มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมแบบศิลปะล้านนา
 ส่วนเครื่องบนหลังคามีสื่อฟ้า ป้านลม หางวัน คอสอง แฉกแล ปากแล และนาคพันต์ มีบันได
 ขนาดแคบขึ้นทางด้านข้าง ส่วนซุ้มประตูด้านหน้าหอคำไม่มีบันไดทางขึ้น สันนิษฐานว่าใช้เป็น
 ประตูที่กษัตริย์ (เจ้าหลวง) เสด็จขึ้นหลังช้าง
 (ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

คุ้มหลวงของเจ้าหลวงวรญาณรังษี สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๑๐ และรื้อ พ.ศ.๒๕๐๐
ตั้งอยู่ในเวียงแก้วด้านหน้าวัดหลวงไชยสัณฐาน (วัดบุญวาทย์วิหาร)
(ที่มา : คุ้มหลวงลำปาง)

ด้วยหอคำเป็นศูนย์กลางของบ้านเมืองหรือเป็น “สัญลักษณ์” สำคัญของความ เป็น “ขัตติยะ” ของชนชั้นปกครองในกลุ่มชาติพันธุ์ไท ดังนั้นกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร ในล้านนาที่ทรงขึ้นครองราชสมบัติจึงถูกเรียกพระนามว่า “พระเจ้าหอคำ” หรือ “เจ้าหอคำ” ปรากฏนิยมเรียกทั้งในเมืองนครเชียงใหม่และเมืองนครลำปาง ที่เป็นเมืองขนาดใหญ่และสำคัญของล้านนาในยุคเป็นประเทศราชของสยาม โดย ไม่จำเป็นว่าทางกษัตริย์สยามจะรับรองสถาปนาขึ้นเป็นตำแหน่ง “พระเจ้า” หรือไม่ เนื่องจากทางฝ่ายล้านนาถือว่า “เจ้าผู้ครองนคร” หรือ “เจ้าหลวง” ทุกตนทุกองค์ มีสถานะเป็น “กษัตริย์” และเมื่อเจ้าผู้ครองนครองค์ใดทรงถึงแก่พิราลัยก็มีการ สถาปนาเป็นการภายในล้านนาก่อนแล้ว จึงเสนอพระนามไปให้กษัตริย์สยามรับรอง แต่งตั้งอีกครั้งในภายหลัง เห็นได้จากเจ้าผู้ครองนครจะมีพระราชพิธีอุสสาวราชาภิเศก (พระบรมราชาภิเศก) ถึง ๒ ครั้ง ดังนั้นแม้กษัตริย์สยามจะทรงแต่งตั้งให้มียศเป็น “พระยาประเทศ” (มีเศวตฉัตร ๓ ชั้น) “เจ้าประเทศราช” (มีเศวตฉัตร ๕ ชั้น) หรือ “พระเจ้าประเทศราช” (มีเศวตฉัตร ๗ ชั้น) แต่ในล้านนาถือว่าเป็น “กษัตริย์” ทุกพระองค์ และมีสิทธิอำนาจในการครอบครอง “หอคำ” โดยไม่จำเป็นต้องมียศเป็น “พระเจ้า ประเทศราช” ซึ่งกรณีนี้ก็เหมือนกับล้านช้างที่เป็นประเทศราชของสยาม กษัตริย์สยาม จะสถาปนาเจ้าผู้ครองนครหลวงพระบาง เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ และเจ้าผู้ครอง นครจำปาศักดิ์ ให้มียศเป็น “เจ้าประเทศราช” หรือ “พระเจ้าประเทศราช” แต่ทาง ฝ่ายล้านช้างก็ถือว่าเป็น “เจ้ามหาชีวิต” หรือ “กษัตริย์” ทุกตนทุกองค์เช่นกัน^{๑๒}

^{๑๒} สุวิทย์ วีระศาวด์, ประวัติศาสตร์ลาว ๑๗๗๔ - ๑๙๗๔, (อ้างแล้ว), หน้า ๕๕.

เห็นได้จากพระนามของเจ้าผู้ครองนครวงศ์ต่าง ๆ ของล้านนาถูกขานพระนามว่า “พระเจ้าหอคำ” หรือ “เจ้าหอคำ” อยู่เสมอ เช่น พระเจ้ากาวิละ (เจ้านานกาวิละ) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรก (พ.ศ.๒๓๒๕ – ๒๓๕๘) **“...เจ้าเสวตฉัตรหอคำเมืองเชียงใหม่องค์ที่เค้าวชื่อว่าเจ้ากาวิละ...”**^{๙๓} เจ้าหลวงธรรมลังกา (เจ้าน้อยธรรมลังกา) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๕๘ – ๒๓๖๔) **“...เจ้าอุปราชาสุธรรมราช...ก็ได้ถึงน้ำมูทธาภิเศกได้เป็นเจ้าหอคำเชียงใหม่...”**^{๙๔} เจ้าหลวงหอคำน้อยอินทร์ (เจ้าน้อยอินทร์) เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๘ (พ.ศ.๒๓๘๐ – ๒๓๙๓) **“...พระองค์ตนเป็นเจ้าหอคำน้อยอินทร์...”**^{๙๕} เจ้าหลวงวรญาณรังษี (เจ้าน้อยญาณรังษี) เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๙ (พ.ศ.๒๓๙๓ – ๒๔๑๖) **“...เจ้าหลวงวรญาณรังษีราชธรรมได้เป็นหอคำเมืองละกอน...”**^{๙๖} ดังนั้นเมื่อเจ้าผู้ครองนครวงศ์ก่อนทรงถึงแก่พิราลัยเจ้าผู้ครองนครองค์ใหม่ก็ได้ครอบครองหอคำสืบต่อตามราชประเพณีหรืออาจสร้างหอคำขึ้นใหม่ก็แล้วแต่ราชประสงค์ และยังปรากฏหลักฐานอีกว่าเจ้าผู้ครองนครหลายองค์ มีการสร้างหอคำขึ้นใหม่สำหรับใช้ในสมัยของพระองค์ ก่อนที่จะได้รับการสถาปนาจากกษัตริย์สยามขึ้นเป็น “พระเจ้าประเทศราช” ในภายหลัง

จากหลักฐานที่ปรากฏเจ้าผู้ครองนครทุกพระองค์จึงทรงสามารถมี “หอคำ” ได้ด้วยมีพระสถานะเป็น “กษัตริย์ประเทศราช” ผู้ผ่านน้ำมูทธาภิเศกอาบองค์สรงเศศแล้วโดยสมบูรณ์ ส่วนทางฝ่ายกษัตริย์สยามจะทรงโปรดเกล้าฯรับรองแต่งตั้งด้วยยศตำแหน่งไหนนั้น ก็ขึ้นอยู่กับขนาดของบ้านเมือง ฐานอำนาจในบ้านเมือง และความสัมพันธ์กับกษัตริย์สยามเป็นสำคัญ ดังนั้นเจ้าผู้ครองนครล้านนาจึงมีพระราชพิธีอุสสาราชาภิเศกถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกกระทำภายในล้านนาและอีกครั้งภายหลังได้รับการรับรองแต่งตั้งจากกษัตริย์สยาม พระนามของเจ้าผู้ครองนครในล้านนาที่มีตามจาริตของบ้านเมือง กับยศตำแหน่งที่กษัตริย์สยามแต่งตั้งจึงแตกต่างกันมาก ดังเช่นเจ้าหลวงธรรมลังกา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๒ ยศตามแบบสยามเป็น

^{๙๓} สวัสดิ์ อ่องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงใหม่**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๕๗.

^{๙๔} สวัสดิ์ อ่องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองเชียงใหม่**, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๕๘.

^{๙๕} ไสกิตขัตติยาภรณ์, พระครู, **ประวัติวัดปางสนุกเหนือและประวัติ บันทึกประจำปีของพระอาโนชัยธรรมจินตามุนี**, (ลำปาง : สหกิจการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๙.

^{๙๖} ไสกิตขัตติยาภรณ์, พระครู, **ประวัติวัดปางสนุกเหนือและประวัติ บันทึกประจำปีของพระอาโนชัยธรรมจินตามุนี**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒.

“พระยาธรรมลังกา” ทางฝ่ายล้านนาเป็น “สมเด็จพระสุทนต์พระเป็นเจ้าเจ้าเสตหัตติสุวรรณปทุม”^{๙๗} “พระเป็นเจ้ามหาเสตหัตติสุวรรณปทุมมาเจ้าข้างเผือกดอกบัวคำ”^{๙๘} หรือ “พระเป็นเจ้าข้างเผือก” หรือ “กษัตริราชเจ้าข้างเผือก”^{๙๙} เจ้าหลวงคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๓ (พ.ศ.๒๓๖๔ - ๒๓๖๘) ยศแบบสยามเป็น “พระยาคำฝั้น” ฝ่ายล้านนาเป็น “พระเป็นเจ้ามหาสุภัทรราชะ”^{๑๐๐} เจ้าหลวงพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๔ (พ.ศ.๒๓๖๙ - ๒๓๘๙) ยศแบบสยามเป็น “พระยาภาควรรณาภิปราชวชิรปราการ” ฝ่ายล้านนาเป็น “สมเด็จพระองค์พระเป็นเจ้าภูมินทร์ภาควิเชียรปราการ”^{๑๐๑}

เจ้าผู้ครองนครในล้านนาเมื่อเป็นประเทศราชของสยามได้จำลองรูปแบบการปกครองของสยามบางอย่างมาปรับใช้โดยเฉพาะตำแหน่งของเจ้านายชั้นสูงของบ้านเมือง ๓ ตำแหน่ง คือ “กษัตริย์” (เจ้าหลวง หรือ เจ้าผู้ครองนคร) เป็น “เจ้าหอคำ” หรือ “เจ้าหอหลวง” เทียบกับทางฝ่ายสยามคือ “กษัตริย์วังหลวง” ส่วนเจ้าอุปราชเป็น “เจ้าหอหน้า” (เจ้าฝ่ายหน้าหอคำ) เทียบกับทางฝ่ายสยามคือ “กรมพระราชวังบวรสถานมงคล” (วังหน้า) และเจ้าบุรีรัตน์เป็น “เจ้าหอหลัง” (เจ้าฝ่ายหลังหอคำ) เทียบกับทางฝ่ายสยามคือ “กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข” (วังหลัง) และตำแหน่งบางอย่างก็อาจปรับมาจากสมัยพม่าปกครองอย่างเช่น “เจ้าวังขวา” (เจ้าราชวังขวา) และ “เจ้าวังซ้าย” (เจ้าราชวังซ้าย) สันนิษฐานว่าปรับมาจากตำแหน่ง “เจ้านาซ้าย” (เจ้าพันนาซ้าย) และ “เจ้านาขวา” (เจ้าพันนาขวา) โดยเจ้าแต่ละองค์จะมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยอยู่ในสังกัดมากน้อยตามราชศักดิ์ ระบบคัมหลวงหอคำของประเทศราชล้านนาญคนี่จึงจำลองบางอย่างจากสยามมาใช้ร่วมกับจาริตพม่าผสมผสานกับล้านนา และนอกจากนั้นก็มีคัมของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ระดับรองลงไป ทั้งที่ได้รับบรรดาศักดิ์จากสยามและจากเจ้าผู้ครองนคร รวมถึงเจ้านายที่ไม่ได้รับบรรดาศักดิ์แต่มีฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าโดยกำเนิด หรือเจ้านายเชื้อพระวงศ์ต่างเมืองที่ถูกอพยพกวาดต้อนเข้ามาไว้ในล้านนา เช่น เจ้าฟ้าเมืองปู้ เจ้าเมืองสาด เจ้าเมืองเลน เจ้าเมืองพยาก เจ้าฟ้า

^{๙๗} ฮันส์ เพนธ์ และคณะ, ประชุมจาริกล้านนาเล่ม ๘ จาริกในจังหวัดเชียงใหม่, (อังกแล้ว), หน้า ๑๒๐.

^{๙๘} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อังกแล้ว), หน้า ๑๕๘.

^{๙๙} “ตำนานเจ้าเจ็ดพระองค์กับหอคำมงคลหลังใหญ่” อังในวัดป่าตันกุ่มเมือง, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูเรือน สุธมโม, (อังกแล้ว), หน้า ๔๓.

^{๑๐๐} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อังกแล้ว), หน้า ๑๖๖.

^{๑๐๑} สรสวัสดิ อ่องสกุล (ปริวรรต), หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ, (อังกแล้ว), หน้า ๑๑๑.

เมืองยอง เจ้าฟ้าเมืองนครเชียงใหม่ ซายาเจ้าฟ้าเมืองเชียงคำและราชบุตร (ขุนสาม) เป็นต้น^{๑๐๒} ต่างก็มีคัมภ์ประทับอยู่ทุกตนทุกองค์

เมื่อพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๓๒๕) ราชบุตรองค์ใหญ่ของเจ้าฟ้าหลวงซายาแก้วสิงหราชธานีกับแม่เจ้าจันทาอรรคราชเทวี ได้เสวยราชสมบัติเป็น “...เจ้าแผ่นดินบรมธิปติอิสสรราช ตนเป็นเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่...”^{๑๐๓} ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนองค์แรก ได้สืบทอดตามบุรพกษัตริย์ก่อน ๆ มาโดยเฉพาะในราชวงศ์มังราย ด้วยเมืองนครเชียงใหม่เป็นเมืองหลวง และเป็นประทับของกษัตริย์อาณาจักรล้านนามาแต่ พ.ศ. ๑๘๓๙ จารัตราธิราชประเพณีต่าง ๆ ของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จึงสามารถสวมสอรับสืบทอดได้อย่างดียิ่ง ตั้งแต่การอ้างสิทธิธรรมได้ครอบครอง “ดาบสิริกัญไชย” (พระแสงขรรค์) การได้รับน้ำมูรธาภิเษกอาบองค์ทรงเกศขั้นตอนพิธีกรรมการเข้านั่งเสวยเมืองตามแบบบุรพกษัตริย์แต่ก่อนมาตั้งแต่พญามังราย รวมถึงการสถาปนาพระบรมมหาราชวัง “เวียงแก้ว” บนปริมณฑลพื้นที่เวียงแก้วของกษัตริย์ที่สืบมาตั้งแต่ราชวงศ์มังราย เพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองตามโบราณราชประเพณีที่บุรพกษัตริย์ล้านนาทรงเคยประทับมา ดังว่ากาวิละกล่าวไว้ว่า “...ตามโบราณมีแทกหลังเทียมหน้าจาริตมิปละ เพื่อหื้อจำเริญ ธิถีเดชะเหมือนเช่นเจ้ามังราย...เสฏฐาราชะ ธิเบศองค์ขุน สะเด็ยยาตรา ดำเนินผ้ายแผ้ว เข้าสู่สัณฐานคัมภ์เวียงแก้ว ที่ไชยภูมิฐานะ สถิตสำราณ ที่มั่งคละ วังเก่าเกื้อ รัมมดา...”^{๑๐๔} โดยภายในบริเวณเวียงแก้ว (ใกล้กับนอกกำแพงเรือนจำด้านทิศตะวันออก) ยังปรากฏสถาปัตยกรรมคล้ายซุ้มประตูโขงหรือกู่ปราสาท เมื่อพิจารณาทางด้านศิลปกรรมที่มีลวดลายปูนปั้น มีลวดลายของบัวคอเสื้อและกาบกลางคล้ายกับที่ซุ้มประตูโขงวัดเจ็ดยอด (สร้างสมัยพระเจ้าติโลกราช) และกู่ปราสาท (มณฑป) ภายในวิหารจัตุรมุขวัดพระธาตุศรีจอมทอง (สร้างสมัยพระเมืองแก้ว) มีรูปปั้นประดับที่ฐานซุ้มประตูโขงเป็นสัตว์คล้ายกิเลน ลายดอกสี่กลีบ (ลายประจำยาม) และมีลายหมากกอม (เม็ดไข่ปลา) แบบที่นิยมปั้นประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมช่วงปลายยุคทอง ซุ้มประตูโขงหรือกู่ปราสาทนี้จึงสันนิษฐานเป็นเบื้องต้นว่ามีอายุอยู่ในช่วงยุคทองถึงปลายยุคทอง

^{๑๐๒} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๓๐, ๑๓๕ และ ๑๔๓.

^{๑๐๓} “จารึกท้ายคัมภ์ริบลานมรุส วัดศรีเกิด จารโดยเจ้าคำผิว พ.ศ. ๒๓๕๑” อ้างในทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล, โครงการอนุรักษ์พระคัมภ์ล้านนา, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๔.

^{๑๐๔} อุดม รุ่งเรืองศรี(ปริวรรต), คำว่ากาวิละและตำนานเมืองเชียงแสน, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑.

ซึ่งสอดคล้องกับที่ตำนานและคำกล่าวที่ว่าพระเจ้ากาวิละทรงเข้ามาทำการฟื้นฟู **“...คุ้ม
วังเวียงแก้ว ที่ไชยภูมิฐานะ สถิตสำราณ ที่มั่งคละ วังเก่าเกื้อ อัมมดา...”**^{๑๐๕}
ที่มีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย

ดังนั้นใน พ.ศ.๒๓๓๙ พระเจ้ากาวิละจึงทรงฟื้นฟูเวียงแก้วขึ้นมาอีกครั้ง
เพื่อเป็นที่ประทับ และเสด็จออกว่าราชการ ตลอดจนประกอบพระราชพิธีสำคัญ
ของบ้านเมือง ภายในเวียงแก้วพระเจ้ากาวิละได้ทรงสร้างหอค้า คุ้มหลวง และหอ
โรงต่าง ๆ ขณะเดียวกันพระองค์ก็อาจทรงมีคุ้มหลวง (พระตำหนัก) อยู่อีกหลายแห่ง
บางหลังก็สร้างไว้นอกเวียง (กำแพงเมือง) เช่น คุ้มหลวงริมปิง (พระตำหนักริมปิง)
เพื่อใช้เป็นที่พักพระราชฐานประทับในช่วงฤดูร้อน (พระราชวังฤดูร้อน) และเพื่อ
พักรอฤกษ์ยามเข้าเวียงเชียงใหม่เมื่อเสด็จกลับจากไปราชการต่างบ้านต่างเมือง^{๑๐๖}
หอค้าที่สร้างสมัยพระเจ้ากาวิละสันนิษฐานว่าเป็นหลังที่สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน
ดังที่ปรากฏอยู่ในรูปถ่ายเก่าของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เพื่อต้องการให้เป็นหลัก
ชัยอยู่มั่นคงถาวรสืบไป ส่วนหอค้าที่เจ้าผู้ครองนครองค์ต่อมา หากราชประสงค์
จะสร้างขึ้นใหม่สำหรับเฉพาะพระองค์ ก็ทรงสร้างด้วยไม้ตั้งอยู่รายรอบหอค้า
หลังแรกที่พระเจ้ากาวิละทรงสร้างไว้เมื่อครั้งฟื้นฟูบ้านเมือง ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าว
รายละเอียดต่อไป

ภายในพระราชวัง “เวียงแก้ว” เมืองนครเชียงใหม่สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน
นอกจากหอค้าที่เป็นอาคารหลังใหญ่ประณีตที่สุดมีข้อฟ้าป้านลมหลังคาชดช้อนชั้น
ยังมีคุ้มหลวงอีกจำนวนหลายหลังแล้วแต่เจ้าผู้ครองนครจะโปรดให้สร้างเป็นที่
ประทับเป็นการสำราญส่วนพระองค์ ซึ่งจาริตเหล่านี้มีมาตั้งแต่กษัตริย์ราชวงศ์มังราย
ดังที่ผู้เขียนกล่าวมาแล้วในข้างต้น หรือสมัยเจ้าพญาสุลวลือไชยสงคราม (เจ้าขนาน
ทิพจักร) ปฐมกษัตริย์เมืองนครลำปางในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (พ.ศ.๒๒๗๕ - ๒๓๐๒)
และมีศักดิ์เป็นเจ้าปู่ของพระเจ้ากาวิละในพระราชวัง “เวียงคอกงัว” เมืองนครลำปาง
ก็ปรากฏหลักฐานการสร้างคุ้มหลวงไว้อย่างน้อยจำนวน ๒ หลัง คือ “คุ้มหลวง
(เรือน) หลังเหนือ” กับ “คุ้มหลวง (เรือน) หลังใต้”^{๑๐๗} ในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์
(เจ้าหนานสุริยวงศ์) พระเจ้าเชียงใหม่องค์ที่ ๖ (พ.ศ.๒๓๙๙ - ๒๔๑๓) ก็ทรงมีหอค้า

^{๑๐๕} อุดม รุ่งเรืองศรี(ปริวรรต), คำว่ากาวิละและตำนานเมืองเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑.

^{๑๐๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖๐.

^{๑๐๗} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๙.

และคุ้มหลวงอย่างน้อย ๓ หลัง ดังภายหลังเจ้าผู้ครองนครองค์ถัดมาได้รื้อไปสร้างวิหารหลวงของวัดกิตติ ๑ หลัง วัดแสนผาง ๑ หลัง และวัดเชียงยืนอีก ๑ หลัง ซึ่งหัวเมืองอื่น ๆ ดังเช่นไทลื้อในสิบสองพันนาก็มีการสร้างคุ้มหลวงหรือหอหลวงหลายหลังไว้ภายในพระราชวัง “เวียงผาครอง” เมืองนครเชียงรุ่ง สมัยเจ้าหม่อมสุชาวรณราชบุตร กษัตริย์สิบสองพันนาองค์ที่ ๓๗ (พ.ศ.๒๓๗๗ - ๒๔๐๗) ใน พ.ศ.๒๔๐๑ ทรงโปรดให้ “...สร้างหอคำใหม่...ก็สร้างแปลงหอ ๔ หลัง...”^{๑๐๘}

ส่วนเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ต่าง ๆ ก่อนได้ขึ้นครองราชสมบัติอาจมีราชศักดิ์เป็นเจ้าอุปราชหรือเจ้าบุรีรัตนก็เรียกที่ประทับตามราชศักดิ์ว่า “คุ้มเจ้าอุปราช (คุ้มเจ้าหอหน้า)” “คุ้มเจ้าบุรีรัตน (คุ้มเจ้าหอหลัง)” เมื่อได้เสวยราชสมบัติอาจเก็บรักษาคุ้มหลังเดิมไว้เป็นที่ประทับชั่วคราวแต่ก็จะเปลี่ยนมาเรียกชื่อคุ้มนั้นว่า “คุ้มหลวง” (คุ้มเจ้าหลวง) ส่วนภายในเวียงแก้วอาจเข้าไปอยู่คุ้มหลวงของเจ้าผู้ครองนครองค์ก่อนหรืออาจสร้างคุ้มหลวงขึ้นใหม่ภายในเวียงแก้วก็แล้วแต่ความประสงค์ ดังเจ้าหลวงธรรมลังกาเมื่อครั้งเป็นเจ้าอุปราช (เจ้าน้อยธรรมลังกา) มี “คุ้มเจ้าอุปราช” (คุ้มเจ้าหอหน้า) อยู่บริเวณด้านหน้าทางทิศตะวันออกเวียงแก้วตั้งแต่สี่แยกโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยไปถึงสี่แยกกลางเวียงด้านทิศใต้ ทิศตะวันออกถึงสี่แยกเจดีย์วัน (วัดพันอัน) และสี่แยกตลาดบุญอยู่พาณิชย์ในปัจจุบัน เจ้าหลวงคำฝั้นเมื่อครั้งเป็นเจ้าอุปราชตั้งคุ้มเจ้าอุปราชอยู่บริเวณตึกแถวถนนราชมรรคาในปัจจุบัน หรือเจ้าหลวงพุกทรงค์เมื่อครั้งเป็นเจ้าอุปราชก็มีคุ้มเจ้าอุปราชอยู่บริเวณหน้าวัดพระสิงห์ด้านทิศใต้ไปติดวัดศรีเกิด^{๑๐๙} แต่ทุกองค์เมื่อได้เสวยสมบัติเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่มักจะย้ายมาประทับภายในคุ้มหลวงในเวียงแก้ว ส่วนคุ้มเจ้าอุปราชเดิมก็อาจคงไว้แต่ก็มีฐานะเป็นคุ้มหลวงอีก ๑ หลังที่อยู่นอกเวียงแก้ว หรืออาจยกประทานให้กับทายาทบุตรหลานก็ตามแต่ราชประสงค์

หลักฐานในสมัยเจ้าหลวงธรรมลังกา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๕๔ - ๒๓๖๔) ราชบุตรองค์ที่ ๓ ของเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วสิงหราชธานีกับแม่เจ้าจันทาอรรคราชเทวี ได้กล่าวถึงหอคำ เมื่อพระเจ้ากาวิละทรงถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ.๒๓๕๔ เจ้าอุปราช (เจ้าน้อยธรรมลังกา) ผู้เป็นพระราชอนุชาได้ขึ้นเป็น

^{๑๐๘} เรณู วิชาศิลป์(ปริวรรตและแปล), เชื้อเครือเจ้าแสนหิสิบสองพันนา, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๓๕.

^{๑๐๙} วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่และคุ้มเจ้าบุรีรัตน(มหาอินทร์), (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑ - ๑๒.

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้เสด็จเข้าไปประทับที่หอคำภายในเวียงแก้ว (พระราชวังหลวง) “...แล้วอังกษราภรนาขึ้นสถิตสำราญใน**สุวัณณนิเวสน**หอคำ **พระราชวังหลวง**นั้นแล...”^{๑๑๐} ในปีนี้ที่เจ้าหลวงธรรมลังกาเข้าไปประทับในหอคำเวียงแก้วมีการประกอบพระราชพิธีขึ้นนั้เมือง พร้อมกับโปรดประทานแต่งตั้งขุนนาง เช่น แต่งตั้งหนานขัตติยะขึ้นเป็น “**พญาอามาตย์มงคลไชยเสนา**” “...สักราชได้ ๑๑๗๗ ตัว (พ.ศ.๒๓๕๙) ...เจ้าข้างเผือกตนเป็นน้องได้ส่วยสมบัติแทนเมืองเชียงใหม**และหอคำ** ตัวข้านายหนานขัตติยะก็ได้เป็นพญาอามาตย์มงคลไชยเสนา เมื่อวันตนเป็นเจ้าข้างเผือกขึ้นนั้**หอคำนั้**แล...”^{๑๑๑} และในปี พ.ศ.๒๓๖๐ เกิดนิมิตมงคลมีคนพบต้นกล้วยริมแม่น้ำปิงออกปลีเหมือนดอกบัวสีเหลืองทองมีกาบบานออกจำนวน ๗ กาบ จึงมีการแห่จากริมแม่น้ำปิงมาปลูกไว้ด้านหน้าหอคำภายในเวียงแก้วเพื่อความเป็นชัยมงคล “...แล้วค้หามแห่แห่นเข้ามาสู่เวียงถึงหน้า**ช่วงพระราชวังหลวง...ในหน้าหอคำในพระราชวังหลวง...แล้วค้เอาเข้าไ้รูปนาตั้งไว้หน้าหอคำในพระราชวังหลวง**เพื่อหือเปนชัยมงคละวันนั้นแล...”^{๑๑๒} ในสมัยเจ้าหลวงธรรมลังกาปรากฏมีการสร้างหอคำหลังใหม่ขึ้นอีก ๑ หลังทางด้านทิศตะวันออกหอคำหลังเก่าที่สืบมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละ และทางทิศตะวันออกคุ่มหลวงของเจ้าหลวงธรรมลังกาภายในเวียงแก้ว^{๑๑๓} ส่วนคุ่มเจ้าอุปราช (เจ้าน้อยธรรมลังกา) หลังเดิมที่อยู่ด้านทิศตะวันออกเวียงแก้วและช่วงหลวง สันนิษฐานว่าเจ้าหลวงธรรมลังกาอาจใช้เป็นคุ่มหลวงอีกหลังหรืออาจยกให้บุตรหลานได้ประทับอยู่สืบต่อดูแลรักษา

สมัยเจ้าหลวงคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๓ (พ.ศ.๒๓๖๔ - ๒๓๖๘) ราชบุตรองค์ที่ ๘ ของเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วสิงหราชธานีกับแม่เจ้าจันทา อรรคราชเทวี เมื่อเจ้าหลวงธรรมลังกาทรงถึงแก่พิราลัย พ.ศ.๒๓๖๔ ภายในเมืองนครเชียงใหม่ก็ยกเจ้าอุปราช (เจ้าคำฝั้น) ราชอนุชาขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่แทนปีเดียวกัน^{๑๑๔} ส่วนทางสยามทำการรับรองแต่งตั้งหลังจากนั้นอีก ๒ ปีใน พ.ศ. ๒๓๖๖ ดังนั้นสถานะความเป็น “กษัตริย์” เมืองนครเชียงใหม่ตามฝ่ายล้านนา

^{๑๑๐} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อั้งแล้ว), หน้า ๑๕๗.

^{๑๑๑} ชินวงศ์านุวัตร, พระครู, **วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน**, (เชียงใหม่ : พระสังฆการพิมพ์, ๒๕๒๘.), หน้า ๒๒.

^{๑๑๒} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (อั้งแล้ว), หน้า ๑๕๗ - ๑๕๘.

^{๑๑๓} ชินวงศ์านุวัตร, พระครู, **วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน**, (อั้งแล้ว), หน้า ๒๒.

^{๑๑๔} “จดหมายเหตุล้านนา” ในสรสวดี อ่องสกุล (ปริวรรต), **หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ**, (อั้งแล้ว), หน้า ๑๒๔ - ๑๒๕.

ของเจ้าอุปราช (เจ้าคำฝั้น) จึงมีมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๖๔ และย้ายจากคุ้มเจ้าอุปราช (เจ้าคำฝั้น) ที่ตั้งด้านนอกทางทิศใต้ของเวียงแก้วบริเวณถนนราชมรรคาในปัจจุบันเข้ามาประทับหอคำหลังใต้ในเวียงแก้ว (สถิตสำราญในปรัญคนิเวสน)^{๑๑๕} ส่วนคุ้มเจ้าอุปราช (เจ้าคำฝั้น) หลังเดิมนั้นก็อาจใช้เป็นคุ้มหลวงอีกหลังหรือมอบให้บุตรหลานได้ประทับสืบต่อดูแลรักษา ภายหลังใน พ.ศ.๒๓๖๖ มีเหตุขัดแย้งกับเจ้าราชวงศ์ (เจ้าสุวรรณคำมูล) ราชบุตรเจ้าชายคำพ้อเรือน (เจ้าชายพ้อเรือน) จึงได้เสด็จออกผนวชจำพรรษาที่วัดสวนดอกเพื่อลดความตึงเครียด ในปีเดียวกันเมื่อลาสิกขาเสด็จกลับขึ้นเสวยเมืองอีกครั้ง ทรงเสด็จเข้าเมืองตามพระราชพิธีอุสสาราภิเสกที่สืบมาตั้งแต่กษัตริย์ราชวงศ์มังราย เมื่อประกอบพระราชพิธีนี้ในเมืองที่หอคำหลังเดิมสันนิษฐานว่าคือหลังก่ออิฐถือปูนที่สร้างตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละ และทรงประทับเอาฤกษ์เอาชัย ๓ วัน ๓ คืน หลังจากนั้นก็ทรงประทับอยู่หอคำหลังใต้ที่ได้ประทับมาแต่เดิม หอคำหลังนี้สันนิษฐานว่าทรงสร้างขึ้นใหม่ด้านทิศใต้หอคำของพระเจ้ากาวิละเมื่อขึ้นนั่งเมืองใน พ.ศ.๒๓๖๔ เหมือนกับเจ้าหลวงธรรมลังเคยสร้างหอคำหลังใหม่ในทางทิศตะวันออกหอคำของพระเจ้ากาวิละ^{๑๑๖}

การสร้างหอคำหลังใหม่ของเจ้าหลวงธรรมลังกาไว้ด้านทิศตะวันออกหอคำหลังเดิมของพระเจ้ากาวิละและเจ้าหลวงคำฝั้นสร้างอีกหลังไว้ทางด้านทิศใต้ประกอบกับพระญาติวงศ์ข้าราชการบริพารจำนวนมากของเจ้าผู้ครองนครทั้ง ๓ องค์พี่น้องที่ประทับอยู่ภายในเวียงแก้ว สันนิษฐานว่าอาจเป็นที่มาของการแบ่งพื้นที่เวียงแก้วที่ก่อล้อมรอบด้วยกำแพงสูงออกเป็น ๓ ส่วนดังปรากฏในแผนที่เมืองเชียงใหม่ พ.ศ.๒๔๓๖ เพื่อให้เป็นที่ตั้งคุ้มหลวง หอคำ และหอโรงต่าง ๆ ของเจ้าผู้ครองนครแต่ละองค์ ที่ประทับอยู่พร้อมกับบรรดาราชนิกุล ราชเทวี สนม ทายาทบุตรหลานพระญาติวงศ์และข้าราชการบริพารในส่วนพื้นที่ของตน โดยให้ทายาท พระญาติวงศ์ และข้าราชการของเจ้าผู้ครองนครองค์ก่อนยังประทับอยู่ในส่วนพื้นที่เดิมไม่ต้องย้ายออกจากเวียงแก้วเมื่อมีการเปลี่ยนเจ้าผู้ครองนครองค์ใหม่ โดยกำแพงเวียงแก้วทั้ง ๓ ส่วนจะมีประตูเชื่อมต่อกัน พื้นที่เวียงแก้วผืนด้านทิศใต้มีพื้นที่ขนาดกลางมีประตูทางเข้าออก ๓ ประตู คือประตูทางด้านทิศตะวันตกกับถนนที่มาจาก

^{๑๑๕} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖๑.

^{๑๑๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓.

วัดพระสิงห์และประตูสวนดอก ประตูด้านทิศตะวันออกอีก ๒ ประตู ประตูแรกเชื่อมกับเวียงแก้วผืนด้านทิศตะวันออก และประตูที่สองมีทางเข้าอยู่หน้าคุ่มแม่เจ้าเรือนแก้ว ทายาทของเจ้าหลวงพุทธวงศ์ เป็นทางเชื่อมถึงศาลาเค้านามหลวงและข่วงหลวง พื้นที่เวียงแก้วผืนด้านทิศตะวันออกมีพื้นที่ขนาดเล็กที่สุดมีประตูเข้าออก ๓ ประตู คือประตูทางด้านทิศตะวันออกมีทางเข้าอยู่หน้าคุ่มเจ้าราชบุตร ติดกับพื้นที่ศาลาเค้านามหลวงและข่วงหลวง ประตูด้านทิศเหนือเชื่อมกับเวียงแก้วผืนด้านทิศเหนือ และประตูด้านทิศตะวันตกเชื่อมกับเวียงแก้วผืนด้านทิศใต้ ส่วนเวียงแก้วด้านทิศเหนือมีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุด มีประตูเข้าออกเพียงประตูเดียวคือประตูด้านทิศใต้เพื่อเชื่อมต่อกับเวียงแก้วผืนด้านทิศตะวันออก

สมัยเจ้าหลวงพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๔ (พ.ศ.๒๓๖๘ - ๒๓๙๙) เป็นการเปลี่ยนสายการขึ้นครองเมืองนครเชียงใหม่ เนื่องจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ๓ องค์ที่ผ่านมาล้วนเป็นราชบุตรของเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วสิงหาราชธานี ส่วนเจ้าหลวงพุทธวงศ์เป็นราชบุตรของเจ้าชายคำพ้อเรือน (เจ้าพ้อเรือน) ราชอนุชาของเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วสิงหาราชธานี ดังนั้นเจ้าหลวงพุทธวงศ์จึงมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทั้ง ๓ องค์ แต่ด้วยขณะนั้นเจ้าอุปราช (เจ้าพุทธวงศ์) มีฐานอำนาจที่มั่นคง เนื่องจากเจ้านายชั้นสูงของเมืองนครเชียงใหม่ทั้ง ๕ ตำแหน่งส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มราชบุตรเจ้าชายคำพ้อเรือน คือ เจ้าอุปราช (เจ้าพุทธวงศ์) ราชบุตรองค์ที่ ๒ ของเจ้าชายคำพ้อเรือน เจ้าราชวงศ์ (เจ้าสุวรรณคำมูล) ราชบุตรองค์ที่ ๓ ของเจ้าชายคำพ้อเรือน เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยกาวิละ) ราชบุตรองค์ที่ ๔ ของเจ้าชายคำพ้อเรือน และเจ้าราชบุตร (เจ้าพิมพิสาร) ราชบุตรเจ้าหลวงคำฝั้น ดังนั้นเจ้าอุปราช (เจ้าพุทธวงศ์) จึงมีฐานอำนาจที่มั่นคง และได้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สืบต่อมาจากเจ้าหลวงคำฝั้น

ด้วยการเปลี่ยนสายเจ้าผู้ครองนคร เมื่อเจ้าอุปราช (เจ้าพุทธวงศ์) ได้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จึงถือว่าพระองค์เองไม่ใช่เป็นบุตรหลานโดยตรงของเจ้าหลวงทั้ง ๓ องค์ที่ผ่านมาผู้เคยสวดยเมืองมาก่อน และราชบิดาของพระองค์เองก็ไม่ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ดังนั้นจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่เมื่อเจ้าอุปราช (เจ้าพุทธวงศ์) ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จึงยังคงประทับอยู่ที่ “คุ่มหลวง” นอกเวียงแก้วด้านทิศใต้ บริเวณทิศตะวันตกวัดศรีเกิดที่เคยประทับมาตั้งแต่เป็นคุ่มเจ้าอุปราช สันนิษฐานว่านอกจากเกรงพระบารมีดวงพระวิญญาณของอดีตเจ้าผู้ครองนคร

เชียงใหม่ทั้ง ๓ องค์ที่เจ้าหลวงพุทธวงศ์ไม่ได้เป็นบุตรหลานใกล้ชิดตามที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผู้เขียนเห็นว่าจะเป็นการรอสงเกตสถานการณ์ทางการเมืองเนื่องจากภายในเวียงแก้วทั้ง ๓ ส่วนช่วงนี้ยังคงเป็นที่ประทับของอรรคราชเทวีราชเทวี เหล่านางนาฏสนม เจ้านายบุตรหลานข้าราชการของอดีตเจ้าผู้ครองนครทั้ง ๓ องค์พี่น้อง (เฉพาะเจ้าหลวงธรรมลังกามีราชบุตรธิดา ๑๗ องค์ เจ้าหลวงคำฝั้นมีชายาที่ปรากฏ ๑๔ องค์ ราชบุตรธิดา ๔๔ องค์) รวมถึงผลประโยชน์มหาศาลจากด้านต่าง ๆ ที่เคยได้รับทั้งไพร่ทาส ส่วย ภาษี ตลอดจนเครื่องราชบรรณาการจากเจ้าเมืองขึ้น เมื่อเปลี่ยนสายเจ้าผู้ครองนครทายาทเหล่านั้นก็มีผลประโยชน์ที่ได้ลดลงไปจำนวนมาก และอาจขอให้เจ้านายบุตรหลานข้าราชการบางส่วนของอดีตเจ้าผู้ครองนครพร้อมที่จะย้ายออกไปสร้างคุ่มใหม่นอกเวียงแก้ว ดังนั้นด้วยเหตุผลเหล่านี้เจ้าหลวงพุทธวงศ์จึงทรงประทับรออยู่คุ่มหลวงหลังเดิม (คุ่มเจ้าอุปราชา) ที่อยู่ภายนอกเวียงแก้วด้านทิศใต้รวม ๓ ปี^{๑๑๗} จึงได้เสด็จเข้าไปประทับคุ่มหลวงภายในเวียงแก้ว แต่เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับเจ้านายที่เป็นทายาทและพระญาติวงศ์เดิมของอดีตเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทั้ง ๓ องค์บางส่วนที่ยังคงประทับอยู่ในเวียงแก้ว เจ้าหลวงพุทธวงศ์จึงทรงสร้าง “หอเทียม” คือหอที่มีขนาดย่อมลงมาเป็นที่ประทับอยู่ทางด้านทิศใต้หอคำหลังเก่าภายในเวียงแก้ว (พระราชวังหลวง) ซึ่งหอเทียมหลังนี้ก็คือหอคำหลังใหม่อีกหลัง ด้วยเจ้าหลวงพุทธวงศ์ทรงครอบครองหอคำ จึงปรากฏพระนามของพระองค์ว่าทรงเป็นเจ้าหอคำองค์หนึ่งเช่นกัน **“สมเด็จพระเจ้าเจ้าภูมินทกาทะวิเชียรปราการ องค์สฤติย์พิไลยในสุวรรณปรางคนิเวสน์หอคำ เมืองรัตนดิงสาอภินวบุรี”**^{๑๑๘} เมื่อเสด็จเข้ามาประทับคุ่มหลวงภายในเวียงแก้ว เจ้าหลวงพุทธวงศ์ยังปรากฏมีคุ่มหลวงอยู่นอกเวียงแก้วอีกอย่างน้อย ๒ หลัง คือ คุ่มหลวงด้านทิศตะวันตกวัดศรีเกิดทิศตะวันออกวัดพระสิงห์ที่เคยประทับตั้งแต่เป็นคุ่มเจ้าอุปราชา กับคุ่มหลวงด้านทิศตะวันออกของเวียงแก้ว (ตำแหน่งหน้าพระราชวังหลวง)^{๑๑๙}

^{๑๑๗} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖๖.

^{๑๑๘} สรัสวดี อ๋องสกุล (ปรวรด), *หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๑.

^{๑๑๙} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖๘.

สมัยพระเจ้ามโหตรประเทศราชา(เจ้านานมหาวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๕ (พ.ศ.๒๓๔๙ – ๒๓๙๗) เป็นราชบุตรของเจ้าหลวงธรรมลังกา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๒ จึงกลับเข้ามาสู่สายเดิมอีกครั้ง เมื่อครั้งเป็นเจ้าอุปราช (เจ้ามหาวงศ์) ได้ตั้งคุ้มเจ้าอุปราชอยู่ในบริเวณพื้นที่คุ้มเดิมของเจ้าหลวงธรรมลังกาเมื่อครั้งเป็นเจ้าอุปราช (เจ้าน้อยธรรมลังกา) ผู้เป็นราชบิดาบริเวณด้านทิศตะวันออกหน้าเวียงแก้วและช่วงหลวง เมื่อได้ขึ้นครองเมืองนครเชียงใหม่เป็น “...เจ้ามโหตรประเทศ เจ้าแผ่นดินตนถ้วน ๕ เมืองนครเชียงใหม่...”^{๑๒๐} ได้ย้ายเข้ามาประทับคุ้มหลวงภายในเวียงแก้วตามราชประเพณี จนกระทั่ง พ.ศ.๒๓๙๑ จึงได้สร้างหอคำหลังใหม่^{๑๒๑} และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๑๑) ราชวงศ์จักรีทรงสถาปนาเจ้าหลวงพุทธวงศ์ขึ้นเป็นพระเจ้านครเชียงใหม่ ใน พ.ศ.๒๓๙๖ ก็ได้ประกอบพระราชพิธีอุสสวราชาภิเษกอีกครั้งที่หอคำหลังใหม่ที่สร้างขึ้นด้วยไม้ภายในเวียงแก้ว หอคำหลังที่ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๙๑ ภายหลังพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าอินทนนท์) พระเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ มีศักดิ์เป็นหลานลุงพระเจ้ามโหตรประเทศราชา (พระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นราชบุตรเจ้าราชวงศ์ (เจ้าน้อยมหาพรหมคำคง) เจ้าราชวงศ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระเจ้ามโหตรประเทศราชา) ได้ทรงรื้อไปถวายสร้างเป็นวิหารหลวงวัดพันเตาใน พ.ศ.๒๔๑๘^{๑๒๓} ซึ่งการรื้อหอคำหรือคุ้มหลวง

หอคำของพระเจ้ามโหตรประเทศราชา
ที่มีการรื้อสร้างถวายเป็นวิหารหลวงวัดพันเตา
(ที่มา : สรสวัสดิ อ่องสกุล, ถ่ายพ.ศ.๒๕๒๕)

^{๑๒๐} “จดหมายเหตุเชียงใหม่ ฉบับครูบาปัญญาลังการ” อ้างในวารสารลือล้านนา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (พฤษภาคม), ๒๕๕๓, หน้า ๑๕.

^{๑๒๑} สรสวัสดิ อ่องสกุล (ปริวรรต), หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๐.

^{๑๒๒} “จดหมายเหตุเชียงใหม่ ฉบับพญาอิทธิปัญญา” อ้างในหอสมุดแห่งชาติ, ตำนานพระเจ้า ๗ พระองค์ เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, พ.ศ.๒๕๑๗), หน้า ๖๖.

^{๑๒๓} สงวน โชติสุวรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย, (อ้างแล้ว), หน้า ๖๒๐ - ๖๒๕.

ของอดีตเจ้าผู้ครองนครภายในเวียงแก้วถือเป็นเรื่องปกติที่มีมาตั้งแต่กษัตริย์สมัยราชวงศ์มังราย เนื่องจากกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครแต่ละองค์ก็นิยมสร้างหอคำและคุ้มหลวงเพื่อเป็นเกียรติยศในรัชสมัยของตนเองภายในเวียงแก้ว เมื่อผ่านมามากหลายองค์ไม่ได้ทำการรื้อถอนจึงทำให้มีหอคำและคุ้มหลวงจำนวนหลายหลัง ดังนั้นเจ้าผู้ครองนครองค์ปัจจุบันแต่ละองค์จึงได้นิยมรื้อหอคำคุ้มหลวงของอดีตเจ้าผู้ครองนครองค์ก่อนๆ ไปถวายเป็นวัดสร้างเป็นวิหาร นอกจากเพื่อให้มีพื้นที่ว่างภายในเวียงแก้วมากขึ้น ก็ยังเป็นการอุทิศถวายราชกุศลแด่อดีตเจ้าผู้ครองนครผู้เป็นเจ้าของหอคำและคุ้มหลวง

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (เจ้านานสุริยวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๖ (พ.ศ. ๒๓๙๗ - ๒๔๑๓) ทรงเป็นราชบุตรของพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรก และเป็นราชบุตรเขยพระเจ้ามโหตรประเทศราชา พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๕ (เสกสมรสกับแม่เจ้าอุสาห์อรรคราชเทวี) ทรงเป็นพระเจ้านครเชียงใหม่ที่มีพระราชอำนาจปกครองบ้านเมืองสูง^{๑๒๔} แม้กระทั่งสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทางสยามทำสัญญากับประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ก็ทรงไม่ยินยอมให้มีผลครอบคลุมมาถึงเมืองนครเชียงใหม่^{๑๒๕} ก่อนขึ้นครองนครเชียงใหม่ได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้านานสุริยวงศ์) ตั้งคุ้มเจ้าบุรีรัตน์อยู่ด้านนอกทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเวียงแก้ว เมื่อได้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ก็เสด็จย้ายเข้ามาประทับคุ้มหลวงภายในเวียงแก้ว ดังปรากฏหลักฐานกล่าวถึงทำพิธีตัดไม้สร้างวิหารพระนอนหัวเวียงที่ลานหน้าคุ้มหลวงภายในเวียงแก้วใน พ.ศ. ๒๔๐๕ “...เป็นพระยวันตั้งพิธีตัดไม้วิหารพระนอนหัวเวียง ที่สนามหน้าคฤหาสน์เจ้าผู้ครองนครเวียงแก้วนั้นแล...”^{๑๒๖} ซึ่งบรรยายกาศภายในท้องพระโรงสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ได้มีบันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ ว่า

“...เมื่อไปถึงท้องพระโรงแล้ว พวกเราพบกับขบวนแห่อย่างใหญ่โตอย่างที่เราไม่เคยพบเห็นมาก่อนในหมู่คนลาว (ล้านนา) เจ้าชายและเจ้าหญิงทุกคน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ต่างยืนอยู่พร้อมหน้า... สาสน์ตราถูกอัญเชิญ

^{๑๒๔} จิตรภรณ์ ตันรัตนกุล (แปล), *กึ่งศตวรรษในหมื่นคนไทยและคนลาว*, (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๘๕ - ๒๘๖ และ ๑๗๖.

^{๑๒๕} สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อ้งแล้ว), หน้า ๓๕๒.

^{๑๒๖} หอสมุดแห่งชาติ, *ตำนานพระเจ้า ๗ พระองค์เชียงใหม่*, (อ้งแล้ว), หน้า ๗๓ - ๗๔.

ไปยังคัมหลวงอย่างเป็นทางการภายใต้ฉัตรทองคำ ถาดทองคำที่สาสน์ตราฉบับนั้นวางอยู่ถูกนำไปวางบนพระแท่นเกือบจะกลางท้องพระโรง สักพักใหญ่ กษัตริย์ก็เสด็จออก ...พวกเราจึงยืนขึ้นโค้งคำนับพระองค์ แล้วจึงนั่งลงอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ดีเจ้าหน้าที่ชาวสยามก็ยังคงคุกเข่าอยู่เช่นเดิม เหมือนกับบุคคลอื่น ๆ ณ ที่นั้น... ”^{๑๒๗}

เมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ทรงถึงแก่พิราลัย พ.ศ.๒๔๑๓ ได้ถวายพระเพลิงพระศพที่ข่วงเมรุริมแม่น้ำปิงเรียบร้อยแล้ว ถึงเดือน ๑๐ เจ้านายขุนนางเมืองนครเชียงใหม่ก็ “...อัญเชิญเสด็จเจ้าวังหน้าอินทนนท์เข้ามั่งเมือง...”^{๑๒๘} ขึ้นเป็น “...องค์พระปิ่นเกล้าอยู่เกล้าอยู่หัว คือพระเจ้าชีวิตตนเสวยราชสถานนพบุรีนครเชียงใหม่...”^{๑๒๙} องค์ที่ ๗ (พ.ศ.๒๔๑๓ – ๒๔๔๐) ซึ่งเจ้าอุปราช (เจ้าอินทนนท์) เป็นราชนัดดาเจ้าหลวงคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๓ และเป็นราชบุตรเขยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๖ (เสกสมรสกับแม่เจ้าเทพไกรสรวรรคธาเทวี) ส่วนทางฝ่ายสยามได้ทำการรับรองแต่งตั้งหลังจากนั้นอีก ๓ ปี ใน พ.ศ.๒๔๑๖ เหตุที่ทางสยามรับรองแต่งตั้งให้เจ้าอุปราช (เจ้าอินทนนท์) ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่หลังจากพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ทรงถึงแก่พิราลัยถึง ๓ ปี เนื่องจากมีการต่อรองระหว่างสยามกับเจ้าอุปราช (เจ้าอินทนนท์) ว่าต้องยอมรับอำนาจของสยามอย่างเต็มที่และยอมปฏิบัติตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ.๒๔๑๖ ทางสยามจึงจะรับรองแต่งตั้งให้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนคร เมื่อเจ้าอุปราช (เจ้าอินทนนท์) ยอมรับเงื่อนไขจึงได้รับการรับรองแต่งตั้ง เพื่อเป็นการลดราชอาณาจักรและสามารถเข้าควบคุมเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ เนื่องจากในก่อนหน้านี้โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ทรงไว้ซึ่งอำนาจภายในบ้านเมืองสูงแม้กระทั่งสนธิสัญญาเบาว์ริงก็ทรงไม่ยอมให้มีผลครอบคลุมใช้ถึงเมืองนครเชียงใหม่ ดังนั้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ จนถึงเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๘ และ ๙ สยามจึงเข้ามามีอำนาจเต็มที่และจะรับรองแต่งตั้งเฉพาะผู้ยอมรับอำนาจและให้ความร่วมมือขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนคร^{๑๓๐} ขณะที่หัวเมืองประเทศราชล้านช้าง

๑๒๗ จิตรกรรม ดันรัตนกุล(แปล), *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, (อังกแล้ว), หน้า ๑๕๙ – ๑๖๐.

๑๒๘ หอสมุดแห่งชาติ, *ตำนานพระเจ้า ๗ พระองค์เชียงใหม่*, (อังกแล้ว), หน้า ๘๓.

๑๒๙ “จารึกท้ายดัมภีร์โบราณบาปปจิตตยักถ์ จารโดยพระขานนปัญญา วัดฝายหิน พ.ศ.๒๔๔๐” อ้างในทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล, *โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา*, (อังกแล้ว), หน้า ๘๑.

^{๑๓๐} สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อังกแล้ว), หน้า ๓๕๑ – ๓๕๒.

ในช่วงนี้ทางสยามก็เข้าไปมีอำนาจมาเช่นกัน ตัวอย่างที่ชัดเจนดังกรณีของพระเจ้ามหินทรเทพนิภาธร (เจ้าอนุคำ) พระเจ้านครหลวงพระบางองค์ที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๔๑๕ - ๒๔๓๑) ก็ได้ถูกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๑๑ - ๒๔๕๓) ถอดราชศักดิ์ออกจากตำแหน่งพระเจ้านครหลวงพระบางใน พ.ศ.๒๔๓๑^{๑๓๑} ส่วนพระเจ้าอินทวิชยานนท์เพื่อพยายามรักษาสถานภาพไว้ก็ได้ถวายเจ้าหญิงดารารัศมี ราชธิดาของพระองค์ให้เป็นเจ้าจอม (ภายหลังเป็นพระราชชายา) ในรัชกาลที่ ๕ พระเจ้าอินทวิชยานนท์จึงมีสถานะเป็น “พ่อตา” ของรัชกาลที่ ๕ แต่การถวายตัวครั้งนี้ก็ไม่ใช่เป็นที่พอใจมากนักของเจ้านายผู้เฒ่าผู้แก่ภายในเมืองนครเชียงใหม่

ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์นี้ทรงมีคุ้มหลวงอยู่อย่างน้อย ๓ หลัง คือ คุ้มหลวงกลางเวียง (บริเวณโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยในปัจจุบัน) กับคุ้มท่าพระเจดีย์แก้วริมแม่น้ำปิง (บริเวณสำนักงานเทศบาลนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน) ที่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์กับแม่เจ้าอุสาคะทรงประทานให้เป็น “คุ้มเรือนหอ” เมื่อครั้งเสกสมรสกับแม่เจ้าเทพไกรสร (เจ้าหญิงทิพเกษร) และทรงใช้คุ้มหลังนี้เป็นที่ประทับในช่วงฤดูร้อนและให้ชาวเมืองสระเกล้าดำหัวในวันปีใหม่ (สงกรานต์) ซึ่งบริเวณริมแม่น้ำปิงนี้ยังมีเรือหลวงตั้งอยู่อีกด้วย และคุ้มหลวงอีกหลังอยู่ที่กรุงเทพมหานคร (บริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อยในปัจจุบัน) ส่วนเหตุผลของการที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ไม่เสด็จเข้าไปประทับคุ้มหลวงภายในเวียงแก้ว ตามจารีตราชประเพณีเหมือนดังเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ก่อน ๆ มายังไม่ปรากฏหลักฐานในขณะนี้ จึงสันนิษฐานเป็นเบื้องต้นว่าอาจมาจากการปรับเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับจารีตราชประเพณีบางอย่างภายในกลุ่มเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่เอง ประกอบกับเงื่อนไขข้อกีดกันบางอย่างทางการเมืองกับสยาม พระเจ้าอินทวิชยานนท์จึงได้ทรงโปรดให้สร้างคุ้มหลวงขึ้นบริเวณทิศตะวันออกหน้าเวียงแก้วและช่วงหลวง คุ้มหลวงกลางเวียงนี้สร้างเป็นตึกสถาปัตยกรรมแบบจีนผสมล้านนา มีกำแพงสูงล้อมรอบบริเวณคุ้มหลวง^{๑๓๒} แต่เมื่อมีงานพระราชพิธีสำคัญก็ยังคงเข้าไปประกอบราชพิธีที่หอคำภายในเวียงแก้ว ดังพระราชพิธีอุสสาราชาภิเษกใน พ.ศ.๒๔๒๘ และมีพระราชพิธีอีกครั้งในพ.ศ.๒๔๓๔^{๑๓๓} เจ้านายขุนนางได้

^{๑๓๑} ภาสกร วงศ์ดาวัน, **เจ้าอนุวงศ์กบฏหรือวีรบุรุษ**, (กรุงเทพฯ : ออฟเซ็ท ครีเอชั่น, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔.

^{๑๓๒} เสถียร พันธังสีและอัมพร ทิฆะระ(เรียบเรียง), **ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ศพรินทร์ตั้งเขินเตอร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๐.

^{๑๓๓} หจ.ร.๕ ม.๕๘/๑๐๔ เรื่องราชการเชียงใหม่ในระหว่างกรมหลวงเทววงศ์และพระองค์เจ้าโสมนัสพิทย

อัญเชิญพระเจ้าอินทวิชยานนท์ประทับบน “แท่นแก้ว” (พระราชนบัลลังก์) ภายใต้เศวตฉัตร ๗ ชั้น ภายใน “หอคำ” ที่อยู่ใน “เวียงแก้ว” เมื่อเสร็จพระราชพิธีก็ทรงเสด็จออกมาประทับที่ “ตึก” คุ่มหลวงกลางเวียง ซึ่งมีบันทึกไว้ว่า “...จุลศักราช ๑๒๔๗ ปีกุนนพศก (พ.ศ.๒๔๒๘) เจ้านายข้าราชการทั้งหลายมีพิธีสงฆ์พูทราภิเศกพระเจ้าอินทวิชยานนท์ แล้วเชิญขึ้นสถิตยแท่นแก้วในหอคำในเวียงแก้ว นิมนต์พระสงฆ์นำขึ้นแล้ว ถวายไชยมงคลให้เป็นไชยวุฑฒิ แล้วเชิญมาสถิตที่ตึกดั่งเก่า...”^{๓๓๔}

ตึกที่เป็นคุ่มหลวงกลางเวียงหลังใหม่นี้ที่คิดติดกับวัดหมื่นคอง ปัจจุบันยังปรากฏเจดีย์แบบศิลปะพม่าของวัดหมื่นคองอยู่ภายในรั้วประตูด้านหน้าโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ส่วนหอคำภายในเวียงแก้วสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ สันนิษฐานว่าได้ทำการบูรณะสืบต่อหอคำกออิฐถือปูนหลังเก่าของพระเจ้ากาวิละดังปรากฏในรูปภาพของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ส่วนหอคำและคุ่มหลวงของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๕ และองค์ที่ ๖ ที่สร้างด้วยไม้ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ก็ทรงเริ่มโปรดให้รื้อออกไปถวายเป็นวัดต่าง ๆ ตั้งแต่ปีที่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๖ ทรงถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ.๒๔๑๓ และพระองค์ยังดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราช (เจ้าอินทนนท์) ดังนั้นสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ภายในเวียงแก้วจึงอาจเหลือหอคำหลังที่กออิฐถือปูนเพียงหลังเดียว เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระองค์ทรงโปรดให้สร้างหอคำหลังใหม่ขึ้น นอกจากหอคำหลังกออิฐถือปูนภายในเวียงแก้วยุคนี้ สันนิษฐานว่ายังเหลือคุ่มของเหล่าเชื้อพระวงศ์และข้าราชการบริวารบางส่วนดูแลรักษาอยู่ ดังนั้นในสมัยเจ้าหลวงอินทวโรธสุริยวงศ์ (เจ้าน้อยสุริยวงศ์เมษะ) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๘ (พ.ศ.๒๔๔๔ - ๒๔๕๒) เมื่อได้ยกพื้นที่เวียงแก้วผืนด้านทิศใต้ให้ตามที่ทางรัฐบาลสยามขอจัดสร้างเป็นเรือนจำ จึงกันพื้นที่เวียงแก้วผืนด้านทิศเหนือให้เป็นที่ตั้งคุ่มของเจ้านายและข้าราชการบริวารที่เคยประทับอยู่ภายในเวียงแก้วมาแต่เดิม^{๓๓๕}

จากบริบททางการเมืองการปกครองและทางด้านเศรษฐกิจ ช่วงที่เจ้าหลวงอินทวโรธสุริยวงศ์ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากสยามให้ขึ้นครองเมืองนครเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๔๔๔ หลังการผนวกล้านนาเข้ากับสยามได้ ๒ ปีจึงเป็น

^{๓๓๔} สงวน โชติสุขรัตน์, **ประชุมตำนานล้านนาไทย**, (อังกแล้ว), หน้า ๖๒๗.

^{๓๓๕} แสงดาว ณ เชียงใหม่, **เจ้า, พระราชประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี**, (เชียงใหม่ : กลางเวียง, ๒๕๑๗), หน้า ๓๑.

ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ แต่ทว่าตามจารีตล้านนาจะสืบทอดโดยทันทีภายหลังจากเจ้าผู้ครองนครองค์ก่อนทรงถึงแก่พิราลัย ด้วยเจ้าหลวงอินทวโรธสุริยวงศ์เป็นเจ้าผู้ครองนครในช่วงเปลี่ยนผ่าน สันนิษฐานว่าเมื่อขึ้นครองเมืองตามจารีตล้านนาใน พ.ศ.๒๔๔๐ ภายหลังจากพระเจ้าอินทวิชยานนท์ทรงถึงแก่พิราลัย ช่วงนี้อาจยังมีพระราชพิธีอุสสาราซากิเสกที่หอคำภายในเวียงแก้วตามราชประเพณีเป็นครั้งสุดท้าย ส่วนที่ประทับก็เสด็จออกมาประทับนอกเวียงแก้วด้านทิศตะวันออก ที่คุ้มหลวงกลางเวียง (บริเวณโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยในปัจจุบัน) เหมือนดังราชบิดา และมีคุ้มหลวง (คุ้มท่าพระเจดีย์แก้ว) ริมแม่น้ำปิงนอกเวียงเชียงใหม่อีก ๑ หลัง ส่วนในสมัยเจ้าอนุปราศ (เจ้าอินทแก้ว ณ เชียงใหม่) ราชบุตรของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และเป็นราชอนุชาเจ้าหลวงอินทวโรธสุริยวงศ์ (เจ้าน้อยสุริยวงศ์เมษะ) ได้ขึ้นเป็นเจ้าหลวงแก้วนครรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๔๕๔ - ๒๔๘๒) เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๔ เวียงแก้วและหอคำได้ถูกทำให้หมดสภาพไปแล้ว จึงเหลือแต่คุ้มหลวงที่ประทับที่อยู่นอกเวียงเชียงใหม่ทั้งหมดมีจำนวน ๔ หลัง คือ คุ้มหลวงริมปิง คุ้มหลวงเจดีย์งาม (คุ้มหลวงเจดีย์แก้ว) คุ้มหลวง (พระตำหนัก) บ้านทุ่งเดี่ยว (อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) และคุ้มหลวง (พระตำหนัก) บวกครก (บ้านบวกครกหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่)^{๑๓๖} ภายหลังจากนี้ระบบเจ้าผู้ครองนครก็หมดไปเมื่อทางรัฐบาลมีนโยบายจะไม่แต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครอีกต่อไปหลังจาก พ.ศ.๒๔๖๙ ดังนั้นคุ้มหลวงและหอคำของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ รวมถึงเจ้าผู้ครองนครประเทศราชต่าง ๆ ในล้านนาก็ค่อยเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา และเหลืออยู่เพียงไม่กี่หลังที่ยังคงอยู่สืบมาจนถึงปัจจุบัน

เวียงแก้วอันเป็นพระราชฐานของกษัตริย์ในยุคราชวงศ์มังรายถือเป็นสิ่งสำคัญ ที่แรกสร้างขึ้นพร้อมกับกำแพงเมือง ประตุมือง ตลาดกลางเวียงใน พ.ศ. ๑๘๓๙ อีกทั้งที่ตั้งเวียงแก้วก็เป็นชัยภูมิ ๓ ใน ๗ ประการของนิมิตที่กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ทรงเลือกสถาปนาเวียงเชียงใหม่เพื่อเป็นพระราชธานีของอาณาจักรล้านนา ขณะที่กษัตริย์ล้านนาผู้ทรงประทับอยู่ภายในเวียงแก้ว ก็มีการสร้างคุ้มหลวงและหอคำขึ้นเพื่อประดับเกียรติยศ สืบเนื่องกันมาบนพื้นที่นี้ตั้งแต่ราชวงศ์มังราย กษัตริย์ล้านนาสมัยเป็นประเทศราชของพม่าและเป็นประเทศราชของสยาม โดยคุ้มหลวงก็สามารถมีได้หลายหลังทั้งที่ตั้งอยู่ภายในเวียงแก้วคู่กับหอคำ ตั้งอยู่ภายนอก

^{๑๓๖} วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, *คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่และคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒ - ๑๓.

คุ้มหลวงริมปิงนอกเวียงเชียงใหม่ของเจ้าหลวงแก้วนารัฐ

(ที่มา : เจ้าหลวงเชียงใหม่)

เวียงแก้ว (ภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่) ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ หรือแม่กระทั่งตั้งอยู่ต่างเมือง แล้วแต่พระราชประสงค์ที่จะทรงโปรดให้จัดสร้างขึ้น เมื่อกษัตริย์องค์ก่อนเสด็จสวรรคต กษัตริย์องค์ต่อมาอาจรื้อถอนคุ้มหลวงหอคำไปสร้างเป็นอาคารศาสนสถาน หรือประทับอยู่สืบต่อจนกระทั่งมีการสร้างคุ้มหลวงหลังใหม่จึงรื้อไปถวายวัดก็แล้วแต่พระราชประสงค์ และตั้งแต่พระเจ้ากาวิละทรงฟื้นฟูสถาปนาเวียงแก้วขึ้นมาอีกครั้งเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๙ บนปริมณฑลพื้นที่เวียงแก้วเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในฐานะ “กษัตริย์” ราชวงศ์มังรายเจ้าเจ็ดตนก็ทรงใช้เวียงแก้วเป็นที่ประทับและประกอบพระราชพิธีสำคัญของบ้านเมืองสืบต่อเนื่องมา ภายหลังสุดท้ายที่ปรากฏหลักฐานบันทึกไว้อย่างชัดเจนก็ใช้มาถึงสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๔ เหมือนกับเมืองนครอื่นๆ ในล้านนาทั้งเมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูน เมืองนครน่าน และเมืองนครแพร่ ที่ยุคนี้น่าจะมีการสถาปนาคุ้มหลวงหอคำไว้ภายในบ้านเมืองของตนเช่นกัน เพื่อให้เป็น “สัญญา” ของ “ขัติยะ” ใน “ล้านนา”

บรรณานุกรม

พ.ศ. ๒๕๖๔ ม. ๕๘/๑๐๔ เรื่องราชการเขียนใหม่ในระหว่างกรมหลวงเทววงศ์และ
พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนทิพย์

คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย. จารึกล้านนาภาค ๒

เล่ม ๑ - ๒ : จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๑.

จิตรภรณ์ ตันรัตนกุล (แปล). กิ่งศตวรรษในหมื่นคนไทยและคนลาว. กรุงเทพฯ :

ภาพพิมพ์, ๒๕๓๗.

ชินวงศานุวัตร. พระครู. วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน. เชียงใหม่

: พระสังฆการพิมพ์, ๒๕๒๘.

ถ้วน ลิขิต และอุษณีย์ ธงไชย. ประวัติศาสตร์ล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังรายจาก

เอกสารจีน. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๓๑.

ทวี สว่างปัญญางกูร (ปริวรรต). พงศาวดารเมืองเชียงตุง. มปท : มปป, ๒๕๓๓.

ทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล. โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา.

เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๔.

เขียวชาย อักษรดิษฐ์. หอคำ คัมภีร์ มณีแสงแห่งนครศิลปสถานขัตติยาธานี.

เชียงใหม่ : โชตินา, ๒๕๔๘.

นายต่อ (แปล). มหาราชวงศ์พงษาวดารพม่า. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕.

ประชาภิจักรจักร (แซม บุนนาค). พระยา. พงศาวดารโยนก. พระนคร : รุ่งเรือง

การพิมพ์, ๒๕๐๗.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑. กรุงเทพฯ : ไทย ณ สะพานยศเส, ๒๔๕๗.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖ เรื่องไทยรบพม่าครั้งกรุงเก่า. พระนคร : อักษรนิติ,

๒๔๖๐.

พรรณเพ็ญ เครือไทย และคณะ. ประชุมจารึกล้านนาเล่ม ๗ จารึกในจังหวัด

ลำปาง. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๗.

..... ประชุมจารึกล้านนาเล่ม ๘ จารึกในจังหวัดแพร่. เชียงใหม่

: มิ่งเมือง, ๒๕๔๙.

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ราชวงศ์พื้นเมือง
เชียงใหม่**. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๑๘.

ภาสกร วงศ์ดาวัน. **เจ้าอนุวงศ์กับกบฏหรือวีรบุรุษ**. กรุงเทพฯ : ออฟเซ็ท ครีเอชั่น,
๒๕๕๓.

ภูเดช แสนสา (อ่าน). **จารึกท้ายคัมภีร์ใบลานสุวรรณหอยสังข์** จารเมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๔ โดยพระธรรมลังกา วัดผาแดงหลวง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง.
อักษรธรรมล้านนา พ.ศ.๒๕๔๗.

_____(ปริวรรต). **ตำนานพื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน เชียงใหม่ ฉบับพญา
ภักดีราชกิจ (คือ ภักดี) เมืองเชียงราย**. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๔.

มหาสิลา วีระวงศ์ (เรียบเรียง) สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล). **ประวัติศาสตร์ลาว**.
ลำพูน : เทคนิคการพิมพ์, ๒๕๓๕.

เรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรตและแปล). **เชื้อเครือเจ้าแสนหิสีบสองพันนา**. เชียงใหม่
: ตรัสวิน, ๒๕๔๔.

วารสารลือล้านนา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (พฤษภาคม), ๒๕๕๓.

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. **คัมเจ้าครองนครเชียงใหม่และคัมเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)**.
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

วัดป่าตันกุ่มเมือง. **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูเรือน สุ่มโม**. ลำปาง
: ลำปางการพิมพ์, ๒๕๓๐.

วงศ์ลักก์ ณ เชียงใหม่ (บรรณาธิการ). **เจ้า. ขัตติยานีศรีล้านนา**. กรุงเทพฯ : วิฑิน
ดีไซด์, ๒๕๔๗.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**.
เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประชุมตำนานลานนาไทย**. พระนคร : ป.พิศนาคะการพิมพ์,
๒๕๑๕.

_____. **ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ : อักษรบริหาร,
๒๕๑๕.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**. เชียงใหม่ :
สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๓๗.

_____, **ตำนานวัดป่าแดง**. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๖.
สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : อมรินทร์,
๒๕๕๒.

_____(ปริวรรต). **พื้นเมืองเชียงแสน**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖.
_____(ปริวรรต). **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์,
๒๕๓๙.

_____(ปริวรรต). **หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบ
ลานและพันธังสา**. เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๖.
สรัสวดี อ๋องสกุล และโยชิยุกิ มาซุฮาร่า (บรรณาธิการ). **การศึกษาประวัติศาสตร์
และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๕.
สิงหะ วรรณสัย (ปริวรรต). **ถอดความโคลงมังทรารบเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : มิตร
นราการพิมพ์, ๒๕๒๒.

โสภิตขันทยามภรณ์. พระครู. **ประวัติวัดปงสนุกเหนือและประวัติ บ้านทิกประจำ
ปีของพระอาโนชัยธรรมจินตามุนี**. ลำปาง : สหกิจการพิมพ์, ๒๕๓๙.
แสง มนวิฑูร (แปล). **ชินกาลมาลีปกรณ์ อนุสรณ์เนื่องวันเปิดตีคนไข้พิเศษ “นิมมาน
เหมินท์ - ชูติมา”**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๐๐.

แสงดาว ณ เชียงใหม่. เจ้า. **พระราชประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี**. เชียงใหม่
: กลางเวียง, ๒๕๑๗.

เสถียร พันธรัสีและอัมพร ทิชะระ (เรียบเรียง). **ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้า
หลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : พิมพ์แค้นศพนันท์ตั้งเซ็นเตอร์, ๒๕๔๓.
หอสมุดแห่งชาติ. **ตำนานพระเจ้า ๗ พระองค์เชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : กรุงเทพ
การพิมพ์, ๒๕๑๗.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (บรรณาธิการ). **งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา**. เชียงใหม่
: ริโวว่า, ๒๕๕๓.

อุดม รุ่งเรืองศรี (ปริวรรต). **คำกวาวีละและตำนานเมืองเชียงแสน**. เอกสารอัด
สำเนา, ๒๕๒๘.

ฮันส์ เพนธ์. **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : สำนักนายก
รัฐมนตรี, ๒๕๑๙.

ฮันส์ เพนธ์ และคณะ. **ประชุมจาริกล้านนาเล่ม ๑ จาริกในพิพิธภัณฑฯ เชียงแสน.**

เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

_____. **ประชุมจาริกล้านนาเล่ม ๔ จาริกในพิพิธภัณฑฯ เชียงใหม่.**

เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๓.

ฮันส์ เพนธ์ (บรรณาธิการ). **ประวัติพระธาตุดอยตุง.** กรุงเทพฯ : ธนาคารไทย

พาณิชย์, ๒๕๓๖.

อัตลักษณ์ของพระเจดีย์ล้านนา

สุรพล ดำริห์กุล*

ล้านนาเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะสถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนานั้นปรากฏมีร่องรอยอยู่อย่างมากมาย ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความงดงามและมีแบบแผนเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนานั้นจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองและการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้

เจริญรุ่งเรืองอย่างมากอยู่ในดินแดนแห่งนี้ ด้วยเหตุนี้เรื่องราวเกี่ยวกับศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมล้านนามีพัฒนาการจนมีแบบแผนแสดงความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจมิใช่น้อย เนื่องจากอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมล้านนานั้นมีอยู่เป็นอันมาก แต่บทความต่อไปนี้จะเน้นกล่าวเฉพาะศิลปะสถาปัตยกรรมสำคัญประเภทหนึ่ง คือ พระเจดีย์ล้านนาเพียงอย่างเดียว เพื่อให้เกิดความเข้าใจ

* ศาสตราจารย์เกียรติคุณประจำภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ และบัณฑิตศึกษาสาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ในเรื่องราวและพัฒนาการทางศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาให้ชัดเจนขึ้น

ล้านนายุคต้น (พุทธศตวรรษที่ ๑๙)

ช่วงเวลาของล้านนายุคต้นนั้นอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๑๘๗๗ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อพระญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่จนถึงสิ้นรัชสมัยของพระญาคำฟู หลังจากที่พระญามังราย ได้สถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นโดยการยึดครองแคว้นหริภุญไชยและสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานีอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แล้ว ได้ทรงยอมรับและสืบทอดอารยธรรมทางศาสนาจากเมืองหริภุญไชยไว้และให้เผยแพร่ในราชอาณาจักรของพระองค์ เมื่อพระญามังรายสิ้นพระชนม์แล้ว กษัตริย์ล้านนาองค์ต่อ ๆ มาได้ย้ายไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงรายได้และเชียงแสน แต่ยังคงฐานะเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองลูกหลวงเป็นที่ประทับของอุปราช ด้วยเหตุนี้หลักฐานที่แสดงถึง ความเจริญรุ่งเรืองของล้านนาในยุคต้นจะปรากฏอยู่ที่เมืองเชียงแสนเป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ยังคงอยู่ที่เมืองหริภุญไชย ซึ่งพระพุทธศาสนาสายเดิมที่สืบทอดจากเมืองหริภุญไชยที่เป็นที่รู้จักกันในชื่อ นิกายพื้นเมืองเดิม จะมีบทบาทสำคัญอยู่ในดินแดนล้านนา ยุคต้น ดังนั้นศิลปะเนื่องในพระพุทธศาสนาของล้านนายุคต้น จึงเป็นพัฒนาการที่สืบทอดมาจากศิลปะแบบหริภุญไชยเป็นส่วนมาก

พระเจดีย์ล้านนายุคต้น

คงเนื่องด้วยเป็นระยะแรกเริ่มของการก่อตั้งอาณาจักร โบราณสถานของล้านนายุคต้นจึงมีหลักฐานอยู่ค่อนข้างน้อย ซึ่งล้วนได้รับและสืบทอดมาจากศิลปะแบบหริภุญไชย ซึ่งมีศูนย์กลางและความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวังมาก่อน อาทิ เจดีย์กู่คำหรือเจดีย์เหลี่ยม ที่พระญามังรายโปรดให้สร้างขึ้นในเวียงกุมกาม ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากเจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี เมืองลำพูน กลุ่มโบราณสถานวัดอินทะขิลสะตือเมือง เมืองเชียงใหม่ ซึ่งประกอบด้วยเจดีย์ทรงปราสาทแบบห้ายอด (องค์เจดีย์เดิมที่ถูกสร้างครอบอยู่ด้านในของเจดีย์ทรงระฆังกลม) และเจดีย์แปดเหลี่ยม ซึ่งเจดีย์ทั้งสององค์เป็นรูปแบบของเจดีย์ในศิลปะหริภุญไชย ที่คาดว่าเจดีย์องค์ใดองค์หนึ่งจะเป็นสิ่งก่อสร้างที่พระญาชัยสงคราม

กษัตริย์ราชวงศ์มังรายลำดับที่ ๒ โปรดฯ ให้สร้างขึ้นในบริเวณที่พระญามังราย
ถูกอสุนีบาตสิ้นพระชนม์ในขณะเสด็จประพาสตลาดกลางเมือง^๒ รวมทั้งที่เมือง
เชียงใหม่ได้ปรากฏเจดีย์วัดป่าสักร้าง ซึ่งพระญาแสนภูโปรดให้สร้างขึ้น เป็นลักษณะ
พิเศษที่เกิดจากการผสมผสานของเจดีย์สองรูปแบบในศิลปะหริภุญไชย คือส่วน
ฐานล่างซึ่งมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนเจดีย์
ทรงปราสาทแบบกู่กุด วัดจามเทวี และถัดขึ้นไปองค์พระเจดีย์มีลักษณะเป็นเจดีย์
ทรงปราสาทแบบเจดีย์ห้ายอด เช่นปรากฏที่เจดีย์เชียงยัน วัดพระธาตุหริภุญไชย
ดังนั้นเจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงใหม่ จึงเป็นอัตลักษณ์ของเจดีย์ล้านนายุคต้นที่มี
พัฒนาการสืบเนื่องมาจากศิลปะหริภุญไชย

เจดีย์เหลี่ยม วัดเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม

เจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงใหม่

^๒ สำนักนายกรัฐมนตรี ดำเนินงานฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
(พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี ๒๕๑๔) หน้า ๓๕.

ล้านนายุคกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๐)

ยุคกลางของล้านนาอยู่ในระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระญา ผาฮู จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในรัชสมัยของพระยาสามฝั่งแกน ช่วงเวลานี้เมืองเชียงใหม่ มีความสำคัญขึ้นอีกครั้ง เมื่อพระญาผาฮู กษัตริย์ล้านนา ได้เสด็จกลับมาประทับที่เมืองเชียงใหม่ จึงทำให้เมืองเชียงใหม่นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป มีฐานะเป็นราชธานีของแคว้นล้านนาอย่างแท้จริง ในระยะนี้อาณาจักรล้านนามี ความเป็นปึกแผ่นมั่นคง เริ่มมีความเจริญมั่งคั่งจากการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับ ดินแดนโดยรอบ และมีความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา

การเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์นิกายรามัญหรือสาย วัดสวนดอก

ความเจริญของล้านนาเริ่มเห็นได้อย่างชัดเจนนับตั้งแต่รัชสมัยของ พระญาเกือนา ซึ่งครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๙๘ เป็นต้นมา ช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้พระพุทธศาสนา ลังกาวงศ์นิกายรามัญจาก เมืองสุโขทัยได้เข้ามาสู่ล้านนาโดยการนำของพระสุมนเถระ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สายรามัญที่เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ครั้งนี้มี ศูนย์กลางอยู่ที่วัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก จึงทำให้ในช่วงเวลานี้ เมืองเชียงใหม่ ได้กลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและได้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ลังกาวงศ์นิกายรามัญหรือสายวัดสวนดอกนี้แพร่หลายไปยังเมืองต่าง ๆ ในล้านนา โดยเฉพาะที่เมืองเชียงใหม่และดินแดนใกล้เคียง พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ทำให้เกิดคติการสร้างวัดวาอารามเป็นจำนวนมากขึ้นตามเมืองต่าง ๆ

สมัยนั้นถือกันว่าพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นั้นเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ เพราะการทำสังฆกรรมถูกต้องมาแต่โบราณ พระสุมนเถระนั้นได้เคยไปศึกษาและ อุปสมบทใหม่ในสำนักของ พระมหาเถระชื่อ พระอุทุมพรบุปผามหาสวามีที่นครพัน หรือเมืองเมาะตะมะ ซึ่งพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีนั้นเคยไปศึกษาและอุปสมบท ใหม่ในลังกา เมื่อพระสุมนเถระได้รับนิมนต์และเดินทางมาสู่ดินแดนล้านนาแล้ว แรกสุดได้พำนักอยู่ที่วัดพระยืนเมืองหริภุญไชย ต่อมาย้ายมาอยู่ที่วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่ พระสุมนเถระนั้นถือได้ว่ามีบทบาทอย่างสำคัญในการวางรากฐาน พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในล้านนาเพราะหลังจากที่พระสุมนเถระได้มาพำนัก อยู่ที่วัดสวนดอกแล้ว พระญาเกือนาได้สนับสนุนให้พระภิกษุจากเมืองต่าง ๆ ในล้านนา เช่น เชียงแสน เชียงตุง และอื่น ๆ เดินทางเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนา ที่วัดสวนดอกนี้

จึงทำให้วัดสวนดอกและเมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นมาศูนย์กลางของการศึกษา พระปริยัติธรรมและพระธรรมวินัยแทนที่เมืองหริภุญไชยในเวลาต่อมา

การเข้ามาของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จากแคว้นสุโขทัยยังผลให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างล้านนากับสุโขทัยขึ้น ทั้งในทางศาสนา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและรูปแบบของอักษร ดังปรากฏเจดีย์ทรงดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นเจดีย์แบบสุโขทัยแท้ ที่วัดสวนดอก แต่สำหรับโบราณสถานของล้านนานั้นยังไม่ปรากฏลักษณะที่ได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากสุโขทัย แต่กลับปรากฏว่าได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบพุกามที่เข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์หรือนิกายรามัญทั้งสิ้น เช่น เจดีย์ทรงมณฑปที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูน ซึ่งพระสุมนเถระได้เป็น ผู้ซ่อมแซมจากของเดิม พระธาตุเจดีย์วัดสวนดอก และเจดีย์วัดอุโมงค์ เถรจันทร์

เจดีย์ทรงระฆังแบบลังกาแห่งแรกในล้านนา

ใน พ.ศ. ๑๙๑๖ พระญากือนาทรงโปรดให้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นที่วัดบุปผารามหรือวัดสวนดอกเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพระสุมนเถระได้อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย พระธาตุเจดีย์วัดสวนดอกมีลักษณะเป็นพระเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณสี่เหลี่ยมสูงและมีซุ้มประตูอยู่ทั้งสี่ทิศ รูปแบบของพระธาตุเจดีย์วัดสวนดอกนี้ได้รับอิทธิพลจากเจดีย์รูปแบบหนึ่งในศิลปะพม่าแบบพุกาม ซึ่งลักษณะใกล้เคียงกับพระสถูปฉปีฏ เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา ที่พระมหาเถระฉปีฏสร้างขึ้นที่เมืองพุกามครั้งรัชสมัยของพระเจ้านรปติสินธุ ซึ่งครองราชย์อยู่ในปี พ.ศ. ๑๗๑๗ - ๑๗๕๒ ทั้งนี้คงเนื่องจากพระสุมนเถระได้เคยไปบวชเรียนในนิกายอรัญญวาสีที่สำนักของพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีที่เมืองพันหรือเมาะตะมะ จึงได้นำเอาแบบแผนของเจดีย์แบบมอญที่แพร่หลายอยู่ที่เมืองพุกามมาสร้างพระธาตุเจดีย์วัดสวนดอก

เดิมทีรูปแบบของพระธาตุเจดีย์วัดสวนดอกแห่งนี้เป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมแบบช้างล้อม ซึ่งที่ฐานประทักษิณด้านล่างโดยรอบขององค์พระธาตุเจดีย์จะมีช้างปูนปั้นขนาดใหญ่ประดับอยู่โดยรอบ ทั้งนี้ปรากฏหลักฐานในภาพถ่ายเก่าก่อน พ.ศ. ๒๔๖๘^๓ และภาพถ่ายเส้นในหนังสือ Temples and Elephants ของ คาร์ล บ็อค

^๓ G Coedes, Documents sur L' Histoire du Laos Occidental, (Hanoi : Etreme - Orient, ๑๙๒๕) pl V.

ที่เดินทางมาประเทศไทยและเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๒๔^๔ ได้แสดงให้เห็นว่ามีช้างปูนปั้นยืนโผล่ออกมาครึ่งตัวประดับโดยรอบฐานล่างอย่างชัดเจน แต่เนื่องจากการบูรณะครั้งใหญ่โดยครูบาศรีวิชัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ทำให้ช้างปูนปั้นเหล่านั้นสูญหายไปหมด

แผนผังรูปแบบเจดีย์วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่

ลายเส้นของคาร์ล บ็อค ที่เขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๒๔
แสดงหลักฐานช้างล้อมที่ฐานเจดีย์วัดสวนดอก

พระธาตุเจดีย์วัดสวนดอกในปัจจุบัน

^๔ เสถียร พันธรักษ์ และ อัมพร ทิชะระ ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง เรียบเรียงจาก Temples and elephants by Carl Bock ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม ๒๕๒๙) หน้า ๑๑๒.

เจดีย์ทรงกลม หรือทรงระฆังแบบล้านนา

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ได้ปรากฏเจดีย์ทรงกลม หรือทรงระฆังแพร่หลายขึ้นในดินแดนล้านนาและดินแดนใกล้เคียง รูปแบบของเจดีย์ดังกล่าวมีลักษณะทั่วไปประกอบด้วยฐานล่างเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมรับฐานปัทม์ลูกแก้วอกไก่ยกเก็จ เหนือขึ้นไปเป็นหน้ากระดานในผังกลมสามชั้นรองรับลวดบัวโค้งครึ่งวงกลม ซึ่งมีลักษณะเป็นฐานปัทม์ในผังกลมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสามฐาน โดยแต่ละฐานจะเน้นเส้นหน้ากระดานนูนสูงออกมาและท้องไม้ลึกสูง มีแนวของลูกแก้วอกไก่ในแต่ละฐานสองเส้น องค์ระฆังกลมมีขนาดเล็ก เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์มีลักษณะเป็นฐานปัทม์ยกเก็จ ถัดไปเป็นก้านฉัตร ปล้องไฉน และส่วนยอด เจดีย์ลักษณะดังกล่าวมีชื่อเรียกว่า เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังแบบล้านนา

รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา เป็นพัฒนาการที่มาจากรูปแบบองค์เจดีย์ประธาน ของพระธาตุเจดีย์วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่ ที่มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่มีลวดบัวโค้งครึ่งวงกลมเป็นแบบฐานปัทม์ (ฐานบัวคว่ำ - บัวหงาย) ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสามชั้น ซึ่งในความเห็นของผู้เขียนถือว่าพระธาตุเจดีย์วัดสวนดอกเมืองเชียงใหม่ เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกาแห่งแรกๆ ที่ปรากฏในล้านนา และเป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังแบบล้านนา เคยมีนักวิชาการเสนอว่ารูปแบบองค์พระธาตุหริภุญไชยในปัจจุบันนั้น เป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา โดยเป็นพัฒนาการที่มาจากสายของเจดีย์ขอมจากพุกาม มาปรากฏที่วัดอุโมงค์เถรจันทร์และวัดสวนดอกตามลำดับ และพัฒนาจนเกิดเป็นเจดีย์ที่มีลักษณะเฉพาะของล้านนาขึ้น ซึ่งรูปแบบที่ลงตัวที่สุด คือ พระธาตุหริภุญไชย^๕

ความเห็นดังกล่าวไม่แตกต่างและสอดคล้องต้องกัน เนื่องจากพระธาตุหริภุญไชยเดิมมีรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงปราสาทในศิลปะหริภุญไชย ต่อมาเมื่อหลักฐานว่าได้รับการบูรณะเปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลม ในรัชสมัยพระญาแสนเมืองมา (ราชโอรสของพระญาเกือนา) ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งครั้งนั้นวัดพระธาตุหริภุญไชยคงเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของพระพุทธศาสนา ลังกาวงศ์สายวัดสวนดอก พระธาตุหริภุญไชยได้รับอิทธิพลจากเจดีย์ประธานพระธาตุวัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่ และมีพัฒนาการด้านรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ดังรูปแบบของพระธาตุหริภุญไชยที่ปรากฏในทุกวันนี้

^๕ ศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะเมืองเชียงแสน : วิเคราะห์งานศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์, กรมศิลปากรจัดพิมพ์ (กรุงเทพฯ : บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์, 2551) หน้า 85 - 86.

การแพร่หลายของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา คงเป็นผลจากการที่ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สายวัดสวนดอกได้เผยแพร่มั่นและได้รับความนิยมอยู่ในเมืองสำคัญต่าง ๆ ในดินแดนล้านนา โดยเฉพาะที่เมืองเชียงใหม่ ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาระยะแรก ๆ จึงถูกกำหนดชื่อ เรียกว่า “เจดีย์ทรงกลมพื้นเมืองเชียงใหม่”^๖ ซึ่งรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาดังกล่าวนี้นี้ คือสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา ลังกาวงศ์สายวัดสวนดอก เนื่องด้วยปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงจะเห็นได้ว่ารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาดังกล่าวนี้นี้ จะเป็นรูปแบบของพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญของเมืองต่าง ๆ และเป็นรูปแบบของเจดีย์ ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดทั้งในล้านนาและดินแดนใกล้เคียงด้วย อาทิ พระธาตุ หริภุญไชย เมืองลำพูน พระธาตุแช่แห้ง เมืองน่าน พระธาตุจอมทอง อำเภอจอมทอง เชียงใหม่ พระธาตุเจดีย์วัดปงสนุก เมืองลำปาง พระธาตุเจดีย์ดอยตอง เมืองเชียงราย พระธาตุจอมตอง (องค์เดิม) กับพระธาตุวัดยางควง เมืองเชียงตุง และพระธาตุจอมยอง เมืองยอง เขตรัฐฉาน ประเทศพม่า ซึ่งเดิมเป็นสำนักพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สาย วัดสวนดอก ตลอดจนเจดีย์ร้างเป็นอันมากในเวียงกุมกาม เมืองเชียงใหม่ และ ในเขตเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

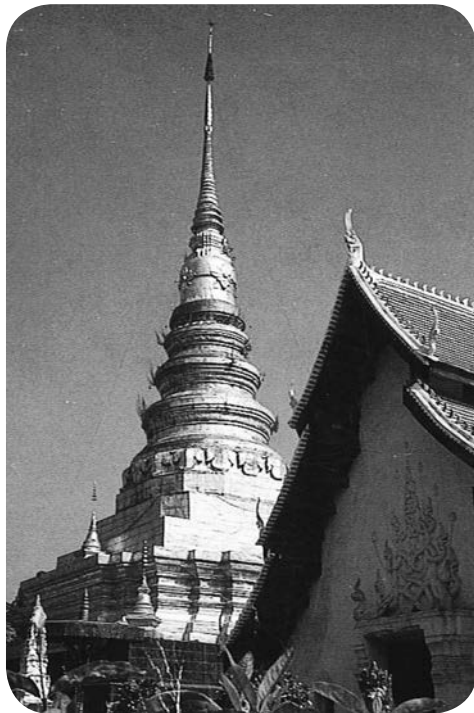

แผนผังรูปแบบของเจดีย์ทรงกลม
หรือทรงระฆังแบบล้านนา

^๖ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “เจดีย์ทรงกลมพื้นเมืองเชียงใหม่” โบราณคดี ปีที่ ๒, ฉบับที่ ๑ (๒๕๑๑) หน้า ๑๐๗.

พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา

พระธาตุแช่แห้ง เมืองน่าน
รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา

ล้านนายุครุ่งเรือง หรือ ล้านนายุคทอง (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑)

ล้านนายุครุ่งเรืองควรจะเริ่มในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในรัชสมัยของพระญา ติโลกราช ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในรัชสมัยของพระญาเมืองแก้ว ในรัชสมัยของพระญาติโลกราช ซึ่งได้ครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ.๑๙๔๔ - ๒๐๓๐ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถ ทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะทางด้านการเมืองและการพระศาสนา ทางด้านการเมืองนั้น ทำให้ฐานะของอาณาจักรล้านนามีความมั่นคงมาก พระองค์ทรงขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง โดยทางทิศใต้และทิศตะวันออกสามารถยึดแคว้นน่านและเมืองแพร่ได้ ด้านทิศตะวันตกขยายไปจนถึง รัฐชานหรือไทใหญ่ ได้เมืองโลคา เมืองนาย เมืองสีป้อ เมืองยอหง่วย เป็นต้น ด้านเหนือได้เมืองเชียงรุ่ง โดยเฉพาะการขยายอาณาเขตจนสามารถยึดครองเมืองน่านและเมืองแพร่เข้ามาไว้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร

ถือเป็นการรวบรวมดินแดนล้านนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดังปรากฏมาจนทุกวันนี้

ในสมัยพระญาติโลกราชพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและสนับสนุนพระพุทธศาสนาถึงกางค์สายใหม่หรือสายสีหล ซึ่งต่อมาได้โปรดฯ ให้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งสำคัญเป็นครั้งที่ ๘ ของโลก ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ ณ วัดโพธารามมหาวิหารหรือวัดเจ็ดยอด พระไตรปิฎกที่ได้รับการชำระครั้งนั้นได้ถือเป็นหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ภิกษุต่าง ๆ ในล้านนาสืบมา ทรงสร้างวัดและปูชนียสถานที่สำคัญขึ้นหลายแห่ง อาจกล่าวได้ว่าอาณาจักรล้านนาได้เริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริงในสมัยของพระญาติโลกราชเป็นต้นมา

เมื่อสิ้นพระญาติโลกราชแล้ว กษัตริย์องค์ต่อมาคือพระญาอดเชียงรายครองราชย์ อยู่ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๓๐ - ๒๐๓๘ ต่อมาพระญาอดเชียงรายถูกบรรดาขุนนางปลดออกจากราชสมบัติ และได้อภิเษกพระญาเมืองแก้วราชบุตรขึ้นเป็นกษัตริย์แทน เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดความอ่อนแอขึ้นในบ้านเมืองที่ส่งผลให้อาณาจักรล้านนาเสื่อมลง

ในรัชสมัยของพระญาเมืองแก้วที่ขึ้นครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๓๘ - ๒๐๖๘ ช่วงเวลาดังกล่าวถือได้ว่าล้านนาเข้าสู่ยุคแห่งความเจริญสูงสุดและถือได้ว่าเป็นยุคทองของล้านนาอย่างแท้จริง เพราะบ้านเมืองมีความสงบสุข แม้จะเกิดศึกสงครามเป็นครั้งคราว พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นได้จากร่องรอยของมรดกวัฒนธรรมทั้งที่เป็นโบราณวัตถุ โบราณสถาน และงานวรรณกรรม ล้วนแล้วแต่เป็นผลงานที่ปรากฏขึ้นในสมัยพระญาเมืองแก้วเป็นส่วนใหญ่

การเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาถึงกางค์นิกายสีหล หรือสายวัดป่าแดงหลวง

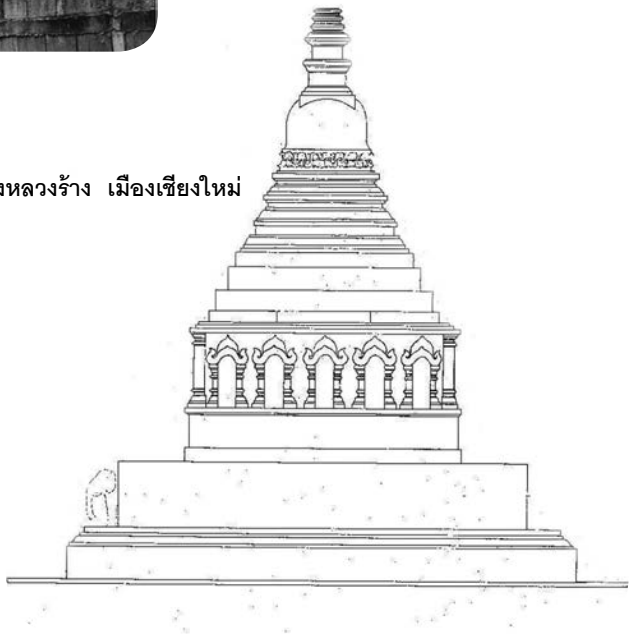
ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้มีคณะสงฆ์กลุ่มใหม่ภายใต้การนำของพระมหาธัมมคัมภีร์ได้ไปขอเรียนพระศาสนาที่เกาะลังกาและกลับมาเผยแผ่อยู่ในล้านนา พำนักอยู่ที่วัดป่าแดงหลวง เมืองเชียงใหม่ คณะสงฆ์กลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นคณะสงฆ์ถึงกางค์กลุ่มใหม่ ที่เรียกว่า นิกายสีหล^๔ หรือ สายวัดป่าแดง ทำให้ล้านนาในช่วงเวลานี้ปรากฏมีพระพุทธศาสนา ๓ คณะ คือ คณะพื้นเมืองเดิมจาก

^๔ ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๐๗ - ๑๐๘.

เจดีย์วัดป่าแดงหลวงร้าง เมืองเชียงใหม่

แผนผังเจดีย์วัดป่าแดงหลวงร้าง เมืองเชียงใหม่

เจดีย์ช้างล้อม วัดป่าแดงหลวง เมืองเชียงใหม่

ที่วัดป่าแดงหลวง เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ลังกาวงศ์สาย สีหฬ ปราภภูมิพระเจดีย์สำคัญองค์หนึ่ง เชื่อกันว่าเป็นเจดีย์ที่ พระญาติโลกราชโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๐ เพื่อบรรจุอัฐิพระญาสามฝั่งแกน พระราชบิดา รูปแบบเป็นเจดีย์ทรงปราสาททยอดเจดีย์ ที่ฐาน มีช้างล้อมและลวดบัวได้ องค์ระฆังมีลักษณะเป็นบัวกลีบหรือบัวคว่ำสามชั้นซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป องค์ระฆัง ผายใหญ่ ซึ่งเป็นแบบแผนของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัยอย่างชัดเจน ได้มีผู้เสนอความเห็น เกี่ยวกับพระเจดีย์แห่งนี้ไว้ว่า ลักษณะของเจดีย์เมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมในทรวดทรง

ที่ปรากฏ ไม่เหมือนกับเจดีย์ทรงกลมสุโขทัยเลย เพราะเป็นทรวดทรงตามแบบฉบับของล้านนาเอง แต่ถ้านำส่วนประกอบแยกออกมาพิจารณาเปรียบเทียบทีละส่วนกับเจดีย์วัดช้างล้อม เมืองศรีสงครามแล้ว พบว่าทำขึ้นในระเบียบเดียวกัน^๙ ดังนั้นเจดีย์วัดป่าแดงหลวงแห่งนี้ จึงเป็นเจดีย์ล้านนาแห่งแรกที่ปรากฏอิทธิพลด้านรูปแบบจากศิลปะสุโขทัย ซึ่งได้ส่งผลให้พัฒนาการเกิดขึ้นกับเจดีย์หลายรูปแบบในล้านนาในเวลาต่อมา

การเข้ามาของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์นิกายสีหฬ ซึ่งได้นำรูปแบบของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัยเข้ามา คือ เจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์แบบช้างล้อม ที่วัดป่าแดงหลวง (ร้าง) เมืองเชียงใหม่ และวัดป่าแดงหลวงนั้นเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์นิกายสีหฬ หรือสายวัดป่าแดง ดังนั้นรูปแบบของเจดีย์วัดป่าแดงหลวง จึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สายสีหฬ ซึ่งในช่วงเวลานี้พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สายสีหฬได้รับการอุปถัมภ์จากพระญาติโลกราช ทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองเผยแผ่ไปยังเมืองต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาและใกล้เคียง ทำให้รูปแบบเจดีย์เนื่องในพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์นิกายสีหฬได้รับความนิยมและมีอิทธิพลส่งผลให้เกิดพัฒนาการของเจดีย์รูปแบบต่าง ๆ ของล้านนาในเวลาต่อมาอีกหลายรูปแบบ

เจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์แบบช้างล้อม

เจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์แบบช้างล้อม เป็นรูปแบบหนึ่งของเจดีย์ที่ปรากฏขึ้นในล้านนาในช่วงเวลานี้ ซึ่งมีพัฒนาการถ่ายทอดโดยตรงมาจากเจดีย์วัดป่าแดงหลวง ลักษณะเป็นเจดีย์ที่มีเรือนธาตุที่ฐานมีช้างล้อมปูนปั้นประดับ ส่วนยอดเป็นเจดีย์องค์ระฆังทรงกลม และลวดบัวใต้องค์ระฆังเป็นบัวกลดสามชั้นซึ่งเป็นแบบแผนของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัย รูปแบบของเจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์แบบช้างล้อมนี้ได้รับความนิยมสร้างมากโดยเฉพาะในเมืองเชียงใหม่ เช่น พระธาตุเจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง พระธาตุเจดีย์วัดเชียงมั่น เมืองเชียงใหม่ และเจดีย์วัดช้างค้ำ กับเจดีย์วัดหัวหนองร้าง ในเวียงกุมกาม เป็นต้น

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

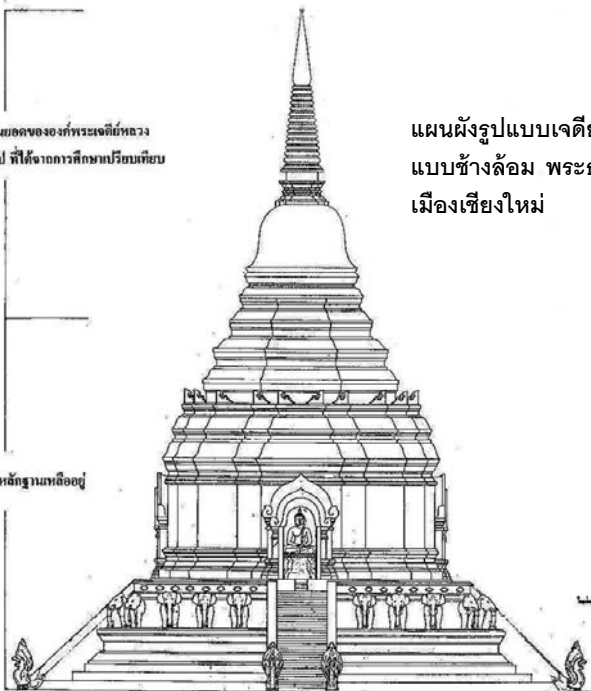
พระธาตุเจดีย์วัดเชียงมั่น เมืองเชียงใหม่

พระธาตุเจดีย์หลวง เมืองเชียงใหม่

ลักษณะส่วนยอดขององค์พระเจดีย์หลวง
ที่ขุดพบไป ก็ได้จากการศึกษาเปรียบเทียบ

ส่วนเดิมที่มีหลักฐานเหลืออยู่

แผนผังรูปแบบเจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์
แบบช้างล้อม พระธาตุเจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง
เมืองเชียงใหม่

เจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนา

เจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนา เป็นอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของล้านนา ที่ชัดเจนอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีพัฒนาการเกิดขึ้นในช่วงล้านนายุครุ่งเรือง เจดีย์ทรงปราสาทเป็นรูปแบบของเจดีย์ที่ปรากฏมีมาแล้วตั้งแต่สมัยล้านนายุคต้น แต่มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทแบบยอดเจดีย์ห้ายอดที่ได้รับรูปแบบจากศิลปะทวารวดี การปรากฏเข้ามาของเจดีย์ทรงปราสาทช่วงล้อมที่วัดป่าแดงหลวง ทำให้เจดีย์ทรงปราสาทได้รับความนิยมอีกครั้งหนึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แต่รูปแบบของเจดีย์ทรงปราสาทที่มีพัฒนาการเกิดขึ้นใหม่ครั้งนี้ มีแบบแผนเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์ยอดเดียว องค์ระฆังจะมีขนาดเล็กตามแบบฉบับของล้านนา และลวดบัวใต้องค์ระฆังจะมีทั้งที่เป็นแบบฐานปัทม์ตามรูปแบบนิยมในเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนามาแต่เดิม และเป็นลวดบัวแบบบัวกลาสสามชั้นตามอิทธิพลของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัยที่เริ่มแพร่หลายเข้ามา

เจดีย์ในรูปแบบดังกล่าวปรากฏมีพัฒนาการเกิดขึ้นในเมืองสำคัญของล้านนา เช่นที่เมืองเชียงใหม่ ได้แก่ พระเจดีย์วัดโลกโมฬี พระเจดีย์ประธาน (บรรจจุฐิพระญาติโลกราช) วัดเจ็ดยอด และเจดีย์ร้างหลายองค์ในเขตเวียงเชียงใหม่ ตลอดจนที่เมืองเชียงแสน ได้แก่ พระธาตุจอมกิตติ เจดีย์วัดผ้าขาวป่าน และเจดีย์ร้างหลายองค์ในเวียงเชียงแสน รวมทั้งที่เจดีย์วัดหัวข่วง เมืองน่าน และเมืองอื่นๆ หลายแห่ง เป็นต้น

แผนผัง
รูปแบบเจดีย์
ทรงปราสาท
แบบล้านนา

พระเจดีย์บรรจจุฐิพระญาติโลกราช
วัดเจ็ดยอด เมืองเชียงใหม่

พระธาตุจอมกิติ เมืองเชียงแสน

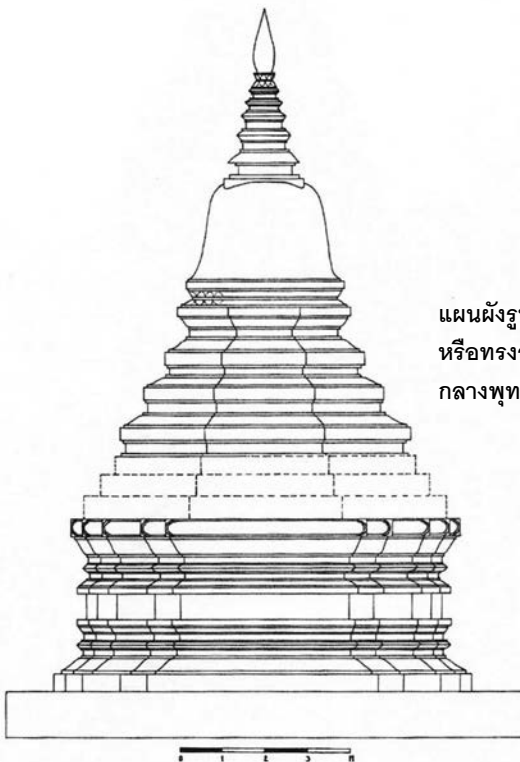
พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวบ้าน เมืองเชียงแสน

เจดีย์ทรงระฆังแบบเชียงใหม่

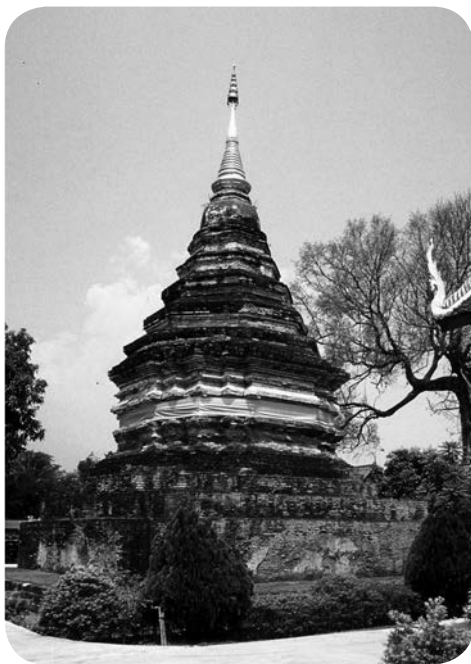
ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ซึ่งเป็นรูปแบบของเจดีย์ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายเป็นอันมากในล้านนาช่วงก่อนหน้านี้นี้ ก็ยังคงได้รับความนิยมสืบมา ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศิลปะสุโขทัยแพร่หลายเข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนา ลังกาวงค์สายสีหล ทำให้เกิดเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา กล่าวคือลักษณะของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาจะเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมที่มีลวดบัวต้องคระฆังเป็นแบบฐานปัทม์ซ้อนกันสามชั้น แต่สำหรับเจดีย์ทรงระฆังแบบเชียงใหม่ที่มีพัฒนาการเกิดขึ้นใหม่ในขณะนี้ จะมีความแตกต่างกับเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ที่ลวดบัวต้องคระฆังจะเป็นแบบบัวถลาตามแบบแผนของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัย

ด้วยเหตุนี้เจดีย์ทรงระฆังแบบเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเจดีย์ในสัญลักษณ์ของ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์นิกายสีลห จึ่งปรากฏได้รับความนิยมในระยะสั้น ๆ และ พบว่าถูกสร้างขึ้นมากเฉพาะแต่ในเขตเมืองเชียงใหม่และใกล้เคียงที่อิทธิพลของ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์สายวัดป่าแดงหลวงเผยแผ่ไปตั้งมั่น เช่น พระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง เจดีย์วัดหนองหล่มร้าง เจดีย์วัดแสนตอห้อยร้าง ฯลฯ ในเขตเมือง เชียงใหม่ เป็นต้น ดังนั้นจึงกำหนดชื่อเรียกว่า เจดีย์ทรงระฆังแบบเชียงใหม่

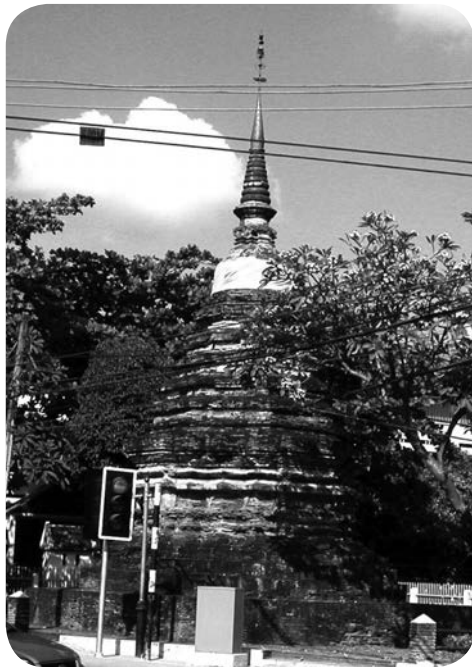
ต่อมาในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เจดีย์ทรงระฆังแบบเชียงใหม่โดยเฉพาะ ในเขตเมืองเชียงใหม่ได้มีพัฒนาการโดยการปรับเปลี่ยนชุดฐานปัทมลูกแก้วอกไก่ยกเก็จ และลวดบัวโค้งคระฆังหรือชั้นบัวถลา ซึ่งเดิมเป็นอยู่ในผังกลม ให้เป็นรูปแบบ ในผังแปดเหลี่ยมและเพิ่มจำนวนชั้นบัวถลาโค้งคระฆังมากขึ้นเป็นสี่ชั้น แต่องค์ ระฆังยังคงทรงกลม แต่ขนาดจะเล็กลง ทำให้ทรวดทรงของพระเจดีย์เริ่มเพรียว สูงมากขึ้น อาทิ เจดีย์วัดป่าอ้อยร้าง เจดีย์วัดเชษฐาร้าง และเจดีย์วัดอุโมงค์ อริยมณฑล เป็นต้น

แผนผังรูปแบบเจดีย์ทรงกลม
หรือทรงระฆังแบบเชียงใหม่
กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑

เจดีย์วัดอุโมงค์อารามณฑล
เมืองเชียงใหม่

เจดีย์วัดเชษฐาราม เมืองเชียงใหม่

เจดีย์ทรงระฆังสิบสองเหลี่ยม

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของเจดีย์ทรงระฆังแบบเชียงใหม่ดังกล่าว ด้วยการเพิ่มความสูงของเจดีย์ให้มากขึ้น โดยเหนือฐานปัทม์ลูกแก้วอกไก่ยกเก็จ จะมีชั้นหน้ากระดานรองรับลวดบัวได้องค์ระฆังเป็นบัวกลีที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็นห้าชั้นในผัง ๑๒ เหลี่ยม ต่อเนื่องด้วยองค์ระฆังและบัลลังก์ ๑๒ เหลี่ยมเช่นกัน ตัวอย่างที่ เจดีย์พระธาตุดอยสุเทพและเจดีย์วัดชมพู เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

เจดีย์พระธาตุดอยสุเทพ
เมืองเชียงใหม่

เจดีย์วัดชมพู เมืองเชียงใหม่

เจดีย์ปล่อง

อย่างไรก็ดีในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ที่ล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองนั้น ได้ปรากฏเจดีย์แบบพิเศษอีกรูปแบบหนึ่งที่มีพัฒนาการเกิดขึ้น คือ เจดีย์ปล่อง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เจดีย์ปล่อง เป็นเจดีย์รูปแบบหนึ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของล้านนา เจดีย์ปล่องจัดเป็นเจดีย์ทรงปราสาทอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นเจดีย์ในผังกลมที่ประกอบด้วยเรือนปราสาทซึ่งมีซุ้มจะนำประดิษฐานพระพุทธรูป โดยรอบ ซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไปหลายชั้น รองรับส่วนยอดที่เป็นองค์ระฆัง และปลียอดขนาดเล็ก ซึ่งรูปทรงของเจดีย์ที่เป็นแท่งกลมสูงขลุ่ยขึ้นไปคล้ายปล่อง จึงทำให้ชาวเมืองเชียงใหม่นิยมเรียกชื่อเจดีย์แบบนี้ว่า “เจดีย์ปล่อง” กลุ่มเจดีย์ปล่องนี้ ปรากฏในเมืองเชียงใหม่ ๔ องค์ ได้แก่ เจดีย์วัดท่าเป้ง เจดีย์วัดพวงหงส์ เจดีย์วัดเชียงใหม่ หรือวัดเจดีย์ปล่อง และเจดีย์วัดกู่เต้า และที่เมืองเชียงแสน ๑ องค์ ที่วัดกู่เต้าร้าง

วิวัฒนาการของเจดีย์ปล่องนั้นยังไม่มี ความชัดเจน แต่มีนักวิชาการเสนอความเห็นไว้หลายแนวทาง แนวทางแรกกล่าวว่า น่าจะเป็นพัฒนาการที่มาจากรูปแบบของเจดีย์ทรงกลมของเชียงใหม่สมัยแรก แต่ได้ยึดฐานฐานปัทม์ออกไปเป็นหลายชั้น เพื่อเจาะซุ้มจะนำประดิษฐานพระพุทธรูปเช่นเดียวกับเจดีย์วัดกุฎ^{๑๐} ส่วนอีกความเห็นหนึ่งเสนอว่า น่าจะเป็นกลุ่มเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลจากเจดีย์แบบตะบันดิลปะจิน^{๑๑}

เจดีย์วัดพวงหงส์ เมืองเชียงใหม่

เจดีย์วัดภูเต้าร้าง เมืองเชียงแสน

^{๑๐} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ และชนิษฐา อัดทะสัมปณณะ, **เจดีย์เชียงใหม่** วิทยานิพนธ์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๐, หน้า ๗๖.

^{๑๑} เสนอ นิลเดช, **ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๖), หน้า ๖๘.

กล่าวโดยสรุป เนื่องด้วยความเจริญรุ่งเรืองและความเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ตลอดจนประวัติศาสตร์อันยาวนานของอาณาจักรล้านนา มีผลทำให้ดินแดนล้านนาอุดมสมบูรณ์ไปด้วยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ล้วนแล้วมีคุณค่าและแสดงอัตลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งเรื่องราวของพระเจดีย์ล้านนาที่ได้กล่าวมาแล้วในบทความนี้ เป็นตัวอย่างหนึ่งของศิลปะสถาปัตยกรรมที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของล้านนาได้อย่างชัดเจน.

๑๐๐ ช่วงฝน

หลักสาย

สายปอก

ด้ามเบ๊ยะ

หัวเบ๊ยะ

คุณสมบัติที่เป็นสากลของเบ๊ยะ

ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์

เบ๊ยะ คือคำในภาษาถิ่นภาคเหนือตอนบนที่ใช้เป็นชื่อเรียกเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายตระกูลซิทเธอร์ซึ่งเล่นด้วยการเกี่ยวสายและใช้หน้าอกเป็นส่วนหนึ่งของกล่องเสียง (chest-resonated plucked zither) คำว่าเบ๊ยะ ในที่นี้ เขียนตามเสียงภาษาถิ่น ถ้าเขียนตามหลักปวิรรตอักษรอย่างที่ใช้ในพจนานุกรมภาษาล้านนา จะต้องเขียน “เพี้ยะ”

ในเอกสารโบราณบางฉบับเขียนคำนี้ว่า เพลีย และ เพลีย ซึ่งอ่านตามที่พจนานุกรมภาษาล้านนากำหนดว่า [เป็ย] และ [เบ๊ยะ] ซึ่งทำให้คำว่า เพลีย ออกเสียงใกล้เคียงกับ เบ๊ยะ ที่สุด

เราทราบความเป็นมาของเบ๊ยะภาพจำหลักจากโบราณสถานในที่ต่าง ๆ

หลายแห่ง ที่สำคัญ ๆ ได้แก่

๑) ภาพสลักนูนสูงจากโบราณสถานในกัณฐจิปุรัมประเทศอินเดีย ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๘-๙ เป็นภาพพระศิวะติดพิณชื่อ อลาปิณี

ภาพจำหลักจากกัณฐจิปุรัม
ประเทศอินเดีย (ที่มา Deva, ๑๙๘๗)

- ๒) ภาพสลักนูนต่ำบนผนังด้านเหนือก่อนถึงมุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือ
ของปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา
ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔

ภาพจำลองที่ปราสาทนครวัด
ประเทศกัมพูชา
(ที่มา: ประสิทธิ์ เลียวศิริพงค์, ๒๕๔๗)

ภาพจำลองที่เจดีย์บุโรพุทรู
ประเทศอินโดนีเซีย
(ที่มา: ประสิทธิ์ เลียวศิริพงค์, ๒๕๓๙)

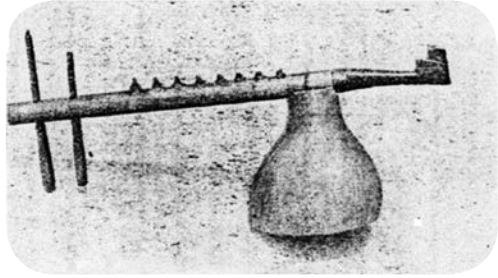
- ๓) ภาพสลักนูนสูงรอบฐานมหาเจดีย์บุโรพุทรู ที่เมืองยอกยาคาร์ตา
ประเทศอินโดนีเซีย ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒-๑๔

- ๔) ภาพถ่ายของภาพสลักในพิพิธภัณฑสถานเมืองดานัง ประเทศเวียดนาม
ซึ่งได้จากโบราณสถานใกล้พรมแดนลาวใต้และกัมพูชา
ตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเคยเป็นเมืองโบราณของ
ชาวเขมร มีอายุร่วมสมัยกับปราสาทนครวัด

ภาพถ่ายจากพิพิธภัณฑสถานเมืองดานัง ประเทศเวียดนาม
(ที่มา: ประสิทธิ์ เลียวศิริพงค์, ๒๕๔๗)

๕) เครื่องดนตรีลักษณะคล้ายกับเปียะของชนเผ่าเร ในจังหวัดกว๋างกาย ประเทศเวียดนาม ตอนกลาง ซึ่งพูดภาษาเขมร

พินของชาวเรในประเทศเวียดนาม

(ที่มา: Vietnam, A Multicultural Mosaic, ๑๙๙๗)

๖) โบราณวัตถุสมัยทวารวดีจากตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ลายปูนปั้นจากจังหวัดราชบุรี ประเทศไทย

(ที่มา: ทรงกลด ทองคำ, ๒๕๓๘)

ปัจจุบันนี้ เครื่องดนตรีที่มีลักษณะและวิธีเล่นตรงกันกับที่ปรากฏในหลักฐานข้างต้น ยังคงมีของจริงที่ใช้งานได้จริงอยู่หลายที่ กล่าวเฉพาะที่พบในบริเวณใกล้กับโบราณสถานข้างต้นนี้ ได้แก่ *ขแสเดียว* ของชาวกัมพูชา และพินน้ำเต้าในประเทศไทย พินทั้งสองนี้รูปร่างลักษณะเหมือนกัน ทุกประการ และกลองเสียงของ *ขแสเดียว* ก็เคยทำด้วยผลน้ำเต้าเช่นเดียวกับพินน้ำเต้ามาก่อน แต่ปัจจุบันนี้ *ขแสเดียว* ของชาวกัมพูชามักใช้กลองเสียงที่กลึงจากไม้จริง

วรรณกรรมเก่า ๆ ที่กล่าวถึงเปียะนั้นพบในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียกชื่อพินลักษณะนี้ว่า *เพลีย* หรือ *เพลีย* โดยเฉพาะคำหลังนี้ หากพิจารณาตามหลักการปริวรรตอักษรแล้ว อักษร พ และ พล จะออกเสียงตามภาษาล้านนาเป็น ป ซึ่งทำให้ *เพลีย* อ่านว่า *เปีย* ใกล้เคียงกับ *เปียะ* ที่สุด สำหรับเอกสารภาษาถิ่นล้านนา เองนั้นมีปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในคำสอนสามเณรว่า “...อย่าดีดเปียะสุนหมูป่าว...” (อย่าดีดเปียะปะปนกับชายหนุ่มทั้งหลาย) (สุรสิงห์สำรวจม ฉิมพะเนา, ๒๕๒๐)

ผู้ที่ศึกษาและเขียนเรื่องเปี้ยะ ในล้านนาอย่างเป็นวิชาการเป็นคนแรก เป็นนักดนตรีชาติพันธุ์วิทยาชาวอเมริกัน ชื่อ **เจอร์ราร์ด พี ไคค์** (Gerald P. Dyck) ซึ่งทำงานที่วิทยาลัยพระคริสตธรรมที่เชียงใหม่ (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยพายัพ) ระหว่าง พ.ศ.๒๕๑๐ - ๒๕๑๔ ไคค์พบนักดนตรีและช่างทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ล้านนาจำนวนมาก ในจำนวนนั้นมีนักเล่นเปี้ยะรุ่นเก่าด้วย ๔ คน เนื้อหาสาระต่าง ๆ เกี่ยวกับเปี้ยะ ที่ไคค์รวบรวมไว้ปรากฏในบทความภาษาอังกฤษ ซึ่งจัดพิมพ์หลังจากกลับไปอยู่ที่สหรัฐแล้ว เรื่องที่เกี่ยวกับเปี้ยะโดยเฉพาะ คือ เรื่อง “**พินเปี้ยะที่กำลังจะสาบสูญ**” (The Vanishing Pin Pia) อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องนักดนตรีตาบอดหลายคนหลายเครื่องมือ โดยมีเปี้ยะรวมอยู่ด้วย คือเรื่อง “**พวกเขาก็รับใช้เช่นกัน**” (They Also Serve) ต่อมาในปี ๒๕๔๒ ไคค์ รวบรวมบทความที่เกี่ยวกับดนตรีล้านนาทั้งหมดที่เคยศึกษาระหว่างสี่ปีที่ทำงานในเชียงใหม่มาจัดพิมพ์เป็นเล่มใหญ่ ชื่อ **Musical Journeys in Northern Thailand** ในเล่มนี้ นอกจาก สองเรื่องที่กล่าวข้างต้นแล้ว ไคค์ได้เพิ่มบทที่เกี่ยวกับเปี้ยะมาอีกหนึ่งบท คือ **Doing My Part to Save the Pin Pia** บทความนี้ กล่าวถึงบุคคลที่ทำงานเกี่ยวกับเปี้ยะในล้านนาในรอบยี่สิบกว่าปีหลังเท่าที่เขารู้จัก และมีข้อมูลเกี่ยวกับดนตรีจริง ๆ เพิ่มเติมอีกบ้าง

บทความที่ให้ภาพการเลือนไหลของวัฒนธรรมดนตรีจากอินเดียสู่เอเชียอาคเนย์ ของราเซน (พ.ศ.๒๕๒๙) ซึ่งเน้นเรื่องพินโดยเฉพาะ ทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับภาพจำหลักตามโบราณสถานและโบราณวัตถุในเอเชียอาคเนย์ ที่กล่าวถึงในย่อหน้าก่อนนี้ มีน้ำหนักมากขึ้น (ประสิทธิ์ เลี้ยวสิริพงศ์, ๒๕๓๘)

สรุปได้ว่า เปี้ยะ คือพินที่พัฒนาจากสายเดี่ยวที่มาจากอินเดียสู่เอเชียอาคเนย์ พร้อม ๆ กับศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ และเอเชียอาคเนย์ได้เป็น แหล่งอารยธรรมที่ปรับปรนวัฒนธรรมอินเดียให้เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ คือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นครวัดที่นี้พินสายเดี่ยวจากอินเดียคลี่คลายเป็น ขสเสเดียวของกัมพูชา และ พินน้ำเต้าของชาวสยาม หลังจากนั้น เปี้ยะก็พัฒนาด้านรูปแบบและวัสดุที่เป็นส่วนประกอบอีกทอดหนึ่ง

ช่วงที่ไคค์พบนักเล่นเปี้ยะที่หลงเหลืออยู่นั้น เป็นช่วงที่เปี้ยะใกล้จะสาบสูญ และไม่ค่อยมีใครรู้จัก ซึ่งน่าจะมีสาเหตุหลัก ๆ ๒ ประการ คือ

๑) เปียะเล่นยาก เพราะต้องปอกให้ได้เสียงซอณ ณ หลายตำแหน่ง ประกอบกับการถ่ายทอดทักษะ ทางดนตรีในอดีตใช้ความจำเป็นหลัก และจำเป็นเพลงๆ ไม่มีโน้ตให้ท่องหรือเทคนิควิธีอื่นใด คำกล่าวที่ว่า “สามเดือนเป็นปี สามปีเป็นเปียะ” นั้น นักดนตรีรุ่นเก่าทุกท่านต่างยืนยันว่าเป็นจริงตามนั้น นอกจากนี้ หัวเปียะยังเป็นส่วนประกอบที่ทำยาก ต้องลงทุนมากกว่าส่วนอื่นๆ ของเปียะ ทำให้นักเล่นเปียะมีจำนวนน้อยกว่านักดนตรีประเภทอื่นๆ ด้วย

๒) การประกาศห้ามเล่นเปียะของพระยาภาวภิโรตม์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น เกิดจากการทะเลาะวิวาทและทำร้ายกันโดยหัวเปียะที่เป็นโลหะ กลายเป็นอาวุธที่ทำให้บาดเจ็บถึงตายได้

ทั้งสองประการนั้น เป็นเหตุปัจจัยภายในสังคมล้านนาเอง ที่น่าจะมีผล โดยยังไม่ต้องดวนโทษวัฒนธรรมต่างแดน (เพราะเปียะเองก็ข้ามน้ำข้ามทะเลมาไกลเหมือนกัน) เพียงสองข้อนี้ก็เพียงพอแล้ว ที่ทำให้หัวเปียะจำนวนหนึ่งกลายเป็นสินค้าในร้านขายของเก่า และเรื่องราวของเปียะเงียบหายไปนับสิบปี

ส่วนประกอบและลักษณะของเปียะ

เปียะมีส่วนประกอบหลักๆ ที่สำคัญสี่ส่วน คือ

๑) ด้ามเปียะและหลักสาย	๒) หัวเปียะ
๓) สายเปียะ	๔) กล้องเสียง

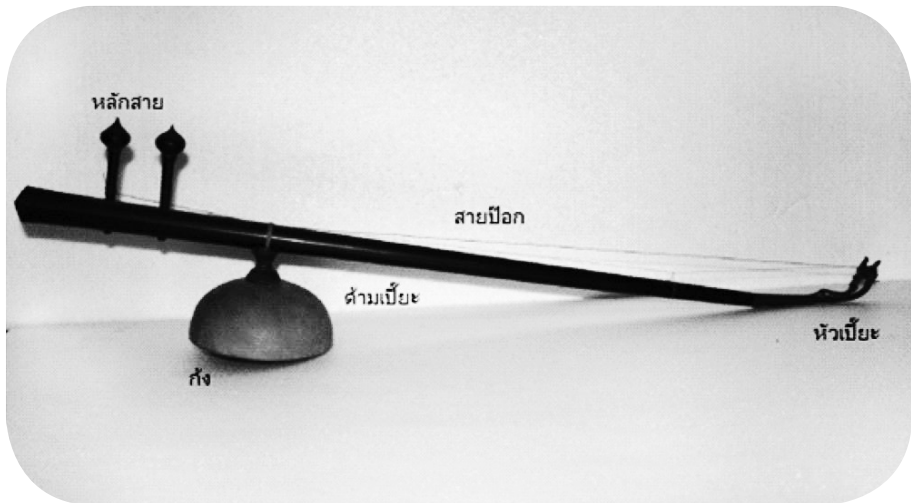
ด้ามเปียะทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่นไม้ชิงชัน ไม้ประดู่ หรือไม้มะเกลือ กลึงให้กลมปลายหนึ่ง มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔-๕ เซนติเมตร และเรียวยาวไปยังอีกปลายหนึ่งซึ่งมีเส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน ๑.๕ เซนติเมตร ใกล้เคียงปลายด้านใด มีรูเจาะทะลุเพื่อสอดหลักสาย หรือลูกบิดตามจำนวนสายที่ต้องการ คือ สองสาย หรือสี่สาย หรือจำนวนอื่นๆ

หัวเปียะเป็นโลหะหล่อจำพวกสำริดที่หล่อขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของเปียะ โดยเฉพาะเท่านั้น มีลักษณะเป็นท่อนที่สวมเข้ากับปลายด้ามด้านที่เรียวยาวได้พอดี และท่อนนี้เรียวยาวตามสัดส่วนไปอีกจนได้ความยาว ไม่ต่ำกว่า ๑๐ เซนติเมตรจึงขึ้นรูปเป็นรูปหัวช้าง หรือ หัวนกหัสติลิงค์ (นกซึ่งมีหัวเป็นช้าง) หรือรูปสัตว์ในนิทานอื่นๆ บางชนิด เช่นนกยูง เป็นต้น

สายเปียะเป็นสายโลหะ ในอดีตนิยมใช้สายทองเหลือง ระยะเวลาๆ มาจนถึงปัจจุบันนิยมใช้สายกีตาร์ซึ่งมีขนาดต่างๆ กันให้เลือกใช้ได้อย่างหลากหลาย สายเปียะจะผูกติดกับปลายท่อโลหะตรงที่งอโค้งขึ้นรับหัวช้าง พาดผ่านกระหม่อมหัวช้างไปพันกับหลักสายที่อีกปลายหนึ่งของด้าม

กล่องเสียงของเปียโนทำจากกะลามะพร้าวผ่าครึ่งขัดให้เรียบทั้งข้างในและข้างนอก และเจาะรูตรงกลางกันกะลา กล่องเสียงนี้จะถูกผูกติดกับด้ามห่างจากหลักสายประมาณหนึ่งฝ่ามือหรือกว่านั้นเล็กน้อย โดยหันด้านนอกของกันกะลาเข้าหาด้ามทางด้านที่อยู่ตรงข้ามกับสายเปียโน และมีที่อกกลมขนาดเล็กคั่นระหว่างด้ามกับกล่องเสียง ท่อนนี้อาจทำอย่างง่าย ๆ ด้วยไม้รวกยาวประมาณ ๔ - ๕ เซนติเมตรหรือกลึงจาก ไม้จริงแล้วเจาะรูทะลุ การผูกกะลาติดกับด้ามต้องให้รูกะลากับรูท่อตรงกัน เพื่อให้หวายหรือสายเอ็นที่ใช้รั้งสายเปียโนลงแนบด้ามนั้นลอดลงไปในอุ้งกะลาได้แล้วผูกปลายให้แน่น ชัดด้วยแท่งไม้แล้วขันชนะเนาะ จนเส้นหวายบิดเป็นเกลียวและมีแรงดึงมากพอที่จะรั้งกะลาให้ติดกับด้ามได้อย่างมั่นคง

การขันชนะเนาะสามารถกำหนดแรงดึงไว้ที่ระดับปานกลางก่อนก็ได้ในกรณีที่ต้องการเลื่อนตำแหน่งของจุดเชื่อมต่อให้อยู่ใกล้หรือห่างหลักสาย และในกรณีที่ต้องการตั้งสายเปียโนให้ได้ทีแรก เมื่อทุกอย่างได้ที่แล้วจึงบิดเกลียวให้แน่น และเปียโนก็จะพร้อมใช้งานทันที

ภาพที่ ๗
เปียโนสองสายที่พร้อมใช้งาน

การตั้งเสียงและวิธีเล่นเปียะ

ในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะเปียะสองสาย

สายทั้งสองของเปียะสองสายจะตั้งห่างกันเป็นคู่สี่ โดยอาจใช้ซอโนตสากลเรียกชื่อสายทั้งสองตามความสะดวก เช่น โดค์ ให้ชื่อว่า เร กับ ซอล ผศ.ณรงค์ สมิทธิธรรม ให้ชื่อ โด กับ ฟา และประสิทธิ์ เลียวศิริพงศ์ ให้ชื่อ ซอล กับ โด โดยกำหนดให้สายซอลเป็นสายสำหรับ ป็อก ให้ได้เสียงกังวานอย่าง เด็ง นั่นคือ การทำเสียง ฮาร์โมนิก (harmonic series) ตามหลักวิชาดนตรี

การป็อกให้เป็นเสียงซอจนกระทำโดยเริ่มจากใช้โคนนิ้วชี้ทาบนสายซอล (เรียกตามประสิทธิ์) เบา ๆ โดยไม่ต้องออกแรงกดในท่าคว่ำมือและนิ้วอื่น ๆ ยกสูงจากสายเล็กน้อย หลังจากนั้นใช้เล็บหรือปลายนิ้วนางเกี่ยวสายขึ้นแล้วดึงมือขึ้น (รวมทั้งโคนนิ้วชี้ด้วย) ทันที วิธีนี้ทำแล้วจะได้เสียงที่ดังกังวานเหมือนเสียงเด็ง ก็ต่อเมื่อโคนนิ้วชี้ทาบนสายถูกตำแหน่งเท่านั้น ตำแหน่งที่ถูกต้องมี ๓ ตำแหน่งคือ

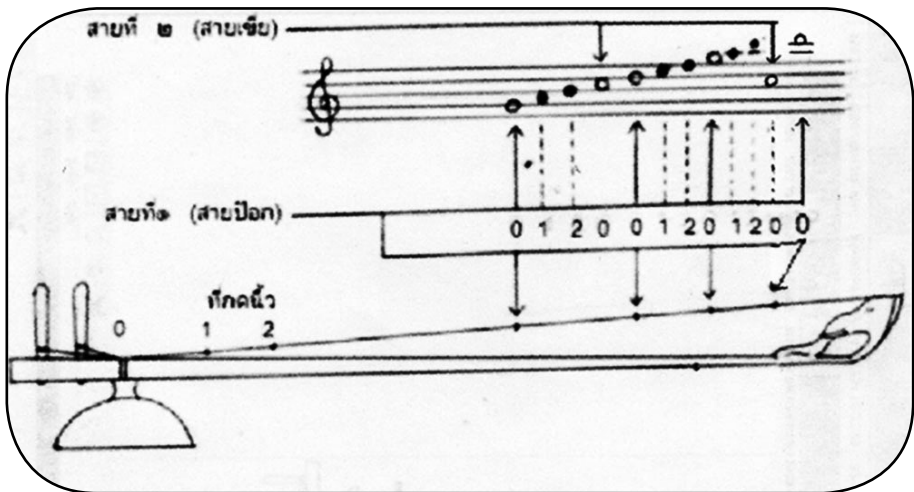
๑) จุดกึ่งกลางของความยาวของสายเปียะ ซึ่งวัดจากกระหม่อมหัวช้างถึง รัดอก ตำแหน่งนี้ได้เสียง ซอล ที่สูงเป็นคู่แปดของสายเปล่า

๒) จุดซึ่งห่างจากกระหม่อมหัวช้างได้ความยาวเป็น $\frac{๑}{๓}$ ของความยาวสาย ตำแหน่งนี้ได้เสียง เร ซึ่งสูงจากซอล ตามข้อ ๑ เป็นระยะคู่ห้า

๓) จุดซึ่งห่างจากกระหม่อมหัวช้างได้ความยาวเป็น $\frac{๑}{๔}$ ของความยาวสาย ตำแหน่งนี้ได้เสียง ซอล ที่สูงเป็นคู่แปดของ ซอล ตามข้อ ๑

มือที่ประคองด้ามเปียะ ณ ที่เชื่อมกะลากับด้ามนั้นทำหน้าที่อีกสองอย่าง คือ เขี่ยสายเปียะอีกสายหนึ่ง (สาย โด) ด้วยปลายนิ้วนาง กับใช้นิ้วชี้กับนิ้วกลาง กดสาย ซอล เมื่อถูกป็อกและต้องการเปลี่ยนเสียงเป็นโน้ตอื่นที่สูงขึ้น คือถ้าป็อกตามตำแหน่งที่ ๑) และ ๓) แล้วกด จะได้เสียงลา และ ถ้าป็อกตามตำแหน่งที่ ๒) แล้วกด จะได้เสียง มี และ ฟา

ดังนั้น เปียโนก็จะผลิตเสียงได้ครบทุกเสียงที่ต้องการและมีพิสัยกว้างกว่า
คู่แปดด้วย ดังในแผนภูมิข้างล่างนี้

การตั้งสายเปียโนสองสาย แสดงตำแหน่งปีก และตำแหน่งกดนิ้ว

(๐ = สายเปล่า 1 = กดนิ้วชี้ 2 = กดนิ้วกลาง)

(ที่มา: ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์, ๒๕๕๔)

จากแผนภูมินี้ จะเห็นว่า สายเชียบ ที่ชาวล้านนาเพิ่มเข้ามานั้นใช้เล่นเพียง
โน้ตเดียวเท่านั้น คือ โด ซึ่งสามารถเล่นบนสายปีกได้โดยใช้นิ้วนาง (นิ้วหมายเลข
สาม) ของมือซ้ายกดสายลงแนบด้าม ถัดจากตำแหน่งของนิ้วกลางมาเล็กน้อย และ
นี่คือวิธีเล่นพิณสายเดียว (ขลุ่ยเดี่ยว และ พิณน้ำเต้า) ที่มีมาก่อนเปียโน การเพิ่ม
จำนวนสายเปียโน จึงเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในล้านนาโดยเฉพาะ

คุณสมบัติที่เป็นสากลของดนตรี

หน่วยที่เล็กที่สุดของดนตรี คือเสียงหนึ่งเสียง ซึ่งมีคุณสมบัติทาง
วิทยาศาสตร์ที่วัดได้ ๓ ด้าน คือ

๑) มีระดับเสียง (Pitch) ซึ่งขึ้นกับความถี่ (Frequency) ของการสั่นสะเทือน
ของสิ่งที่ทำกำเนิดเสียง ความถี่สูงทำให้เสียงแหลมสูงกว่าความถี่ต่ำ

๒) มีความเข้ม (Intensity) ซึ่งหมายถึงเสียงดังหรือเบา คุณสมบัตินี้ขึ้นกับความกว้าง (Amplitude) ของคลื่นเสียง สามารถวัดค่าได้เป็นเดซิเบล และ

๓) มีความยาวนานของเสียงที่ตั้งอยู่ (Duration) ซึ่งวัดได้ด้วยการจับเวลา

ในข้อ ๑) ได้กล่าวถึงสิ่งที่ให้กำเนิดเสียง หรือ ตัวกำเนิดเสียง (Generator) ซึ่งเป็นตัวแปรที่ทำให้เกิดคุณสมบัติพิเศษอีกอย่างหนึ่งของดนตรีคือ สีต้นเสียง (Timbre)

ตัวกำเนิดเสียงดนตรีมี ๕ ประเภท คือ

๑) เครื่องกระทบ (Idiophone) คือวัตถุที่เป็นของแข็งที่กระทบกันเองหรือกระทบกับวัตถุลักษณะอื่นแล้วได้เสียง

๒) เครื่องหนัง (Membranophone) คือวัตถุที่ยืดหยุ่นได้ซึ่งถูกขึงให้ตึงแล้วตีด้วยสิ่งอื่น ๆ

๓) เครื่องลม (Aerophone) คืออากาศที่ถูกทำให้เคลื่อนไหวและถูกกระทำด้วยวิธีต่าง ๆ จนเกิดเสียงขึ้น

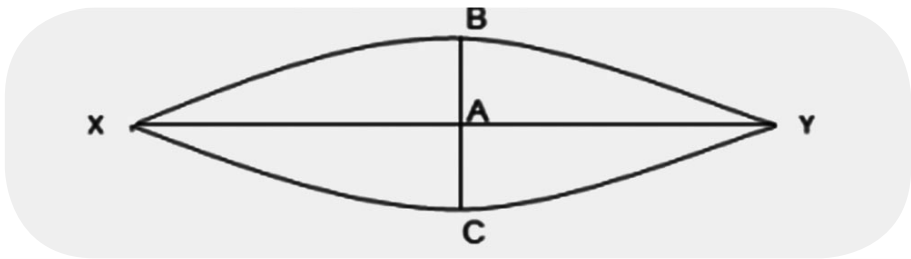
๔) เครื่องสาย (Chordophone) คือสายที่ทำจากวัสดุต่าง ๆ ที่มีความยาว และ ถูกขึงให้ตึง แล้วถูกทำให้มีเสียงดังด้วยการดีด หรือสี หรือเคาะ ให้เกิดการสั่นสะเทือน และ

๕) เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ (Electrophone) คือเสียงที่ได้จากเทคโนโลยีด้านอิเล็กทรอนิกส์สมัยใหม่ ซึ่งอาจเลียนเสียงเครื่องดนตรีอื่น หรือไม่เลียนเสียงใด ๆ ก็ได้

ธรรมชาติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของระดับเสียง คือ เมื่อความถี่ของการสั่นสะเทือนของเสียงใด ๆ เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า จะได้เสียงเดิม แต่เป็นเสียงที่แหลมสูงกว่าเดิมเท่าตัว ตัวอย่างซึ่งใช้งานจริงในปัจจุบันนี้ คือ เสียงของโน้ตเอ (A) ที่อยู่เหนือโน้ต ซีกกลาง (Middle C) มีความถี่ (ตามข้อตกลงเมื่อ ค.ศ.๑๙๓๙) ๔๔๐ เฮิรตซ์ โน้ตเอ ที่มีเสียงเดียวกันแต่อยู่ต่ำลงไปหนึ่งช่วงทบ จะมีความถี่ ๒๒๐ เฮิรตซ์ ส่วน โน้ตเอ ที่อยู่สูงขึ้นไปหนึ่งช่วงทบจะมีความถี่ ๘๘๐ เฮิรตซ์ โน้ตอื่นๆ ณ ความถี่อื่นๆ ก็เป็นไปตามอัตราส่วน สองเท่านี้เช่นกัน

คุณสมบัติต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น สามารถศึกษาได้อย่างสะดวกด้วยเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย เนื่องจากสายเป็นวัตถุที่ขึงให้ตึงมากหรือน้อยได้ และ กำหนดความยาวได้ ค่าเหล่านี้นำไปคำนวณต่อเพื่อหาคำตอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้ ทั้งนี้ บทความนี้ เป็นเรื่องของเครื่องสายอยู่แล้วด้วย

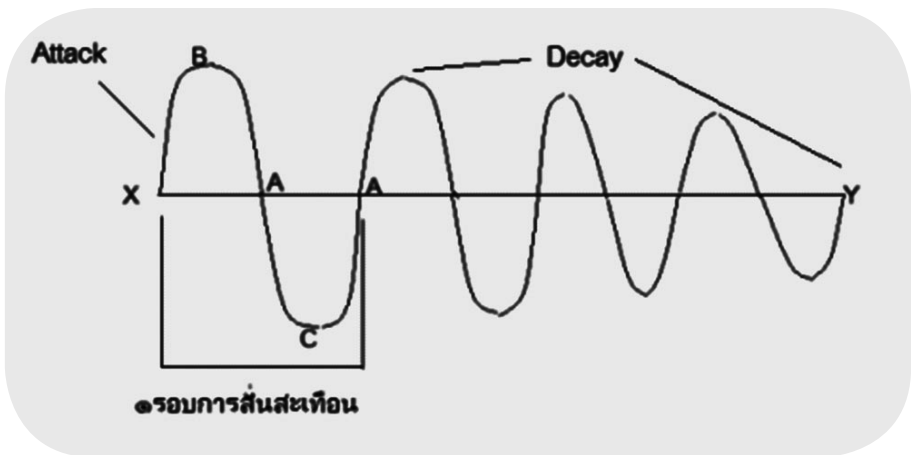
แผนภูมิที่ ๒

XY คือความยาวของสายพิณสายหนึ่งซึ่งมี A เป็นจุดศูนย์กลาง เมื่อสายถูกดีดที่ A แรงสั่นสะเทือนจะทำให้สายแกว่งไปจนถึง B แล้วแกว่งกลับ เลย A ไปถึง C แล้วกลับมาถึง A ครบ 1 รอบ ระยะจาก B ถึง C คือความกว้างของคลื่นเสียง (Amplitude) ซึ่งเป็นที่มาของ ความเข้ม (Intensity) หรือความดังความเบาของเสียง

แผนภูมิที่ ๒ เป็นภาพที่เสนอคลื่นเสียงอย่างหยาบๆ เพราะแสดงแต่ความกว้างของคลื่น ในความเป็นจริง ความกว้างของคลื่นจะมากที่สุดเฉพาะตอนแรกเกิดเสียงเท่านั้น (เรียกว่า Attack) หลังจากนั้นเสียงจะเบาลงเป็นลำดับจนเงียบไป (เรียกว่า Decay) นี่คือปัจจัยที่ทำให้เสียงมีความยาว (Duration) ดังปรากฏในแผนภูมิที่ ๓

แผนภูมิที่ ๓ Attack และ Decay ของคลื่นเสียง

นอกจาก Attack และ Decay แล้ว แผนภูมินี้ยังเสนอจำนวนรอบของการสั่นสะเทือน หรือ ความถี่ ด้วยความถี่นี้วัดเป็นจำนวนครั้งต่อหนึ่งวินาที และใช้มาตราชื่อว่า เฮิรตส์ เป็นหน่วยวัด (ดังกล่าวมาครั้งหนึ่งแล้ว) ชื่อนี้ได้มาจากชื่อ นักวิทยาศาสตร์ชาวเยอรมันชื่อ **ไฮน์ริค เฮิรตส์** (Heinrich Hertz)

อย่างไรก็ตาม เสียงดนตรีจากตัวกำเนิดเสียงบางประเภท (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องสาย เครื่องลม ขลุ่ย และระฆังขนาดใหญ่) ไม่ได้มีเฉพาะเสียงเดียวเท่านั้นที่เราได้ยิน ถ้าไม่มีเสียงรบกวน และเราตั้งใจฟังจริง ๆ เราจะได้ยินเสียงในระดับเสียงอื่น ๆ ดังเบา ๆ คลอมาด้วยอย่างน้อยสองเสียงหรือมากกว่า เสียงเบา ๆ เหล่านี้เรียกว่า **เสียงซ้อน** (Overtones)

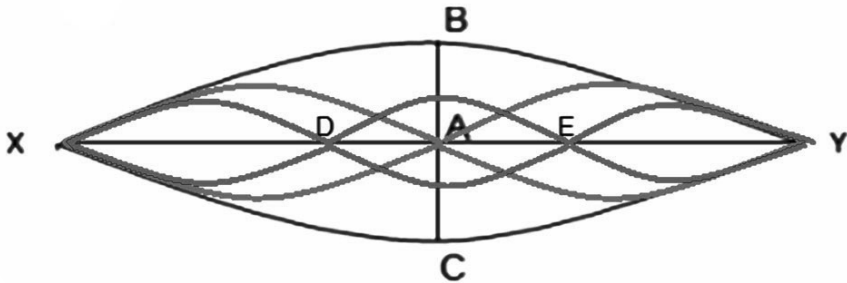
เสียงซ้อนเกิดขึ้นเอง แต่เกิดขึ้นอย่างที่เป็นที่พิสูจน์และวัดได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ซึ่งทำให้คุณสมบัติของเสียงดนตรีมีหลักเกณฑ์และหลักการ จากแผนภูมิที่ ๑ มีความรู้ที่ต้องเพิ่มเติม อีกอย่างหนึ่งว่า เสียงที่ดังจากการดีดสายพิณที่สั่นสะเทือนตลอดความยาว ทั้งหมดซึ่งมี X และ Y เป็น บัพ (Nodes) ที่อยู่นิ่งไม่สั่นเลยนั้น จะเป็นเสียงที่ได้ยินชัดเจนที่สุด ซึ่งเราเรียกว่า **เสียงพื้นฐาน** (Fundamental Tone)

(ถ้านำเอาเสียงพื้นฐาน และ เสียงซ้อนทั้งหมดไปรวมกันไว้เป็นอนุกรมเดียวกัน อนุกรมใหม่นี้จะมีชื่อว่า **อนุกรมฮาร์โมนิก** (Harmonic Series) ซึ่งจะทำให้เสียงซ้อนลำดับที่ ๑ กลายเป็น เสียงฮาร์โมนิกลำดับที่ ๒ ไป เพราะ เสียงพื้นฐานเป็นเสียงฮาร์โมนิกลำดับที่ ๑)

ส่วนเสียงซ้อนที่ดังแทรกเข้ามาเบา ๆ นั้น เกิดจากการสั่นสะเทือนของสายพิณ ณ อัตราส่วนอื่น ๆ บนสายพิณดังนี้ ๑) ณ อัตราส่วนที่เป็นครึ่งหนึ่งของสายพิณทั้งหมด ทำให้มีการสั่นสะเทือนซ้อนบนระยะ XA กับ ระยะ AY โดยมี A ทำหน้าที่เป็น บัพ ของอัตราส่วนย่อยทั้งสองด้วย (แต่เป็นบัพที่ไม่นิ่งสนิทเหมือน X และ Y) ดังแสดงในแผนภูมิที่ ๔ ด้วยเส้นสีเขียว เสียงซ้อนที่ได้จะเป็นเสียงเดียวกันกับเสียงพื้นฐาน แต่สูงเป็นคู่แปดเหนือเสียงพื้นฐาน นี่คือ เสียงซ้อนลำดับที่ ๑

๒) ณ อัตราส่วนที่เป็น ๑/๓ ของสายพิณทั้งหมดรวมสามส่วนที่เท่ากัน มี D E เป็นบัพใหม่ (ที่ไม่นิ่งสนิทเช่นกัน) ของอัตราส่วนทั้งสาม (คือระยะ XD DE และ EY) ดังแสดงในแผนภูมิที่ ๔ ด้วยเส้นสีแดง เสียงซ้อนที่ได้จากอัตราส่วนนี้ เป็นเสียงซ้อนลำดับที่ ๒ ซึ่ง สูงจากเสียงซ้อนลำดับที่ ๑ ไปเป็นคู่ห้า เปอร์เฟกต์

แผนภูมิที่ ๔ แสดงอัตราส่วนที่ทำให้เกิดเสียงซ้อนสองเสียงแรก

นอกจากสองอัตราส่วนที่แสดงข้างต้นนี้แล้ว อัตราส่วนต่อไปจะอยู่ที่ $\frac{1}{4}$ ของความยาวสายพิณทั้งหมด (ครึ่งหนึ่งของระยะ XA และ AY) ซึ่งจะได้เสียงเดียวกับเสียงพินตันอีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้สูงขึ้นเป็นคู่แปดสองทบ (คู่ลิบห้า)

หากพิจารณาเฉพาะบัพทั้ง ๕ จุด จะเห็นว่า มีเฉพาะ X และ Y เท่านั้นที่อยู่นิ่งสนิท บัพอื่นๆ (คือ D A E) แกว่งตามความยาวทั้งหมดของสายพิณ และมีความกว้างน้อยกว่าระยะ BC มาก ดังนั้น เสียงซ้อน จึงเบากว่าเสียงพินตัน

อัตราส่วนและระดับเสียงทั้งหมดในแผนภูมิที่ ๔ และในย่อหน้าข้างบนนี้ ซึ่งมีแต่คู่แปดกับคู่ห้า เป็นหลักนั้น เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ได้เกิดจากการประดิษฐ์ หรือบิดเบือนเสียงอื่นๆ ด้วยฝีมือมนุษย์ มนุษย์เพียงแค่ค้นพบและใช้สร้างดนตรี จึงนับว่าเป็นเสียงสากล เสียงของจักรวาล และเป็นสมบัติร่วมของมวลมนุษยชาติ แสดงว่า คู่แปด และ คู่ห้า คือคู่เสียงที่เป็นสากลอย่างแท้จริง

ผู้ที่นำความสำคัญของคู่แปดกับคู่ห้าจากการค้นพบนี้ไปรับรองด้วยฐานความรู้ทางคณิตศาสตร์ จนเป็นที่ยอมรับทั่วโลกในนาม **ทฤษฎีสายเดี่ยวของไพธากอรัส** (Pythagoras' Monochord) คือ **ไพธากอรัส** นักปราชญ์และนักคณิตศาสตร์ชาวกรีกผู้มีชีวิตอยู่ตั้งแต่ ๕๗๐ ปีถึง ๔๙๕ ปีก่อนคริสตกาล

ไพธากอรัส ใช้คู่แปด กับคู่ห้า และอัตราส่วนบนสายพิณของเสียงซ้อนทั้งหมด กับเสียงพินตัน ไปเป็นฐานคำนวณในการสร้างระบบการตั้งเสียงขึ้นพร้อมกับได้บันไดเสียงระบบธรรมชาติด้วย ถึงแม้ในภายหลังจะมีการปรับความถี่ของเสียงบางเสียงเพื่อประนีประนอมข้อแตกต่าง (อันมีเองตามธรรมชาติ) เสียงที่ไม่มีการปรับจากทฤษฎีของไพธากอรัสเลยคือคู่แปด ส่วนคู่ห้าเปอร์เฟกต์นั้นปรับน้อยที่สุด

เมื่อเทียบกับระดับเสียงอื่น ๆ ทั้งหมด และคูสี่เปอร์เฟกต์ ซึ่งเป็นคู่พลิกกลับของคู่ห้าเปอร์เฟกต์ ก็พลอยเป็นอีกขั้นคู่หนึ่งที่เป็นสากลอย่างยิ่งด้วย

เป็เยะกับการสร้างดนตรีจากเสียงซ็อน

การเกิดเสียงซ็อนตามธรรมชาติดังกล่าวมาแล้วนั้น ได้เสียงซ็อนที่เบากว่าเสียงพื้นต้นมาก แต่ถึงกระนั้นก็มีกังวานแจ่มใสคล้ายเสียงระฆังเล็ก ๆ วิธีเล่นเป็เยะทำให้เสียงซ็อนชัดเจนกว่าที่มันตัวเองพร้อมกับเสียงพื้นต้น เพราะวิธีป็อกสายเป็เยะทำให้เกิดข้อแตกต่างจากการเกิดเสียงซ็อนเอง ๒ ประการ คือ

๑) การทาบโคนนิ้วขึ้นบนสาย ณ ตำแหน่งของบัพที่จุดใดจุดหนึ่ง เท่ากับได้เลือกเอาความยาวของสายเฉพาะส่วนที่ถูกป็อกมาเป็นสายสำหรับเล่น ส่วนที่เหลือไม่ถูกใช้งาน เช่น ทาบโคนนิ้วชี้ที่ A แล้วป็อกสายด้านที่ใกล้กับ Y เท่ากับได้เลือกเล่นเฉพาะส่วน AY เท่านั้น ถ้าเลื่อนไปเล่นวิธีเดียวกันที่จุด E ก็เท่ากับเล่นเฉพาะส่วน EY

๒) วิธีการเช่นนี้ บัพที่ถูกเลือกตามข้อ ๑) จะหยุดนิ่ง (ไม่แกว่งเหมือนกับ การดีดสายทั้งหมดเพื่อผลิตเสียงพื้นต้น แล้วให้เสียงซ็อนดังตามเอง) ทำให้เสียงที่ได้ดังชัดเจนยิ่งขึ้น

ทั้งสองประการดังกล่าว น่าจะถือได้ว่า การเล่นเป็เยะ เพื่อทำเสียงซ็อน ณ คู่แปดกับคู่ห้า ของเสียงพื้นต้น คือนวัตกรรมที่มนุษย์ได้เพิ่มให้แก่เสียงอันเป็นสมบัติร่วมของมนุษย์

เมื่อได้คู่แปดและคู่ห้าแล้ว เสียงอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องเพิ่มเข้ามาเพื่อสร้างบันไดเสียงตามวัฒนธรรมดนตรีของผู้เล่นก็บันไดเสียง ก็สามารถกระทำได้ ด้วยการกดสายด้านที่อยู่ถัดบัพ X ลงมาแนบกับด้ามเป็เยะ ทำให้ความยาวของสายทั้งหมดลดลงและระดับเสียงสูงขึ้น และเสียงจากการป็อกก็สูงขึ้นตามอัตราส่วนที่สัมพันธ์กัน

เรื่องบันไดเสียงที่สามารถสร้างบนเป็เยะได้นี้ ได้มีผู้ศึกษาและเสนอเป็นบทความแล้ว คือ ผศ.ณรงค์ สมิทธิธรรม นักดนตรีและนักวิชาการดนตรีของมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ซึ่งได้ทำเป็เยะสายเดียวขึ้น และได้ใช้เป็นตัวอย่างแสดงองค์ความรู้เรื่องทฤษฎีของไพธากอรัส ให้เป็นที่ประจักษ์ว่า สายเดียวของเป็เยะเล่นบันไดเสียงโครมาติก (Chromatic Scale) ได้ครบถ้วน

บทความของฌอร์ฌ สมิทธีรรม ทำให้คำถามที่ว่า “บันไดเสียงของเปียโนเป็นอย่างไร” ได้รับคำตอบอย่างเป็นวิชาการ และทำให้เปียโนเป็นเครื่องดนตรีท้องถิ่นที่สามารถเล่นร่วมกับเครื่องดนตรีนานาชาติได้ เพราะมีคุณสมบัติที่เป็นสากลครบถ้วนเท่าที่เครื่องสายประเภทหนึ่งจะมีได้

บทสรุป

การศึกษาเรื่องเปียโนทั้งความเป็นมา รูปลักษณ์และเทคนิควิธีในการบรรเลงเปียโน ทำให้ทราบว่า ระบบเสียงของเปียโนตรงกับธรรมชาติ (หรือวิทยาศาสตร์) ของเสียงดนตรีที่เป็นสากลจริง ๆ ตำแหน่งป๊อบนสายเปียโน คือตำแหน่งของคู่แปดแรก คู่ห้า และคู่แปดที่สอง ตามทฤษฎีของไพธากอรัส (ซึ่งรองรับธรรมชาติจริงของสายพิณ)

อย่างไรก็ตาม คุณสมบัติของเปียโนอาจไม่สอดคล้องกับทฤษฎีดนตรีไทยที่กล่าวว่าระบบเสียงของ ดนตรีไทยเป็นระบบเจ็ดเสียงลูกเต๋า (ภายในคู่แปด ทุกเสียงห่างเท่ากันหมด) ซึ่งทำให้ คู่ห้า ตามทฤษฎีดนตรีไทยกับธรรมชาติของเปียโนไม่ตรงกัน คือ คู่ห้าไทยจะแคบกว่าคู่ห้าของเปียโน และพลอยทำให้คู่สี่ไทย กว้างกว่าคู่สี่ของเปียโนด้วย

เปียโนได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกระทรวงวัฒนธรรมให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๔ ซึ่งจะไปปรากฏในทำเนียบมรดกทางวัฒนธรรมของโลกโดยยูเนสโก ในโอกาสต่อไป ปรากฏการณ์นี้ ทำให้ท้องถิ่นล้านนามีสสมบัติทางวัฒนธรรมที่เข้าร่วมกับพลเมืองของโลกจากทุกชาติได้อย่างน่าภาคภูมิใจ

บรรณานุกรม

ณรงค์ สมิทธิธรรม (๒๕๔๑) “พิณสายเดี่ยว : เทคนิคการไล่เสียงโครมาติก” หนังสือรวมเอกสารในการประชุมวิชาการดนตรี ครั้งที่ ๓ ของวิทยาลัยดุริยศิลป์ มหา วิทยาลัยมหิดล

_____ (๒๕๔๔) “เทคนิคการตีตพิณสายเดี่ยว” หนังสือรวมเอกสารในการประชุมวิชาการดนตรี ครั้งที่ ๔ ของวิทยาลัยดุริยศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล

_____ (๒๕๔๕) ดนตรีพื้นบ้านของคนเมือง

_____ (๒๕๔๘) “เป็๊ยะและเทคนิคการตีตบนสายเป็๊ยะ” ที่ระลึก บุญมาไชยมะโน

ทรงกลด ทองคำ (๒๕๓๘) “เป็๊ยะ : พิณที่ผู้หญิงเล่นไม่ได้จริงหรือ” แปะ โนจาที่ระลึกบุญมา ไชยมะโน (๒๕๔๘)

ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์ (๒๕๓๘) “ประวัติช่วงแรกของวีณาและพิณในเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์” แปลจาก หลุยส์ ราเซน ถนนดนตรี กันยายน

----- (๒๕๕๔) เป็๊ยะ กระหว่งวัฒนธรรม

แปง โนจา ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีพื้นบ้าน-พิณเป็๊ยะ) (๒๕๓๘)

พจนานุกรมภาษาล้านนา (๒๕๕๐) สถาบันภาษา ศิลปะ และวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๘) พจนานุกรมศัพท์ดนตรี

วาทิฐ์ จรรย์ยานนท์ สวนฯ เล่มน้อย (๒๕๓๘) พรานนกการพิมพ์

สุรสิงห์ลำรวม จิมพะเนาว์ (๒๕๒๐) การละเล่นของเด็กลานนาไทยในอดีตเชียงใหม่ (ศูนย์หนังสือเชียงใหม่)

_____ (๒๕๒๔) เป็๊ยะ:การส่งดนตรีจากดวงใจ

Deva, B. Chaitanya (1987). **Music Instruments of India**. New Delhi. (Munshiram Manoharlal Publishers, Pvt. Ltd.)

- Dyck, Gerald P. (2009). **Musical Journeys in Northern Thailand**. Assonet, Mass. (Minuteman Press of Fall River)
- Reck, David (1977). **Music of the Whole Earth**. New York. (Charles Scribner's Sons)
- Stolba, K Marie. (1994). **The Development of Western Music: A History**. Wisconsin, Iowa. (Brown and Benchmark Publishers)
- Vietnam, A Multicultural Mosaic**. (1991). Hanoi (Vietnam Foreign Languages Publishing House)

“เข้าหนม” ล้านนาบัยแห่งความเชื่อ บนความอร่อย

สุทธิพงศ์ พัฒนวิบูลย์

“เข้าหนม” เป็นภาษาท้องถิ่นของชาวล้านนาหมายถึง “ขนม” ในภาษาไทย ภาคกลาง ขนมล้านนาส่วนใหญ่ทำมาจาก แป้งข้าวขาว (แป้งข้าวเหนียว) แป้งข้าวเจ้า (แป้งข้าวเหนียวดำ) น้ำอ้อย และมะพร้าว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรพรรณ ศรีโสมพันธ์ ที่ศึกษาเรื่องข้าวเหนียวกับสังคมไทย พบว่าในภาคต่างๆ ของไทยนิยมใช้ข้าวเหนียวเป็นส่วนประกอบในการทำขนมหลายอย่างโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ สำหรับภาคเหนือนิยมใช้ข้าวเหนียวเป็นส่วนประกอบ

หลักของอาหารและนำไปแปรรูปเป็นขนมหลายชนิด เช่น เข้าวิตู เข้าแต้น (นางเล็ด) เข้าพอง เข้าต้มหัวหงอก ซึ่งนิยมทำกันในช่วงเทศกาลงานบุญต่างๆ นอกจากนี้ขนมล้านนายังมีกรรมวิธีที่หลากหลาย เช่น การกวน การนึ่ง การทอด การปิ้ง คล้ายกับขนมไทยของภาคกลาง ความแตกต่างระหว่างขนมล้านนากับขนมไทยของภาคกลางมีความแตกต่างตรงที่ขนมของชาวล้านนาไม่มีส่วนประกอบจากไข่ เหมือนของภาคกลางซึ่งได้รับอิทธิพลจากชาวโปรตุเกส

“เข้าหนมล้านนา” ความหลากหลายแห่งชาติพันธุ์

หากย้อนไปดูขนมของทางภาคกลางสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ ขนมไทยดั้งเดิมที่มีส่วนประกอบจากแป้ง น้ำตาล และมะพร้าว อีกประเภทหนึ่งคือขนมไทยเทียม มีส่วนประกอบที่เพิ่มขึ้นมาคือ ไข่ จากการศึกษาเปรียบเทียบขนมของชาวล้านนาและขนมไทยของภาคกลางพบว่ามีลักษณะดั้งเดิมคล้ายกันหรือบางอย่างอาจจะได้รับอิทธิพลของภาคกลาง จากเอกสารการศึกษาของรองศาสตราจารย์ประหยัด สายวิเชียร ที่ศึกษาการผสมกลมกลืนระหว่างคนต่างวัฒนธรรมโดยอาศัยอาหารเป็นวัฒนธรรมหลักบนรากฐานความเข้าใจซึ่งกันและกัน เช่น การทดลองและแก้ไขตำรับอาหารหวานให้ให้เป็นแบบฉบับของตนเอง จนเป็นที่ยอมรับกัน นอกจากนี้คำว่า เข้าหนม ยังหมายถึงภาษา ที่คนเม็ง (มอญ) บ้านหนองดู่ จังหวัดลำพูน ใช้เรียกเส้นขนมจีน อาจารย์ยุพิน เข็มมุกด์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ พบว่าแต่เดิมนั้นขนมเส้นหรือขนมจีนเป็นอาหารของชาวมอญและเป็นอาหารที่ชาวมอญชอบรับประทาน รวมทั้งเป็นผู้คิดค้นการทำขนมจีนเป็นชนชาติแรก ชาวเม็ง (มอญ) เรียกเส้นขนมจีนว่า “คนอมจีน” ซึ่งแปลว่าขนมสุก ข้อสังเกตที่น่าสนใจอยู่ตรงที่ชาวมอญเป็นชาติพันธุ์ที่เก่าแก่แห่งดินแดนล้านนา เรียกอาหารประเภทเส้นนี้ว่า ขนม แต่ความน่าสนใจของขนมล้านนายังอยู่ตรงที่การมีเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ ที่อาศัยอยู่ในล้านนามากมายไม่ว่าจะเป็น มอญ ไทเขิน ไทลื้อ ไทยอง ไทยวน และไทใหญ่ นอกจากนี้ยังแฝงไปด้วยความเชื่อของแต่ละชาติพันธุ์ ซึ่งน่าสนใจอย่างมาก

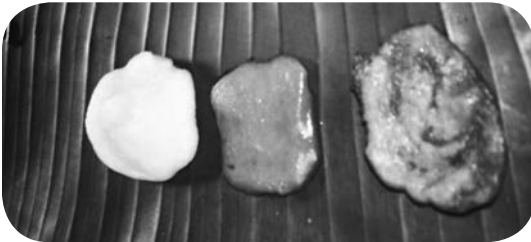
จากการศึกษาพบว่า ขนมของชาวล้านนานั้นมีการนำไปใช้ในประเพณีสิบสองเดือน เช่น ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ ได้ศึกษาประเพณีเดือน ๗ เหนือ ช่วงเทศกาลสงกรานต์ของชาวล้านนามีการจัดเตรียมอาหารคาวและอาหารหวาน เพื่อนำไปอุทิศให้พี่น้องผู้ล่วงลับหรือเจ้ากรรมนายเวร พอเกิดแม่เกิด การประกอบอาหารคาวและอาหารหวาน จะทำขึ้นในวันเนา เพื่อเตรียมไปวัดในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเรียกว่า วันพญาวัน เข้าหนมที่นิยมทำกัน เช่น เข้าหนมจ้อก เข้าหนมปาด เข้าหนมข้าววิตู เข้าหนมข้าวแต่น ข้าวแคบ ข้าวควบ เข้าหนมตำลึง เข้าหนมข้าวต้มหัวหงอก เข้าหนมวง และเข้าหนมเกือ (ขนมเกลือ) เป็นต้น นอกจากนี้ พระครูอดุลสีกิตติ ได้ศึกษาเรื่องประเพณีปีใหม่เมืองของชาวล้านนาพบว่ามีขนมหวานที่นิยมทำขึ้นในวันเนา หรือที่เรียกว่า วันดา เป็นวันที่ชาวล้านนาจะจัดเตรียมอาหาร

ควาและหวานไปทำบุญที่วัดใกล้บ้าน ขนมที่นิยมทำกันมีหลายอย่างเช่น ขนมจ็อก ขนมปาด ข้าววิตู ข้าวแคบ และข้าวพอง เป็นต้น สำหรับความเชื่อเรื่องการทำเข้าหนม และการรับประทานเข้าหนมนั้นสามารถแยก เข้าหนมที่เป็นของดั้งเดิมและเข้าหนมที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลางออกจากกันได้ จากการศึกษาวิจัยพบว่าเข้าหนมบางชนิดมีการนำมาใช้ในการประกอบพิธีหลายอย่างของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ชาวเม็ง (มอญ) นั้น เป็นชาติพันธุ์ยุคเริ่มต้น ที่เข้ามาอาศัยปะปนกับ ชาวลัวะ อีกทั้งนำเอาวัฒนธรรมและความเชื่อเข้ามาเผยแพร่ เช่น ความเชื่อเรื่องการฟ้อน ผีผดและผีเม็ง ผีทั้ง ๒ ประเภทนี้มีลักษณะคล้ายกัน จากการศึกษาของนักวิจัยหลายท่านที่ศึกษาการฟ้อนผีผดและผีเม็ง ในเขตจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน พบว่ามีลักษณะที่คล้ายกัน มีความแตกต่างกันในเรื่องไหว้เท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ การฟ้อนผีผดและผีเม็งมีแบบแผนคล้ายกัน ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตัวอาจแตกต่างกันที่เครื่องไหว้เท่านั้น นอกจากนี้ ศาสตราจารย์สุเอ็ด คชเสนี ได้ศึกษาผีที่ชาวมอญนับถือพบว่าคนมอญในเมืองพม่านั้นมีการรำผีที่ชาวมอญนับถือ ซึ่งมี ๓ อย่างด้วยกัน แต่ละอย่างนั้นมีความแตกต่างกันตรงที่เครื่องไหว้ผีแต่การประกอบพิธีคล้ายกันอาจจะสรุปได้ว่าการฟ้อนผีผดและผีเม็งคือผีของคนที่มีเชื้อสายมอญในล้านนาสืบผิบรรพบุรุษต่อ ๆ กันมา ส่วนเข้าหนมที่ใช้ในการฟ้อนผีผดและผีเม็งของชาวเม็งบ้านช้างม่วยและบ้านเม็งช้างคลาน พบว่ามีการทำเข้าหนมเพื่อใช้ประกอบพิธีฟ้อนผีเม็งหลายชนิด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การฟ้อนผีกุลา
ซึ่งเป็นพิธีกรรมหนึ่งในการ
ฟ้อนผีเม็งแบบเชียงใหม่
มักใช้ขนมในการประกอบพิธีกรรมหลาย
ชนิด

ขนมขาว และขนมแดง แต่เดิมนั้น เข้าหนม ชนิดนี้มีชื่อเรียกกันว่าเข้าหนมแพ่แท้ สืบเนื่องจากการนำมาทอดในน้ำมันพอเข้าหนมสุกได้ที่ จะมีการขยายตัวต่อมามากขึ้นหลังมีการเรียกตามสีของเข้าหนมซึ่งมี ๒ สี ส่วนประกอบของเข้าหนมทั้งสองชนิดนี้ทำมาจากแป้งข้าวเหนียว เกลือ ส่วนเข้าหนมแดงนั้นทำมาจากน้ำอ้อยเคี้ยวจนละลายทิ้งให้เย็นนวดกับแป้งข้าวเหนียวจากนั้นปั้นรูปทรงกลมกดให้แบนคลุกแป้งนำไปทอดจนขึ้นฟู ชาวเมืองเชื่อว่าหากขนมขึ้นฟูมาก ๆ แม่ตั้ง (เจ้าพิธี) จะบอกแก่ลูกหลานว่าการฟองฟูในปิ่นนั้นจะดีผู้จัดพิธีฟองฟูจะเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเชื่อว่า เข้าหนมทั้ง ๒ ชนิดนี้ใช้แทนเงินขาว เงินแดง และการทอดเข้าหนมนั้นต้องทำในฟาม (ปะรำ) พิธีเท่านั้น ห้ามนำไปทอดที่อื่นโดยเด็ดขาด

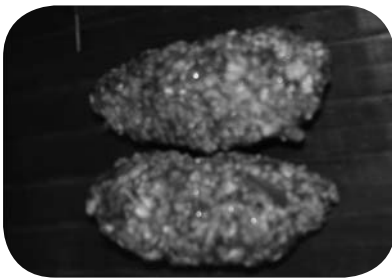

เข้าหนมแพ่แท้
และเทียนเม้งเทียนเม้ง

เข้าหนมเต่าเงินเต่าคำ เป็นเข้าหนมอีกชนิดหนึ่งที่ใช้ประกอบพิธีฟองฟูเม้งของชาวบ้านเม้ง ช่างม่อยและช่างคลานซึ่งมี ๒ ลักษณะ เรียกว่าเข้าหนมเต่าเงินและเต่าคำ เข้าหนมเต่าเงินทำจากแป้งข้าวเหนียวและเกลือ ส่วนเข้าหนมเต่าคำ ใส่น้ำอ้อยละลายน้ำนำไปนวดจากนั้นนำไปปั้นเป็นรูปเต่าและทอดให้สุกห่อด้วยใบตองเตรียมไว้ ความน่าสนใจของเข้าหนมชนิดนี้อยู่ตรงที่ความเชื่อที่ใช้แทนตัวเต่าจริง ในการประกอบพิธีฟองฟูเม้งนั้น หากไม่ได้ทอดเข้าหนมเต่าไว้ให้ผีปู่ย่า หากมีผู้นำเต่ามาขายเจ้าบ้านต้องซื้อเต่านั้นโดยไม่เกี่ยงราคา จากนั้นนำไปสาทิ้ง โดยมีความเชื่อว่าเต่า เป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืน จึงมีการทำเข้าหนมเต่าขึ้นเพื่อใส่ในถ้วยผี หากมีคนนำเต่ามาขายในงานฟองฟู แม่ตั้ง (เจ้าพิธี) จะบอกกล่าวกลับไปว่า “มีแล้วเจ้า เป็นเต่าเงินกับเต่าคำน้อ”

เข้าหนมเต่าเงินเต่าคำ

ข้าวเหนียวทอด

ข้าวเหนียวทอด ข้าวเหนียวชนิดนี้ใช้ในการพอนผิเมืองตัวข้าวเหนียวทำจากข้าวเหนียวคั่วมาผสมน้ำอ้อยละลายน้ำนำมาตาก (ปั้นกดจนแน่น) เป็นก้อนกลมขนาดพอดีคำ ใส่ถ้วยไฟ เพื่อประกอบพิธีพอนผิเมืองกินถ้วย พอนผิเมือง พอนผิสามตัว (ผิสามพี่น้อง) เป็นต้น ชาวเมืองเชื่อว่าเป็นทองคำตามลักษณะของข้าวเหนียว

ข้าวเหนียวเทียนเมือง (ขนมเทียนเมือง) เป็นขนมชนิดเดียวที่ห่อด้วยใบตอง ความแตกต่างของข้าวเหนียวชนิดนี้คือ ไม่มีไส้ข้าวเหนียว แตกต่างจากขนมเทียนของภาคกลาง และความแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ ลักษณะตัวข้าวเหนียวมีลักษณะคล้ายเทียนเป็นแท่งยาวไม่เหมือนกับขนมเทียนของภาคกลางที่มีรูปทรงสามเหลี่ยม ซึ่งลักษณะของขนมเทียนเมือง มีเนื้อสัมผัสเหนียวจากการนวดแป้งข้าวเหนียว ส่วนรสชาติของขนมนี้ มีรสชาติหวานหอม จากส่วนผสมของน้ำอ้อยซึ่งนำไปเคี่ยวและเติมเกลือลงไปเล็กน้อย เชื่อว่ากินข้าวเหนียวเทียนเมืองแล้วให้โชคกลาง

ข้าวเหนียวเทียนเมือง (กลาง)

ข้าวเหนียวกล้วยหยิก (กล้วยน้ำว้าเชื่อมด้วยน้ำอ้อย) คำว่า หยิก นั้น ชาวเมืองใช้เรียกการถนอมอาหารประเภทเชื่อม ซึ่งการเชื่อมกล้วยของชาวเมืองใช้น้ำอ้อยเป็นส่วนประกอบหลักในการเชื่อมกล้วย การเตรียมกล้วยเพื่อเชื่อมนั้นต้องปอกเปลือกกล้วยออก จากนั้นนำไปแช่น้ำปูนใสประมาณ ๒ ชั่วโมง แล้วจึงนำไปเชื่อมกับน้ำอ้อยที่ผสมน้ำเปล่า เคี่ยวจนได้ที่ใช้เวลาเชื่อมประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง ลักษณะข้าวเหนียวมีสีแดงซึ่งได้จากการเคี่ยวน้ำอ้อยเป็นเงางามเชื่อว่าเป็นทองคำที่มีสีแดงสุก

ข้าวเหนียวกล้วยหยิก

เข้าหนมลูกหลาน เป็นขนมที่ใช้หัวใจจากการศึกษาวิจัยพบว่า ขนมชนิดนี้มีที่บ้านเม็งช้างม่อยเพียงแห่งเดียว เข้าหนมลูกหลานมีลักษณะคล้ายกับขนมต้มขาวของภาคกลาง ตัวขนมทำจากแป้งข้าวเหนียวนวดกับน้ำเปล่านำไปปั้นเป็นรูปทรงรีเล็กพอดีคำ นำไปต้มในน้ำเดือดพอเข้าหนมลอยตัวจึงตักใส่น้ำเย็น จากนั้นตักขึ้น สะเด็ดน้ำนำมาคลุกกับไข่เข้าหนมที่ทำจากมะพร้าวขูดฝอยนำไปผัดกับน้ำตาลจนเหนียวพอดี หากจะทำเพื่อรับประทานนั้นต้องรอให้มีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีหรือปีไหนฟ้อนผีเท่านั้นจึงจะทำได้

เข้าหนมลูกหลาน ภาพจากเว็บไซต์สังสาร

(<http://www.songsakarn.com/>)

เข้าหนมกนเม็ง (ขนมกวนมอญ) เข้าหนมชนิดนี้ทำจากแป้งข้าวเจ้า แป้งมัน น้ำตาลและกะทิ ลักษณะคล้ายขนมกะละแมของชาวมอญ ผู้สูงอายุทางภาคกลางบางคนเรียกว่า เข้าหนมหม้อแก้งแป้ง แต่เดิมมีการกวนเข้าหนมก่อนวันฟ้อนผี เรียกว่า วันดาคร้ว เข้าหนมชนิดนี้พบแห่งเดียวที่บ้านเม็งช้างม่อย จากการสอบถามมีผู้ทำเข้าหนมชนิดนี้ ซึ่งเหลือเพียงสองท่านเท่านั้นผู้เขียนสังเกตก่อนการทำขนมกน จะมีการบอกกล่าวผีปู่ย่าดាំที่เตาทำขนมโดยใช้มือตบลงที่เตาถ่านไปเบา ๆ และกล่าวถึงผีปู่ย่าดាំซึ่งมีศาลท่านตั้งอยู่ในวัดอุปาเม็งใน (วัดบุปผารามท่าแพ) เป็นสิ่งที่ตอกย้ำความเชื่อและนับถือผีของคนเม็งช้างม่อย ขนมกนนั้นจะทำขึ้นต่อเมื่อมีงานใหญ่เท่านั้นเช่นงานบวช หรือแม้แต่การฟ้อนผีเม็งถือเป็นอาหารมงคล

สำหรับขนมของชาติพันธุ์อื่นในล้านนา เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลไทต่าง ๆ ก็มีความเชื่อในการทำและรับประทานเหมือนกัน จากการศึกษาวิจัยของพิกุล บุญมากาศ ที่ทำการศึกษาเรื่องตำรับอาหารพื้นบ้านของชาวยองพบว่า ในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ สลากภัต หรือ ยี่เป็งของชาวไทยองมีการนำอาหาร

ไปทำบุญที่วัดไม่ว่าจะเป็นอาหารคาวและอาหารหวานจำพวกเข้าหนม เช่น เข้าหนมจ็อก เข้าหนมข้าวต้มกล้วยและเข้าหนมมะแตงลาย (แตงไทย) เป็นต้น ส่วนกลุ่มตระกูลไทกลุ่มอื่นๆ เช่น ไทลื้อ ไทจีน ไทยวน และไทใหญ่ต่างก็มีการปฏิบัติและความเชื่อที่คล้ายกัน

เข้าหนมต้มหัวหงอก ทำจากข้าวเหนียวและถั่วดำนำไปห่อด้วยใบตองเป็นรูปสามเหลี่ยมลักษณะคล้ายกับข้าวต้มน้ำวุ้นของภาคกลางจากนั้นนำไปต้มให้สุกรับประทานกับมะพร้าวขูดฝอยผสมกับน้ำตาลและเกลือเล็กน้อย ผู้เฒ่าผู้แก่มีความเชื่อเรื่องเข้าหนมชนิดนี้ในพิธีแต่งงานของคนล้านนาควรทำขนมชนิดนี้เนื่องจากเชื่อเป็นมงคล บ่าวสาวจะครองคู่จนแก่เฒ่า นอกจากนี้ยังใช้ในเครื่องพลีกรรมของชาวล้านนาเช่นเครื่องท้าวทั้งสี่หากใช้ สะตอท้าวทั้งสี่จะไม่นำมาคลุกมะพร้าว บางแห่งห้ามแกะขนมออกจากใบตอง ดังนั้นขนมชนิดนี้จัดไว้ทำให้คนรับประทานและใช้เป็นเครื่องพลีกรรมตามความเชื่อของชาวล้านนา

เข้าหนมต้มหัวหงอก

เข้าหนมปาด เป็นขนมที่ทำมาจากแป้งข้าวเหนียว น้ำอ้อยและกะทิ บางท้องถิ่นเช่นอำเภอฮอดจังหวัดเชียงใหม่ใช้วิธีการกวนในการทำให้สุก ส่วนชาวล้านนาลำปางอำเภอเมืองเชียงใหม่ใช้วิธีการนึ่ง ลักษณะขนมปาดยังคล้ายกับขนมกอละแมของคนมอญทางภาคกลาง จากบทความของ องค์ บรรจุน ที่ได้ทำการศึกษาถิ่นฐานของคนมอญนครพิงค์ พบว่าในแถบที่มีคนมอญอาศัยอยู่ จะมีการกวนขนมชนิดนี้ซึ่งเป็นกรรมวิธีเดียวกัน แตกต่างตรงที่ความเข้มข้นของส่วนผสมเท่านั้น ขนมปาดนิยมทำกันในงานปอยของชาวล้านนาไม่ว่าจะเป็นงานปอยหลวง ปอยน้อย และปอยล้อ เป็นต้น ปัจจุบันหารับประทานยากมากแล้ว เนื่องจากไม่มีคนสืบทอดและเด็กรุ่นใหม่ไม่นิยมรับประทาน จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการขายขนมล้านนาในตลาดประตูเชียงใหม่พบว่า การเรียกชื่อขนมปาดมาจากการนำขนมมาปาด (ตัด) เป็นชิ้นๆ ก่อนนำมาห่อด้วยใบตองนั่นเอง

ขนมปาด สำหรับบ้านแอ่น อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่

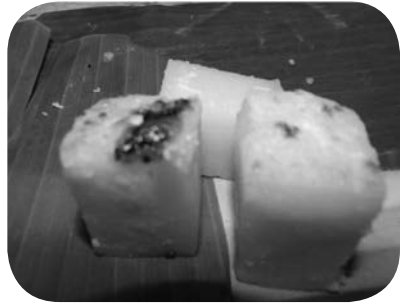
เข้าหนมวง เป็นขนมที่ทำจากแป้งข้าวเหนียวและน้ำอ้อยนำมาวดจนแป้งนุ่มมือจากนั้นนำมาปั้นเป็นเส้นนำมาต่อกันเป็นรูปทรงกลม มีรูอยู่ตรงกลางแล้วจึงนำไปทอดให้สุกมีสีเหลืองออกน้ำตาล นิยมทำกันในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น ปีใหม่เมือง ยี่เป็ง หรือแม่แต่งานมงคล โดยเฉพาะงานแต่งงาน นิยมทำกันในหลายท้องที่ในเชียงใหม่ เนื่องจากชื่อที่เป็นมงคล เกี่ยวพันกับการเป็นพ่อตงแม่ตงของทั้งสองฝ่าย สองตระกูลให้เป็นหนึ่งเดียว

เข้าหนมวง

เข้าหนมหางจิ้งกั่ม (ขนมกรวย) ที่เรียกว่า เข้าหนมหางจิ้งกั่ม เพราะลักษณะตัวขนมที่มีปลายแหลมลักษณะคล้ายกับหางของจิ้งจอกหรือที่คนล้านนาเรียกว่าจิ้งกั่ม ตัวเข้าหนมทำจากแป้งข้าวเหนียวและ น้ำตาลทรายส่วนผสมอื่น เช่น กล้วย แดงไทย เติมลงไปเพื่อให้เกิดรสชาติและกลิ่นที่หอม ในอดีตเข้าหนมชนิดนี้เป็นที่นิยมทำขึ้นในเทศกาลงานปอยของชาวล้านนา

เข้าหนมหน้าไหม้ (หม้อแกงเมือง) ส่วนผสมของขนมหน้าไหม้ประกอบไปด้วยแป้งข้าวเจ้า กะทิและน้ำตาลนำไปกวนจนเหนียว จากนั้นนำไปเผาให้หน้าเข้าหนมไหม้ เข้าหนมชนิดนี้มีลักษณะมีลักษณะแตกต่างไปจากขนมหม้อแกงของทางภาคกลาง แต่มีลักษณะคล้ายกับเข้าหนมของชาวไทใหญ่ที่เรียกว่าอาระว้า ขนมหน้าไหม้แต่เดิมนิยมทำกันในวงศ์สกุลกลางนบุญของคนล้านนา แต่ปัจจุบันพบว่าผู้ทำขนมหน้าไหม้น้อยมาก เจ้าของตำรับในปัจจุบันเป็นคนบ้านหนองจ้อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เหตุผลที่ไม่มีคนทำเข้าหนมหน้าไหม้คือเข้าหนมชนิดนี้ไม่เป็นที่นิยมรับประทานในกลุ่มคนรุ่นใหม่แต่ก็ยังนิยมนำมาใช้เป็นขนมหวานในการต้อนรับแขก (ถวายสำหรับอาหาร) เพื่ออุทิศไปยังปู่ย่าตายายที่ล่วงลับตามความเชื่อของชาวล้านนา

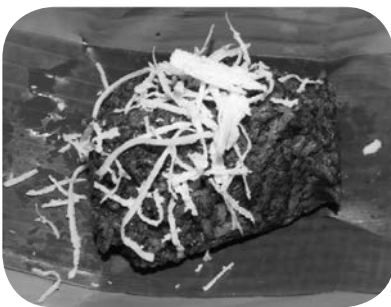
เข้าหนมหน้าไหม้
(หม้อแกงเมือง)

เข้าหนมศิลาอ่อน เข้าหนมชนิดมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า **เข้าหนมสระอ่อน** มีส่วนผสมจากแป้งข้าวเจ้า กะทิ น้ำตาล จากนั้นนำไปกวนจนเหนียวโรยหน้าด้วยมะพร้าว จากการสอบถามและศึกษาส่วนผสมและกรรมวิธี มีลักษณะบางอย่างคล้ายกับขนมเปียกปูน สันนิษฐานว่า อาจเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากภาคกลางสู่ดินแดนล้านนาในยุคสมัยพระราชยาจาดารวรรคมี เข้าหนมชนิดนี้นิยมทำในเทศกาลงานบุญของคนล้านนา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ ที่ศึกษาอาหารที่ชาวกรุงศรีอยุธยาที่ถูกกวาดต้อนไปยังกรุงหงสาวดี เมื่อสี่ร้อยกว่าปี พบว่ามีขนมหวานบางชนิดได้อิทธิพลของชาวโยเดีย (ชาวกรุงศรีอยุธยา) เช่น ขนมหม้อแกง ชาวพม่าเรียก สะเนงมะกินหรือขนมสาคุกะทิ พม่าเรียกว่า ต่าซู่กะทิ ขนมเหล่านี้เป็นตัวอย่างการถ่ายทอดวัฒนธรรมอาหารจากชนชาติหนึ่งสู่การยอมรับของชนชาติหนึ่ง

เข้าหนมเกือ (ขนมเกลือ) เข้าหนมชนิดนี้แต่เดิมทำจากแป้งข้าวเจ้า แป้งท้าวยายหม่อม และน้ำอ้อยเท่านั้น แต่ปัจจุบันเพิ่มกะทิให้เกิดความหอม และรสชาติหวานมัน ส่วนวิธีการทำนั้นผสมทุกอย่างเข้าด้วยกันห่อด้วยใบตองนำไปนึ่งให้สุก จากการสอบถามผู้ประกอบการทำขนมหลายท่านพบว่า แต่เดิมนั้นการทำ

เข้าหนมเกลือต้องไม่แบ่งข้าวเจ้าเอาเอง จากนั้นจึงเอาก้อนหินมาทับเอาน้ำแบ่ง ออกเรียกการทำแบ่งนี้ **การเข้าแบ่ง** ซึ่งตรงกับเอกสารพจนานุกรมภาษาล้านนา เรียกการบดแบ่งประเภทนี้ว่า เข้าแบ่ง เช่นกัน เข้าหนมเกลือนั้นแต่เดิมนิยมนำมา ให้แม่ลูกอ่อนที่คลอดลูกใหม่กิน เพราะเชื่อว่าช่วงเวลาอยู่ไฟห้ามกินของบางอย่าง อาจจะทำให้เป็นโรคลมผิดเดือน (โรคของที่เกิดจากการอยู่ไฟของชาวล้านนา) นอกจากนี้ยังนิยมนำมาเป็นของหวานให้เด็กกินอีกด้วย

เข้าหนมข้าววิตู เข้าหนมชนิดนี้มีส่วนประกอบที่ทำมาจากข้าวเหนียว น้ำอ้อย มะพร้าวและงาคั่วจากการศึกษาพบว่า ลักษณะขนมคล้ายกับขนมข้าวเหนียวแดงของทางภาคกลางแต่ความน่าสนใจอยู่ที่ข้าววิตูนั้นมีส่วนประกอบ และกรรมวิธีที่แตกต่างจากข้าวเหนียวแดงเช่น การใช้น้ำอ้อยแทนการใช้น้ำตาลทรายและการโรยหน้าขนมด้วยมะพร้าว นอกจากนี้ ลักษณะของเข้าหนมยังคล้ายกับข้าวทิพย์หรือที่ชาวบ้านเม็งช้างม่อยซอยได้นิยามเรียกกันว่า **ข้าวญ่ากู่** ซึ่งนิยมนกวนในพิธีสมโภชต่าง ๆ ของชาวล้านนาถือเป็นอาหารทิพย์ที่กินเข้าไปแล้วทำให้หายจากโรคภัยต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพบว่าขนมข้าววิตูยังคล้าย **ขนมเซ่งเผ่** ของชาวไทยใหญ่ ซึ่งมีลักษณะและส่วนประกอบที่คล้ายกับขนมชนิดนี้ ปัจจุบันเข้าหนมชนิดนี้ยังพบได้ในทุกพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น อำเภอสะเมิง ไปจนถึงอำเภอแม่สลด จังหวัดตาก

เข้าหนมข้าววิตู

การถวายข้าวทิพย์

เข้าหนมข้าวควบและข้าวแคบ บางพื้นที่เรียกขนมชนิดนี้ว่าข้าวพอง ข้าวควบนั้นสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากข้าวเกรียบว่าวของชาวมอญ จากการศึกษาของอาจารย์ยุพิน เข็มมุกด์ พบว่าชาวเม็ง (มอญ) บ้านหนองดู่ อำเภอป่าซาง

จังหวัดลำพูน นอกจากจะประกอบอาชีพการทำ เข้าหนมเส้น แล้ว ยังทำข้าวแคบ และข้าวควบเป็นอาชีพที่สืบทอดมานานกว่าสองถึงสามร้อยปี สอดคล้องกับ ขาวมอญที่พระประแดง ที่ยังมีการอนุรักษ์การทำข้าวเกรียบมอญ ซึ่งเป็นภูมิปัญญา ของขาวมอญโบราณที่อาจจะส่งสมมาจากเมืองหงสาวดี อาณาจักรมอญ ก่อนถูก พม่ารุกรานและอพยพเข้ามาอาศัยยังดินแดนไทยกว่าสองร้อยปี ทำให้ชาวล้านนา ได้รับอิทธิพลการทำข้าวควบและข้าวแคบจากขาวมอญ ในจังหวัดลำพูนมีชาวไทยของ บางพื้นที่ทำอาชีพการทำข้าวควบและข้าวแคบ สันนิษฐานว่าขาวมอญอาจมา แต่งงานกับชาวไทย และนำขนมชนิดมาเผยแพร่ นอกจากนี้ชาวล้านนายังนิยมนำขนมชนิดนี้อุทิศให้พี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วในเทศกาลต่าง ๆ เช่น ก๋วยสลาก (สลากภัต) และปีใหม่เมือง เป็นต้น

เข้าหนมใส่ไส้ (ขนมสอดไส้) คนไทยในภาคกลางแต่ก่อนนั้นเรียก ขนมสอดไส้ว่า ขนมสามไฟ เหตุผลที่เรียกแบบนี้เพราะขั้นตอนการทำ เช่น การกวนได้เตรียมไว้ถือเป็นหนึ่งไฟ การกวนแบ่งถือเป็นไฟที่สอง จากนั้นนำได้ มาห่อด้วยแป้งแล้วนำไปนึ่งไฟจนสุกถือเป็นไฟที่สาม จึงเรียกชื่อตามวิธีการทำขนม นั้นเอง ขนมชนิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลาง ความน่าสนใจของเข้าหนมชนิดนี้ อยู่ที่เส้นทางการเข้ามาของมะพร้าวที่นำมาทำขนม มีการศึกษาพบว่ามะพร้าว เข้าสู่ล้านนาได้อย่างไร และเข้ามาในสมัยใดนักวิชาการบางท่านให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า มีการนำเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อสร้างทางรถไฟมาถึงดินแดนล้านนาหรือ มีการนำมะพร้าวเข้ามาในดินแดนล้านนานานแล้ว สันนิษฐานจากการนำมะพร้าว มาเป็นเครื่องไหว้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ ของชาวล้านนา เช่นการสืบชาติ หรือ แม้แต่การพื้อมีดผีเม้งที่ใช้มะพร้าวเป็นส่วนประกอบ หากนับอายุของการถือผี ของชาวล้านนาที่มีมายาวนานกว่าสี่ร้อยปี จึงนับว่ามีช่วงเวลานานกว่าการสร้าง ทางรถไฟจากสยามมายังล้านนา ดังนั้นจึงน่าจะเป็นข้อมูลที่ใช้นิษฐานในเรื่อง ที่กล่าวมาได้เป็นอย่างดีว่าคนล้านนารู้จักมะพร้าวมานานแล้ว

เข้าหนมไข่เหี้ย ภาคกลางเรียก ขนมไข่หงส์ มีส่วนผสมจากแป้งข้าวเหนียว ถั่วเหลือง พริกไทยน้ำตาลทราย เข้าหนมชนิดนี้ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางเช่นกัน ชาวล้านนานิยมทำในเทศกาลต่าง ๆ เช่น ปีใหม่เมือง กินก๋วยสลาก ถือเป็นขนมหวาน ที่ใช้กันจนถึงปัจจุบัน

ข้าหนมอีตู่ย เป็นข้าหนมอีกชนิดหนึ่งที่ได้อิทธิพลจากภาคกลาง มีส่วนประกอบจากแป้งข้าวเหนียว ถั่วเหลือง งา จากนั้นนำไปทอด ในอดีตเป็นข้าหนมที่ได้รับความนิยมอย่างมาก ชาวล้านน่านำไปถวายพระและนิยมกินกัน

ข้าหนมตำลึง เรียกอีกอย่างว่า ขนมลึงกลืน เป็นขนมอีกชนิดหนึ่งที่ได้อิทธิพลจากภาคกลาง มีส่วนประกอบจากแป้งข้าวเหนียวและน้ำตาลนำไปกวนจนเหนียวตักใส่กระทงโรยหน้าด้วยถั่วเหลืองคั่ว ที่มาของชื่อข้าหนมตำลึงนั้นอาจเรียกตามมีที่มาจากความอร่อยเมื่อกินอร่อยจนไม่ลืมหลืมตาก็อาจเป็นไปได้

ข้าหนมข้าวหลาม จากการศึกษาพบว่าแต่เดิมนั้นข้าวหลามมิใช่ข้าหนม แต่เป็นการนำเอาข้าวเหนียวที่แช่แล้วมาหุงในกระบอกไม้ไผ่ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในป่า ต่อมามีการพัฒนาการใส่กะทิและน้ำตาลลงไปในช่วงแต่ก็ยังเรียกว่าข้าวหลามจนถึงปัจจุบัน ความน่าสนใจของข้าวหลามอยู่ตรงที่ชาวล้านนาใช้ข้าวหลามเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม เช่น ประเพณีตานข้าวหลามข้าวจี หิงไฟพระเจ้าหากมองดูในประเพณีนี้เกี่ยวพันกับวิถีเกษตรกรรมของชาวล้านนาซึ่งแต่เดิมมีอาชีพปลูกข้าวโดยเฉพาะการปลูกข้าวเหนียว ซึ่งเป็นอาหารหลักของคนล้านนา ในช่วงที่ผลผลิตข้าวใหม่ออกก่อนการนำข้าวไปขาย ชาวล้านนาเชื่อว่าต้องนำข้าวใหม่ไปถวายพระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์ภายในวัดก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง รวมถึงครอบครัวและการทำนาในครั้งต่อไป

ข้าหนมเข้าตัมกล้วย มีลักษณะคล้ายข้าวตัมผัดของภาคกลางความแตกต่างของขนมชนิดนี้อยู่ตรงที่เข้าตัมกล้วย จะไม่นำข้าวมาผัดกับกะทิเหมือนภาคกลาง แต่จะนำข้าวเหนียวที่แช่ค้างคืนและกล้วยน้ำว้าสุกมาห่อด้วยใบตอง รัดให้แน่นด้วยดอกลูกจากนั้นนำไปต้มจนสุก นอกจากนี้กรรมวิธีในการต้ม เช่นชาวบ้าน บ้านตู่ เชียงยี่น อำเภอเมืองเชียงใหม่ มีความเชื่อเกี่ยวกับการต้มข้าหนม โดยก่อนนำขนมไปต้ม ต้องทำขุมนมก่อนคือ การห่อขนมปลอมไว้หนึ่งชิ้น ซึ่งภายในไม่มีข้าวและกล้วยมีแต่ใบตองเท่านั้น ชาวบ้านเรียกว่า **จู้ข้าหนม** เชื่อว่าหากไม่ทำเช่นนี้ ขนมจะไม่สุก นอกจากนี้ข้าหนมตัมกล้วยยังใช้ในพิธีกรรมของชาวล้านนา โดยนำมาเป็นขนมหวานในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีของชาวล้านนาในเทศกาลไหว้ผีเดือนแปดเดือนเก้า เป็นต้น

ข้าหนมเข้าตัมกล้วย

บทส่งท้าย : ปลายทางแห่งความอร่อย

เข้าหนมล้านนามีมาจากวัฒนธรรมที่อยู่บนรากฐานแห่งความเชื่อ และ เชื่อมโยงอยู่กับสังคมเกษตรกรรมที่ซึ่งบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก เรื่องราวของ เข้าหนมที่กล่าวมาข้างต้นเป็นภาพประวัติศาสตร์อาหารที่มาพร้อมกับคน และเมื่อมีการ เคลื่อนย้ายคน ย่อมมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยเฉพาะวัฒนธรรม ด้านอาหาร การผสมผสานและการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับ “ลิ้น” และ การยอมรับรสชาติอาหารของแต่ละชาติพันธุ์ ทำให้อาหารแห่งชาติพันธุ์นั้นสามารถ ดำรงอยู่ได้ วันนี้กับกาลเวลาที่ผันผ่านดินแดนล้านนายังคงความหลากหลายของ ผู้คนต่างชาติพันธุ์ หากสามารถผูกมัดรั้อยให้กลายเป็น “คนเมือง” ด้วยความเชื่อ เรื่องผี และความเชื่อทางพุทธศาสนา จนสามารถมองข้ามความแตกต่าง จะช่วย ทำให้ดินแดนแห่งนี้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

บรรณานุกรม

- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ๒๕๒๙. **มองพม่าแลลาวข้าเลื่องจีน**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา.
- พิกุล บุญมากาศ. ๒๕๔๔. **การศึกษาตำรับอาหารพื้นบ้านชาวยอง**. การค้นคว้า
แบบอิสระ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาโภชนศาสตร์ศึกษา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณี พยอมยงค์. ๒๕๒๙. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม ๑**. เชียงใหม่:
ส. ทรัพย์การพิมพ์.
- ยุพิน เข้มมุกด์. ๒๕๕๔. **ความเชื่อ พิธีกรรมสายใยในวิถีล้านนา**. เชียงใหม่ :
โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- วาณี เอี่ยมศรีทอง และประหยัด สายวิเชียร. ๒๕๓๘. **อาหารล้านนา**. เชียงใหม่ :
บริษัทกลางเวียงการพิมพ์ จำกัด.
- สุทธิพงศ์ พัฒนวิบูลย์. ๒๕๔๙. **อาหารที่ใช้ในการฟ้อนผีเม็ง**. วิทยาศาสตร์มหา
บัณฑิต สาขาวิชา โภชนศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.
- สุเอ็ด คชเสนี. ๒๕๔๗. **๘๐ ปีศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี
: ๔๘ ปีสยามไทยราษฎร์**. กรุงเทพฯ:บริษัทเท็ค โปรโมชัน แอนด์ แอด์
เวอร์ไทซซิง จำกัด.
- องค์ บรรจุน วารสารเสียงราษฎร์ (ฉบับที่ ๑๖ กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๕๑) “บ้านเม็ง
มอญในนครพิงค์เชียงใหม่”.
- อดุลสีลภิตี, พระครู. ๒๕๕๑. **สาระล้านนาคติ ภาคประเพณีวัฒนธรรมปีใหม่
เมือง**. เชียงใหม่ : ปีเอสดี การพิมพ์
- อรรรรณ ศรีโสมพันธ์. ๒๕๕๕. **ข้าวเหนียวกับสังคมไทย** วารสารคหเศรษฐศาสตร์
ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๓ เดือนกันยายน - ธันวาคม

สวดดอก ความเชื่อ ความศรัทธา ภูมิปัญญาแห่งท้องถิ่น

จุฑาภัทร คงสุนทร

การนับถือพระพุทธศาสนาของคนไทยมีมาตั้งแต่อดีต ซึ่งในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยต่างมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีความกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่ยังคงมีความคล้ายคลึงกันหลายส่วนมีความกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันว่า ในแต่ละภูมิภาคมีทั้งความแตกต่างและมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันไปบ้าง ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ จึงก่อให้เกิดการถ่ายทอดอิทธิพลทางด้านศิลปะให้แก่กันและขณะเดียวกันจะ

เห็นได้ว่า การนับถือพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น ก็มีความคล้ายคลึงกันขึ้นอยู่กับการได้รับการถ่ายทอดอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ได้รับในแต่ละท้องถิ่น การนับถือพระพุทธศาสนา นั้น เป็นจุดก่อกำเนิดที่สำคัญของการเกิดศิลปวัฒนธรรมขึ้นในสังคมไทย การนับถือพระพุทธศาสนาไว้ว่า พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทย พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เผยแพร่คำสอนและความเชื่อทางศาสนาทั้งในด้านประเพณี วรรณคดี ทางศาสนารวมทั้งศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ดังนั้น พระพุทธศาสนา

จึงมีความสำคัญในการดำเนินชีวิต และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ก่อให้เกิดความเคารพ และเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา เมื่อมีการเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มากยิ่งขึ้น ผู้คนก็ย่อมจะสรรหาหรือการสร้างเครื่องสักการะบูชาขึ้น เพื่อเป็นสื่อหรือ แสดงถึงสัญลักษณ์และตัวแทนของความศรัทธานั้น

มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาสนะ กล่าวถึงเครื่องประกอบการสักการะ บูชาไว้ว่า เป็นสิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้บูชาในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า อามิสบูชา หมายถึง การบูชากราบไหว้ด้วยดอกไม้ เครื่องหอมต่างๆ เครื่องสักการะสัมมาณะทั้งปวง เป็นสื่อทำให้พุทธศาสนิกชนผู้มีอายุอยู่ในวัยเยาว์ หรือชาวบ้านผู้ไม่มีพื้นฐานแห่งความรู้เท่าที่ควร ได้ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เพื่อเป็น สื่อนำไปสู่การปฏิบัติเบื้องต้นสูงขึ้นไป

ดังนั้นเครื่องสักการะ จึงเป็นสื่อหรือสัญลักษณ์ที่แสดงถึง การเคารพบูชา อย่างสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศหรือ ภูมิภาคของผู้ที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ที่จะจัดสร้างหรือทำเครื่องสักการะ บูชาขึ้น เพื่อให้มีความเหมาะสมกับ ความเชื่อทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมในแต่ละ ภูมิภาคหรือท้องถิ่นนั้นๆ โดยในปัจจุบันหาชมและศึกษาได้น้อยลงเรื่อยๆ นอกจาก เมืองหรือในชนบทที่ยังคงรักษาชวนธรรมนิยม วัฒนธรรมดังเช่น ทางภาคเหนือหรือ ดินแดนล้านนา ที่ยังคงดำรงรักษาวัฒนธรรม ศิลปะ ประเพณี รวมทั้งการดำเนินวิถีชีวิต ของผู้คนและยังคงมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งฉวีงาม มาเจริญ ได้กล่าวถึงเรื่องราว เกี่ยวกับชนบทธรรมนิยมและวัฒนธรรมทางภาคเหนือหรือดินแดนล้านนาไว้ว่า ทางภาคเหนือของประเทศไทยหรือดินแดนล้านนานั้นว่าเป็นดินแดนที่ยังคงรักษา ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนไว้ และได้รับการยกย่องมานานว่ามีแบบแผน ชนบทธรรมนิยมประเพณี อันเป็นเอกลักษณ์แห่งท้องถิ่นของตนไว้ได้อย่างเยี่ยมยอด

จะเห็นได้ว่าศิลปะและวัฒนธรรมในการบูชาด้วยเครื่องสักการะทาง พระพุทธศาสนานั้น ยังมีให้เห็นในปัจจุบันโดยเฉพาะทางภาคเหนือ พบเห็นได้มาก และปรากฏในทุกช่วงเทศกาล ดังที่ มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาสนะ ได้ศึกษา เครื่องสักการะในล้านนาประดิษฐ์ขึ้นใช้ในพิธีรดน้ำคำหัว อาจรวมหมายถึงการ สักการะบูชาพระพุทธรูป รวมไปถึงผู้ที่บรรจจุสฐิของบรรพบุรุษ หรือเจ้านายฝ่ายเหนือ ที่สำคัญเครื่องสักการะในล้านนานั้น มีมากมายหลายชนิดซึ่งแล้วแต่ ความศรัทธา ของผู้คนในแต่ละชุมชนจะรังสรรค์ขึ้นโดยแฝง คติความเชื่อ และความหมายไว้

รวมทั้งการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน เครื่องสักการะประกอบไปด้วยสิ่งของที่มีคุณค่าแก่การนำมาบูชา การบูชาด้วยดอกไม้ หรือเครื่องหอม ซึ่งบรรจุลงในสวดดอกที่ทำจากใบตองนั้น มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มาในดินแดนล้านนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันการบูชาด้วยดอกไม้ และสวดดอก จะพบเห็นได้ในงานที่เกี่ยวข้องกับงานพิธีกรรมต่าง ๆ ของล้านนาอยู่ ทั้งใช้ในงานมงคลและงานอวมงคล

สวดดอกล้านนา เป็นงานฝีมือที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์และมีความคุณค่าของล้านนา ซึ่งแฝงไปด้วยภูมิปัญญาและความเชื่อ แต่สังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความเจริญของผู้คน จนจะกลืนกินความเป็นรากเหง้า วัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้อนุรักษ์สั่งสมและสืบทอด ต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ทำให้งานศิลปะประเภทนี้จะถูกลบเลือนและหายไปดังที่ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในดินแดนล้านนาจากการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่กระแสวัฒนธรรมเข้าสู่แผ่นดินล้านนาความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เรียกว่า ความเจริญและเทคโนโลยี ได้ส่งผลให้แผ่นดินที่เคยภูมิไฉดด้วยวัฒนธรรมประเพณี ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกระแสโลก

ในปัจจุบันการประดิษฐ์สวดดอกล้านนา และการใช้เครื่องสักการะด้วยสวดดอกจะใช้ในทุกพิธีกรรมเช่น การสืบชะตา ชันครู ชันตั้ง เครื่องสังฆทาน การแห่ครัวทาน และการถวายปัจจัยพระ จะใช้สวดดอกในทุกพิธีกรรม ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมของคนล้านนามิได้จางหายไป ยังคงมีอยู่และดำรงคงมีอยู่และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ยังคงมีให้เห็นตามในชนบท และเขตเมืองของล้านนา และรูปแบบยังคงคล้ายกับของเดิม แต่ในบางพื้นที่อาจจะใช้วัสดุอื่นเข้ามาทดแทนใบตอง อาทิ กระดาษ ซึ่งอาจจะเป็นการเก็บรักษาและหาได้ง่าย

จากการศึกษาพบว่า บ่อเกิดแห่งการเกิดเครื่องสักการบูชา เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไร้ลับ เครื่องสักการะจึงได้สร้างหรือรังสรรค์ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นถาวรวัตถุหรือเครื่องบูชาต่าง ๆ ซึ่งมีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลประชาชนที่มีความศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีความแตกต่างกัน ในด้านจิตใจ ภูมิประเทศ ในด้านจารีต ข้อประพฤติปฏิบัติในสังคมเดิม ในด้านความคิดที่เกิดขึ้นในใจของตน ว่าอยากทำอย่างนั้นอย่างนี้ จึงได้มีความคิดที่จะประดิษฐ์และสรรหาเครื่องสักการะที่แตกต่างกันออกไป อาทิ บางคน

ไปวัดต้องนำดอกไม้ธูปเทียน ไปสักการะพระพุทธรูป

ดังที่ปรากฏในตำนานพระพุทธประวัติว่า มหาชนจำนวนมากมีดอกไม้และของหอมอยู่ในมือ พวกกันไปสู่เชตวันมหาวิหาร เพื่อบูชาพระศาสดา แม้แต่ที่ประทับของพระพุทธเจ้า ก็มีชื่อเรียกกันว่า คันธกุฏิ อันหมายความว่าถึง กระทั่งที่อบด้วยของหอมหรือกระถ่อมหอม ซึ่งสิ่งนี้ที่จะเกิดขึ้นได้คงเนื่องมาจากประชาชนนำเอาดอกไม้หรือของหอมไปบูชาพระพุทธเจ้านั่นเอง ซึ่งในทางพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนให้กับพุทธบริษัทที่ทำการบูชา เป็น 2 ส่วนคือ อามิสบูชา คือการบูชาด้วยดอกไม้ เครื่องหอมต่าง ๆ เครื่องสักการะ สัมมานะทั้งปวง เป็นสื่อให้นำให้พุทธศาสนิกชนผู้มีอายุอยู่ในวัยเยาว์ หรือชาวบ้านผู้ไม่มีพื้นฐานแห่งความรู้เท่าที่ควร ได้ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นสื่อนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติเบื้องต้นขึ้นไป และปฏิบัติบูชา คือการบูชาพระรัตนตรัยด้วยการปฏิบัติดังในภาษาบาลีว่า รัมมานุรัมมปฏิปันโน ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมคือ การประพฤติดี ปฏิบัติชอบนั้น มีสภาวะที่สูงกว่าอามิสบูชา สิ่งนี้จะเกิดขึ้นกับบุคคลผู้ผ่านพื้นฐานแห่งอามิสบูชา อันหมายถึงผู้ที่เคยบูชาด้วยเครื่องสักการะทั้งหลาย มีธูปเทียน ดอกไม้ เป็นต้น มาก่อนแล้วทั้งสิ้น การปฏิบัติทั้งสองส่วนคือ อามิสบูชาและปฏิบัติบูชา จึงต้องอาศัยกันและกันมาทุกยุค ทุกสมัย มาจนกระทั่งปัจจุบัน

ดังนั้นความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดที่ทำให้ผู้คนมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงก่อให้เกิดการสร้างวัตถุหรือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการสักการะหรือการเคารพบูชาในพระพุทธศาสนาขึ้นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา มีร่องรอยแห่งอารยธรรมที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ศาสนาพุทธได้เผยแพร่เข้ามาตามกุศโลบายของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจวบจนสิ้นอาณาจักรล้านนา

นับแต่ศาสนาพุทธเข้ามามีอิทธิพลกับชาวล้านนา เจ้าผู้ครองนครในดินแดนแห่งนี้ล้วนเอาใจใส่ทำนุบำรุงศาสนา ยังผลให้ดินแดนล้านนามีศาสนวัตถุ และศาสนสถานสำคัญให้ศาสนิกชนได้ปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก อาณาจักรล้านนาในอดีต เป็นที่อยู่ของกลุ่มชนพื้นเมืองที่เรียกว่า ละว้า มาก่อน ชนกลุ่มนี้ยังมีผู้เรียกว่า “ละว้า, ละว้า” อีกด้วย ซึ่งผู้สืบค้นประวัติล้านนาได้กล่าวถึงความเกี่ยวพันระหว่าง การปกครองอาณาจักรล้านนากับศาสนาพุทธจากตำนานต่าง ๆ ดังเช่น ในตำนานเชียงแสน กล่าวถึงการที่เจ้าชายสิงหนวัติอพยพคนจากทางเหนือลงมาตั้งถิ่นฐาน

อยู่อาศัยและเรียกชื่อเมืองดังกล่าวว่า “สิงหนวัตินาคพันธนคร” ซึ่งตำนานระบุว่าอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 5 ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงลาวจกซึ่งเริ่มการเป็นเจ้านับตั้งแต่ จ.ศ.1 หรือ พ.ศ.1181 และในชนเผ่ามอญได้เข้ามาตั้งอาณาจักรหริภุญชัยที่ลำพูน โดยพระนางจามเทวีได้ขึ้นมานครองเมืองนี้ในราว พ.ศ.1310-1311

หลังจากนั้น ลำพูนก็ได้เจริญขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะความเจริญทางพุทธศาสนา ต่อมาได้ขยายไปตั้งเขลางค์นคร คือเมืองลำปางเมื่อประมาณ พ.ศ.1400 กษัตริย์ในเมืองลำพูนต่อจากพระนางจามเทวีก็ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ.1700-1835 ที่กล่าวถึงพระญาอาทิตยราชสร้างพระเจดีย์หริภุญชัยกลางเวียงลำพูน พระญาสวาวาสิตธิได้ออกผนวชในขณะที่ยังครองราชย์ทำให้ลำพูนกลายเป็นแหล่งสำคัญทางพุทธศาสนานิกายเถรวาทสืบมา จนกระทั่งเสียเมืองลำพูนในสมัยพระญาธิบา เมื่อประมาณ พ.ศ.1835 เมื่อพระญามังรายยึดเมืองลำพูนได้แล้ว จึงได้เริ่มต้นราชวงศ์มังรายและเริ่มกิจกรรมทางพุทธศาสนา อาณาเขตของอาณาจักรล้านนาในสมัยนั้น ครอบคลุมถึง 8 จังหวัดในภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอนปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาในล้านนา ถือว่าเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการปกครองบ้านเมืองโดยเฉพาะในสมัยโบราณในช่วงสมัยรุ่งเรืองพระพุทธศาสนาเจริญดังปรากฏการสร้างวัดแพร่หลายทั่วไปในดินแดนล้านนา ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้สร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน และตามเมืองมีวัดหนาแน่นดังพบว่า เขตเมืองเชียงใหม่มีวัดนับร้อยแห่ง ปริมาณวัดที่มากมายในยุครุ่งเรืองนั้นมีร่องรอยปรากฏเป็นวัดร้างมากมายในปัจจุบัน ความเจริญในพุทธศาสนายังได้สร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนา ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมล้านนา วัดสำคัญ ได้แก่ วัดเจ็ดยอด วัดเจ็ดยอดหลวง วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก วัดบุพพาราม เป็นต้น การสร้างวัดมากมายนอกจากแสดงความเจริญในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังสะท้อนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของล้านนาในยุครุ่งเรืองด้วยจากความเจริญรุ่งเรืองในทางพระพุทธศาสนา มีการนำเครื่องสักการะบูชาของชาวล้านนา อันประกอบด้วยสิ่งของหลัก คือ ข้าวตอก ดอกไม้ และรูปเทียน เครื่องสักการะดังกล่าวนี้อาจใช้บูชาบุคคลที่ควรแก่การบูชา รวมไปถึง ผี เทวดา เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ ในฐานะที่ชาวล้านนานับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ก็ได้ใช้เครื่องสักการะบูชาเหล่านี้สำหรับบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ดังปรากฏคำไหว้ขอขมาแก่วัยทั้งสาม (พระรัตนตรัย) ตอนหนึ่งว่า “บัดนี้ ผู้ข้าทั้งหลาย
ก็ตกแต่งแปลงพร้อม น้อมนำมายัง อัครศิรูปะบุปผา ลาชา ดวงดอก ข้าวตอก ดอกไม้
ลำเทียนมวลงมาก ปฐุมวิภาคเบื้องต้นหนที จักขอบูชายังพระธัมม์หอมริน นับได้
แปดหมื่นสี่พันซันร์ ส่วนตติยภักทวิภาค ผู้ข้าหากบูชายังพระสังฆะเจ้า อันมีศีลใส
ป่เล้า เรืองงาม”

สตรีสูงอายุล้านนา
ขายเครื่องสักการะบูชา
ในภาพมีทั้ง หมาก เหมี้ยง บุหรี่
และสวดดอกไม้
(ที่มา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชภัฏเชียงใหม่)

ในการกล่าวถึงเครื่องสักการะบูชา มีผู้รู้ให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์
อีกทั้งยังกล่าวถึงรายละเอียดที่น่าสนใจไว้ว่า ข้าวตอก หรือที่ภาษาบาลีว่า “ลาชา”
เป็นเครื่องบูชาพระพุทธ ด้วยคุณสมบัติที่เปรียบได้กับคุณของพระพุทธเจ้า
สามประการ คือ

1. หนึ่งที่ควั มีลักษณะแตกกระจายออกเป็นดอก เปรียบเสมือนความ
แตกฉานของพระปัญญาธิคุณ
2. มีสีขาวบริสุทธิ์ เปรียบดังพระวิสุทธิคุณ
3. มีลักษณะเบ่งบานดุจดังพระเมตตาที่เบ่งบานงดงามอยู่เต็มน้ำพระทัย
เปรียบได้กับพระมหากรุณาธิคุณ

ดอกไม้ เป็นเครื่องบูชาพระสงฆ์ เพราะดอกไม้มีหลากหลายชนิด มีสีต่างกัน
กันไป เมื่อเก็บมารวมอยู่ในที่เดียวกัน เสมือนพระสงฆ์แต่ละรูปมาจากที่ต่างกัน
เมื่อมาบวชเป็นพระสงฆ์ในศาสนา ถือปฏิบัติในพระวินัยเดียวกันก็ย่อมงดงามเป็น
หนึ่งเดียว

สำหรับการเก็บดอกไม้ นั้น ผู้เฒ่าผู้แก่มักมีคำบอกกล่าวในการเก็บดอกไม้ไป
บูชาพระ ซึ่งมีลักษณะเป็นคำอัญเชิญดอกไม้ด้วยถือว่าเป็นสิ่งสวยงาม มีกลิ่นหอม

มีความบริสุทธิ์ควรรค่าแก่การบูชาพระ และยังถือว่าดอกไม้เป็นสิ่งมีชีวิตที่พึงได้รับอานิสงส์จากการอุทิศตนถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อให้ได้ถึงซึ่งนิพพาน จึงได้มีคำกล่าวที่ไพเราะอ่อนหวาน และเต็มไปด้วยความรู้สึกแห่งกตัญญูตาธรรม ดังสำนวนตัวอย่างต่อไปนี้

คะค่อมป้อมใบ หัวใจใบเส้า

ข้าขอเก็บเอา แม่เจ้าไปทาน

ขึ้นสู่นิพพาน ชั้นฟ้าแต่เดื่อ

(เจ้าดอกไม้ป้อมใบ หัวใจเจ้าไม่มัวหมอง ข้าขอเก็บเอาเจ้าไปถวาย และเชิญเจ้าขึ้นสู่ชั้นฟ้ามหานิพพานเทอญ)

นางดวงดอกไม้ ย้อยปลายกิ่งหลาม

ยอดสร้อยนางงาม ปู่จาพระเจ้า

เข้าสู่นิพพาน หอมมัจฉาญาณ

ถึงชั้นฟ้าเดื่อ

(เจ้าดอกไม้ที่บานสะพรั่งอยู่ปลายกิ่ง เจ้างดงามควรแก่การบูชาพระพุทธเจ้า เชิญเจ้าหอมขึ้นถึงชั้นฟ้ามหานิพพานเทอญ)

นางดอกไม้้น้อย อยู่สร้อยปลายใบ

จักเชิญเจ้าไป สู่นิพพานน้อ

(เจ้าดอกไม้้น้อย เบ่งบานอยู่ปลายใบ จะเชิญเจ้าไปสู่พระนิพพานเถิด)

หักจากกิ่งโก่ ลงจากกิ่งกำ

ลาจากต้น หล่นจากใบ

ขอเชิญนายไป สู่นิพพานเดื่อ

(ขอหักจากกิ่ง ต้นและใบ ขอเชิญเจ้าไปสู่นิพพานเถิด)

ลำเทียน หรือที่ภาษาบาลีว่า “อัคคีรูปะ” โดยที่ อัคคี หมายถึง เทียนขี้ผึ้ง ที่สามารถจุดให้เกิดแสงสว่างได้ รูปะ หมายถึงรูป ที่ชาวล้านนาเรียกว่า “เทียนแล้”

ซึ่งเทียนเล่มนี้ ชาวล้านนาไม่นิยมนำมาจุดไฟแต่มีไว้เป็นเพียงเครื่องสักการะเท่านั้น

ในการบูชา มักมีคำกล่าวให้เห็นถึงลักษณะการบูชาว่า “จิ เจาะ แหะ” ซึ่ง “จิ” คือ การจุดเทียน เมื่อเทียนติดไฟแล้ว จะรวมข้าวตอก ดอกไม้ ลำเทียนใส่ในมือ แล้วประนมมือขึ้น “เจาะ” คือ จรดปลายนิ้วหัวแม่มือเหนือระหว่างคิ้ว เพื่ออธิษฐาน

จากนั้น วางเครื่องสักการะอื่น ๆ ลงบนพื้นที่อันควรหรือเหมาะสม ส่วนเทียนจะนำไป “แหะ” คือ ติดส่วนโคนของเทียนกับแท่นบูชา เนื่องจากเทียนในสมัยโบราณเป็นเทียนที่พ้นจากขี้ผึ้งบริสุทธิ์ จึงอ่อนตัวติดกับแท่นบูชาได้ง่ายโดยไม่ต้องลนไฟก่อนติดเหมือนเทียนที่มาจากการหล่อในปัจจุบัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า เครื่องสักการะของชาวล้านนานั้นบ่งบอกถึงความคิดที่ลึกซึ้งของชาวล้านนาในการมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่ควรบูชา โดยการน้อมนำสิ่งของที่มีคุณค่าอันควรแก่การบูชาที่มีอยู่ตามธรรมชาติและเต็มไปด้วยความงดงามที่พิเศษนอกเหนือจากสิ่งที่เป็นวัตถุในวิถีชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ข้าวตอก ซึ่งโดยปกตินั้นข้าวมีไว้สำหรับบริโภค แต่เมื่อนำมาทำเป็นข้าวตอกก็ถือเป็นสิ่งสักการะ เทียนขี้ผึ้ง (ไม่นับรูปเพราะรับมาจากถิ่นอื่น) ปกติจะไม่นำมาใช้เพื่อให้เกิดแสงสว่าง ถ้าจะมีการใช้ ก็จะใช้เฉพาะการบูชา และที่น่าสนใจยิ่ง คือ ดอกไม้ โดยทั่วไปดอกไม้ที่มีความสวยงามและมีกลิ่นหอมจะไม่มีการนำมาบริโภคเป็นอาหารแต่นำมาเป็นเครื่องสักการะ ส่วนวิธีการเก็บดอกไม้เพื่อบูชาพระก็จะกระทำด้วยความนุ่มนวล อ่อนโยนดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ตรงนี้สะท้อนให้เห็นการให้ความเคารพต่อธรรมชาติ การปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความอ่อนโยนและเทิดทูน แสดงถึงพื้นฐานจิตใจที่งดงามของชาวล้านนาซึ่งมีมาช้านาน จากการศึกษาชำระโคลงมังทรารบเชียงใหม่ของภัทรพร นิลเศรษฐี พบโคลงหนึ่งที่ได้กล่าวเกี่ยวกับการบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยดอกไม้ ซึ่งเป็นโคลงที่มีอายุประมาณในช่วงพุทธศักราช 2158 - 2220 มีเนื้อหว่า

เทียนเทิงหอรราชนั้น	ราชา
นามชื่อโกสัมพินา	เทพท้าว
บุปผาดอกบูชา	เรียมน้อม นบเอ่
ขอจวนบุชน้องแก้ว	แห่งนี้จ่อมทอง

ถอดความได้ว่า เติมน้ำถึงหอศาลเป็นที่สถิตของอารักษ์ชื่อโกสัมพี ผู้แต่งจึงถวายดอกไม้บูชาตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้พบหญิงคนรัก ณ ที่จ่อมทองแห่งนี้

เครื่องบูชาสักการะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นจากเจตนาและความคิดของแต่ละบุคคล ที่จัดทำขึ้นเพื่อการสักการะบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองเคารพเลื่อมใส จึงทำให้เกิดเป็นศาสนสถาน ศาสนวัตถุมากมาย พุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม ก่อนที่จะเข้ามามีความเลื่อมใสนับถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ได้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาอื่นมาก่อน มีศาสนาพราหมณ์เป็นต้น เมื่อเข้ามานับถือพุทธศาสนาจึงนำเอาสิ่งที่ตนเคารพเลื่อมใสนั้นติดมาด้วย มีทั้งเครื่องสักการะบูชาผู้เป็นเจ้าในศาสนาเดิม และนำมาผสมผสานกันจึงมีประเพณี พิธีกรรม ปะปนกันทั้งสองทิศทาง แต่ก็ยังมีความผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน

กล่าวโดยสรุป สาเหตุของการเกิดเครื่องสักการะ นั้นสรุปได้ว่า เกิดจากผู้ที่มีความซาบซึ้งและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ประกอบกับความเชื่อดั้งเดิมในด้านพิธีกรรมที่อยู่ในแต่ละท้องถิ่น จึงผสมผสานระหว่างความศรัทธาและเครื่องประกอบพิธีกรรม จึงได้กลั่นกรองออกมาเป็นเครื่องสักการะบูชา อันหมายถึงหลักยึดเหนี่ยวหรือสัญลักษณ์ตัวแทนความเลื่อมใสศรัทธาและความเคารพในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนา รวมทั้งคติความคิดและกุศโลบายที่แฝงอยู่ในเครื่องที่ใช้สักการะบูชา หรือแฝงถึงคติธรรมความเชื่อเพื่อเป็นการปลูกฝังให้กับรุ่นลูกรุ่นหลานทางอ้อม

ประวัติและความเป็นมาของสวดดอกล้านนา

งานศิลปะของล้านนานั้นเกิดจากพุทธศาสนาและความเชื่อ เมื่อมีการนับถือทางศาสนาจึงนำไปสู่การประกอบพิธีกรรม และพิธีกรรมต่างๆ ทำให้เกิดเป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การทำกระทงใส่อาหาร การทำควักหมาก ควักเมี่ยง การทำกรวยดอกไม้หรือสวดดอก บายศรี หรืองานศิลปะที่กล่าวมาต่างก็มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อจากอดีตที่สั่งสมสืบทอดกันมาในแต่ละยุคแต่ละสมัย

จากการศึกษาพบว่าไม่มีหลักฐานใด ๆ ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การทำงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การทำกระทงใส่อาหาร การทำควักหมาก ควักเมี่ยง การทำกรวยดอกไม้หรือสวดดอก บายศรี หรืองานใบตองล้านนานั้น มีที่มาอย่างไร เพียงแต่ทราบว่าเป็นการสืบทอดผลงานมาจากโบราณกาล จากการค้นคว้าในบันทึกต่าง ๆ ก็ได้ปรากฏว่ามีแหล่งที่มา จากเอกสารทางวิชาการและภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ประมาณความได้ว่าสวดดอกน่าจะมามีมาไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปี

ในโครงการจัดสร้างคัมภีร์วัดท่ากระดาศ ตำบลฟ้าฮ่าม จังหวัดเชียงใหม่ ได้บันทึกถึงพิธีกรรมผ่าจ๋านและการทำเสน่ห์ว่า การทำผ่าจ๋านจะเริ่มต้นที่หมอให้ลูกเลี้ยงเตรียมเศษผ้า เศษเล็บ เศษผม และเงินบูชาครู พร้อมทั้งกรวยดอกไม้ ภูปเทียน แล้วนำเข้าพิธี จะเห็นได้ว่า กรวยดอกไม้หรือสวดดอกไม้ ซึ่งใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเริ่มมีหลักฐานปรากฏให้เห็น สอดคล้องกับ ปภัสสร ผลเพิ่ม ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับการประดิษฐ์เครื่องสักการะ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่ามีการประดิษฐ์งานฝีมือที่ใช้สำหรับประเพณีต่าง ๆ ทั้งในเขตเมืองและหมู่บ้านรอบนอกมานานกว่า ๑๐๐ ปี แต่ทั้งหมดมีอยู่ในแถบจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย พะเยา น่าน และแม่ฮ่องสอน ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นใช้ในแต่ละพิธีตามที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น พิธีบวช ประเพณีสงกรานต์และการทำบุญในวันเข้าพรรษา การตกแต่งประดับประดาใช้ดอกไม้และวัสดุในท้องถิ่น

การเก็บดอกไม้ไปถวายพระ
ของหญิงชาวล้านนา
(ที่มา ภาพจิตรกรรมวิหารลายคำ
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร
จังหวัดเชียงใหม่)

พระบฏวัดปงสนุก จังหวัดลำปาง
อายุประมาณ 200 ปี
(ภาพโดย สุทธิพงศ์ พัฒนวิบูลย์)

ลักษณะและรูปแบบของสวดดอกล้านนา

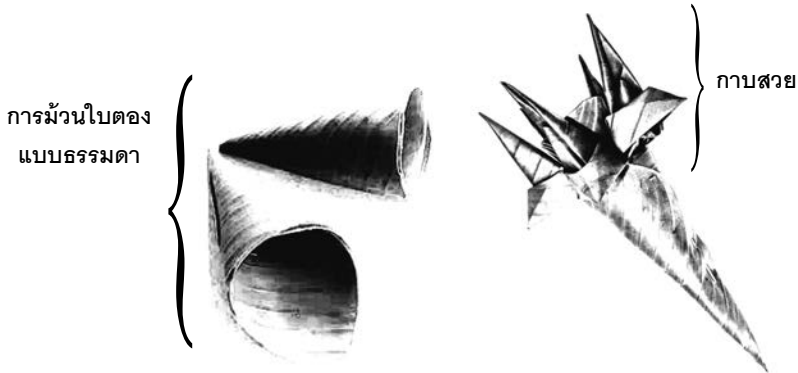
สวดดอก คือ กรวยที่ทำขึ้นจากใบไม้ อาจจะเป็นใบกล้วย ใบพลวง ใบสัก หรือกาบหมากก็ได้ จัดเป็นบรรจุภัณฑ์อย่างง่าย ๆ ที่อาจปรับใช้ได้อย่างไม่จำกัด วิธีการทำสวด ก็คือนำใบไม้ ใบตองส่วนใหญ่จะใช้ใบตองที่มีมากในแต่ละท้องถิ่น เช่น ใบตองกล้วยน้ำว้า กล้วยตานี มาม้วนเป็นทรงกรวยจากจุดกึ่งกลางของใบไม้ อาจทำให้ปากแคบเล็กหรือบานผายออกก็ได้โดยการม้วนใบตองเข้าหรือออกตามแต่ลักษณะการใช้งาน เช่น หากทำสวดดอก หรือกรวยดอกไม้ก็มักจะใช้ใบตองม้วนให้เป็นปากไม่กว้างนัก ส่วนใบตองที่ทาบกับลำตัวของสวदनั้น มักใช้ไม้กลัดมากลัดให้ได้รูปทรงที่สวยงาม

สวดดอกล้านนาน่าจะมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยพ่ออุ้ยแม่อุ้ยสืบต่อกันมา ประมาณ ๒๐๐ ปีสวดดอกน่าจะเกิดจากวัฒนธรรมในท้องถิ่น ในเรื่องของความเชื่อและความศรัทธาต่าง ๆ ในสิ่งที่ตนนับถือสูงสุด จึงมีการคิดประดิษฐ์สิ่งของที่สามารถเป็นตัวแทนหรือสิ่งที่สามารถสื่อเป็นตัวแทนแสดงถึงความเคารพและบูชา ส่วนของที่นำมาใช้บูชานั้นย่อมจะต้องมีความพิเศษหรือแตกต่างจากสิ่งที่มีอยู่ ในการถวายดอกไม้ที่เป็นเครื่องหอมก็จะต้องมีการทำภาชนะเพื่อห่อหุ้มหรือรองรับสิ่งที่จะนำไปบูชาซึ่งอาจจะเป็นที่มาของสวดขด การทำภาชนะในสมัยก่อนที่สามารถทำขึ้นมาใช้ได้ง่ายที่สุดคือการหาใบไม้มาทำการขดเพื่อให้เกิดเป็นภาชนะรองรับหรือสวมใส่เครื่องบูชา

การประดิษฐ์สวดดอก ส่วนใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นใช้ในแต่ละพิธีตามที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น พิธีบวช ประเพณีสงกรานต์และการทำบุญในวันเข้าพรรษา การตกแต่งประดับประดาซัดดอกไม้และวัสดุในท้องถิ่น นอกจากนี้ในเรื่องการออกแบบลวดลายพบว่าในอดีตมีเพียงรูปแบบเดียวคือสวดแบบขดธรรมดา

เดิมนั้นสวดดอกคงมีเพียงสวดที่มีลักษณะแบบขดธรรมดา ซึ่งน่าจะมีการพัฒนามาจากเครื่องพลีกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวล้านนา ซึ่งจะสังเกตได้จากป้ายสหาหรือเอกสารตำราต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงการเตรียมขันตั้งหรือขันครูที่จะมีการบอกถึงเครื่องพลีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งสวดดอก สวดหมากและสวดพลู ส่วนสวดกาบหรือสวดมีลายนั้น จะเป็นการพัฒนาต่อมาจากสวดขดแบบธรรมดาซึ่งน่าจะมีความไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ปี เพราะคิดว่าคนในเอเชียอาคเนย์ อาทิ จีน เวียดนาม อินเดีย

พม่า ลาว กัมพูชา และไทยเป็นต้น รู้จักการใช้ใบตองมาตั้งแต่โบราณในการทำ
สิ่งต่างๆ และเป็นผู้ที่มีฝีมือในการประดิษฐ์ประดอยจึงมีการคิดพัฒนาสวดดอกแบบ
ธรรมดาขึ้น โดยมีการพับตกแต่งกลีบลายต่างๆ ตกแต่งบริเวณปากสวด เพื่อไปใช้
ในการบูชาสิ่งต่างๆ ตามความเชื่อในแต่ละท้องถิ่นในแต่ละชุมชนที่ได้มีการปลูก
ฝังกันมา

ภาพที่ ๑ สวดดอกแบบธรรมดา
สวดธรรมดาเป็นสวดดอกแบบดั้งเดิมโดย
มีการขุดหรือฉีกจะมีส่วนปลายที่แหลม
ออกมาหรือตัดให้เท่ากันแล้วแต่การใช้งาน

ภาพที่ ๒ สวดกาบ เป็นสวดที่มีการ
เพิ่มลายละเอียดในส่วนปากสวด
โดยการเพิ่มกาบให้เกิด
ความสวยงามและความเชื่อของผู้ประดิษฐ์

สวดดอกจะเรียกตามลักษณะเป็น ๒ ลักษณะ คือ สวดธรรมดา และสวดกาบ

๑. สวดธรรมดา คือ สวดที่ใช้ใบตองหรือกระดาดเย็บเป็นทรงกรวย เรียวแหลม
ไม่มีการตกแต่งปากกรวย ลักษณะของปากกรวยจึงมีลักษณะธรรมดาตามสภาพ
ใบตองหรือวัสดุที่ใช้ทำ

๒. สวดกาบ คือ สวดที่ใช้ใบตองหรือวัสดุอื่นที่เย็บเป็นทรงกรวย เรียวแหลม
และตกแต่งปากกรวยด้วยใบตองที่พับเป็นกาบ เย็บติดรอบปากกรวย ส่วนที่เย็บ
ตกแต่งติดรอบปากกรวยนี้เรียกว่า กาบสวดหรือกลีบที่ใช้ประดับกรวย ซึ่งกาบสวด
จะมีความยาวประมาณ ๒-๓ นิ้ว สวดกาบนี้ยังมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามลักษณะ
รูปแบบและรูปทรงของกาบสวด เช่น สวดกาบจี สวดกาบบาน สวดกาบบัว สวดกาบ
ปีกนก ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นนั้นอาจจะเรียกกาบสวดแบบเดียวกันแตกต่างกันไป

๒.๑ สวยกาบจี เป็นสวยที่มีกาบสวยพับเป็นรูปร่างคล้ายดอกไม้ตูม (ดอกจี) เย็บติดรอบบริเวณปากสวย ซึ่งสวยกาบแบบนี้นิยมทำ ๘ กาบ โดยเย็บเรียงซ้อนระยะกัน ๒ ชั้น ชั้นละ ๔ กลีบ บางแห่งเรียกสวยกาบแบบนี้ว่า สวยกาบเล็บมือนาง

๒.๒ สวยกาบบาน เป็นสวยกาบที่มีกาบสวยพับเป็นรูปร่างคล้ายกลีบดอกไม้บาน เย็บติดรอบปากสวย ซึ่งนิยมทำจำนวนกาบและเย็บเช่นเดียวกับสวยกาบจี บางแห่งเรียกแบบนี้ว่า สวยกาบกليبจัน

๒.๓ สวยกาบบัว เป็นสวยกาบที่มีกาบสวยพับเป็นรูปร่างคล้ายกลีบดอกบัว เย็บติดรอบปากสวย ซึ่งนิยมทำกาบสวย ๘ กาบ โดยเรียงซ้อนสับระยะกัน ๒ ชั้น ชั้นละ ๔ กาบ

๒.๔ สวยกาบปีกนก เป็นสวยกาบที่มีกาบสวยเป็นรูปร่างคล้ายปีกนก ซึ่งนิยมทำกาบสวยเย็บติดกัน จำนวน ๔-๘ กาบ บางแห่งเรียกสวยกาบแบบนี้ว่า สวยกาบสุมจากการศึกษาพบว่ายังพบสวยดอกในเขตล้านนาที่ศึกษาได้จำนวน ๒๗ แบบ เช่น สวยกาบลายพระเจ้านั่งโก้น มงกุฎพระเจ้า คันธราช หูช้าง และ หูกระต่าย เป็นต้น

สวยกาบลายมงกุฎพระเจ้า

สวยกาบลายพระเจ้าชีครุฑ

สวยกาบลายหูช้างหลวง

สวยกาบลายหูกระต่าย

โดยสรุปนั้นสวดดอกมีมาตั้งแต่ประมาณ ๒๐๐ กว่าปี ซึ่งประมาณสองสามชั่วอายุคน โดยมีการสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ เพราะสมัยก่อนคนโบราณนิยมการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว ไม่นิยมมีการจดบันทึก แต่เดิมนั้นใช้เป็นสวดขจัดกรรมคาถาต่อมาเริ่มมีการใช้สวดกาบ โดยเข้าใจว่าพระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้ทรงฟื้นฟูและนำเอาวัฒนธรรมทางภาคกลางเข้ามาผสมผสาน และเริ่มมีการคิดค้นกลีบปากสวดแบบต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความสวยงาม ตามความเชื่อและความศรัทธาในแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละชุมชน

ความเชื่อในการใช้สวดดอกล้านนา

การที่กลุ่มคนมาอยู่รวมกันสิ่งแรกที่จะต้องทำคือ การกำหนดระเบียบแบบแผนให้ชุมชนได้ยึดถือและปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติมานานเข้าก็จะยึดถือและปฏิบัติเป็นที่ยอมรับ เป็นธรรมเนียมประเพณี เช่น ฮีต ตรงกับคำว่า จาริต ของภาคกลาง คำว่า ฮีตเมือง หมายถึง จาริตที่ประชาชนประพฤติปฏิบัติในชุมชนนั้น ๆ เช่น การเลี้ยงผี เป็นต้น

สตรีชาวล้านนาเชื้อสายเม็ง (มอญ)
ช่วยกันประดิษฐ์สวดดอก
ก่อนการประกอบพิธีพืชมะพร้าว
(ภาพโดย สุทธิพงศ์ พัฒนวิบูลย์)

การนับถือของชาวล้านนาเกิดจากศาสนาและผี การนับถือศาสนาพุทธของล้านนามีมาในอดีตกาล โดยการรับพุทธศาสนาผ่านเข้ามาทางเมืองมอญ สันครหริภุญชัยและนครเงินยาง เมื่อเกิดความเลื่อมใส ชาวล้านนาจึงนับถือและบำเพ็ญพิธีทางศาสนามาตราบนานทุกวันนี้ ส่วนในการนับถือผีของชาวล้านนานั้น เนื่องจากชาวล้านนามีความเชื่อว่า ผีจะช่วยปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตราย และผียังเป็นที่พักในยามทุกข์ร้อนจึงมีการนับถือผี ดังนั้นพิธีกรรมในล้านนาบางอย่างจึงมี

การบูชาผี เช่น การบูชาผีปู่ย่าเพื่อความสุขร่มเย็นและขอความช่วยเหลือหากมีเรื่องทุกข์ร้อนการฟ้อนผีมด - ผีเม้ง เพื่อเป็นการสังวैया หรือแก้บนผีบรรพบุรุษ หรือการเลี้ยงผีขุนน้ำก็เพื่อให้มีความสุขสมบูรณ์ของการเกษตร เป็นต้น

สวดดอกในงานพิธีกรรมล้านนา

ในประเพณี ๑๒ เดือนของล้านนาเกือบทุกประเพณี และทุกพิธีกรรมจะใช้สวดดอก แทบทั้งสิ้น เพราะสวดดอกใช้เป็นเครื่องสักการบูชาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีทางศาสนา ชาวล้านนาจะใช้สวดดอกไม้ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์พร้อมกับปัจจัยต่าง ๆ นอกจากนี้ในประเพณีอื่น ๆ เช่นประเพณีอินทขิลดอกไม้นี้่นามานูชาจะใส่ในสวดดอกพร้อมทั้งรูปเทียน หรือประเพณีสู่ขวัญควายก็จะใช้สวดดอกมัดติดเขาควายเพื่อสู่ขวัญด้วยเช่นกัน

สาเหตุที่ชาวล้านนาใช้สวดดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชาเนื่องจาก ชาวล้านนาเชื่อว่าดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมสดชื่น หากถวายของหอมจะทำให้เทพดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้มา สูดดมหรือมีความหอมถึงสวรรค์ชั้นฟ้าเพื่อให้เทวารับทราบและได้มาสูดดมและนำความสุขร่มเย็นมาให้ จึงนำดอกไม้มาห่อด้วยใบตองเพื่อจะได้อยู่ทนนาน โดยมีวนเป็นกรวยและตกแต่งขอบด้วยการพับใบตองในรูปแบบต่าง ๆ

ชาวล้านนาใช้สวดดอกในวิถีชีวิต ซึ่งสืบทอดกันมาอย่างมีระยะเวลาที่ยาวนาน และยังพบว่ามีการใช้สวดดอกในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

๑. ใช้ในการไหว้ครู

ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีกรรมบางอย่างหรือก่อนจะใช้วิชาอาคมและศาสตร์ความรู้ต่าง ๆ ผู้ประกอบพิธีมักจะทำพิธีไหว้ครู ซึ่งจะเรียกว่า ขึ้นขันตั้ง และเครื่องบูชาครูจะต้องมีสวดดอกอยู่ด้วยเสมอ ซึ่งขันตั้งในพิธีแต่ละอย่างจะมีสวดดอกและเครื่องบูชาอื่น ๆ ที่ใช้จะกำหนดจำนวนตามขันครูหรือพานเครื่องค่านับครู บางขันกำหนดจำนวน ๔ คือมีของบูชาอย่างละ ๔ ซึ่งจำนวนของสวดดอกก็จะมีอยู่ ๔ สวด บางขันมีกำหนดว่าเป็นขัน ๑๒ ขัน ๑๖ หรือขัน ๓๒ เป็นต้น

๒. ใช้ในการแบ่งครู

การแบ่งครู จะทำกันหลังจากที่ครูได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ลูกศิษย์หรือฝึกหัดลูกศิษย์จนจบสิ้นลง โดยจะจัดเตรียมเครื่องบูชาและไหว้ครูเก่า หรือครู

ต้นตำรับ สวดดอกจะเป็นเครื่องบูชาที่ขาดไม่ได้ จำนวนของสวดดอกที่จะใช้ก็จะกำหนดจำนวนที่แน่นอนตามข้อกำหนดของชั้นครูในแต่ละชั้นด้วย เช่น ๘, ๑๒, ๑๖ หรือ ๓๒ สวด เป็นต้น เมื่อพิธีไหว้ครูเสร็จสิ้นลง จะมีการแบ่งเครื่องบูชาทุกอย่างไว้ให้ครูที่ได้ถ่ายทอดวิชากรรมนั้นครั้งหนึ่งและมอบให้ศิษย์อีกครั้งหนึ่ง การแบ่งเครื่องบูชาระหว่างศิษย์กับครูดังกล่าวนี้เรียกว่า แบ่งครู เช่น แบ่งครูปี คือการแบ่งครูของนักเป่าปี่ เป็นต้น

๓. ใช้ในการถวายเครื่องไทยทาน

เครื่องไทยทานต่าง ๆ ที่ชาวบ้านถวายแด่พระสงฆ์นั้น จะมีสวดดอกติดไปกับเครื่องไทยทานเหล่านั้นเสมอ เช่น จะถวาย สำหรับไทยทาน ๑ สำหรับ ก็จะต้องมีสวดดอกอยู่ในสำหรับ ๑ สวด หรือถ้าจะถวายถ้วยสลากหรือโก๋สลาก ๑ ถ้วย จะต้อง มีสวดดอกอยู่ที่ยอดของถ้วยสลากนั้น ๑ สวด ซึ่งในการถวายไทยทานนี้ ชาวบ้านนิยมถวายเงินหรือธนาบัตรด้วย ซึ่งนิยมเรียกธนาบัตรนี้ว่ายอด

สวดชดแบบธรรมดา

สวดหมากสวดพลู สวดดอก
ใส่ในขันครูหรือขันตั้ง

๔. ใช้ในการทานขันข้าว (อ่าน ขันข้าว) อุทิศให้แก่ผู้ตาย

ขันข้าว คือพานสำหรับอาหาร การทานขันข้าว อุทิศให้แก่ผู้ตาย ได้แก่ การนำอาหารที่จัดเป็นสำหรับไปถวายแด่พระสงฆ์ โดยระบุเจตนาเจาะจงว่าจะอุทิศหรือทานไปให้ใคร ในขันข้าวทุกขันจะต้องมีสวดดอกประกอบอยู่ด้วยเสมอ และนิยมปฏิบัติดังนี้ คือถ้ามีเจตนาจะถวายขันข้าว ๑ ขัน อุทิศไปให้กับผู้ตาย ๑ คน ก็จะใส่สวดดอกในขันข้าว ๑ สวด ถ้ามีเจตนาจะถวายทานขันข้าว ๑ ขัน แต่อุทิศไปให้กับผู้ตายหลายคน ก็จะใส่สวดดอกไว้ในขันข้าวเป็นจำนวนเท่ากับจำนวนผู้ตายที่ได้ระบุไว้ในเจตนาทาน

๕. ใช้ในการนิมนต์พระ

ในเวลาที่ชาวบ้านจะไปนิมนต์พระนั้น ชาวบ้านจะทำสวดดอก ๑ สวด ไปถวายแด่พระสงฆ์รูปที่ตนประสงค์จะขอมนต์ พร้อมทั้งบอกความละเอียดเกี่ยวกับกิจที่นิมนต์กับพระรูปนั้น เช่นนิมนต์ไปสวดและฉันเช้าในงานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

๖. ใช้ในการลงโบสถ์

ในระหว่างพรรษาทุกวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑๕ ค่ำ พระสงฆ์จะเข้าโบสถ์หรือลงโบสถ์ เพื่อทำพิธีสวด ก่อนจะเริ่มสวด พระทุกรูปจะนำสวดดอก รูปละ ๑ สวดไปใส่ในพานรวมกันเป็นพุทธบูชา สวดดอกที่ใช้ในการลงโบสถ์นี้เรียกว่าสวดโบสถ์

๗. ใช้ในการเชิญหมอพื้นบ้านไปรักษาโรค

ในเวลาที่ชาวบ้านไปเชิญหมอมารักษาญาติพี่น้องของตนหรือไปขอให้หมอรักษาโรคของตัวเอง ผู้ไปเชิญจะทำสวดดอก ๑ สวด ไปมอบให้แก่หมอ และหมอตานั้นจะรับสวดดอกไว้ ซึ่งอาจจะเก็บไว้ในขันดอกไม้ (พาน) หรือเหน็บไว้ตามชายคาบ้านแล้วแต่ความสะดวก เพียงแต่ต้องเก็บไว้ในที่สูงเท่านั้น การใช้สวดดอกในลักษณะนี้จึงเสมือนเป็นการเชื้อเชิญด้วยความเคารพ

๘. ใช้ในการกล่าวแข่ง

ในกรณีที่ชาวบ้านสองคนทะเลาะกันอย่างรุนแรง โดยต่างฝ่ายต่างกล่าวหากันว่าเป็นผู้ผิดจนหาข้อยุติไม่ได้ ในการกล่าวแข่งนี้คู่กรณีจะทำสวดดอกคนละ 1 สวด ไปกล่าวแข่งกันต่อหน้าพระประธานในวิหาร โดยไปเชิญผู้ที่มีความสามารถในการกล่าวแข่ง มากกล่าวแข่ง ก่อนหน้าการกล่าวแข่งนั้นทั้งสองฝ่ายจะนำสวดดอกไปไว้บนฐานชุกชี แล้วมานั่งพนมมืออยู่ข้าง ๆ ผู้กล่าวคำแข่งและให้ผู้กล่าวคำแข่งนั่งอยู่ตรงกลางแล้วกล่าวคำแข่งให้ผู้ผิดมีอันต้องเป็นไปต่าง ๆ จนกระทั่งเสร็จการกล่าวแข่งนั้น

๙. ใช้ในพิธีการเลี้ยงผี

ในแต่ละปีเมื่อถึงกำหนดวันตามประเพณีแล้วชาวบ้านจะชุมนุมกันจัดเครื่อง เช่น เพื่อบวงสรวง เทพ ประจำตระกูลหรือเลี้ยงผีกลุ่มที่สกุลของตนนับถือ ในการจัดเตรียมเครื่องเช่นสังวอย ในการบวงสรวงนั้น จะต้องมีส่วนสวดดอกประกอบอยู่ด้วยเสมอ สวดดอกที่ใช้จะมีจำนวนที่แตกต่างกันไปตามลักษณะ เช่นเลี้ยงผีหลักเมืองจะใช้สวดดอก ๑๐๘ สวด เป็นต้น

สวดดอกใช้เป็นเครื่องนำทานถวาย
แด่พระภิกษุสงฆ์

สวดในเครื่องดำหัวบิ๊ใหม่เมือง

๑๐. ใช้ในการแบ่งผี

ในกรณีที่ชาวบ้านมีการย้ายถิ่นไปไกลจากถิ่นฐานเดิมมากทำให้ไม่สามารถที่จะมาทำพิธีเลี้ยงผี ร่วมกับญาติพี่น้องในชุมชนเดิมได้ แต่ผู้ที่ย้ายไปอยู่ไกลนั้นมีความต้องการที่จะเลี้ยงผี ผู้นั้นอาจจะทำพิธีการแบ่งผีจากชุมชนเดิมไปจัดพิธีเลี้ยงในชุมชนใหม่ในการแบ่งผีเช่นนี้ ผู้ทำพิธีจะจัดทำเครื่องบูชาต่าง ๆ และสิ่งที่ขาดไปไม่ได้คือสวดดอก ตามจำนวนที่กำหนด ไปจากหอผีประจำชุมชนเดิม พร้อมกล่าวอัญเชิญผีไปรับเลี้ยงที่ชุมชนใหม่ของตน

๑๑. ใช้ในการบอกความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่ตายจากกัน

ในโอกาสที่สามีหรือภรรยาเสียชีวิตลง ฝ่ายที่มีชีวิตอยู่มักจะทำพิธีปันข้าวตอกดอกไม้ หรือพิธีมอบข้าวตอกดอกไม้ พิธีดังกล่าวจะทำดังนี้ คือสามีหรือภรรยาที่มีชีวิตอยู่จะทำสวดดอกขึ้น ๒ สวดและนำไปขอผู้ทำพิธี ๒ คน ทำพิธีให้ผู้ทำพิธีจะนำสวดทั้ง ๒ สวด ไปกล่าววาทะต่อหน้าศพโดยกล่าวในทำนองว่า ผู้ที่ตายไปแล้วก็ถือว่าอยู่กันคนละภพ ขออย่าได้มีความห่วงอาลัยเกี่ยวข้องกันอีกเลย จากนั้นเอาสวดดอก ๒ สวดมอบให้แก่ผู้ตายโดยวางไว้ข้างบนโลงศพ อีก ๒ สวด มอบให้แก่สามีหรือภรรยาที่มีชีวิตอยู่

นอกจากนี้ มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาสนะได้กล่าวถึงการใช้สวดดอกในโอกาสอื่น ๆ คือ สวดดอกให้พระเกจิอาจารย์ โดยขณะที่คนป่วยมีความลำบากและใกล้จะถึงกาลอวสานของชีวิต ญาติผู้ใหญ่ก็จะมารุมล้อมและบอกทางสวรรค์ให้ด้วยคำว่า

ให้รำลึกถึงขงกิ้นของตาน ทางบุญทางกุศลหรือนึกถึงพระแก้วทั้ง ๓ กล่าว
 คำว่า พุทโธไปเรื่อย ๆ เมื่อคนป่วยสิ้นใจแล้ว ชาวบ้านจะพากันมาห้างลอย คือการ
 อาบน้ำศพให้สะอาดแล้วนุ่งห่มด้วยผ้าใหม่หรือที่คนตายชอบใส่ แล้วเอานอนเสื้อ
 และมัดตราสัง โดยเขาจะรวบแขนของคนตาย ซึ่งกำลังอ่อนอยู่เพราะสิ้นลมหายใจ
 ใหม่ ๆ อยู่เนิ่นมารวมกัน เขามีประเพณีไว้ที่หน้าอกหรือเอากวดยดอกไม้หรือสวย
 ดอกใส่ไว้ในมือของคนตาย พร้อมกับกล่าวว่า เอาสวยดอกนี้ขึ้นไปไหว้พระเกศแก้ว
 จุฬามณีเน้อ

คติความเชื่อของชาวพุทธในล้านนามีว่า ผู้ตายหากได้กระทำความดีไว้
 ในขณะที่มีชีวิตอยู่นั้น จิตวิญญาณจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นที่
 ประดิษฐานพระเกศแก้วจุฬามณี

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าบทบาทและหน้าที่เกี่ยวกับความเชื่อในการใช้
 สวยดอกล้านนาในงานพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรม
 ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตของชาวล้านนา ซึ่งสวยดอกเป็นสิ่งที่มีความ
 สำคัญในการสักการะบูชาหรือเป็นสื่อแห่งความเคารพนบถนอม รวมทั้งยังเป็นการ
 แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของการทำสวยดอกจากหุ่นหนึ่งไปยังอีกหุ่นหนึ่ง ซึ่งมี
 ความเป็นเอกลักษณ์และเทคนิคในการทำ รวมทั้งสืบทอดงานฝีมือในท้องถิ่นและ
 ความละเอียดละไมในการนำใบตองมาเป็นตัวแทนความศรัทธาของผู้คนในล้านนา
 ในอดีตจนถึงในปัจจุบัน

สวยดอกนั้นใช้เป็นเครื่องบูชาซึ่งใช้ได้ทุกงานทั้งงานมงคล และงานอวมงคล
 ซึ่งใช้ในการเป็นเครื่องนำทานหรือถวายพร้อมเครื่องไทยทานต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อ
 ว่าการบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้เป็นการแสดงความยกย่อง เคารพ สักการะแก่
 สิ่งที่เราเคารพนับถือ สวยดอกในแต่ละแบบย่อมแฝงความคิดและคติความเชื่อ ซึ่งเป็
 นการถอดความคิดในเรื่องของการบูชาและความศรัทธาให้ออกมาเป็นเชิงสัญลักษณ์
 เพื่อประกอบกับความคิดของผู้ประดิษฐ์และคิดค้นให้ออกมาเป็นรูปธรรมมากที่สุด
 ในรูปแบบของชื่อลายกาบต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อที่อิงกับหลักของพระพุทธเจ้า หรือสิ่ง
 ที่เป็นมงคล รวมทั้งความเชื่อในเรื่องของสัตว์ในนิมิตพินาศ ซึ่งลวดลายกาบของสวย
 ดอกในแต่ละแบบนั้น ล้วนแต่มีความเชื่อและการแฝงแนวคิด ซึ่งสะท้อนออกมาใน
 รูปแบบของชื่อลายและลักษณะของลายกาบต่าง ๆ เพราะวัฒนธรรมของชาวล้านนา
 นั้นมีความผูกพันกับความเชื่อต่าง ๆ ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับนักษัตร ประจำเกิด

หรือปีเป้ง (ชาวล้านนาเรียกสิบสองนักษัตร) ซึ่งมีความเชื่อว่าก่อนที่ทุกคนจะเกิดมานั้น จะมี ตัวเป้ง สัตว์ ๑๒ ชนิด เป็นผู้นำดวงวิญญาณไปอยู่ที่กระหม่อมของบิดาเป็นเวลา ๗ วันแล้วจึงเข้าสู่ครรภ์ของมารดาต่อไป และเมื่อสิ้นชีวิตลงดวงวิญญาณก็จะกลับไปสู่พระธาตุประจำปีเกิดตามเดิมจากความเชื่อเหล่านั้นจึงทำให้เกิดการคิดประดิษฐ์สิบสวดดอกหรือกาบลายให้มี ชื่อหรือลักษณะตามราศีเกิดเพื่อให้กลับปากสวดหรือกาบนั้นเป็นตัวแทนของบุคคล ที่คิดประดิษฐ์นั้น อาทิ ลายกาบตีนก้อย ซึ่งแฝงไปด้วยความคิดคติความเชื่อว่าการนำลายกาบตีนก้อยนั้นมาทำเป็นลายกาบสวดดอกนั้นเวลาถวายแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะทำให้มีความมั่นคงอย่างตีนก้อย มีความหนักแน่น ซึ่งสวดดอกนั้นมีความจำเป็นที่ต้องใช้ในงานพิธีกรรมทุกพิธีกรรมไม่ว่าทางศาสนาและความเชื่อ ต้องใช้เพราะถือว่าเป็นเครื่องสักการะบูชาอย่างหนึ่ง

สวดดอกในแต่ละแบบล้วนมีการแฝงความเชื่อในเรื่องของอาณิสต์ของการบูชา ซึ่งชาวล้านนานั้นได้มีความเชื่อเกี่ยวกับภพภูมิ การเวียนว่ายตายเกิดภพนี้และภพหน้า ซึ่งมีความเชื่อว่ามีคนตายหรือเสียชีวิตนั้นจะมีการมัดตราสังข์ศพ โดยมีการนำสวดดอกนั้นมาใส่ในมือของผู้ตายในรูปแบบการพนมมือซึ่งมีความเชื่อที่ว่าเวลาที่พระเทศน์นั้นผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วนั้นจะได้นำสวดดอกมาไหว้พระและฟังธรรม และเป็นความเชื่อเกี่ยวกับโลกหลังความตายหรือภพภูมิใหม่ที่เชื่อว่าเมื่อคนเราทุกคนตายไปแล้วดวงวิญญาณจะได้ขึ้นไปอยู่บนสรวงสวรรค์และจะได้นำสวดดอกที่อยู่ในมือนั้นไปไหว้พระเกศแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวดดอกนั้นยังใช้ได้ในการทำบุญทั่วไปเนื่องจากต้องมีการใช้สวดดอกเพื่อเป็นการสักการะบูชาในสิ่งต่าง ๆ ดังคำว่า ดอกไม้ ฐูปเทียน เป็นเครื่องก่อนหน้า นำตาน (เป็นเครื่องที่ใช้ถวายก่อนสิ่งของที่จะนำมาถวายแด่พระสงฆ์) รวมทั้งแสดงถึงความเคารพบูชา อาทิ บูชาเทวดา เจ้าที่ ภูตผีต่าง ๆ รวมทั้งไหว้พระ เพราะคนล้านนาเชื่อว่าเมื่อตนถวายของอย่างไร ก็จะได้รับผลอย่างนั้นคืนมา ดังนั้นเมื่อจะทำสวดดอกในการบูชา จึงต้องทำอย่างดีเพื่อผลที่จะได้รับจะได้กับเหมือนที่กระทำ ส่วนใหญ่สวดดอกจะใช้ใส่ไปพร้อมกับวัตถุไทยทาน สวดดอกในแต่ละแบบนั้นย่อมมีการแฝงความคิดและความเชื่อซึ่งสิ่งแรกก็คือดอกไม้รูปเทียนที่ถือว่าเป็นเครื่องบูชา ซึ่ง ดอกไม้นั้นเปรียบเหมือนกับคนทุกชนชั้นวรรณะที่มาอยู่ร่วมกันโดยไม่มีการแบ่งแยก รูป ๓ ดอกเปรียบเสมือนพระคุณของพระพุทธเจ้า และเทียน ๒ เล่มเปรียบ

ถึงการบูชาพระธรรมกับพระวินัย ส่วนที่สองคือสวดดอกนั้นคือภาชนะที่ใช้บรรจุ ซึ่งชื่อของกาบสวดแต่ละกานั้นก็เหมือนตัวแทนหรือภาชนะที่ใช้ใส่ดอกไม้ไปบูชา

การแผ่ความคิดและความเชื่อของสวดดอกเป็นการสอดแทรกกุศโลบาย ผ่านทางรูปแบบของสวดดอก ซึ่งสวดแบบธรรมดานั้นสามารถแยกประเภทได้และในแต่ละประเภทนั้นมีคติ ความเชื่อและกุศโลบายต่าง ๆ อาทิ สวดซ่อนเงื่อน คือสวดที่มีการขดแล้วพับเก็บริมจากนั้นมีการกลัดติดที่ด้านหลังส่วนล่างของสวด ซึ่งมีนัยว่าคนเรามักจะมีเงื่อนตายอยู่ข้างหน้า ดังนั้นจึงต้องซ่อนเงื่อนตายไว้ที่ข้างหลัง เพราะมีความเชื่อเมื่อมีคนจะทำร้ายหรือคิดไม่ดีก็จะได้รับรู้และได้เห็นและสามารถป้องกันตัวจากอันตรายทั้งหลายได้ *สวดขดแบบหางปกหัว* คือการขดใบตองจากด้านหัวของใบตองเข้ามาให้ด้านหางของใบตองแหลมขึ้น มีนัยว่า ต้องเป็นคนที่อ่อนไหว พร้อมที่จะรับฟังการสั่งสอนจากครูบาอาจารย์ ทำอะไรก็จะได้ง่าย ๆ *สวดขดแบบหัวปกหาง* คือการขดใบตองจากด้านหางของใบตองเข้ามาให้ด้านหัวของใบตองแหลมขึ้น มีนัยว่าเป็นคนแข็งแรง มีความเด็ดเดี่ยว ซึ่งรวมไปถึงความเชื่อเกี่ยวกับการกลัดไม้กลัดว่าเมื่อกลัดไม้กลัดที่สวดดอกแล้วจะไม่มีอาการหักไม้กลัดออกเพราะมีความเชื่อว่าเป็นการหักหัวหักท้ายครูบาอาจารย์ สวดดอกนั้นอยู่กับการนำมาบูชา เพราะถือว่าเป็นเครื่องสักการะที่มีครบทั้งหมด มีทั้งข้าวตอก ดอกไม้ ธูป เทียน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (๒๕๓๘). ๘๘ ปี กรมศิลปากร และบุษบกธรรมมาสน์. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดี และ ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- จารุพันธ์ เชาว์ดี. (๒๕๔๕). งานใบตองล้านนา. เชียงใหม่: ภาควิชามนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จุฑาภัทร คงสุนทร. (๒๕๕๕). ความคงอยู่งานอาชีพสวดดอกล้านนา เชียงใหม่ : สาขาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จำลอง คำบุญชู. (๒๕๔๒). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมแนช เม้นท์ จำกัด.
- ชัชวาล ทองดีเลิศ. (๒๕๔๒). สืบสานล้านนา สานต่อลมหายใจของแผ่นดิน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: มิ่งเมืองนวัตน์การพิมพ์.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๒๘). วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๓๖). การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- บุญเสริม สาดราภัย. (๒๕๓๒). เสด็จลำนานาเล่ม๑, กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ.
- ปภัสนร ผลเพิ่ม. (๒๕๔๔). การประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากสุม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน ต้นผึ้ง ในจังหวัดเชียงใหม่. รายงานการวิจัย : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเพณีวัฒนธรรมล้านนาประวัติศาสตร์ปัญญามังคละวุฒิ. (๒๕๕๑). สวดดอก. (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา: <http://www.Mkvotw.com>.
- ภัทรพร นิลเศรษฐี. (๒๕๓๙). การศึกษาक्रमมังทรารบเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาสนะ. (๒๕๓๘). เครื่องสักการะในล้านนาไทย. เชียงใหม่ : ทรัพย์การ พิมพ์.
- สุรพล คำวิกุล. (๒๕๔๒). ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: คอแพคท์พริ้นท์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (๒๕๔๒). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สยามเพรสแมแนช เม้นท์ จำกัด.

การย้ายข้างบำบัดโรค การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

อรรถณพ จันทรบุดร

การเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่เกิดกับมนุษย์ทุกคน มนุษย์จึงพยายามที่ศึกษาค้นคว้าหาทางออกที่จะบรรเทาอาการเจ็บป่วย ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีวิธีการดูแลรักษาโรคแบบดั้งเดิมของตนเองซึ่งของล้านนาก็มีระบบการแพทย์พื้นบ้านอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ทดลองกันมาช้านาน จนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาเพื่อดูแลสุขภาพ บำบัดความเจ็บป่วยของประชาชนที่ผ่านมา ในปัจจุบัน เป็นที่รู้กันว่า “การแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งเป็นการแพทย์กระแสหลัก” ไม่สามารถสนองตอบ แก้ปัญหาได้ทุกอย่าง นอกจากนี้ยังมีปัญหาค่าใช้จ่ายสูง

ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงการบริการได้ทั้งหมด การแพทย์แบบพื้นบ้านล้านนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่จึงเป็นทางเลือกหรือกระแสนิยมที่จะให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และรักษาดูแลสุขภาพของตนเองในเบื้องต้นได้ โดยอ้างอิงพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๗๕ ให้มีการส่งเสริมสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นไปและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้านสุขภาพ เพื่อให้มีทางเลือก

ที่หลากหลายด้านสุขภาพ และตามมาตราที่ ๗๖ ให้สนับสนุนฟื้นฟูและสืบทอด จิตระบรองรับมาตรฐาน รวมทั้งให้มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อดูแลกันเอง โดยให้คำนึงถึง ผู้บริโภค ส่งเสริมสนับสนุนเพิ่มศักยภาพ บาทบาทของชุมชนและ องค์กรเอกชนและ องค์กรของรัฐทุกระดับให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ ดังนั้นการดูแลสุขภาพพื้นบ้านแบบล้านนา ด้วยการย่ำขางจึงเป็นวิธีบำบัดรักษา อาการทางกายวิภาค (ภาษาทางการแพทย์) อีกวิธีหนึ่งของระบบการแพทย์พื้นบ้าน ล้านนา ส่วนมากใช้ในการรักษาอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ เอ็น ปวดข้อ กระดูก ซา อัมพฤกษ์ อัมพาต โดยการใช้เท้าชุบน้ำยา (น้ำโพล หรือน้ำมันงา) ไปย่ำบนขางที่ เผาไฟจนร้อนแดง แล้วจึงเอาเท้าไปย่ำบนร่างกายหรืออวัยวะของผู้ป่วยที่เกิด พยาธิสภาพ โดยใช้คาถาร่วมด้วย

คำว่า ขาง ก็คือโลหะเหล็กผสมพลวงที่นำไปหล่อเป็นใบขาง (ใบไถ สำหรับ ไถนา) ใบผาลไถที่ใช้สำหรับไถนา ขนาดประมาณ ๘ x ๖ นิ้ว ปลายแหลม ภาษา ถิ่นล้านนาเรียกว่า **ใบขาง** เนื่องจากใบขางเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการไถนาที่ใช้กันมา ตั้งแต่สมัยโบราณ เชื่อกันว่า ขาง มีความขลังและศักดิ์สิทธิ์เพราะสามารถไถนา ปลุกข้าวเลี้ยงคนทั้งโลกได้ หมอบางคนเชื่อว่า ขาง มีความขลัง เนื่องจากมีประโยชน์ ในการรักษา ไม่เป็นสนิม มีแร่ธาตุที่เป็นตัวยาสสามารถรักษาโรคได้ คนสมัยก่อน ใช้ใบขางที่เผาแล้วไปแช่น้ำให้เด็กกินแก้อาการเจ็บปาก เจ็บลิ้นและเชื่อว่าความร้อน จากขางจะทะลุทะลวงเข้าไปในร่างกายผู้ป่วยได้ลึกกว่าการใช้โลหะอื่น การที่ใช้ใบขาง หรือใบไถ (ผาล) นั้น เพราะมีความเชื่อว่าใบขางมีความศักดิ์สิทธิ์ชนะทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เป็นก้อนหิน ก้อนดิน ทะลุทะลวงหมด ชาวนาทำนาจะใช้ วัว หรือควายลากคันไถ เพื่อไถก้อนหิน ก้อนดินที่จะเตรียมการทำนาปลูกข้าว

ใบขางนี้ต้องผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ของการทำนา จนเสร็จสิ้นไปจนถึงการ เก็บเกี่ยว ไม่ว่าจะเป็นหว่านกล้าข้าว การปลูกข้าว การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว (ตีข้าว) จนกระทั่งการเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นสู่ยุ้งฉาง (หลองข้าว) และการทำพิธีตานข้าวใหม่ หลังจากที่ทำชาวนาได้ข้าวมาแล้วซึ่งเป็นพิธีกรรม ที่ในปัจจุบันนับวันจะสูญหายไป เพราะระบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้าแทนที่ แทนแม้แต่การลงแขกของการทำนา ก็สูญหายไป ยุ้งฉาง (หลองข้าว) ก็หมดหายไปคงเหลือไว้เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ ซึ่งแต่เดิม ใช้เป็นที่เก็บข้าวหลังการเก็บเกี่ยวแล้ว ใบขาง (ผาล) คงเหลือมีใช้ในการบำบัดรักษาโรค เรียกว่า ย่ำขาง ถ้าหากไม่มีการสืบสานถ่ายทอดและสืบทอดก็สูญหายไปอย่างแน่แท้

กลุ่มอาการหรือโรคที่สามารถรักษาได้ด้วยการย่ำขา ได้แก่

(๑) กลุ่มอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ปวดเอ็น ปวดข้อ ปวดกระดูก ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากความไม่สมดุลของธาตุ หรือจากสิ่งที่อยู่ในป่าไม่สามารถมองเห็นได้ เรียกว่าโป่ง ทำให้มีอาการปวดบวม มีก้อน หรือมีสาเหตุจากสิ่งที่อยู่ในน้ำไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เรียกว่า ย่ำ ทำให้มีอาการปวด คัน ผิวน้ำแดง ร้อน มีตุ่มพอง นอกจากนี้ยังมีสาเหตุจากสิ่งอื่น ๆ เช่น ผีปญฺยา ผีเจ้าที่ ลืมกำบน คุณไสย ฯลฯ

(๒) กลุ่มอาการชา ที่มักเกิดที่มือ เท้า แขน ขา เอว ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากเลือดลมในร่างกายไหลเวียนไม่สะดวก ทำให้เส้นเลือดตีบ กลุ่มอาการอัมพฤกษ์ อัมพาต เป็นอาการที่เชื่อมโยงมาจากการปวด ซึ่งเกิดจากธาตุลมเข้าแทรกทำให้เส้นตึงแข็ง โดยขึ้นกับระยะเวลา ถ้าปล่อยไว้นานจะทำให้เสียเส้น กลายเป็นอัมพฤกษ์ ถ้าปล่อยไว้นานเส้นจะเสียแบบถาวร ทำให้ต้องใช้เวลาในการรักษา

หมออย่าขางจะไม่รักษาให้ผู้ป่วยที่กำลังตั้งครุฑ ผู้หญิงที่มีประจำเดือน ผู้ป่วยที่ได้รับการผ่าตัดใหม่ ผู้ป่วยโรคหัวใจ ผู้ป่วยมะเร็งและโรคปอดเพราะความร้อนจะทำให้มะเร็งกระจายตัวได้ดีขึ้น ผู้ป่วยโรคหืด และผู้ป่วยที่มีไข้สูง

กนิยานุช เทาประเสริฐ (๒๕๔๕) ได้ศึกษาติดตามการรักษาของหมออย่าขางพบว่าผู้ป่วยที่รักษาแล้วอาการดีขึ้นคือผู้ป่วยในกลุ่มอาการ ปวด บวม ชา อัมพฤกษ์ อัมพาต ที่มารักษาอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๑๐ ครั้งมักจะหายสนิท มารักษา ๔-๕ ครั้ง อาการทุเลาลง ส่วนผู้ที่ไม่หายมักเป็นผู้ที่มารักษาไม่ต่อเนื่องหรือมาน้อยกว่า ๒ ครั้ง

การย่ำขาจึงเป็นอีกองค์ความรู้ภูมิปัญญาหนึ่งที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ในระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ซึ่งน่าสนใจนำมาประยุกต์ใช้ในระบบสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพ

พิธีกรรมย่ำขา

เมื่อมีคนไข้มาทำการรักษาสิ่งแรกที่ต้องทำคือ การตั้งขันครุ หรือค้ายกครุ จะมีพานดอกไม้ เงินค้ายกครุ ๑๐๘ บาท หากเป็นคนไข้ที่ฐานะยากจน จะอนุโลมให้โดยใส่ขันครุเท่าไรก็ได้ หากมีคำถามว่า ไม่ใส่ขันครุจะได้ไหม ตอบว่าไม่ได้ไม่ได้ เพราะผิดครุ ต้องทำตามครูบาอาจารย์สอนมา หากพลาดพลั้งเหยียบเหล็กขางแดง ๆ อาจเจ็บตัวได้ การเหยียบขางร้อน ๆ เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งในการรักษาโรค

ปวดข้อ ปวดกระดูก อัมพฤกษ์ อัมพาต ชาตามร่างกาย ตามตำราโบราณที่เรียนสืบเนื่องต่อกันมา เท่าที่รู้และปฏิบัติมาแทบไม่มีอันตรายอะไรเลย ข้อควรระวังที่สุดก็คือตัวคนไข้ที่เดินไปมาลำบาก อย่าให้คนไข้ล้ม ถูกไฟหรือเตาไฟที่เผาขางร้อนๆ ให้ประคองคนไข้ไว้ให้ดี ให้คนไข้นอนราบกับที่นอนที่เตรียมไว้อย่างดี ตัวหมอย่ำขางก็ต้องเตรียมไม้เท้าไว้ยันพื้น ระวังตัวอย่าให้หกล้มได้เช่นกัน ควรปฏิบัติงานด้วยความรอบคอบ อย่าผลีผลาม อาจหกล้มเกิดอันตรายได้

กำโยงครูโยงขันครู

เวลาจะทำพิธีใดๆ เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพแบบล้านนา จะต้องขึ้นขันครูหรือขันตั้งก่อน ขันครูนั้นมี ๓ แบบ

แบบที่ ๑ ขันใหญ่ หรือขันหลวง จะต้องตั้งไว้ที่บ้านหรือที่ทำงานของหมอ

แบบที่ ๒ ขันน้อย หรือขันชั่วคราว ตั้งเลย เก็บเลย

แบบที่ ๓ ขันลอยๆ เช่น ขันดอกไม้ เงินค่าขันตั้งมีได้บ่บอกว่าจะต้องใส่ขันครูเท่านั้นเท่านี้ แล้วแต่เจตนาของชาวบ้านจะบูชาครู เช่น เราไปออกงานเทศกาลประเพณีท้องถิ่น มีคนมาก มาขอรับบริการอาจจะใส่ขันครูคนละ ๕ - ๑๐ - ๒๐ บาท แล้วแต่ตามจิตศรัทธา

หากเราไปรักษาที่บ้านคนไข้ก็ต้องมีขันตั้ง - ขันครู อาจจะใส่เงินบูชาครู ๓๒ บาท ๙๙ บาท ๑๐๘ บาท ขึ้นขันครูเสร็จพิธีแล้วก็เก็บเลย

คำขึ้นขันครุ่ข้าทาง

ยกขันครุ่ขึ้นเสมอศีรษะของหมอล้วนแล้วว นะโม ๓ จบ แล้วกล่าวว่า “สาธุ สาธุ สาธุ ครูบาอาจารย์เจ้า ต้นนิเศษอันอยู่สงวสวรรค์ชั้นฟ้า เทียวโลกหล้าผาบจุม ปุตน์เป็นครูแห่งผู้ข้าตังหมด หมอชีวกะโกมาระภักเจ้าผู้เป็นครู ครูตาย ครูยัง ครูสั่ง ครูสอน ครูแนะ ครูน้า ตังพะเพลิง พระพราย พระนารายณ์ ผู้เป็นครูสั่งสอนผู้ข้า ได้สืบๆ มา จงมาปกปักรักษาต้นต้วแห่งผู้ข้าผู้เป็นหมอล บัดนี้ผู้ข้าจะกระทำพิธียา ขางเพื่อรักษาโรคแก่..... คนผู้นี้ขอพ่อครูแห่งข้อตังหลายดั่งกล่าวมา จงมาประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ผู้ข้า แลคุ้มครองป้องกันต้วแห่งข้าให้รอดพ้นจาก อันตรายทั้งปวง และจงดลบันดาลให้คนป่วยผู้มีชื่อ.....หายจาก โรค หายคินหายวัน หายพลันเดี๋ยวนี ขอพระอาทิตย์ดวงใส พระจันทร์ส่องแจ้ง พระอังคารเดี่ยวแวดล้อม พระพุท พระผัด วนเวียนล้อมไปมา พระศุกร พระเสาร์ พระราหู พระเกตุ ขอคุ้มครองป้องกันต้วแห่งข้าให้อมิอหิฤทธิอาณุภาพปราบได้ฟ้า ผาบจุมปุงจักมีเที่ยงแต่ดีหลี โอมมิพะมันต่า สะหะกะต่า อาคัจเจยยะ อาคัจจาหิ”

ขณะที่เหยียบไฟร้อนๆ หรือขางแดงร้อนแล้วไปเหยียบคนไข้ สลับไปสลับ มานันต้องทำจิตสมาธิ และท่องคาถาไปด้วย คาถาดังนี้ “โอมโมคคัลลาโน นะ การังกันตว่า โลหะกุมภี ปิสะเมียดุณี โอมพระเพลิงเหนือหัว โอมพระพราย เหนือถ่าน โอมพระพรายสวาหะ โอมไฟฟ้าโสมไฟฟก โอมไฟหม้อนรก โอม สวาหะ โอมสวาหาย” คาถานี้ต้องท่องในใจตลอด ทำจิตสมาธิ อย่าวอกแวก เอา เท้าขวาเหยียบเหล็กร้อนแล้วไปเหยียบคนไข้ สลับไปมาแล้วท่องคาถาอีกว่า “โอม อัคคิ อัคคัง มะรณังโยยะ” ท่องอยู่ในใจเวลามีคนมาถามห้ามพูดจะทำให้เสียสมาธิ แล้วเอาเท้าจุ่มน้ำมนาง ผสมกับน้ำสุรา แล้วไปเหยียบเหล็กขางร้อนๆ แล้วไปเหยียบ คนป่วยตามที่คนป่วยมีอาการเจ็บปวด ตามข้อตามกล้ามเนื้อ ตามน่องและหน้าขา ของผู้ป่วย วิธีการย่ำขางนี้เป็นงานค่อนข้างต้องเป็นคนกล้า และละเอียดเชี่ยวชาญ ขำนาญพอสมควร จึงจะปฏิบัติได้

คาถาเสกน้ำมันงา น้ำมันไพล

๑. โอม โมคคัลลานะ อะภิกะโร จีระสวาหะ
๒. โอม เตโหมสันติ รุ หะกุมภีโร ปิจจะ ปะบั้งสวาหาย
๓. โมคคัลลานะ นาโม อะภิกะโร จีระสวาหะ
๔. เอ้ อะ กัณ ทะ อะ ปัน ทะ อะ
๕. โอม อัคคี อัคกัง มรณังโยเย
๖. โอม ไฟฟ้า โอมไฟฟก โอมไฟหม้อนากอ โอมสวาหาย

คาถาเสกไม้เท้าย่ำขาง

ยันเจาะ สุปินนัง ตึกขัง อะวะมั่งคะลึง ทุปะยันตัง มหาเตจัง สะปะยะ
สแตตัง สุขะโต สุขะถานัง กะพะ ละมันตัง มะหาเตจัง ปริตตันตัม ภาณามเห

คาถาก่อนทำการย่ำขางป้องกันตนเอง

โอมมุลิตันตัง มหาภิกขุณัง กาลังกังก้า มหาปิตตะณู มหาไวเทวา สะปายัง
ก้า กาลัง ยันตุ

อุปกรณ์ ขั้นตอน และวิธีการย่าง

การย่างต้องเตรียมอุปกรณ์

มีดังนี้

๑. เตาอังไ้ (เตาถ่าน) ขนาดกลาง ๑ เตา
๒. ถ่านสำหรับก่อไฟ
๓. ไม้เกี่ยะ (ไม้สน) ๑ มัด พร้อมไม้ขีด
๔. ถาดไม้รองใส่น้ำไหลสด และน้ำมันงา ๒ อัน
๕. พัดสำหรับพัดไฟ ๑ อัน
๖. วัสดุสำหรับรองเตาไฟ ๑ อัน
๗. ไม้เท้าสำหรับยัน ๑ อัน
๘. เหล้าขาว
๙. น้ำมันงา
๑๐. น้ำไหลสด

การย่าง

หมอย่างต้องปฏิบัติ คือ

๑. ก่อนย่างต้องล้างเท้าให้สะอาด
๒. ต้องขึ้นครูก่อน - ขึ้นครู - ยกครู
๓. ต้องเตรียมอุปกรณ์ให้ครบ (ไม้เท้า)
๔. เสกน้ำมันไหล น้ำไหลสด
๕. หากคนไข้เป็นหญิงต้องเตรียมผ้าคลุม
๖. เวลาจะเหยียบคนไข้ต้องขออนุญาตคนไข้ก่อน
๗. เวลาจะเหยียบต้องท่องคาถา (ทำใจให้เป็นสมาธิ)
๘. เวลาเหยียบต้องพิจารณาดูว่าเหมาะสมเหยียบตรงไหนก่อน เช่น ทำนอหงาย ทำนอคว่ำหน้า ทำนอตะแคง (ซ้าย - ขวา)

๙. สถานที่เหยียบต้องลับหลับตาพอสมควร
๑๐. ผู้ชายต้องนุ่งผ้าเช็ดตัว (ผ้าขาวม้า)

โรคต้องห้ามในการย่ำขาง

๑. คนมีท้องเกิน ๕ เดือนขึ้นไป (ห้ามเหยียบท้อง)
๒. คนมีความดันสูง - ความดันต่ำเกิน
๓. โรคหัวใจเรื้อรัง
๔. โรคเบาหวาน
๕. คนมีไข้สูง
๖. อุบัติเหตุใส่เหล็ก หรือเพิ่งผ่าตัดมา
๗. โรคผิวหนังชนิดเรื้อรัง
๘. มะเร็งในกระดูก (ควรใช้ประคบยาแทน)

วิธีการย่ำขาง

เมื่อมีอุปกรณ์การย่ำขางพร้อมแล้วให้คนไข้นอนบนที่นอนที่เตรียมไว้ในกรณีคนไข้เป็นผู้หญิงต้องเตรียมผ้าขนหนู ๑ ผืนไว้คลุมตัวคนไข้ด้วย หมอเหยียบขาง (หมอเท้าไฟ) ก็ต้องมีไม้เท้า ๑ อัน เพื่อกันล้ม เหยียบท่านอนหงายหรือนอนคว่ำแล้วแต่คน

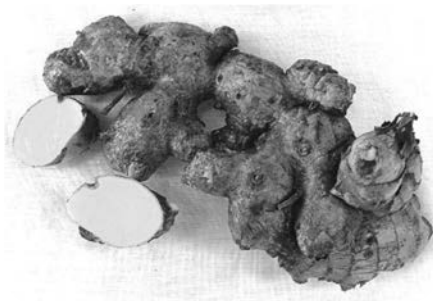

ป่วยสะดวกท่านอน หมอเอาเท้าสะอาดเหยียบลงบนน้ำโพลที่จัดเตรียมไว้แล้วไปเหยียบเหล็กขางบนเตาไฟที่เผาไว้จนร้อน (ยิ่งร้อนยิ่งดี) เหยียบคนไข้ครั้งหนึ่ง

๑๖๐ ช่วงฝน

ก็ต้องเหยียบน้ำไพล ครั้งหนึ่ง เหยียบน้ำไพล ห้าครั้ง ต่อการเหยียบน้ำมันงาหนึ่งครั้ง (ตามคนไข้ด้วยว่าร้อนมากหรือร้อนน้อย) ขณะเหยียบข้างต้องท่องคาถาดับพิษไฟไปด้วย เหยียบท่านอนหงายให้ทั่ว เหยียบ วนเวียนไปมาจนทั่วตามแข้ง ขา ท้อง (ในกรณีท้องบวม) ท้องแข็งเป็นเถา - ดาน ไปตามแขนซ้ายและแขนขวา แล้วจึงให้คนไข้เปลี่ยนท่าเป็นท่าตะแคงซ้ายขวาเหยียบไปตามขาด้านนอก ขาด้านใน สี่ข้างซ้าย - และขวา เหยียบท่านอนคว่ำหน้า เหยียบทั่วแผ่นหลัง สะบัก ตะโพก สลักเพชร ขา น่องเหยียบจนทั่ว ใช้เวลาประมาณสี่สิบนาที หลังจากเหยียบข้างเสร็จแล้ว ก็จะประคบสมุนไพรต่อซึ่งเป็นวิธีการรักษาให้ครบของการย่ำขา คนสมัยก่อนเรียกว่าจู้ยา (จู้ข้าง) สมัยใหม่เรียกประคบสมุนไพร ซึ่งในลูกประคบสมุนไพรมีตัวยา ดังนี้

ไพล : สรรพคุณ บรรเทาอาการอักเสบ ลดปวดบวม ขับลมในลำไส้

แห่นาง (ว่านสาวหลง)

สรรพคุณ : สกัดทำน้ำมันหอม บำรุงผิวพรรณ เหง้า ขับลมในลำไส้ ทุกส่วนกลิ่นหอมแรง

เป้าหลวง

สรรพคุณ : แก้โรคผิวหนังคัน
บำรุงธาตุ แก้ปวดเมื่อยร่างกาย
กระจายเลือดลม แก้ตับอักเสบ
แก้ปวดข้อ ช่วยย่อยอาหาร ลดไข้

ผิวมะกรูด

สรรพคุณ : มะกรูดช่วยแก้อาการ
ท้องอืด ช่วยให้เจริญอาหาร และบำรุงโลหิตสตรี
ใช้เป็นยาขับลมในลำไส้ แก้จุกเสียด

ตระไคร้หอม สรรพคุณ : ขับลมในลำไส้ และแก้แน่นท้องได้ด้วย

ดอกมะลิ

สรรพคุณ : ปวดเมื่อย เคล็ด
ขัดยอก อากาการปวดท้อง แก้อ
อาการปวดหัวและปวดหูชั้น
กลาง รักษาแผลพุพอง แก้พิษ
แมลงสัตว์กัดต่อย รวมทั้งเป็น
ยาบำรุงหัวใจ

ใบมะขาม สรรพคุณ : ใช้รักษาโรคผิวหนัง

การบูร

สรรพคุณ : ใช้เป็นยากระตุ้น
หัวใจ บำรุงธาตุ ขับลมในลำไส้
แก้ไข้ ขับเหงื่อ ปวดฟัน เคล็ด
ขัดยอก แก้กวม แก้ปวดข้อ แก้
ปวดเส้นประสาท แก้อาการผิวหนัง
แห้ง เป็นยาทาเฉพาะที่ แก้พิษ
แมลงสัตว์กัดต่อย ขับน้ำเหลือง
บำรุงหัวใจ

ลูกประคบพร้อมใช้งาน

นำลูกประคบจุ่มน้ำไพลสดที่เตรียมไว้ในภาชนะที่เตรียม วิธีการทำ น้ำไพล น้ำไพลสดไปฝนแล้วกรองเอาแต่น้ำใส่ภาชนะแล้วนำลูกประคบที่จุ่มน้ำไพล จุ่ม (ประคบ) ท่านอนคว่ำ ท้าวทั้งแผ่นหลัง ตะโพก สลักเพชร ขา น่อง และฝ่าเท้า แนวแขนซ้าย ขวาท่านอนหงาย หน้าท้อง หน้าอก ตามแขนซ้าย แขนขวา ไตรักแร้ซ้าย ขวา จนทั่ว

ประคบตามแนวขา
พร้อมทั้งนอนตะแคงซ้าย ขวา

ทำนึ่ง ประคบหัว ใบหน้า คอ ต่อมไต้รักแร้ ซึ่งเป็นจุดที่สำคัญของต่อมน้ำเหลืองจะได้มีเลือดลมกระจายไปเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เลือดลมเดินได้สะดวกขึ้น

เมื่อทำการรักษาคนป่วยรู้สึกสบายดีขึ้นต้องมาทำการรักษาอย่างต่อเนื่อง เช่นคนป่วยอัมพาต อัมพฤกษ์ กระดูกทับเส้น ชาตามแขน ตามขา ปวดเรื้อรัง

การดูแลผู้ป่วยหลังจากย่ำขา

ห้ามคนป่วยรับประทานอาหารได้แก่ ไข่ เนื้อวัว เนื้อควาย สัตว์ปีก ของดอง ของทะเล ปลาไหล ปลาไม่มีเกล็ด กบ ผักชะอม พักเขี้ยว หน่อไม้ บอน และทุเรียน ซึ่งเหล่านี้จะแสลง (กินผิด) อาการจะกำเริบ ญาติคนป่วยจะต้องเข้าใจในสภาพของคนป่วยที่มีสภาวะจิตใจที่ห่อเหี่ยว ต้องให้กำลังใจ คือรักษาทั้งกายและใจ จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว คนป่วยเองก็ต้องพยายามที่จะเข้าใจในสถานะของตนเองไม่มีอารมณ์ฉุนเฉียว โกรธ หรือเครียดที่ตนเองต้องเป็นภาระของญาติต้องช่วยเหลือทั้งญาติและคนป่วยแล้วอาการจะดีขึ้นเราต้องรักษาทั้งกายและใจ จะเห็นได้ว่าการแพทย์พื้นบ้านนั้นสอดคล้องกับวิถีชุมชนแบบดั้งเดิม มักเกี่ยวข้องกับเชื้อ พิธีกรรม ประเพณี ไข้วัดตฤติบ ทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อดูแลคนในสังคมชุมชนให้มีสุขภาพที่ดีแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในเรื่องการลดค่าใช้จ่ายในการรักษาแต่ละครั้ง

จุดเด่นของการแพทย์พื้นบ้านคือ การมุ่งเน้นการรักษาคนทั้งร่างกายและจิตใจ ตลอดจนถึงครอบครัว สังคมทั้งระบบมากกว่าที่จะมุ่งเน้นรักษาเฉพาะโรคเป็นการรักษาตามวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต ของคนในชุมชน สังคม ไม่ได้เป็นการแยกการรักษาคนป่วยออกจากสังคม ชุมชน ดูแลพร้อมทั้ง

ญาติมิตร แพทย์พื้นบ้านอยู่แนบติดกับวิถีชุมชนตั้งแต่เกิด จนถึงตายยากที่จะแยกออกจากกันได้ แม้ว่ากระแสโลกจะมาแรงไหม้กระหน่ำต่อวิถีชุมชนลูกแล้วลูกเล่าแต่ชุมชนก็ต้องดูแล คำว่า อโรคยา ปรมาลาภา ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ เป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหามาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันก็ไม่สามารถที่จะหาคำอื่นมาใช้แทนได้ ตราบใดที่ มนุษย์ยังเวียน วาย ตาย เกิด เป็น วัฏฏสงสาร การเจ็บไข้ไม่สบายมนุษย์ก็ต้องหาวิธีการรักษาเพื่อสนองต่อการเจ็บไข้ไม่สบาย ของมนุษย์ การแพทย์พื้นบ้านเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้เป็นทางเลือกในการรักษาต่อไป

ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว

ชนะ เข็มมุกด์

ปรรดาชุมชนไทยพวนในประเทศไทย
ที่ได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นชมรมไทย
พวนแห่งประเทศไทย เพื่อทำกิจกรรม
ร่วมกัน ปัจจุบันมีสมาชิก ๑๙ จังหวัด

ไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีษัณาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นหนึ่ง
จำนวนสมาชิกชมรมไทยพวนแห่ง
ประเทศไทย อำเภอนี้มีหมู่บ้านไทยพวน
ใน ๒ ตำบลคือ ตำบลหาดเสี้ยว
และตำบลป่าจ้อยรวม ๗ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. ตำบลหาดเสี้ยว ซึ่งเป็นที่ตั้งของที่
ว่าการอำเภอสรีษัณาลัย มี ๕ หมู่บ้านคือ
หมู่ที่ ๑. บ้านหาดเสี้ยว (บ้านใต้)
หมู่ที่ ๒. บ้านหาดเสี้ยว (บ้านเหนือ)
หมู่ที่ ๓. บ้านหาดสูง

หมู่ที่ ๔. บ้านใหม่

หมู่ที่ ๕. บ้านป่าไผ่

๒. ตำบลป่าจ้อย มี ๒ หมู่บ้าน คือ

หมู่ที่ ๒. บ้านแม่ราก

หมู่ที่ ๑๑. บ้านแม่ราก

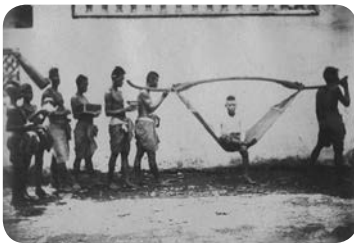
ทั้ง ๗ หมู่บ้านมีวัดทั้งหมด ๖ วัด คือ
วัดหาดเสี้ยว วัดหาดสูง วัดบ้านใหม่
วัดวัดภูธาตุ วัดแม่รากสามัคคีธรรม
และวัดโบสถ์มณีนิราม

ประวัติความเป็นมาของ
ไทยพวนที่ขึ้นกับเมืองสวรรคโลกนั้น
ปรากฏหลักฐาน พ.ศ. ๒๓๗๙ ใน
ใบบอกเจ้าเมืองสวรรคโลก (สมัย
รัชกาลที่ ๓) “เรื่องส่งไม้ขนสักร่วย
เลขที่ ๔๗ จ.ศ. ๑๑๙๘ ความว่า เกณฑ์

เลกลาวพวน ข่าแจะ เป็นเงิน ๓๕ ตำลึง จัดซื้อไม้ขนนกได้ ๓๙ ต้น ผูกแพลงมาส่ง ณ วันพุธ เดือนสามขึ้นสามค่ำ ปิวอก” และ “พ.ศ.๒๓๘๕ โบบอกพระกำแหงสงคราม ปลัดเมืองสวรรคโลก ได้ให้หลวงทุกขราชนำทองคำผุยส่วยลาวพวนลงมาส่งเลขที่ ๖๐/ก จ.ศ.๑๒๐๔ จดหมายเหตุฉบับนี้ปรากฏชื่อ แสนจัน ต้นสกุลวงศ์วิเศษ “เป็นครั้งแรก ต่อมา พ.ศ.๒๓๙๒ ปรากฏชื่อแสนจัน เป็นนายกองส่วยทอง” ประกอบการได้รับการบอกกล่าวเล่าสืบลูกสืบหลานต่อ ๆ กันมาในแต่ละครอบครัว ว่าพวกตนสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากบรรพบุรุษที่อพยพมาจากเมืองพวน แขวงเชียงขวาง ประเทศลาวในปัจจุบันโดยมีผู้นำชื่อ แสนจัน แสนพล และแสนปัญญาสามพี่น้องซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นคานหามแสนจันที่ทายาทได้เก็บรักษาไว้ ต่อมาวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๔ นางเนื่อง วงศ์วิเศษ ได้มอบไม้คานหามของแสนจัน ต้นสกุลวงศ์วิเศษ ในนามทายาทตระกูลวงศ์วิเศษ ให้กับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสวรรคคrownายก อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ไม้คานหามนี้มีความยาว ๓.๓๐ เมตร ตรงกลางแกะสลักเป็นรูปสัตว์มีรูสำหรับสอดเชือกเปลทั้งสองด้าน^๒

ภาพจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสวรรคคrownายก อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ได้รับความอนุเคราะห์จาก
คุณสมชาย เดือนเพ็ญ

^๑ บัญชีจดหมายเหตุไทพวนแขวงเมืองสวรรคโลก ปรากฏในโบบอกเมืองสวรรคโลกครั้งแรก พ.ศ. ๒๓๗๙ มีแสนจันเป็นนายกองส่วยทองและผ้าแดงเพลลา (ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากคุณสมชาย เดือนเพ็ญ)

^๒ สามารถดูการใช้คานหามได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปขบวนแห่ที่วิหารวัดโพธิ์ชัย ตำบลนาแห้ว อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งมีลักษณะเหมือนไม้คานหามของแสนจัน มีคานหาม ๒ คน ด้านหน้า ๑ คน ด้านหลัง ๑ คน (อ้างในจิตรกรรมไทยประเพณี หนังสือชุดที่ ๐๐๑ เล่มที่ ๑ ,จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย. กองโบราณคดี กรมศิลปากร ๒๕๓๓, หน้า๘๔.

หมู่บ้านไทยพวนทั้ง ๗ หมู่บ้านดังกล่าวมีประเพณีต่าง ๆ เหมือนกัน มีความสามัคคีกันเป็นอย่างดี ประเพณีบางอย่างก็คล้ายกับประเพณีของไทยภาคกลาง และภาคอื่น ๆ แต่บางประเพณีก็มีลักษณะเฉพาะหรือเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง บทความเรื่องนี้จึงเป็นการเสนอเฉพาะประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวนบ้านหาดเลี้ยวที่ได้ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเกือบ ๒๐๐ ปีแล้ว ดังต่อไปนี้

๑. ประเพณีกำฟ้า คือประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวน ไม่ว่าจะเป็นตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ใดต่างได้ยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องนับเป็นร้อย ๆ ปี มาแล้วยังไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มคนเชื้อชาติใดมีประเพณีกำฟ้าเหมือนกับชาวไทยพวน^๓

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ ผู้เขียนไปเยี่ยมเยียนพี่น้องชาวพวนที่เมืองพวน แขวงเวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมหรือเป็นเมืองแม่ของชาวไทยพวนทั้งหลายในประเทศไทย ก่อนที่จะถูกกวาดต้อนหรืออพยพมาอยู่บนผืนแผ่นดินไทย ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้สอบถามชาวพวนแขวงเวียงจันทน์ได้ว่า ที่แขวงเวียงจันทน์ยังมีประเพณีกำฟ้าและยังยึดถือปฏิบัติกันอยู่

สาระสำคัญของประเพณีกำฟ้าคือ การหยุดทำงาน เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อฟ้าหรือพญาแถน ซึ่งเป็นเทวดาที่ไทยพวนเคารพนับถือมาก มีความเชื่อกันว่า พญาแถนเป็นผู้บันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้เกิดขึ้นในโลก บรรพบุรุษของไทยพวนจึงมักจะสอนลูกหลานแสดงความเคารพต่อแถนหรือพญาแถนเพื่อชีวิตจะได้มีความสุขความสบายตลอดไป

การหยุดทำงานตามประเพณีกำฟ้า จะหยุดในเดือน ๓ ปีละ ๓ ครั้งคือ

ครั้งที่ ๑ วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓

ครั้งที่ ๒ วันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓

ครั้งที่ ๓ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓^๔

^๓ ผู้เขียนได้มีโอกาส“ได้ปะได้ลม” กับพี่น้องไทยพวนบ้านทุ่งไธ้ง จังหวัดแพร่ บ้านห้วยมีนพวน อำเภอเวียงสา และพี่น้องไทยพวนบ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พี่น้องไทยพวนอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ประเพณีกำฟ้า เป็นประเพณีที่สำคัญที่คนพวนยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด

^๔ ประเพณีกำฟ้าของอำเภอศรีษะนาถได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลตำบลหาดเลี้ยว ในการจัดการละเล่นในช่วงกำฟ้า มาประมาณ ๔-๕ ปีที่ผ่านมาและได้รับความร่วมมือจากพี่น้องไทยพวนด้วยดี โดยมีการมาร่วมจัดกิจกรรม เช่นให้แต่ละหมู่บ้านทำอาหารมารับประทานร่วมกันโดยทางเทศบาลฯ จัดสรรงบประมาณให้ มีการจัดกิจกรรมการละเล่นให้พี่น้องไทยพวนและคนทั่วไปได้เห็นประเพณี การละเล่นต่าง ๆ เพื่อเยาวชนรุ่นลูกหลานได้สัมผัสกับวิถีไทยพวนของบรรพชน สำหรับปี๒๕๕๖ กำหนดการกำฟ้าครั้งที่ ๑ ตรงกับวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ครั้งที่ ๒ ตรงกับวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ครั้งที่ ๓ ตรงกับวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์

การหยุดทำงานแต่ละครั้งจะมีระยะเวลาไม่เท่ากันคือ

ครั้งที่ ๑ จะเริ่มหยุดตั้งแต่วิถีตะวันตกดินของวันขึ้น ๒ ค่ำ ต่อเนื่องกันไปจนถึงวิถีตะวันตกดินของวันขึ้น ๓ ค่ำ รวมเวลาประมาณ ๒๔ ชั่วโมง

ครั้งที่ ๒ จะเริ่มหยุดตั้งแต่วิถีตะวันตกดินของวันขึ้น ๙ ค่ำ ต่อเนื่องกันไปจนถึงเวลาที่พระฉันเพลเสร็จของวันขึ้น ๑๐ ค่ำ รวมเวลาประมาณ ๑๘ ชั่วโมง

ครั้งที่ ๓ จะเริ่มหยุดตั้งแต่วิถีตะวันตกดินของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ต่อเนื่องกันไปจนถึงเวลาพระฉันอาหารมื้อเช้าเสร็จ (ภาษาพวนเรียกว่า ฉันจาทัน) ของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ รวมเวลาประมาณ ๑๔ ชั่วโมง

เวลาเลิกกำฟ้าแต่ละครั้ง ภาษาไทยพวนจะเรียกว่า **มัม** แปลว่า พ้นหรือหมดเวลากำฟ้าแล้ว ซึ่งคำพูดของไทยพวนจะพูด ดังนี้

ครั้งที่ ๑ ตาเงินตกแล้วมัม แปลว่า ตะวันตกดินแล้ว เลิกกำฟ้า (ตาเงิน = ดวงอาทิตย์หรือตะวัน)

ครั้งที่ ๒ คินเพลแล้วมัม แปลว่า พระฉันเพลเสร็จแล้วเลิกกำฟ้า

ครั้งที่ ๓ คินจาทันแล้วมัม แปลว่า พระฉันอาหารเช้าเสร็จแล้วเลิกกำฟ้า (คำว่า คินเพล หรือ คินจาทัน (จันทัน) หมายถึง เวลาที่ญาติโยมนำอาหารเพลหรืออาหารเช้าที่พระฉันเสร็จแล้วกลับบ้าน)

ตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมาคือ ก่อนจะถึงวันกำฟ้า ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะบอกให้คนในครอบครัวของตนเตรียมข้าวสาร อาหารต่าง ๆ น้ำดื่ม น้ำใช้ เตรียมฟืนที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารไว้ให้พร้อม เพราะในวันกำฟ้าจะต้องงดตักน้ำ ต้มข้าว ผ่าฟืน ฆ่าสัตว์ และงดประกอบอาชีพทุกอย่าง ต้องเตรียมหญ้าหรือฟางและน้ำ สำหรับสัตว์เลี้ยงไว้ล่องหน้า

ช่วยกันทำอาหารไปเลี้ยงคนที่มาร่วมงาน

ยกเว้น การหุงหาอาหารเพื่อรับประทานเท่านั้นที่ได้ตามปกติ

ในช่วงเวลาทำฟ้า คือ ช่วงที่หยุดทำงานจะมีการละเล่นของหนุ่มสาวตามประเพณีท้องถิ่นแต่ละแห่ง เพื่อความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจเช่น การเล่น ผีนางกวัก ผีนางสาก ผีนางด้ง ถ่อข้าว หม่าอื้อ หม่าจอบ (เล่นซ่อนหา) หม่าอ้อยลื้อ ชกหม่าก้าเล็งเก็งกับ (ลาวกระตบไม้) และยังมีการลำพวน เป็นการเกี่ยวพราสาธีระหว่างหนุ่มสาว มีคนเป่าแคนประกอบ เป็นต้น อาจมีการทำขนมพื้นบ้านมาเลี้ยงกัน ขนมพื้นบ้านไทยพวนหาดเสี้ยวที่นิยมกันคือ เข้าโค้ง ใช้แป้งข้าวเจ้าผสมกับกล้วยน้ำว้าสุกหรือมันเทศต้ม นวดให้เข้ากัน นำมาปั้นเป็นรูปโค้งคล้ายหยดน้ำ แล้วนำไปทอดน้ำมันจนสุก เป็นขนมคู่กับทำฟ้า

การละเล่นที่ยังนิยมเล่นกันอยู่ในปัจจุบัน เช่น เล่นผีนางด้ง ผีนางกวัก ผีนางสาก การเรียกชื่อจะเรียกตามอุปกรณีนที่นำมาประกอบการละเล่น เช่น นางกวักก็ใช้กวัก (ฝ้าย) นางด้ง ใช้กระด้ง นางสากก็ใช้สากครก แต่ที่นิยมเล่นกันในประเพณีสำคัญๆ ของคนพวนบ้านหาดเสี้ยวคือ ผีนางกวัก

ผู้ชมและเชียร์นางกวัก
เพื่อความสนุกสนาน

การเล่นผีนางกวัก

นิยมเล่นตอนกลางคืน มีการร้องเพลงนางกวักและเพลงทั่ว ๆ ไปที่มีจังหวะสนุกสนาน นางกวัก เชื่อว่า เป็นผีหรือวิญญาณของผู้หญิงจึงมีการแต่งหน้าทาปาก อุปกรณ์ที่นำกวักฝ้ายมาสร้างเป็นรูปร่างคล้ายคนมีแขนสองข้าง มีการนำเอาทรายมากองโดยเกลี่ยให้เรียบเตรียมไว้ให้นางกวักเขียน เช่นว่า เขาเป็นใคร บ้านอยู่ที่ไหน คำถามต่าง ๆ คนที่มา่วมกิจกรรมช่วยกันถาม เป็นที่สนุกสนานเด็ก ๆ นั่งล้อมวงดูอย่างสนใจ

การเล่นถ่อข้าว

อุปกรณ์มีไม้ข้าว ผู้เล่นแบ่งเป็นสองฝ่าย มีเส้นแบ่งตรงกลาง วิธีเล่นคล้ายกับการเล่นชักกะเย่อ แต่การถ่อข้าวจะเล่นแบบดันเข้าหากัน ฝ่ายชนะคือฝ่ายที่ดันอีกฝ่ายจนสามารถล้ำเส้นแบ่งได้สำเร็จ 1 ต่างกับการเล่นชักกะเย่อ

ทอยหมาอ้อยล่อชก ลูกกระสุนของใครวางอยู่ข้างบนถือว่าชนะ

การเล่นหมาอ้อยล่อชก

หมา มาจากคำว่า หมากร ส่วนชก ก็คือครก อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเล่นหมาอ้อยล่อชก มีครกกระเดื่องที่ใช้ในตำข้าวเปลือก และตำข้าวปุ้น หรือตำแป้งขนมจีน (ลู) ลูกกระสุนดินเหนียว จะเล่นกี่คนก็ได้ โดยนั่งล้อมครก มิกติกากับไม้สั้นไม้ยาว หรือแล้วแต่จะตกลงกันในกลุ่มว่าใครจะเป็นคนทอยลูกกระสุนก่อน หมุนเวียนกันทอยจนกว่าลูกกระสุนของใครอยู่ข้างบน คนนั้นชนะได้ลูกกระสุนที่อยู่ในครกทั้งหมด

การเล่นหมาก้าเล็งเง็กกับ

การเล่นหมาก้าเล็งเง็กกับ ก็คือการเล่นลาวกระทบไม้ นับเป็นการละเล่นที่ปรากฏอยู่ในวิถีสังคมโดยทั่วไปรวมถึงชาวลัวะในภาคเหนือ ต่างกันตรงที่เรียกชื่อตามท้องถิ่นของตนเอง เช่นชาวลัวะเรียก ม้าจกคอก เป็นต้น บางพื้นที่ใช้ไม้กระทบหลายคู่ อยู่ที่สามารถของผู้เล่น

พิธีเสียสรงไฟ

เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับประเพณีกำฟ้าจะกระทำพิธีนี้ในวันกำฟ้าวันสุดท้ายของแต่ละปี คือกำฟ้าครั้งที่ ๓ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ โดยในตอนเย็นหลังจากหุงหาอาหารเพื่อรับประทานในมือเย็น (เช้าแลง) เสร็จเรียบร้อยแล้วทุกบ้านจะเอาดุ้นฟืนในเตาไฟเฉพาะดุ้นที่ไฟไหม้เหลือน้อยที่สุดไปดับที่แม่น้ำ ลำคลอง หรือบริเวณทางที่มาบรรจบกัน (ทางโฮม) แล้วโยนดุ้นฟืนทิ้งลงในแม่น้ำลำคลองให้ไหลไปตามกระแสน้ำ หรือโยนทิ้งในบริเวณที่ทางมาบรรจบกันแล้วแต่กรณี

เหตุผลของการทำพิธีเสียสรงไฟนี้ในหนังสือไทยพวน ซึ่งเขียนโดยพันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ มีความเห็นที่น่าจะเป็นภูมิปัญญาหรือเป็นอุบายของบรรพชนไทยพวนในการที่จะป้องกันมิให้เกิดอัคคีภัย เพราะช่วงเวลากำฟ้าเป็นช่วงย่างเข้าสู่ฤดูร้อนแล้ว บ้านเรือนในสมัยก่อนมักมุงหลังคาด้วยหญ้าคาซึ่งติดไฟได้ง่าย

วิธีปฏิบัติคือมือข้างหนึ่งถือดุ้นฟืนอีกข้างหนึ่งถือกะลามะพร้าวใส่น้ำ เมื่อไปถึงแม่น้ำ ลำคลองหรือบริเวณทางที่มาบรรจบกันแล้วก็ใช้น้ำในกะลาดับไฟที่ดุ้นฟืน แล้วโยนทิ้งไปดังที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ในตอนเช้าของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเป็นวันกำฟ้า ครั้งสุดท้ายชาวบ้านจะนำอาหารเช้า (จาทัน, จังหัน) ไปถวายพระเณรที่วัด พอพระเณรฉันจาทันเสร็จแล้ว กลับบ้านก็จะได้เวลาเลิกกำฟ้าหรือ มัม พอดี เป็นการสิ้นสุด ประเพณีกำฟ้า ในปีนั้น

ลำพวนบ้านหาดเสี้ยว

คนพวนบ้านหาดเสี้ยวปัจจุบันที่มีอายุเกิน ๗๐ ปีขึ้นไปจะจำเหตุการณ์เกี่ยวกับเรื่องลำพวนได้พอสมควร การลำพวนประกอบการเป่าแคนของชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวนั้นจะมีขึ้นใน ๒ กรณี คือ

๑) กรณีปกติ เป็นการเป่าแคนของหนุ่มไทยพวนที่เป่าแคนไปลำเกี่ยวสาวที่มาลงช่วงทอดผ้า ปั่นด้ายในเวลากลางคืนหลังรับประทานอาหารเช้าแล้ว

๒) กรณีมีงานมงคลต่าง ๆ เช่นงานกฐิน ขึ้นบ้านใหม่ งานบวชพระ เป็นต้น เจ้าภาพจะเชิญ หรือหาหมอลำและหมอแคนมาลำเฉลิมฉลองการทำบุญเรียกว่า **อุ่มกองทาน** ให้ความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจแก่ผู้มาร่วมทำบุญ หรือมาช่วยงานต่าง ๆ เวลากลางคืนจะมีหมอลำทั้งชายและหญิงมาลำแก่กัน หรือได้กันอย่างสนุกสนาน เป็นนันทนาการระดับชาวบ้านที่ยิ่งใหญ่ในสังคมไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว เมื่อประมาณ ๗๐ ปีที่ผ่านมา ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ยังไม่มีสิ่งบันเทิงต่าง ๆ นอกจากหนังขายยาและการละเล่นตามงานประจำปีเป็นครั้งคราว เช่น งานไหว้พระแท่นศิลาอาสน์ งานไหว้วัดพระปรารักษ์ งานประจำปีวัดหนองไฉ่ งานวัดหลวงพ่อพุทธรชินราชจังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

นางก้วน ศรีรัชชนกุล
อายุ ๘๕ ปี

นายมัน กองนิล
อายุ ๘๒ ปี

นายรัง ชาวดิ
อายุ ๘๕ ปี

การลำพวนเป็นการขับลำใช้ปฏิภาณไหวพริบโต้ตอบคู่ขับได้ทันทีที่ผู้ฟังรู้สึกสนุกสนาน และมีอารมณ์ร่วมไปด้วย ปัจจุบันยังมีคนไทยพวนบ้านหาดเลี้ยวที่ยังสามารถลำพวนได้เหลืออยู่เพียง ๑๓ คน ต่างก็อายุมากแล้ว ยังไม่มีใครสืบทอดดังมีรายชื่อต่อไปนี้

๑. นางก้วน ศรีรัชชนกุล อายุ ๘๕ ปี บ้านหมู่ที่ ๒ ตำบลหาดเลี้ยว
๒. นายรัง ชาวดิ อายุ ๘๕ ปี บ้านหมู่ที่ ๑ ตำบลหาดเลี้ยว
(เป็นหมอแคนด้วย)
๓. นายทศ แควน้อย อายุ ๘๕ ปี บ้านหมู่ที่ ๒ ตำบลหาดเลี้ยว
๔. นางบุญมี เกิดผล อายุ ๘๔ ปี บ้านหมู่ที่ ๒ ตำบลหาดเลี้ยว
๕. นางหมอก ขอสวัสดิ์ อายุ ๘๔ ปี บ้านหมู่ที่ ๔ บ้านใหม่
ตำบลหาดเลี้ยว
๖. นางท่ม แก้วเกต อายุ ๘๔ ปี บ้านหมู่ที่ ๓ บ้านหาดสูง
ตำบลหาดเลี้ยว
๗. นางสาว แก้วเกต อายุ ๘๓ ปี บ้านหมู่ที่ ๓ บ้านหาดสูง
ตำบลหาดเลี้ยว
๘. นายมัน กองนิล อายุ ๘๒ ปี บ้านหมู่ที่ ๒ บ้านหมู่ที่ ๒
ตำบลหาดเลี้ยว

๙. นางบุญรอด กระเปียด อายุ ๘๑ ปี บ้านหมู่ที่ ๓ บ้านหาดสูง
ตำบลหาดเสี้ยว
๑๐. นางน้อม กำจาย อายุ ๘๑ ปี บ้านหมู่ที่ ๓ บ้านหาดสูง
ตำบลหาดเสี้ยว
๑๑. นายหรั่ง อายุ ๗๘ ปี บ้านหมู่ที่ ๒ ตำบลหาดเสี้ยว
๑๒. นายแถม โกศัย อายุ ๗๘ ปี บ้านหมู่ที่ ๓ บ้านหาดสูง
ตำบลหาดเสี้ยว
๑๓. นายยง กระบาย อายุ ๗๗ ปี บ้านหมู่ที่ ๓ บ้านหาดสูง
ตำบลหาดเสี้ยว

ส่วนผู้ที่ยังสามารถเป่าแคนประกอบการลำพวยได้นั้น นอกจากนายรัง
ขาวดี แล้ว ยังมีนายสาย ขอบเหลือง นายชูศักดิ์ เกื้อกุล และนายจำนง วงศ์วิเศษ
ที่กำลังพยายามจะสืบทอดและอนุรักษ์การเป่าแคนทำนาของไทพวนนี้ไว้ให้เป็น
มรดกตกทอดถึงลูกหลานไทพวนต่อไป

๒. ประเพณีแห่ช้าง

ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวอีกอย่างหนึ่งคือ
ประเพณีแห่ช้าง ประเพณีเก่าแก่ที่ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาไม่น้อยกว่า ๑๕๐ ปี โดย
อ้างอิงจากศิลาจารึกที่ผนังด้านในโบสถ์หลังเก่าของวัดหาดเสี้ยวว่า “ไทยพวนบ้าน
หาดเสี้ยวได้ร่วมกันสร้างวัดและโบสถ์ก็เสร็จเรียบร้อย ทำการฉลองโบสถ์ เมื่อปี พ.ศ.
๒๓๘๗ (นับถึง พ.ศ.๒๕๕๖ จะได้ ๑๖๙ ปี) หลังจากนั้นก็คงมีการบวชพระที่โบสถ์
หลังนี้ การแห่ช้างก็คงจะมีขึ้นในช่วงเวลานี้เป็นต้นมาไม่เคยขาดตอนเลย

คำว่า “แห่ช้าง” เป็นคำพูดของชาวไทพวนหาดเสี้ยว ที่หมายถึง การแห่
นาด้วยขบวนช้างให้นาคขึ้นบนคอช้าง แล้วแห่ไปรอบบ้านหาดเสี้ยว เป็นประจำต่อ
เนื่องกันมาทุกปี แต่เดิมจะแห่ช้างในเดือน ๔ เพราะว่างจากการเก็บเกี่ยวข้าวในนา
แล้ว แต่ปัจจุบันได้มีการกำหนดให้วันที่ ๗ เมษายน เป็นวันแห่ช้าง ซึ่งก็ยังไม่ทราบ
เหตุผลว่า มีที่ไปที่มาอย่างไร

ที่กล่าวว่า การแห่ช้างเป็นเอกลักษณ์ของไทยพวนบ้านหาดเลี้ยว เพราะยังไม่เคยเห็นที่ไหนในประเทศไทยมีการแห่ช้างเป็นประเพณีประจำปีต่อเนื่องกันมานานกว่า ๑๐๐ ปี หลายจังหวัดที่มีการเลี้ยงช้าง ก็มักจะมีชื่อเสียงในด้านการแสดงของช้างเป็นส่วนใหญ่ อาจมีการแห่หน้าด้วยการขี่ช้างบ้าง แต่คงเป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น

การแต่งตัวของนาค นิยมใช้ผ้ากำมะหยี่สีสวยสดเป็นผ้าถุง เสื้อ และผ้าสไบ มีเครื่องประดับ สวมเทริด (ชฎา) หมายถึงหางนาค มือจะพนมรูปนาค หมายถึงเศียรหรือหัวนาค สวมแว่นตาดำ และมีการแต่งหน้าทาปาก และเขียนคิ้วให้สวยงาม การแต่งตัวนาคเช่นนี้ ผู้รู้ให้ความหมายโดยสรุปว่า เป็นปริศนาธรรม ความสวยงามต่าง ๆ ไม่ยั่งยืน พอบวชแล้วต้องลด ละ เลิก ไม่ยึดติดสิ่งที่เป็นกิเลส แว่นตาดำเหมือนปิดบังความไม่รู้ทางธรรมะ พอถอดแว่นตาคือ บวชแล้ว ดวงตาก็จะเห็นธรรม

ในส่วน of ช้างก็มีการแต่งกายให้ช้างอย่างสวยงาม มีผ้าคลุมหัวช้างที่มีสีและลวดลายสวยงามตาม ที่บริเวณลำตัวของช้างจะมีการเขียนข้อความต่าง ๆ เป็นการหยอกล้อนาคด้วยถ้อยคำที่ตลกขบขัน รวมทั้งชื่อของนาคด้วย

ด้วยขบวนช้างที่เข้าแถวตอนเรียงหนึ่ง มีนาคชื่ออยู่บนคอช้าง มีคนกางสัปทนหรือร่มผ้าขนาดใหญ่ เดินอย่างเป็นระเบียบ ท่ามกลางขบวนแห่ของญาติพี่น้องและบุคคลผู้มาร่วมขบวนนับเป็นพัน ๆ คน ทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นจำนวนไม่น้อย มีเสียงแตรวงบรรเลงประชันกันอย่างสนั่นหวั่นไหว ความยาวของขบวนแห่ในแต่ละปีประมาณ ๑ กิโลเมตรเป็นภาพที่น่าตื่นตาตื่นใจเป็นอย่างยิ่ง

๓. ประเพณีอาบน้ำก่อนกา

เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับประเพณีสงกรานต์ ยังไม่เคยปรากฏว่ามีชนเชื้อชาติใดในประเทศไทย มีประเพณีเช่นนี้

การอาบน้ำก่อนกาของชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว จะกระทำในตอนเช้ามีดประมาณ ๐๔.๐๐ - ๐๕.๐๐ นาฬิกาของวันที่ ๑๓ เมษายน ซึ่งเป็นวันเริ่มต้นสงกรานต์ชาวไทยพวนเรียกว่า มีดสังขารล่อง มีการเตรียมการตั้งแต่มากลางคืนคือ เตรียมอุปกรณ์หรือเครื่องใช้ในการอาบน้ำเช่น สบู่ มะกรูดเผาไฟสำหรับสระผม ผ้าเช็ดตัว เสื้อผ้าสำหรับผลัดเปลี่ยน

พอได้เวลาดังกล่าว ผู้คนจากทุกครัวเรือนจะถูกปลุกให้ตื่นไปอาบน้ำก่อนกาที่ทำน้ำของแม่น้ำยม ซึ่งมีหลายท่า ยกเว้นเด็กเล็ก คนชรา หรือผู้ที่เจ็บป่วยไม่สามารถเดินไปทำน้ำได้ เริ่มต้นอาบน้ำจะมีการสระผม เรียกว่า **สระเกล้าดำหัว** และชำระร่างกายให้สะอาด พร้อมกับกล่าวคำพูดของคนพวนรุ่นปู่ตายายสอนกันต่อ ๆ มาว่า **ตกลงไปไหลลงน้ำเน้อ** มีความหมายว่า ให้โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หรือสิ่งที่ไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ที่แต่ละคนมีอยู่ให้ตกลงไปในน้ำและไหลไปตามน้ำ เพื่อจะได้หายโรคหายภัย อยู่เย็นเป็นสุขในปีใหม่ตลอดไป และไม่ลืมที่จะดักน้ำในแม่น้ำยมไปให้คนที่บ้านได้อาบน้ำก่อนกาด้วย

ความหมายของคำว่า อาบน้ำก่อนกา บังคับอยู่แล้วว่า เป็นการอาบน้ำก่อนที่อีกาจะออกหากิน เนื่องจากอีกาเป็นสัตว์ที่ขยันตื่นแต่เช้ามีด อาจมาอาบน้ำถ้ายมูลลงแม่น้ำ บรรพชนของไทยพวนคงคิดว่า อาจทำให้น้ำในแม่น้ำยมสกปรกก่อนที่คนจะลงไปอาบในวันสังขารล่อง จึงบอกให้ลูกหลานชิงตื่นก่อนอีกา เพื่อไปอาบน้ำก่อนอีกาดังกล่าวแล้ว ถึงกระนั้นก็ยังมีการจุดประทัดหรือยิงปืนเป็นระยะ ๆ ในช่วงอาบน้ำ เพื่อขับไล่ไม่ให้อีกาลงมาทำความสกปรกในแม่น้ำอีกด้วย

ประเพณีอาบน้ำก่อนกา นี้ มีผู้รู้เคยวิเคราะห์กันว่า คล้ายหรือเหมือนกับการอาบน้ำในแม่น้ำคงคาของชาวอินเดีย โดยมีความเชื่อว่าเป็นการล้างบาป และขับไล่โรคภัยไข้เจ็บหรือเป็นการสะเดาะเคราะห์ แต่ไม่ทราบชาวไทยพวนจะเอาอย่างความเชื่อนี้หรือไม่

อย่างไรก็ตามไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว ก็ได้ยึดถือและปฏิบัติมานานกว่าหนึ่งร้อยปีแล้ว แม้ว่าส่วนใหญ่จะงดอาบน้ำก่อนกาเมื่อประมาณ ๓๐ ปีเศษมานี้ อาจเป็นเพราะบ้านเมืองเจริญขึ้น มีน้ำประปาใช้แล้ว การไปอาบน้ำที่แม่น้ำ

ยมก็หมดความจำเป็น แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียุทธพจนบ้านหาดเลี้ยวส่วนหนึ่ง ยังคงอาบน้ำก่อนกาอยู่บ้าง

น่าเสียดาย ถ้าหากประเพณีนี้จะสูญหายไปจากบ้านหาดเลี้ยว ถ้ามีการรื้อฟื้นขึ้นมาได้ ก็จะเป็นสิ่งที่ชาวไทยพวนชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่งต่อประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตน

๔. ประเพณีสังฆารผู้เฒ่า

สังฆารผู้เฒ่าเป็นคำพูดในภาษาไทยพวนแปลว่า **สงกรานต์คนแก่**

สังฆาร = สงกรานต์

ผู้เฒ่า = คนแก่

สู่ขวัญผู้เฒ่า (ประเพณีสังฆารผู้เฒ่า) ดำหัวพ่อแม่ปู่ย่าตายายเทศกาลปีใหม่

เป็นประเพณีที่ไทยพวนบ้านหาดเลี้ยวได้ถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาหนึ่งร้อยปีเศษ นับเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของชาวไทยพวนบ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีสงคราม จังหวัดสุโขทัย

โดยปกติประเพณีสงกรานต์ในประเทศไทยจะกำหนดไว้ ๓ วันคือ วันที่ ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ เมษายน ซึ่งมีชื่อเรียกวันตามลำดับว่า วันมหาสงกรานต์, วันเนา และวันเถลิงศก (หรือวันขึ้นปีใหม่) หรือเรียกรวมกันว่า วันสงกรานต์หรือเทศกาลสงกรานต์

กิจกรรมโดยทั่วไปของชาวไทยในช่วงเทศกาลสงกรานต์ส่วนใหญ่จะเหมือนกันเช่น ทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ก่อเจดีย์ทราย รดน้ำดำหัวขอพรจากญาติผู้ใหญ่ เป็นต้น นอกจากนี้ ก็มีการเล่นสันทนาการตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น แต่ที่เหมือนกันทั่วประเทศไทย คือ การเล่นสาดน้ำที่ถือว่าเป็นหัวใจของการเล่นในเทศกาลสงกรานต์ นอกจากชาวไทยแล้ว ยังมีนักท่องเที่ยวต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาเล่นสาดน้ำในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

ในส่วนของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว นอกจากจะยึดถือประเพณีสงกรานต์เช่นชาวไทยทั่วๆ ไปแล้ว ยังมีประเพณี **วันสงกรานต์คนแก่** หรือเรียกตามภาษาไทยพวนว่า **สังขารผู้เฒ่า** เพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งวันประเพณีสังขารผู้เฒ่ากำหนดนับถัดจากวันเถลิงศกไปอีกเจ็ดวัน ซึ่งจะตรงกับวันที่ ๒๒ เมษายน ประเพณีนี้ได้ยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบันได้หนึ่งร้อยปีเศษแล้ว

ในวันสังขารผู้เฒ่านี้ จะเป็นวันหยุดทำงานของชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว เพื่อปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

๑. ครอบครัวใดที่มีคนแก่หรือผู้เฒ่าอยู่ในบ้าน ลูกหลานจะเตรียมจัดงาน **สู่ขวัญผู้เฒ่า** คือ เตรียมพวงวัญหรือถาดที่มีดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวเกรียบ ขนมหวาน ข้าวต้มมัด กล้วยน้ำว่าสุก เผือกหรือมันต้ม ฯลฯ โดยเชิญหมอทำขวัญมาทำพิธีสู่ขวัญเป็นภาษาไทยพวน บรรดาลูกหลานไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกล รวมทั้งผู้ที่มีความเคารพนับถือมาร่วมในพิธีอย่างพร้อมหน้า นอกจากสู่ขวัญแล้ว ยังมีการรดน้ำดำหัว ขอพรจากผู้เฒ่า ขอขมาผู้เฒ่าในสิ่งที่ได้ล่วงเกินมาในรอบปี มีการผูกข้อมือให้แก่มาร่วมพิธีด้วย ผู้มาร่วมพิธีจะบริจาคเงินลงในขันที่เจ้าภาพเตรียมไว้ตามความสมัครใจหรือตามศรัทธา ถือกันว่าเป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจให้คนแก่หรือผู้เฒ่าให้อยู่เย็นเป็นสุข มีอายุยืนยาวอยู่กับลูกหลานต่อไปอีกนาน ๆ

เสร็จแล้วเจ้าภาพจะจัดเลี้ยงอาหารเป็นการขอบคุณผู้มาร่วมพิธี ส่วนใหญ่จะปฏิบัติกันเช่นนี้ทุกครอบครัว เว้นแต่ในครอบครัวนั้นๆ จะไม่มีลูกหลานหรือมีลูกหลาน แต่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ก็จะไม่มีการจัดงานดังกล่าว

๒. บุคคลอื่น ๆ ที่ในครอบครัวของตนไม่มีคนแก่ก็จะรวมตัวกันจัด พาชวีญ ให้ไปตามบ้านที่มีการจัดพิธีสู่ขวัญ เพื่อร่วมงานด้วย หมุนเวียนกันไปตามบ้านต่าง ๆ อย่างสนุกสนานตลอดวันปัจจุบันการแห่พาชวีญมีน้อยลง โดยเปลี่ยนเป็นให้แต่ละคนนำดอกไม้ธูปเทียนไปร่วมพิธีสู่ขวัญแทน เพราะมีความคล่องตัวและสะดวกดีกว่าการจัดพาชวีญ

ถ้าบ้านใดมีคนแก่ แต่ไม่มีการจัดพิธีสู่ขวัญ ก็จะมีคนที่เคารพนับถือนำดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมาและขอพรคนแก่เป็นรายบุคคล ใครพร้อมเมื่อใดก็ไปเมื่อนั้น

๓. ถ้าผู้ใดเป็นผู้ที่เรียนวิชาคาถาอาคมหรือนับถือผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ชาวพวนเรียกว่า **หองฮักษา** (ของรักษา) ที่ถือว่าเป็นผู้ดูแลรักษาคนในครอบครัวของตนให้อยู่เย็นเป็นสุข ก็จะมีการทำพิธีไหว้ครูบาอาจารย์หรือ **หองฮักษา** ในวันสังขารผู้เฒ่านี้

สรุป ประเพณีสังขารคนแก่หรือสังขารผู้เฒ่า เป็นประเพณีที่มีจุดประสงค์หลักคือ เน้นการรวมตัวของลูกหลานหรือบุคคลในครอบครัวที่จะได้มีโอกาสแสดงความกตัญญูต่เวทีต่อบุพการีที่อยู่ในวัยชราภาพ ปีละครั้ง อย่างพร้อมหน้าพร้อมตากัน ได้โอกาสปราศรัย ถามสารทุกข์สุขดิบกัน ร่วมรับประทานอาหารกันอย่างมีความสุข คนที่ไปทำมาหากินอยู่ไกลบ้านก็จะถือโอกาสมาเยี่ยมครอบครัวในวันนี้ ประเพณีสังขารผู้เฒ่าไม่เน้นความสนุกสนานและไม่มีพิธีทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง

อาจถือได้ว่าประเพณีสังขารผู้เฒ่าของไทยพวนบ้านหาดเลี้ยว เป็นวันครอบครัวที่มีมานานที่สุดในประเทศไทย เพราะได้ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมานานกว่าหนึ่งร้อยปีแล้ว ในขณะที่ทางราชการไทยเพิ่งจะประกาศให้มีวันครอบครัวเมื่อไม่นานมานี้ ปัจจุบันประเพณีนี้ ยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่อย่างเข้มแข็งในสังคมของ ไทยพวนบ้านหาดเลี้ยว

๕.ประเพณีสู่ขวัญพระ/สามเณรวันปีไหม

การสู่ขวัญพระภิกษุสามเณรถือเป็นประเพณีที่ชาวไทยพวนบ้านหาดเลี้ยว ยึดถือปฏิบัติกันมานาน การสู่ขวัญจะกระทำการสู่ขวัญพระภิกษุ/สามเณรทั้งหมดที่แม้ว่าบางรูปบวชช่วงภาคฤดูร้อนก็ตาม เครื่องพาชวีญประกอบด้วย สวดดอกไม้ (กรวยดอกไม้) ๒ กรวย ดอกไม้ ธูป ๔ ดอก ใสดอกไม้และธูปกรวยละ ๒ ดอก ไม่มีเทียน กล้วย ๔ ลูก ข้าวต้มมัด ๒ คู่ (๔ กลีบ) ขนมหวาน ๒ ชิ้น ข้าวเกรียบ ปั้งหรือ

ทอดก็ได้ ๒ แผ่น ข้าวสารเล็กน้อย แทนแม่โพสพ จัดใส่พานหรือถาด วางไว้ตรงหน้าที่พระสงฆ์ สามเณรนั่ง โดยปรกติแล้วพ่อแม่พระหรือสามเณรโดยเฉพาะที่บวชใหม่จะต้องจัดเตรียมมา นอกจากนี้ยังมี ชั่งเดาะไม้ คือขันโตกหรือพานใส่ดอกไม้ธูปเทียน สำหรับพระสงฆ์ขอมาที่ได้กระทำไม่ดีลงไปตลอดปีที่ผ่านมาโดยมีอาจารย์หรือหมอขวัญมาทำพิธีเรียกขวัญ และขอมาให้พร้อมกันโดยมีผู้อาวุโสโยงขันขณะที่ยกหมอขวัญกำลังกล่าวคำขอมา ตอนเย็นประมาณ ๑๗ นาฬิกา จะมีพิธีรดน้ำหรือสรงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์สามเณรเรียก สรงน้ำเจ้าหัว

พาขวัญพระ/สามเณรวันปีใหม่

ชั่งเดาะไม้ (พานดอกไม้)

นายมัน กองนิล หมอขวัญ

สรงน้ำเจ้าหัว(สรงน้ำพระ)ปีใหม่

๖. ประเพณีตั้งมั่งคละ (อ่านว่า มั่งคะละ)

ถ่ายสายสัญญาณล้อมสิ่งของของคนตายเป็นรูปสี่เหลี่ยม

เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการตาย ที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวน บ้านหาดเลี้ยว เพราะยังไม่เคยเห็นหรือเคยได้ยินว่า ประเพณีตั้งมั่งคละมีการยึดถือปฏิบัติกันที่ใดบ้างในประเทศไทย คำว่า มั่งคละ เป็นภาษาบาลี แปลว่า มงคลหรือสิ่งที่น่ามาซึ่งความสุขความเจริญ

ไทยพวนบ้านหาดเลี้ยวถือว่าการตายเป็นอวมงคล คือไม่เป็นมงคล เมื่อมีคนตายในครอบครัวใดหรือบ้านหลังใด ตัวบ้านและสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านหลังนั้นที่ผู้ตายเคยใช้สอยร่วมกับคนในครอบครัวเช่น ภาชนะที่ใช้หุงต้มหรือประกอบอาหาร มีดพัว เครื่องมือทำการเกษตรต่าง ๆ ตลอดจนเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ของผู้ตาย รวมไปถึงเครื่องมือช่างที่นำมาใช้ในการทำโรงศพ ก็เป็นอวมงคลด้วย

ไทยพวนบ้านหาดเลี้ยวนิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศลในบ้านของตนเอง ต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาหนึ่งร้อยปีเศษแล้ว ถือว่าเมื่อยังมีชีวิตได้อยู่กินกับครอบครัวในบ้านหลังนี้อย่างมีความสุขมาตลอดชีวิต เมื่อตายก็สมควรที่ได้อยู่อาศัยที่นี่เป็นครั้งสุดท้าย ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ แล้ว จะไม่ตั้งศพที่อื่น

หลังพิธีฌาปนกิจศพหรือเผาศพแล้ว ในวันเดียวกับวันที่เผาศพนั้น จะมีพิธีตั้งมั่งคละในบ้านที่ตั้งศพนั้น คือเมื่อญาติที่เป็นเจ้าภาพกลับจากการเผาศพแล้ว ต้องมาเตรียมการที่บ้านเช่นเดียวกับพิธีเจริญพุทธมนต์หรือสวดมนต์เย็นทุกประการ

คือมีการตั้งโต๊ะหมู่บูชา ตั้งพระพุทธรูป ตั้งบาตรหรือขันนํ้ามนต์ มีสิ่งที่เพิ่มเติมคือ เจ้าภาพจะต้องเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้ตายเคยใช้สอยร่วมกับบุคคลในครอบครัวหรือใช้สอยส่วนตัว ตามที่กล่าวมาแล้ว นำมารวมกันไว้ต่อหน้าพระสงฆ์ที่มาเจริญพุทธมนต์ สิ่งของดังกล่าวไม่จำเป็นต้องนำมาหมดทุกชิ้น เพียงแต่นำมาเป็นบางส่วนเท่านั้น

การโยงด้ายสายสิญจน์ เมื่อวนที่ฐานของพระพุทธรูปที่โต๊ะหมู่บูชาแล้ว ก็โยงมาที่ขันนํ้ามนต์หรือบาตรนํ้ามนต์ และโยงไปวนรอบสิ่งของ ๆ ผู้ตายที่เตรียมไว้ โดยวนเป็นรูปสี่เหลี่ยม หลังจากนั้นก็นำด้ายสายสิญจน์มาม้วนกลับไปที่เคยคือ โกลัโต๊ะหมู่บูชา เพื่อให้พระสงฆ์ใช้ในการเจริญพุทธมนต์ต่อไป

การตั้งมังคละถือเป็นงานมงคลแล้ว เพราะไม่มีศพตั้งอยู่แล้ว จำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มาเจริญพุทธมนต์ก็เป็นไปตามประเพณีที่เป็นงานมงคลตามปกติ บทที่สวดคือ สวดพระปริตรนั่นเอง

ข้อสำคัญที่สุดก่อนที่จะไปนิมนต์พระหรือรับพระมาเจริญพุทธมนต์นั้น จะต้องรอให้ผู้ที่เป็นเจ้าหรือดูแลการเผาศพที่ป่าช้าหรือฌาปนสถานมาแจ้งแก่เจ้าภาพเสียก่อนว่า ศพที่เผานั้นไหม้หมดเรียบร้อยแล้วที่ถือเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะเคยมีเรื่องจริงที่เล่าต่อกันมาว่า สมัยก่อนที่มีการเผาศพบนเชิงตะกอนกลางแจ้ง ผู้ดูแลการเผาศพไม่รอบคอบ นึกว่าศพไหม้หมดแล้ว มาแจ้งข่าวแก่เจ้าภาพให้ไปรับพระมาเจริญพุทธมนต์ได้ พอรุ่งขึ้นจะไปเก็บอัฐิหรือกระดูกที่ป่าช้า ปรากฏว่าศพไหม้ไม่หมด มีร่องรอยสุนัขแทะเนื้อติดกระดูก เป็นที่อุจาดและน่าสังเวชเป็นอย่างยิ่ง จึงต้องมีการกำชับและให้ระมัดระวังในเรื่องนี้

เมื่อพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์เสร็จ ก็จะมีการประพรมนํ้าพุทธมนต์แก่ผู้มาร่วมพิธีและสิ่งของเครื่องใช้ที่นำมาตั้งไว้ ตลอดจนบริเวณที่ตั้งศพ เป็นเสร็จพิธี

สรุปได้ว่า พิธีตั้งมังคละของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว มีจุดประสงค์ที่สำคัญที่สุดคือ เพื่อทำให้บ้านที่ตั้งศพและสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านพ้นจากอวมงคล กลับมาเป็นมงคลเหมือนเดิม บุคคลในครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบ้านและใช้สิ่งของในบ้านจะได้สบายใจ และอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป

มีข้อยกเว้นที่ไม่ต้องทำพิธีตั้งมังคละคือ ถ้าตั้งศพที่วัดไม่ต้องมีพิธีตั้งมังคละ เหตุผลคือ สถานที่ตั้งศพหรือบริเวณวัด ไม่ใช่ที่อยู่อาศัยของผู้ตายขณะที่มีชีวิต แต่เป็นวัด ซึ่งเป็นสถานที่ที่เป็นมงคลอยู่แล้ว

สำหรับพิธีการทำบุญเจ็ดวันนั้น จะแยกเป็นอีกพิธีหนึ่งต่างหาก เหมือนพิธีทำบุญเจ็ดวันทั่วไปที่ปฏิบัติกันอยู่ โดยไม่ต้องเจริญพุทธมนต์หรือสวดพระปริตรอีก เพราะได้สวดในพิธีตั้งมังคละแล้ว

ประเพณีตั้งมังคละของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว ยังคงยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบัน

สรุป

ประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัยที่นำเสนอทั้งหมดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในหลายประเพณีที่ชาวไทยพวนได้ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนานกว่า ๑๖๐ ปี น่าแปลกใจว่าชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นไทพวนอพยพมาจากเมืองพวนแขวงเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมาตั้งหลักแหล่งเป็นการถาวรในเขตเมืองสวรรคโลกก่อนปีพุทธศักราช ๒๓๗๙ สามารถรักษาความเป็นไทยพวน ไม่ว่าจะเป็นภาษา วัฒนธรรม และประเพณี ไว้ได้เป็นอย่างดี ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมของคนไทยภาคกลาง และคนไทยเชื้อสายต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่น่าศึกษาและน่าช่วยกันอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี ต้องขอขอบคุณทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะเทศบาลตำบลหาดเสี้ยวและหน่วยงานอีกหลายหน่วยงาน ที่ได้ยื่นมือให้การสนับสนุนงานอนุรักษ์ประเพณีต่าง ๆ ด้วยดีตลอดมา

เอกสารอ้างอิง

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ หอสมุดแห่งชาติ ใบบอกพญาวิชิตภักดี เจ้าเมือง
สุวรรณโลก เรื่องส่งเงินแทนทองคำส่วย และจัดซื้อไม้สักส่ง เลขที่ ๔๒ จ.ศ.

๑๑๙๘ (พ.ศ.๒๓๗๙)

สำเนาศิลาจารึกที่ผนังโบสถ์หลังเก่าของวัดหาดเสี้ยว เรื่องการสร้างวัด สร้างโบสถ์
วัดโพไทร (วัดหาดเสี้ยว) และการฉลองโบสถ์ ฉลองวัด เมื่อปี พ.ศ.๒๓๘๗

หนังสือไทยพวน โดย พันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางละมัย วงศ์วิเศษ ๘ ธันวาคม ๒๕๒๖

สำเนาภาพถ่ายสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีตั้งมั่งคละของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุวรรณคูเวียง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย

สัมภาษณ์ไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว

๑ นางดี ชัดนาค อายุ ๑๐๐ ปี บ้านเลขที่ ๒๖๗ หมู่ ๒ ตำบลหาดเสี้ยว
เมื่อ ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖

๒ นางทิพย์ เข้มมุกด์ อายุ ๙๕ ปี บ้านเลขที่ ๑๒๕ หมู่ ๑ ตำบลหาดเสี้ยว
เมื่อ ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖

๓ นายม้วน กองนิล อายุ ๘๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๘๑ หมู่ ๒ ตำบลหาดเสี้ยว
เมื่อ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๖

๔ นายมัน ข้างจะงาม อายุ ๘๖ ปี บ้านเลขที่ ๒๐๘ หมู่ ๑ ตำบลหาดเสี้ยว
เมื่อ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๖

๖ นายรัง ขาวดี อายุ ๘๕ ปี บ้านเลขที่ ๖๓๐ หมู่ ๑ ตำบลหาดเสี้ยว
เมื่อ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๖

ขอบคุณเจ้าของภาพประกอบ

- ๑.เทศบาลตำบลหาดเสี้ยว
- ๒. นายสมชาย เดือนเพ็ญ
- ๓. อาจารย์ยุพิน เข้มมุกด์
- ๔. อาจารย์สุจิตรา เข้มมุกด์
- ๕. อาจารย์อำนาจ เจติยานนท์
- ๖. นายนิเทศ เข้มมุกด์
- ๗. น.ส.เยาวรัตน์ ชิดชั้น
- ๘. น.ส.รวีวรรณ เล็กวิสัย

ภาคผนวก

บันทึกเรื่องนี้เขียนขึ้นจากความทรงจำของผู้เขียนซึ่งมีอายุครบ ๗๒ ปีในปี พ.ศ.๒๕๕๖ และการสัมภาษณ์ผู้ที่มีอายุมากกว่า เพื่อบันทึกรายชื่อของหมอลำและหมอแคนชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวในอดีตที่ล่วงลับไปหมดแล้ว หมอลำเหล่านี้มีชื่อเสียงในด้านกรลำที่ไพเราะ เสียงดี มีปฏิภาณไหวพริบในการขับลำโต้ตอบกันระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง สามารถดับความลำ(กลอนสด) ได้อย่างดียิ่งจนเป็นที่ประทับใจและเป็นตำนานเล่าขานต่อมาจนถึงปัจจุบันไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ปีมาแล้ว บุคคลดังกล่าวมีรายชื่อเท่าที่รวบรวมได้ดังต่อไปนี้

- ๑. นางสาวน กรุณามิตร
- ๒. นางเพื่อน ขอบคุณ
- ๓. นายล้อย ชัดนาค
- ๔. นายเคี่ยม เขตบรรพต
- ๕. ทิดมาย
- ๖. นายสน ชิดชั้น
- ๗. นายสังวาลย์ เกิดใหญ่
- ๘. นายเที่ยง ขอบเขต
- ๙. ๑๗. นายหลี่ จงบริบูรณ์
- ๑๐. นายยัง จงกุลณี เป็นทั้งหมอลำและหมอแคน
- ๑๑. นางผัน กาไหลทอง

ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว ๑๘๗

๑๒ . นางเพียน	(ภรรยาของนายที)
๑๓. นายพุ่ม	ขอบเขต
๑๔. นายธูป	เขตบรรพต
๑๕. นายพิน	กองนิล
๑๖. นายฉุย	วงศ์วิเศษ
๑๗. นางกอง	เกื้อกูล

จากลันนาสู่เมืองพวนเชียงขวางและจำหนือ^๑

ยุพิน เข้มมุกด์

บรรพชนคนพวนในเมืองไทยถูกบอกกล่าวเล่าสืบ ๆ กันมาว่าปู่ย่าตาทวดมาจากเมืองพวนเชียงขวาง ประเทศลาว หรือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ปัจจุบันสอดคล้องกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการสงคราม การกวาดต้อน การอพยพโยกย้ายครัวของคนพวนหลาย

ครั้งนับตั้งแต่สมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ มีหลายระลอกหลายลักษณะ แสดงให้เห็นว่าคนพวนที่อยู่ในแผ่นดินไทยนั้นมีจำนวนมากและหลักฐานที่สำคัญคือคนพวนกระจายตัวอยู่เกือบทั่วประเทศ โดยเฉพาะตามชายแดนริมฝั่งโขง ยุคที่ประเทศสยามปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล ถึงกับตั้งหัวเมืองลาว

^๑ บทความนี้ผู้เขียนได้สอดแทรกภาษาพวนที่บ้านหาดเสี้ยวอำเภอสรีษัณาลัย จังหวัดสุโขทัย และคนพวนแขวงเมืองเชียงขวางใช้ *ปะและ* ควบกัน หมายถึงพูดคุยกันและใช้ภาษาลาว ที่เห็นว่าเพราะและสื่อความหมายได้ชัดเจนโดยไม่ต้องแปล คำพูดที่เป็นตัวเอนเป็นภาษาไทยวน ส่วนที่อยู่ในเครื่องหมาย “ ” เป็นภาษาลาว

ฝ่ายเหนือเป็นมณฑลลาวพวน มีศูนย์กลางอยู่ที่หนองคาย โดยมีกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงใหญ่ดูแล เมื่อไทยมีข้อพิพาทเรื่องชายแดนกับฝรั่งเศส เรียกกรณีพิพาท ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ศูนย์กลางมณฑลจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านเดื่อหมากแข้ง ซึ่งเป็นที่ตั้งจังหวัดอุดรธานีปัจจุบัน

กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

แผนที่เมืองเชียงขวางปัจจุบัน
(กาบเมืองพวน.๒๑)

เมืองพวนแขวงเชียงขวาง

เมืองพวน แขวงเชียงขวางตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ สปป.ลาว ติดกับประเทศเวียดนาม เป็นเมืองโบราณเก่าแก่เมืองหนึ่งของลาว มีประวัติความเป็นมายาวนานไม่น้อยกว่า ๑๓๐๐ ปี คนพวน เป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท ดังได้กล่าวมาในตอนต้นว่า เมืองไทยมีคนพวนอาศัยหลายจังหวัด ดังที่ *ผู้แต่งผู้แต่ง* พวน ได้เล่าขานถึงรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของบรรพชนให้ลูกหลานฟังอยู่เสมอ แม้กาลเวลาผ่านไปกว่าร้อยปีก็ตาม ประกอบกับได้มีการศึกษาค้นคว้าสืบเสาะหาเรื่องราวของบรรพชนอย่างเอาจริงเอาจัง ประกาศให้สังคมได้รับรู้เรื่องราวของคนไทยเชื้อสายพวนถึงจารีตประเพณีในวิถีไทพวน เช่นที่บ้านทุ่งไธ้ง จังหวัดแพร่มีอนุสาวรีย์เจ้าชมพู่^๒ ซึ่งคุณศักรชาย รัชตวรคุณ ได้เรียบเรียงเรื่องราวของเจ้าชมพู่ ความว่า

^๒ จาก “ลำดับกษัตริย์แห่งอาณาจักรพวนและผู้สืบสายตระกูล” เจ้าชมพู่ กษัตริย์องค์ที่ ๔๓ ของราชวงศ์พวน พระองค์เป็นโอรสเจ้าองค์หล่อ หรือเจ้าองค์ทง มีอนุชาคือเจ้าองค์เชียง เจ้าชมพู่มีโอรสคือ เจ้าองค์คำโกดหรือเจ้านอเมือง ส่วนเจ้าองค์เชียง มีโอรสคือเจ้าน้อยหรือเจ้าสุตตะกะสุวรรณะภูมาน สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์พวน, ๒๕๕๕, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

“เจ้าชมพู่เป็นเจ้าเมืองพวน เชียงขวางลำดับที่ ๔๓ ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๒๕ รวมครองราชย์ ๑๙ ปี สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๓๔๔ เป็นเจ้าเมืองที่สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่เมืองพวน เชียงขวาง...ครั้งหนึ่งเจ้ากรุงสยามได้มีโองการให้เจ้าชมพู่ไปตีเมืองหลวงพระบางร่วมกับเจ้าเวียงจันทน์ ตีได้สำเร็จ ต่อมาเจ้าชมพู่แข็งเมืองต่อเจ้าเวียงจันทน์ เจ้านันทแห่งเวียงจันทน์สั่งแม่ทัพชื่อเขียว ไปปราบเมืองพวนให้จับเจ้าชมพู่ไปเวียงจันทน์ เจ้านันทสั่งให้ประหารชีวิต เจ้าชมพู่ ได้เกิดปาฏิหาริย์ฟ้าผ่าหอกเพชรฆาตหักสะบั้น ขณะที่กำลังจะประหารชีวิต เจ้านันทเห็นว่าเจ้าชมพู่เป็นผู้มีบุญบารมี สั่งให้ปล่อยตัวกลับไปครองเมืองพวนดังเดิม จากเหตุการณ์ครั้งนั้นจึงเกิดประเพณีกำฟ้าขึ้นในกลุ่มคนพวน”^๓ การกำฟ้า คือการหยุดทำงานหนัก หรืองานที่ทำในชีวิตประจำวัน เช่น ทอผ้า ตีมิด ไปไร่ไปนา แต่จะมีการละเล่นพื้นบ้านของเด็กๆ หรือคนหนุ่มสาวชาวไทยพวนบ้านทุ่งไธ้ง จังหวัดแพร่ ไทยพวนบ้านหัดมีนพวน อำเภอเวียงสาและชาวไทยพวนบ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีความเชื่อเรื่องเจ้าชมพู่เหมือนกัน ส่วนไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวอำเภอศรีสขนาลัย เชื่อเรื่องแกนที่ทำให้น้ำอุดมสมบูรณ์ กล่าวโดยสรุปก็คือขอคุณธรรมชาติที่ทำให้มีฝนตกตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ นั่นเอง ชาวไทยพวนที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยได้ยึดถือปฏิบัติประเพณีนี้สืบมาถึงปัจจุบัน และเชื่อว่าชาวไทยพวนไม่เคยมีใครถูกฟ้าผ่า การกำฟ้า นับเป็นเอกลักษณ์ที่ลูกหลานพวนภาคภูมิใจ

เจ้าชมพู่ บ้านทุ่งไธ้ง
ห้องสมุดอบท.ทุ่งไธ้ง
แพร่

เจ้าชมพู่กำลังจะถูกร
ประหารชีวิต
ภาพวาดฝาผนัง
วัดหัดมีนพวน น่าน

เจ้าเหมยฟ้า/เจ้าชมพู่บ้านฝายมูล
พิพิธภัณฑ์ไทพวนบ้านฝายมูล น่าน

^๓ ศักดิ์ชาย รัชตวรคุณ. ผู้ค้นคว้าเรียบเรียงที่อนุสาวรีย์เจ้าชมพู่ เทศบาลตำบลทุ่งไธ้ง , อำเภอเมืองแพร่ ตุลาคม ๒๕๕๕. คำว่าไทไม่มี ย ใช้สำหรับคนพวนที่ไม่ได้อยู่บนผืนแผ่นดินไทย

การที่ได้เห็นพี่น้องชาวพวนที่เชียงขวางแสดงความรักและยิ้มแย้มแจ่มใสที่ได้พบกับคนพวนจากเมืองไทยแม้จะมีแค่สองคน แต่ก็ ได้ปะได้ลมนำกัน ทำให้ผู้เขียนเกิดความคิดที่จะฟื้นความทรงจำเมื่อครั้งได้ไปเยี่ยมยามพี่น้องพวนที่แขวงเชียงขวางและข้าเหนือ เมื่อ ๕ ปีที่แล้ว วันที่ ๑๗ - ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๑ โดยออกเดินทางจากเชียงใหม่วันที่ ๑๗ มีนาคม เวลาประมาณเที่ยงกว่า ภาษาไทยพวนเรียกว่าเวลา คีนเพล แล้ว^{*} คณะเดินทาง ๑๒ ชีวิตถึงสนามบินนานาชาติเชียงใหม่ การเดินทางไปเมืองพวนครั้งนี้ได้มีการประสานงานกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหรือ มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่ พระบัณฑิต ชื่อ พระวิระศักดิ์ วงศ์พระจันทร์ ซึ่งเป็นคนพวนแขวงเชียงขวาง ได้รับทุนการศึกษาจากมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มน้ำโขงของมหาวิทยาลัย เพื่อทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาและทำกิจกรรมด้านพุทธศาสนาที่บ้านเกิด หลังจากที่พักงานการบินลาวได้ “แจกปี่” ตรวจตัวเครื่องบินและออกใบBoarding Pass เพื่อ “แจกบ่อนั่ง” เลขที่นั่งทุกคนแล้วก็ขึ้นไปบนชั้นสองเพื่อผ่านกรรมาธิการเดินทางออกนอกประเทศตามลำดับ

เวลาประมาณ ๑๕ นาฬิกา พวกเราทั้งสิบสองชีวิตก็ขึ้น”ญูลาว” การบินลาวเที่ยวบินที่ QV ๖๔๕ ที่แพนหางญูลาวมีดอกจำปาลาว^{*} สีขาวเป็นสัญลักษณ์ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำชาติ ที่ประตูทางขึ้นมี “นางบริการทางอากาศ” แอร์โฮสเตสหน้าตาสะสวยยืนต้อนรับอยู่ พอถึงบ่อนั่ง สายตาก็เจอกับภาษาต่างประเทศ (ลาว) เขียนไว้ที่พนักงานของคนที่นั่งข้างหน้าว่า “กะลุนาฮัดสายแอดวะนะนั่ง” และ “ใช้เบาะฮอดตั่งนั่งเพื่อช่วยชูชีพ” และยังมี “บ่อนเขี่ยขียา” สำหรับคนสูบบุหรี่ด้วย

สบายดี (สัวสติ)

^{*} คนพวนเรียก เวลาหลังพระจันทร์ตกดาวพลแล้ว ถ้าเวลาหลังพระจันทร์ตกดาวเช้า เรียก คีนจังหัน(จ่าหัน)

^{*} ดอกจำปาลาว ไทยเรียกดอกलันทม ไม่นิยมปลูกตามบ้าน ปัจจุบันเรียกดอกลิลาวดี เป็นไม้เศรษฐกิจนิยมปลูกประดับตามโรงแรม รีสอร์ท มีการขายและตัดแต่งพันธุ์ใหม่ให้มีสีสันมากขึ้น

เหยียบแผ่นดินลาวที่หลวงพระบาง

ญวนลาวพาผู้โดยสารเหิรฟ้าจากนครเชียงใหม่ศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาสู่เมืองหลวงพระบาง ศูนย์กลางอาณาจักรล้านช้างร่มขาว ใช้เวลาบินประมาณหนึ่งชั่วโมง ก็ได้ยินเสียงประกาศ “เชินซาบ” โปรดทราบ ได้นำผู้โดยสารมาถึง “เด็นบิน” สนามบินหลวงพระบางเรียบร้อยแล้ว ขณะนั้นมีพายุฝนค่อนข้างแรงทำให้ญวนลาวเสียการทรงตัว เอียงวูบวาบ จนทำให้เวียนศีรษะ^๖ ขึ้นมาทันที กับต้นพยายามประคับประคองเครื่องบินจนเครื่องลงได้อย่างเรียบร้อยด้วยความโล่งอก

ผู้พาเถี่ยว (ไกด์) ชื่อนางอู่คำ พร้อมด้วยท้าวเพ็ง สารเถีที่จะพาคณะพวกเราตะลอนทัวร์ตามรายการที่วางไว้คือ หลวงพระบาง เชียงขวาง และข้าเหนือหลายแห่ง ไกด์ก็ยังไม่เคยไปเรียกว่าทั้งคนนำเที่ยวและคนไปเที่ยวจะได้เห็นพร้อมกัน นอกจากนั้นก็มิคุณประวิชัย วันตา ผู้ประสานงานของมูลนิธิฯ ในขณะนั้นช่วยดูแลอีกแรงหนึ่ง คินแรกคณะเราพักที่เรือนพัก “โพพะนา” ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากพระธาตุพูสี มากนัก

เรือนพักโพพะนา หลวงพระบาง

พอตกเย็น นางอู่คำก็มารับพวกเราไป ญ่างเถี่ยว เดินเที่ยวตลาดนัดกลางคืนคนเชียงใหม่เรียก ถนนคนเดิน ลาวเรียก ตลาดมืด ถนนหน้าพระธาตุพูสีหรือถนน“สี่สะพานวง” สินค้าส่วนใหญ่เป็นงานฝีมือ เสื้อผ้า งานปักของคนลาวสูง ลาวเทิง เครื่องเงิน งานไม้แกะสลัก ผ้าทอมือ ของคนลาวลุ่ม เช่น ไหล้อ ไทแดง เป็นต้น และของที่ระลึกต่าง ๆ ทุกคนต่างก็เดินดูของพอใจที่ซื้อว่ากันไปจนในที่สุดก็ตามสะดวกของแต่ละคน อาหารเย็นที่ร้านอาหาร ดำหนักลาว มีบางคนหลงด้าว หลงทิศได้แต่เอามือ อองหลัง เดินไปเดินมา ปิ่นเปีย ๗^๗ หลังจากนั้นกลับเข้าที่พัก คินนั้น

^๖ ภาษาพวนกับภาษาเชียงใหม่ใช้เหมือนกัน “เมาหัวจัน”

^๗ มืออองหลัง = มือโหลหลัง, ปิ่นเปีย ๗ = หันหน้าหันหลัง (พวน)

ฝนเทลงมาทำให้ใหญ่ทั้งคืน หลายห้องได้รับความเดือดร้อนเพราะหลังคาเรือนพังรั่วลงตรงที่นอนพอดี นัยว่าเรือนพักนี้เพิ่งเปิดใหม่ยังไม่เคยผ่านฝนมาก่อน

บรรยากาศตลาดมืดที่ถนนหน้าพระธาตุพูสี

แม่ค้าลาวเทิง ลาวสูง ลาวลุ่ม ฯลฯ นำสินค้ามาขายที่ตลาดมืด

อาหารเช้าร้านประชา (ไทย) นิยม

เช้าวันที่ ๑๘ มีนาคม เวลาประมาณ เจ้าหัวก้างบาตร คือเวลาที่พระตีระฆังเพื่อออกบิณฑบาต นางอู่คำพาไปรับประทานอาหารเผอ ก๋วยเตี๋ยวญวนที่ร้านประชานิยม อยู่ริมโขง ตรงกันข้ามร้านเป็นท่าเรือ ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวยกจากเมืองไทย ทุกทัวร์จะต้องพาลูกทัวร์ไปร้านนี้ ส่วนร้านที่อยู่ใกล้ๆ กันขายกาแฟโบราณ ใช้กาแฟผงใส่ถุงชงและใช้นมข้นกระป๋อง นอกจากนั้นยังมี “ขนมคู่” คือปลาทองไก่หรือ อีฉะไถ่ยพบคณะทัวร์จากขอนแก่นนั่งเต็มร้านกาแฟ ทักทายกันแล้วจึงรู้ว่าเดินทางมาจากเวียงจันทน์เป้าหมายคือ เชียงขวาง ดูจะมีแต่คณะเราที่ไปถึงจำหนือแขวงหัวพัน

เสร็จจากอาหารเช้าแล้ว ท้าวเพ็ง ก็พาพวกเรา ๑๔ ชีวิตทั้งผู้พาเถี่ยวและผู้ประสานงานเดินทางออกจากหลวงพระบางมุ่งสู่แขวงเมืองเชียงขวางด้วยรถยนต์ มิตรูมิซิดิตแอร์ฯ เย็นสบายประมาณ ๒๐ ที่นั่ง ทั้งสัมภาระและกระเป๋าเสื้อผ้าก็เต็มรถพอดี นางอู่คำ เริ่มทำหน้าที่ตัวเองด้วยภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบาง เขาพูดภาษาไทยได้ชัด(แจ่ม) เหตุผลก็คือ ดูโทรทัศน์ รู้จักทุกรายการ ทุกเรื่องทั้งข่าวสารและรายการบันเทิงทั้งหลาย จึงรับคณะทัวร์จากเมืองไทยเป็นหลัก รถวิ่งไปตามถนน “ปูยาง” ลาดยาง กว้างประมาณ ๖ เมตร ถนนสายนี้เป็นทางหลวงหมายเลข ๗ ของลาว ภูมิประเทศสองข้างทางเป็นภูเขาสูงต่ำสลับซับซ้อน มีหมู่บ้านชนเผ่าต่าง ๆ ตั้งอยู่เป็นระยะ ๆ ปะปนกัน ถ้าเป็นบ้านลาวเทิง (ขมุ) เรือนจะยกสูงจากพื้นดิน แต่เรือนของลาวสูง (ม้ง) ปลุกติดดิน ชนเผ่าทั้งหลายถือเป็นคนลาว ไม่มีคำว่า ชนกลุ่มน้อย ส่วนคนลาวที่อาศัยอยู่ที่ราบลุ่มหรือในเมือง เรียก ลาวลุ่ม ทางหลวงหมายเลข ๗ นี้ไปสิ้นสุดที่บ้านน้ำกั้นติดชายแดนตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ถนนลาดยางหมดเป็นช่วง ๆ เหลือแต่ดินลูกรังเท่าที่ทราบเขาจะลาดยางเฉพาะถนนผ่านหน้าหมู่บ้านเท่านั้น พอพ้นหมู่บ้าน “ถนนปูยาง” หมดแล้ว ถนนเริ่มแคบลงข้างหนึ่งเป็นเขาอีกข้างเป็นเหวแล้วยังคดเคี้ยววนไปตามสันเขา นาน ๆ จะเจอรถสวนทาง ซึ่งก็สร้างความหวาดเสียวให้กับผู้โดยสารพอสมควร สารัตถ์ที่นี่ไม่นิยมใช้แตรรถ เขาบอกว่า ถ้าบีบแตรแล้วจะทำให้อีกฝ่ายสะดุ้งตกใจยิ่งเป็นอันตราย

เวลาประมาณ ๑๓ นาฬิกาเศษ พวกเราเดินทางมาถึงสามแยกภูคูนหนึ่งแยกคือเส้นทางมาจากหลวงพระบางที่พวกเราใช้อยู่ แยกขวา ไปถึงเวียงจันทน์

เส้นทางหลวงพระบาง-เชียงขวาง

พ้นจากหมู่บ้านก็จะพบสภาพเช่นนี้

ส่วนที่ไปเมืองพวน เชียงขวาง คือ เส้นทางที่ตรงไปข้างหน้า พวกเราแวะรับประทานอาหารกลางวันที่นี่ นางอู่คำตำแจ่วบองมาจากบ้าน ข้าวก่ำหรือข้าวเหนียวดำนิ่มและหอม

เป็นที่ถูกอกถูกใจบรรดาคนล้านนาทั้งหลาย ที่สามแยกมีตลาดผักสดที่ชาวบ้านนำมาวางขายน่าจะเก็บมาจากไร่ใหม่ ๆ หลายคนบ่นเสียดยถ้าวอยู่ใกล้บ้านคงซื้อติดไม้ติดมือกันแน่ ๆ นอกจากนี้ยังมีสินค้าเสื้อผ้าจากจีน งานฝีมือชาวบ้าน เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำสวนทำนา สามแยกภูคูนเป็นชุมทางที่รถทุกคันต้องแวะนอกจากจะรับประทานอาหารแล้วยังเป็นชุมทางที่จะเดินทางไปได้สามเมืองดังที่กล่าวมา

แยกภูคูน

ตลาดแยกภูคูน

เส้นทางภูคูน - จำหนือ

เส้นทางจากภูคนไปเชียงขวาง

จากสามแยกภูคนเรามุ่งไปตามเส้นทางขึ้นเหนือถนนยิ่งคดเคี้ยวและสูงชันกว่าที่ผ่านมามากหลายคนกำลังเข้าสู่นิทราหลังจากที่ท้องอืดแล้ว ความที่ถนนเส้นนี้เต็มไปด้วยทางโค้ง ผู้เขียนสงสัยว่าทำไมไม่เขียนบอก โค้งไหนอันตรายมากพนักงานขับรถจะได้มีความระมัดระวังมากขึ้น “ถนนเมืองลาวบ่อนใดก็แม่นแต่โค้ง แล้วสิไปปักป้ายบ่อนใด”^๙ นี่เป็นคำตอบที่ชัดเจนของท้าวเพ็ง มีเสียงคนพวนเชียงขวางแทรกขึ้นมาว่า *ทางอแปนตาหย่าน* หมายถึงทางโค้งจนน่ากลัว พอทางที่สูงชันมาก ๆ ท้าวเพ็งก็บอกให้“เปิดแก้ว” ผู้เขียนกำลังงงอยู่ ท้าวเพ็งใช้ภาษามืออธิบาย ที่แท้ให้เปิดกระจกหน้าต่างรถนี่เอง

คลอดลูกไม่อยู่ไฟ ตายไม่เผา

รถวิ่งผ่านหมู่บ้านหลายแห่งที่เรียงรายอยู่ริมถนน นัยว่าเป็นนโยบายของรัฐ เพื่ออำนวยความสะดวกและทราบจำนวนประชากรของแต่ละชนเผ่า มีสัตว์เลี้ยงประเภทหมู หมา ไก่ แพะ วัว ควาย ม้า เดินหากินเองตามขอบถนนเจ้าของค่อนข้างสบายเพราะชุมชนเขายังเลี้ยงปล่อยได้ ถ้าเป็นเมืองไทยไม่แน่ใจว่าจะมีผู้หวังดีประสงครายตอนขึ้นรถติดล้อเอาไปโอด สังเกตเห็นยังข้าวยังอยู่นอกบ้าน ที่เมืองไทยอย่าว่าแต่ข้าวในถังเลย ต้นข้าวในนายังเกี่ยวเอาไปได้ หมู่บ้านที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านลาวเทิง หรือ ขมุ นอกจากคุณลักษณะเรือนแล้ว การแต่งกายก็เป็นสิ่งบ่งบอกเผ่าพันธุ์ ทุกหลังคาเรือนมีจานดาวเทียม ขมุหรือคนลาวเทิง มีความสามารถในการทำไม้กวาด ส่งไปขายตามในเมือง ลาวเทิง ลาวสูง กินข้าวข้าวดอย^{๑๐} มีประเพณีที่น่าสนใจ คือผู้หญิงที่คลอดลูกจะไม่อยู่ไฟ เวลาตายยังใช้วิธีการฝัง ประเพณีการฝังศพมีมาแต่โบราณรวมถึงในล้านนา อิทธิพลของพุทธศาสนาปรับเปลี่ยนมาเป็นการเผาแทน แต่ถ้าเป็นเด็กก็ยังมีกรฝังอยู่^{๑๑}

^๙ ท้าวเพ็งบอกว่า ถ้าปิดป้ายทาง “โค้งอันตราย” คนจะเข้าใจว่า ให้ไปตรง ถ้าไปตามทางโค้งแล้วจะไม่ปลอดภัย

^{๑๐} คำว่า ข้าวเข่า คือการหุงข้าว ทุกวันนี้ คนพวน ยังใช้คำว่า ข้าวเข่า ถ้าเป็นข้าวเหนียว – หนึ่งเข่า คือหนึ่งข้าวแบบล้านนา มีอุปกรณ์ เช่นหม้อหนึ่ง ไหข้าว เดี่ยวหม้อหนึ่ง เศษผ้าที่มีความยาวพันรอบไหข้าวตรงปากหม้อหนึ่งเพื่อให้ไอร้อนเข้าไปในไหข้าวได้เต็มที่ ผาซีหรือวัสดุใดก็ได้สำหรับปิดปากไหข้าวป้องกันไม่ให้ไอร้อนออกจากไหข้าว

^{๑๑} ปัจจุบันศาสนาคริสต์เริ่มหันมาเผาศพ แล้วเก็บกระดูกไปฝังแทน ด้วยที่ดินมีจำกัด ประเพณีการฝังจึงปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย

นมัสการพระเจ้าองค์ตื้อที่ถ้ำพระเมืองสุย

ก่อนถึงถ้ำพระ รถผ่านทางแยกเมืองสุย ปัจจุบันเรียกเมืองภูกูด เป็นเมืองทหาร เริ่มมองเห็นภูเขาหัวโล้นและหลุมระเบิด ไปตลอดสองข้างทางอันเป็นผลพวงของสงครามที่ผ่านมา พืชสงของ"ลูกแตก" ลูกระเบิด ต้นไม้ใหญ่ไม่สามารถขึ้นได้ทางการลาวพยายามเอาหนามมาปลูกก็ยังไม่ได้ผลไม่สามารถปลูกพืชผัก หรือต้นไม้ได้ ถ้ำพระ อยู่ที่เมืองสุย เป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าองค์ตื้อ^{๑๑} ก่อนจะเข้าชมต้องซื้อ"บ๊" บัตรเข้าชมก่อน คนขายบ๊ เป็นแม่ญิงไทพวนชื่อ นางหล้า อยู่บ้านเชียงงา (อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีบ้านเชียงงา) พังสำเนียงพูดก็รู้ว่าเป็นสำเนียงคนพวน ทำหน้าที่ขายบ๊และนำชมด้วย ถ้านี้ค้นพบในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชื่อ พระเจ้าองค์ตื้อ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๓ เมตร สูง ๕ เมตร จากการบรรยายของนางหล้า พระพุทธรูปองค์นี้สร้างราว พ.ศ. ๑๓๒๐ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปทองเหลืองและพระพุทธรูปไม้อีกจำนวนมาก ผนังด้านขวามือเป็นภาพเขียนสีเกี่ยวกับพุทธประวัติ ต่อจากถ้ำพระเป็นถ้ำยา ซึ่งเคยเป็นที่รักษาพยาบาลคนเจ็บในช่วงสงครามปลดปล่อย ยังมีเตียงคนไข้ และเครื่องมือทางการแพทย์บางอย่างอยู่ นายพลกองแล เคยมาบวชอยู่ที่ถ้ำพระนี้

เส้นทางไปถ้ำ

ถ้ำพระเมืองสุย

พระเจ้าองค์ตื้อ

พระพุทธรูปที่พบในถ้ำ

^{๑๑} เกี่ยวกับ พระเจ้าองค์ตื้อนี้ จะมีก๊องค้ผู้เขียนไม่อาจทราบได้ ที่ถ้ำพระเมืองสุย เรียกพระเจ้าองค์ตื้อ ที่วัดโพธิ์ชนะนาราม เมืองจำหนือ ก็เรียกพระเจ้าองค์ตื้อเช่นเดียวกัน ที่จังหวัดหนองคาย ประเทศไทย มีวัดพระเจ้าองค์ตื้อ นับเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์หนึ่งของประเทศไทย

แควรถล่มเย็นบึงไหเหล่าพญาเจือง

ตะวันอยู่ปลายขอบฟ้า เทวดาท้าทำจะโปรยฝน พวกเรามุ่งสู่ “ทุ่งไหหิน” กลุ่มที่ ๑ ที่เมืองโพนสะหวัน เพราะอยู่ใกล้ตัวเมืองมากที่สุด เป็นกลุ่มที่จะต้องไปบึงช่วง ตะวันแลง ถึงจะสวยและได้บรรยากาศ^{๑๒} เนื่องจากทุ่งไหหินเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่คนเชียงขวางภาคภูมิใจใครที่ไปถึงเมืองเชียงขวางแล้วแหล่งท่องเที่ยวที่ขาดไม่ได้คือ ทุ่งไหหิน ถือว่าสร้างรายได้ให้กับประเทศ สปป.ลาวแห่งหนึ่ง จึงต้องมีเจ้าหน้าที่ดูแลและเสียค่าเข้าชม

ทุ่งไหหินกลุ่มที่ ๑ เมืองโพนสะหวัน

ไหหินใบที่ใหญ่ที่สุดในกลุ่มที่ ๑

ทุ่งไหหินกลุ่มที่ ๑ นี้อยู่ในเขตเมืองโพนสะหวัน หรือเมืองแบก^{๑๓} มีเนื้อที่ทั้งหมด ๒๕ เฮกตาร์ (hectares ข้อมูลจากป้ายประชาสัมพันธ์) เป็นทุ่งหญ้าบริเวณกว้างใหญ่สุดสายตาสูง ๆ ต่ำ ๆ งามดังที่เขาว่าจริง ๆ ฝรั่งเศสเรียก “Plain of Jars” มีไหหินทั้งหมดจำนวน ๒๒๔ ใบในนั้นใบใหญ่ที่สุดมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๕ เมตร และใบที่สูงที่สุด สูง ๒.๕๗ เมตร ไหหินทำด้วยหินทราย ไหหินขนาดเล็ก หน้าประมาณ ๔๐ - ๕๐ กิโลกรัมไปถึงใบใหญ่สุดหนัก ๑๕ ตัน กระจายกระจายอยู่โดยทั่วทั้งทุ่ง บางลูกก็แตกกระจายเพราะแรงลูกระเบิด จากตำนานที่กล่าวถึงทุ่งไหหินว่าเป็นไหเหล่าพญาเจือง นักโบราณคดีได้ค้นพบกระดูกและรูปแกะสลักเด็กติดอยู่ที่ไหใบเล็ก ๆ ใบหนึ่ง จึงเชื่อว่่าน่าจะเกี่ยวข้องกับพิธีศพ และเจ้าของประเพณีนี้เป็นชนเผ่าใด

^{๑๒} การเดินทางไปเยี่ยมยามดินแดน พวน ในครั้งนี้ พระวีระศักดิ์ เป็นผู้นำพาพวกเราไปที่ไหนบ้าง นางอุคำเองก็ยังไม่เคยจัดทัวร์อย่างนี้มาก่อนนอกจากจะได้เส้นทางท่ามาหากินเพิ่มแล้วยังได้ทำบุญ ทำทานตั้งแต่เชียงขวางถึงแขวงหัวพัน

^{๑๓} ภาษาพวน ที่สะกดด้วย แม่กกในคำที่ประสมด้วยสระเสียงยาวของภาษาไทย เช่น ปาก ออก ตาก เปี้ยก แบก ออกเสียงเป็นสระเสียงสั้น และมีเสียงหยุดที่เส้นเสียง เป็น ปะ เอาะ ตะ เปียะ เปะ เป็นต้น

ยังไม่มีข้อสรุป แต่ที่ชัดเจนก็คือไหหินเหล่านี้ทำขึ้นมาเพื่อใช้ในพิธีศพของคนประมาณ ๓๐๐๐ ปีมาแล้ว จากหลักฐานที่พบคือเศษกระดูกคนที่เผาแล้วและเครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ ที่มักใช้ในพิธีศพ เช่น ขวานหินขัด ลูกปัดแก้ว เครื่องประดับทำด้วยสำริด บรรจุอยู่ในไหหิน บนฝาไหมีการจำหลักกลดลายเป็นรูปคนและรูปสัตว์อย่างหายาบบ้าง เช่นรูปแมว รูปสัตว์เลื้อยคลาน เป็นต้น^{๙๔}

เมื่อไหหินที่เชียงขวางทำขึ้นใช้ในพิธีศพน่าจะเกี่ยวข้องกับหินตั้งที่แขวงหัวพัน ในพิธีศพของกลุ่มหินตั้งมีหลุมดินและมีฝาปิดทำด้วยหินรูปวงกลม ที่ไหหินก็มีฝาปิดทำด้วยหินรูปวงกลมเหมือนกัน จากการวิเคราะห์ของสุจิตต์ วงษ์เทศ “เป็นไปได้หรือไม่ว่า ไหหินคือหลุมดินที่มนุษย์ทำขึ้นให้เป็นสัญลักษณ์ของโลกบาดาลคืออีกโลกหนึ่งของคนตาย”^{๙๕} ส่วน “ไหเหล้าเจือง” นั้นมาจากความเชื่อของขมุ ซึ่งจากบันทึกของพระวิภาคภูวดล ว่ามีร่องรอยบางอย่างที่กล่าวถึงคนพื้นเมืองดั้งเดิมของแขวงเชียงขวางเป็นขมุหรือข่าปทุม แถบเมืองพวนเคยมีชื่อว่า เมืองข่าปทุม นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงพวกขมุชนกลองกบ (ชาวกะเหรี่ยงแดงเป็นผู้ทำ) มาจากเชียงใหม่กลับไปบ้านที่หลวงพระบาง แสดงว่าพวกขมุอาศัยอยู่โดยทั่วไปในดินแดนลาว ขมุพวกนี้ยังรักษาประเพณีตีกลองกบเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ ขมุจัดเป็นกลุ่มพูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร และยกย่องท้าวสูงหรือขุนเจืองเป็นวีรบุรุษและมีความเชื่อว่าไหหินคือ “ไหเหล้าเจือง”^{๙๖} พวกเราได้พบผู้ญี่งลาวเทิง (ขมุ) อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับกลุ่มหินตั้งที่แขวงหัวพัน

^{๙๔} สงวน รอดบุญ, **ประวัติศาสตร์ศิลปลาว**, ๒๕๒๖, หน้า ๓ อ้างใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, **บรรณาธิการ, ประวัติเมืองพวน**, ๒๕๕๕ หน้า ๔๖.

^{๙๕} โปรดอ่านรายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมไหหินและหินตั้งใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, “พวนมาจากไหน” อ้างใน เจ้าคำหลวง หน่อคำ, **ประวัติศาสตร์เมืองพวน**, สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, ๒๕๕๕, หน้า ๔๘.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

ขมุหรือลาวเทิงที่อาศัยอยู่ใกล้กับกลุ่มหินตั้ง

เรือนลาวเทิง

ฝาปิดปากหลุม

หลุมที่อยู่ในบริเวณหินตั้ง

หินตั้งที่แขวงหัวพัน

ปะหวัดสาดเมืองพวน ของ พุมิ วงวิจิต ได้กล่าวถึง “เลื่องไหเหล้าเจือง” ว่า “เจืองคือพวกขมุ เกิดจากอีแกว ป่ามด อยู่พวน พอดีขึ้นไปตั้งบ้านอยู่เมืองกัต (โพนสะหวัน) ซึ่งเป็นทุ่งกว้างและมีแหล่งน้ำตลอดปี เขาคนมาช่วยกันขุดเอาเหล็ก มาเผา ตีมีด หอก ง้าว เวลาไปรบใครตายก็ไปเลือกเอาไหเหล้าเจืองมาเป็นปากชำ ต่างกับพี่น้องครอบครัวเจืองตายเอาไปเผาให้วิญญาณขึ้นไปบนฟ้า... (สุวรรณค์) ส่วน วิธีทำเหล้า เอาข้าวเหนียวล้างน้ำใส่ลงไปในไห ใส่แป้ง (เหล้า) ปิดฝาหมักไว้ ๑๕ วัน ครอบครัวคนตายก็จะไปทำบุญให้คนตายโดยตีฆ้องกบเรียกว่าพิธิ ส่งสگان ต่อมา ถือเป็นประเพณีปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า “ไหเหล้าเจือง” บริเวณทุ่งไหหิน

อยู่ท่ามกลางภูเขาด้านตะวันออกและทางทิศใต้ ดงหญ้าอยู่ทางทิศเหนือ มีหนองน้ำ ซึ่งมีน้ำตลอดปี อยู่ทางทิศตะวันตก “คนทั้งหลายจึงเอ็นว่า ดงไหเหล้าเจือง มาทำฮอดเดียวนี้”^{๑๗}

ป้ายประชาสัมพันธ์การเข้าชมทุ่งไหหินกลุ่มที่ ๑

สำหรับการเข้าชมไหหินจะแบ่งเป็นสองช่วง คือช่วงเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นฤดูหนาว เปิดให้เข้าชมเวลา ๘.๐๐ -๑๖.๐๐ นาฬิกา ส่วนฤดูร้อนช่วงเดือน มีนาคม-กันยายน เปิดให้เข้าชมเวลา ๗.๐๐-๑๗.๐๐ นาฬิกา ราคาค่าเข้าชมต่อคนต่อ ครั้ง คนลาว ๕,๐๐๐ Kip คนต่างชาติ ๑๐,๐๐๐ Kip (ข้อมูลจากป้ายประชาสัมพันธ์) อย่างไรก็ตามความหัตถ์ศรรยของทุ่งไหหินก็ยังไม่คำตอบที่ชัดเจนถึงความเป็นมา ขณะที่แต่ละคนเก็บภาพกันตามอัธยาศัยนั้น เหมือนจะมีสายตาเจ้าของไห้น้อยคู่ เฝ้ามองอยู่เคียงคนพวนบอก ตะเจิน ตะวัน ลับขอบฟ้าแล้ว ก็แก๊ง (พระจันทร์) ขึ้นมาทำหน้าที่แทน นางอู่คำจึงพาพวกเราเข้าพักที่โรงแรม จิตดาววัน ตั้งอยู่เมือง โพนสะหวันใต้ เป็นโรงแรมใหม่มีสามชั้น ชั้นที่ ๔ เป็นดาดฟ้า มีไว้ชมทิวทัศน์เมือง โพนสะหวัน หรือเมืองแบกได้เป็นอย่างดี

อาหารเย็นมื้อแรกที่ภัตตาคารลิมาลี เจ้าของเป็นคนพวน ปะพวน ต้อนรับ ด้วยอัธยาศัยไมตรีอย่างดีเยี่ยม เสียงเรียก อ้าย ๆ (พี่ ๆ) ทำเอาหนุ่มพวนจาก เมืองไทยสองคนกระซุ่มกระซวยปะพวนนำกันเป็นที่สนุกสนาน ช้างร้านอาหารเป็นร้าน กู๊ระเบิดของอเมริกา เพราะยังมีระเบิดอีกมากที่ยัง “ไม่แตก” และที่แตกแล้วก็สิ้นฤทธิ์ กลายเป็นของประดับร้านค้าบัง ชาวบ้านนำมาตั้งเป็นแนวรั้ว ก็สวยและแปลกตา

^{๑๗} พุมิ วงจิตร, “เสียงไหเหล้าเจือง”, *ประวัติศาสตร์เมืองพวน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, จัดพิมพ์โดย ท่านคำสิง นางคำออน เพ็ดดาวเรือง, ๒๐๑๒, หน้า ๗๕-๗๗..

ไปอีกแบบ สำหรับคนลาวแล้วนี่คือประวัติศาสตร์ที่เจ็บปวดที่คนลาวด้วยกันต้องมาทำลายล้างกันเอง บ้านเมืองที่เคยเจริญรุ่งเรือง กลายเป็นเมืองที่สร้างใหม่ มองเห็นแต่หลุม “ลูกแตก” ที่ทิ้งร่องรอยไว้เป็นเครื่องเตือนใจ แผ่นดินก็ยังว่างเปล่า แม้จะมีการจับจองเป็นเจ้าของแต่ก็ไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ (พระวิรคัณฑ์วงศ์พระจันทร์)

ลูกแตกที่หมดฤทธิ์แล้ว

ภัตตาคารชิมมาลี (ช้อยก่แม่นพวนคือเจ้า)

รับประทานอาหารเสร็จแล้วก็เดินมาขึ้นรถ สายตาก็เห็นป้ายร้าน “กะแล่ม” คือ ไอศกรีม แบบโบราณ ตัดเป็นแท่งสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ มีหลายรส ปรากฏว่าหลาย ๆ คนทานมากกว่าสองแท่ง วันที่สองก็ยังไม่แวะเวียนอุดหนุนโดยไม่มีเสียงคัดค้าน ช่วงนี้เป็นฤดูฝน ดูเหมือนฝนจะเป็นใจ กลางคืนพายุฝนฟ้าคะนองจนถึงรุ่งเช้าพอคณะเราจะออกเดินทางฝนก็หยุดตก อากาศเย็นสบาย

ตลาดเช้าเมืองโพนสะหวัน

การเดินทางไปบ้านใดเมืองใดแหล่งที่ขาดไม่ได้คือ ตลาด ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ เรื่องของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี อาหาร การกิน สินค้าที่วางขาย ที่สำคัญตลาดเป็นแหล่งรวมผู้คนที่หลากหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ดูจากการแต่งกาย ภาษาพูด และสินค้าที่นำมาจำหน่าย ดังนั้นเช้ามีดวันที่ ๑๙ มีนาคม พวกเราเดินไปตลาดซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่พักมากนัก พออย่างเท้าเข้าไปในตลาด ยังมีดอยู่ เข้ากินไปแม่ค้ายังมาไม่มาก ตลาดโพนสะหวันนับเป็นตลาดใหญ่ไม่เล็กไปกว่าตลาดเก่าลำไยของเชียงใหม่ ได้ยินเสียงแม่ค้าปะพวนทำให้ตื่นเต้นดีใจไม่คิดว่า จะได้ยินเสียงปะพวน พิสูจน์ให้เห็นว่าระยะทางกว่าพันกิโลเมตรกับกาลเวลาอันยาวนานไม่ทำให้เกิดความแตกต่าง

ระหว่างพี่น้องพวนด้วยกัน แม่เฒ่าคำพา หรือแม่เฒ่าซี่ใหญ่^{๔๔} (ขยะมูลฝอย) ของลูกหลานหอดคำเก้า^{๔๕} กลับมวยผมแบบแม่เฒ่าพวนที่เมืองไทย พวนเชียงขวางกับพวนเมืองไทย สวมกัน สนทนากันเป็นที่ถูกอกถูกใจ เข้าวันนั้นซื้ออาหารพื้นเมืองจากแม่คำพวนไปหลายอย่างให้พรรคพวกที่ไม่ได้ไปชมตลาดได้รับประทานกันถ้วนหน้า อาหารก็ไม่ต่างไปจากอาหารเมืองเหนือ มี จิ้นทอด ได้อั่ว ห่อหนึ่ง ปลาปิ้ง แอ็บปลา แอ็บหมู เป็นต้น

อาหารคนพวนที่ตลาดหลวงโพนสะหวัน เชียงขวาง

แม่เฒ่าซี่ใหญ่ที่ตลาดโพนสะหวัน

เมืองคุนอติตราธานีของชาวพวน

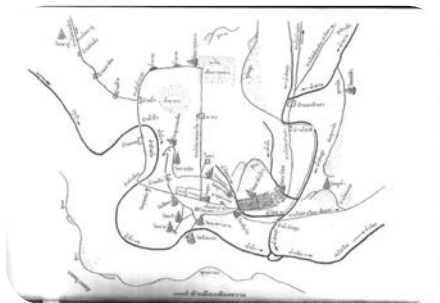
วันที่ ๑๙ มีนาคม เดินทางไปเมืองคุน อติตราธานีของชาวพวน เจ้าของพื้นที่ คือพระวีระศักดิ์ ทำหน้าที่เป็น ผู้พาเถี่ยว ฟังเสียงบรรยายจากเจ้าถิ่นไปตลอดทางทุกคนฟังรู้เรื่องคำใดไม่ทราบความหมายคนพวนจากเมืองไทยก็ช่วยคลาย

^{๔๔} คำว่า หอด มาจาก ขอด พยัญชนะ ข ออกเสียงเป็นตัว ห เช่น แขน เป็น แหน ขา เป็น หา (ปัจจุบัน ใช้ ขา) หอดคำเก้า หมายถึงมวยผม ธรรมชาติของคนพวนจะพูดเสียงดัง บางคนที่ไม่คุ้นเคยคิดว่าทะเลาะกัน (กมล เข้มมุกด์)

ความสงสัย ใช้เวลาเดินทางประมาณหนึ่งชั่วโมงถึงเมืองขุน ชื่อเมืองพวน น่าจะมาจากลำน้ำพวนที่ไหลจากเทือกเขาผ่านวัดเพี้ยวัด เมืองนี้จึงได้ชื่อว่า เมืองพวน เมืองหลวงเก่าของเมืองเชียงขวาง ปัจจุบันลักษณะของเมืองพวน เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่อยู่สองฝั่งลำน้ำพวน พงศาวดารล้านช้างและนิทานเรื่องขุนบรม ราชามีความโดยสรุปว่า ขุนบรมหรือขุนบูลมมีลูกชาย ๗ คน ขุนลอ ลูกคนโตให้ไปสร้างเมืองขวา หรือหลวงพระบาง ส่วนคนสุดท้องคือขุนเจ็ดเจือง ให้ไปสร้างเมืองพวนหรือเชียงขวาง ขุนลอและขุนเจ็ดเจืองสองคนพี่น้องได้พบปะพูดคุยกันที่บนภูสีกลางเมืองหลวงพระบาง ขุนลอและขุนเจ็ดเจืองได้ตกลงแบ่งปันเขตแดน เมืองพวนอยู่ทางด้านตะวันออกเป็นแขวงเมืองเชียงขวางเวลานี้ ทั้งสองพี่น้องได้สาบานจะไม่รุกรานรบกวนเขตแดนซึ่งกันและกัน หากผู้ใดไม่ทำตามขอให้ประสบภัยอันตรายนานาประการ...”^{๑๙}

ลำน้ำพวนไหลจากเทือกเขา
ผ่านเมืองขุน

แผนที่แสดงที่ตั้งวัดตาม
เส้นทางรูปนกยูง

(ภาพจากหนังสือ ประวัติศาสตร์เมืองพวน, ๒๕๕๒)

เชียงขวางเป็นเมืองแห่งพุทธศาสนา มีเส้นทางที่ตั้งของวัดเป็นรูปนกยูง แสดงให้เห็นว่า วิถีคนพวนเชียงขวางเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธองค์มานานเห็นได้จากมีวัดเรียงรายกันอยู่กว่า ๑๗ วัด ดังนี้

๑. วัดพูเพ็ด	ตั้งอยู่ ครึ่งหัวนกยูง	๙. วัดกาบ	ตั้งอยู่ ดินขวา
๒. วัดหาดฝุ่น	ตั้งอยู่ คอ	๑๐. วัดแก้ว	ตั้งอยู่ ขาตุนขวา
๓. วัดบุนกอง	ตั้งอยู่ ปีก	๑๑. วัดเพี้ยวัด	ตั้งอยู่ ก้นขี

^{๑๙} สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๕๕, หน้า ๓๒, ๓๓. โปรดอ่านเพิ่มเติมใน พงศาวดารล้านช้าง และตำนานขุนบรม (ขุนบูลม)

๔. วัดพูน	ตั้งอยู่ ท้อง	๑๒. วัดนาหังว้าว	ตั้งอยู่ กลางชนทาง
๕. วัดสีม	ตั้งอยู่ เหนียง	๑๓. วัดนาโฮม	ตั้งอยู่ ปลายทางสุด
๖. วัดพูปวย	ตั้งอยู่ กัน	๑๔. วัดพุก้า	ตั้งอยู่ เทิงพุก้า
๗. วัดนาสาวมาน	ตั้งอยู่ ขาดุ่นซ้าย	๑๕. วัดนาอู่	ตั้งอยู่ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
๘. วัดอินแปง	ตั้งอยู่ ดินซ้าย	๑๖. วัดหาดหลวง	ตั้งอยู่ ทิศเหนือ
๑๗. วัดแช่ฟ้า		ตั้งอยู่ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ^{๒๐}	

ร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองของเมืองคุณ คือวัดเพี้ยวัด หรือวัดพญาวัด ซึ่งถูกระเบิดทำลายอย่างหนักสมัยสงครามอินโดจีน เห็นซากปรักหักพังของพระอุโบสถและพระพุทธรูปพระประธานคือพระพุทธรูปใหญ่องค์ดี สร้างขึ้นภายหลังการปกครองของพระเจ้าเจ็ดเจืองแห่งอาณาจักรพวนอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ สูงประมาณ ๑๐ เมตร ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี กลางแจ้ง เห็นแล้วหดหู่ใจไม่ต่างกับสภาพของกรุงศรีอยุธยา ก่อนการบูรณะ หลวงพ่อดวงดี วันนาวด์ เจ้าอาวาสในวัย ๗๖ ปี (เมื่อพ.ศ.๒๕๕๑) รอรับพวกเราอยู่ท่านได้เมตตาพาพวกเราไปชมพระพุทธรูปเก่าอีกหลายองค์ที่เก็บรักษาไว้ที่กุฏิสร้างด้วยไม้เป็นอาคารชั่วคราว และยังใช้เป็นที่พักปฏิบัติศาสนกิจ วันเวลาล่วงเลยมานาน รัฐบาลลาวก็ยังไม่มีงบประมาณในการบูรณะปฏิสังขรณ์ สภาพของเมืองคุณ ก็ยังเป็นซากปรักหักพัง ทั้งความเจริญรุ่งเรืองไว้กับอดีต และความทรงจำของชาวพวน

หลวงพ่อดวงดีเจ้าอาวาสวัดเพี้ยวัด กับพระเจ้าองค์ดี

พระวีระศักดิ์กับหลวงพ่อดวงดี

ตู้รับบริจาค

พระพุทธรูปที่เหลือจากผลของสงคราม

หลวงพ่อดวงดี วันนาวด์
เจ้าอาวาสกำลังให้พร

^{๒๐} สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๕๕. ภาคผนวก ๓, หน้า ๓๑๒-๓๑๔.

หลวงพ่อดวงดีบรรยายให้ฟังว่าวัดเพี้ยวัดสร้างในศตวรรษที่ ๑๖ เพี้ย (พญา) แปลว่าใหญ่ วัดเพี้ยวัด จึงเป็นวัดใหญ่ที่สำคัญตั้งอยู่ในเมืองหลวงของชาวพวนในอดีต ความเจริญรุ่งเรืองของวัดดูได้จากร่องรอยของซากปรักหักพัง พระประธาน พระวิหาร ตลอดจนพระพุทธรูปอีกจำนวนมากที่หลวงพ่อดวงดีได้ดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี คณะเราได้ถวายปัจจัยไทยธรรมพร้อมกับได้รับพรที่หลังไหลออกมาจากปากหลวงพ่อด้วยสำเนียงพวนนับเป็นพรที่ยาวที่สุดที่ผู้เขียนเคยได้รับพรจากพระสงฆ์และยังได้เห็นพุทธประเพณีเกี่ยวกับการเรียกขวัญและผูกข้อมือตามแบบของคนพวนเมืองเชียงขวาง ภาษาและสำเนียงพวนเมืองคุณที่แทบจะไม่แตกต่างกันกับพวนเมืองไทยเลย^{๒๐}

หลังจากนั้นคณะเราก็กราบลาหลวงพ่อด้วย เดินทางไปวัดทาดฝุ่น ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองคุณไปทางตะวันออกประมาณ ๔๐๐ เมตร พระธาตุฝุ่น เป็นพระธาตุเก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของเมืองคุณ คำว่า ฝุ่น คือขี้เถ้า หมายถึงเถ้าอังคารของพระพุทธเจ้าสภาพที่เห็นปัจจุบัน นอกจากจะถูกพิษของสงครามทำลายแล้วยังถูกโจรใจบาปขุดเจาะเอาสิ่งของที่บรรจุภายในองค์เจดีย์ไปหมด พระธาตุองค์นี้ตั้งอยู่บนเนินเขา สูงประมาณ ๓๐ เมตร ก่อด้วยอิฐมอญ ยอดเจดีย์มีรูปแกะสลักช้าง ด้านหลังองค์เจดีย์เป็นจุดชมวิว มองเห็นพระทาดจอมเพ็ด ซึ่งตั้งอยู่บนเขาอีกลูกหนึ่ง เป็นพระธาตุที่สร้างร่วมสมัยกับวัดเพี้ยวัด เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่งของชาวพวน

เจดีย์วัดทาดฝุ่น

ร่องรอยการขุดเจาะของคนใจบาป

ทาดจอมเพ็ด

พระวีระศักดิ์นำคณะเราไปพบปะกับพี่น้องพวนที่วัดสีม ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดธาตุฝุ่นมากนัก วัดนี้ก็เช่นเดียวกับสิ่งก่อสร้างทั้งหลายที่ไม่ได้รับยกเว้นการทำลาย

^{๒๐} ผู้เขียนได้เขียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมการใช้ตุง (ธง) ในพุทธประเพณีการเทศน์มหาชาติของวัดเพี้ยวัดไว้ในเรื่อง **ข้อตุง ศิลป์แห่งศรัทธา ภูมิปัญญาท้องถิ่น**, ๒๕๕๓.

ล้างจากสงคราม แต่โชคดีที่ท่าน พูมี วงวิจิต อดีตประธานประเทศได้มาบูรณะ และสร้างอุโบสถขึ้นใหม่^{๒๒} แม้จะยังอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก ก็ยังถือว่าเป็นคุณูปการอย่างใหญ่หลวงที่ชาวบ้านสีมมีวัดเป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนเหมือนเดิมแม้จะไม่เท่าเทียมกับวัดสีมเมื่อครั้งเมืองคุณเป็นราชธานี ที่นี้เราก็ได้ทำบุญทั้งปัจจัยไทยธรรม และยาหอม ยาคมนที่เตรียมไปแจกจ่ายได้รับกัน ถ้วนหน้า เชียงบุญมา อุ่นดวงศ์ (เซียง คือผู้ชายที่ผ่านการบรรพชามาแล้ว) ฝากต้นดอกไข่เขียว มาปลูกเมืองไทยด้วย เพื่อจะได้นึกถึงกันอยู่เสมอ

สภาพบ้านสีม ปี๑๙๔๗ (จากหนังสือพูมี วงวิจิต, ๒๐๑๒, หน้า ๕๒)

ดอกไข่เขียวจากบ้านสีม
(ภาพจากบ้านเข้มมุกด์ เชียงใหม่)

เจ้าอาวาสวัดสีม

ถ่ายภาพร่วมกับพี่น้องพวนบ้านสีม

^{๒๒} ผู้เขียนร่วมทำบุญสร้างพระวิหารหลังนี้เมื่อครั้งมีโอกาสดำเนินการเข้าเยี่ยมคารวะท่านพูมี วงวิจิต ที่เวียงจันทน์ ก่อนท่านจะเสียชีวิต ดีใจมากที่ได้มาเห็นความเป็นวัดกลับคืนมาแม้ไม่เหมือนเดิม ท่านพูมี วงวิจิต เป็นคนพวนบ้านสีม อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการและศิลปกรรม และอดีตประธานประเทศ สปป..ลาว วันนั้นแม่เฒ่า พ่อเฒ่าพวนกว่ายี่สิบคนมาคอยต้อนรับตั้งแต่สิบโมงเช้า กว่าจะได้พบกันก็เกือบบ่ายสองโมง

แม่เฒ่าพวนวัดสีพมสนใจภาพตัวเอง

ชาวบ้านเตรียมบั้งไฟจุดฉลองปีใหม่
(เมษายน)

จากวัดสีพม ไปแจกอุปกรณ์การเรียนให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านหลัก เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาขนาดเล็ก อยู่นอกเมือง พระวืระศักดิ์ ไปช่วยสร้าง ห้องเรียนชั้นเด็กเล็กให้สามห้อง แต่พื้นยังเป็นดิน ฝ้ายเป็นแผ่นไม้มาแปะไว้เฉย ๆ พวกเราก็เลยคิดว่าจะช่วยกันคนละเล็กละน้อย เขาต้องการเงินในการก่อสร้าง ประมาณ ๑๔ ล้านบาทเป็นเงินไทย ๕๒,๐๐๐ บาท (อัตราแลกเปลี่ยนปี ๒๕๕๑) อาจารย์สวัสดิ์ ชีปนาวัดมา บริจาคเป็นคนแรกหนึ่งพันบาท นอกนั้นก็ช่วยกันตาม ศรัทธา (ไม่ทราบขณะนี้โรงเรียนหลังนั้นสร้างสำเร็จแล้วหรือยัง เพราะพระวืระศักดิ์ ได้ไปศึกษาต่อที่ฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา) หลังจากนั้นพระวืระศักดิ์พาคณะ เดินทางไปเยี่ยมครอบครัวท่านซึ่งอยู่ไกลจากโรงเรียนประมาณ ๒ กิโลเมตรที่บ้านบึง ผ่านวิทยาลัยครูคงไซ์ เดินลัดทุ่งนา เป็นบรรยากาศแบบชนบทได้เห็นสภาพ บ้านเรือนที่สงบเงียบ อยู่ติดกับทุ่งนา มีลำน้ำเหมือนไหลผ่าน ยิ่ง ปะพวนนำกัน (พูดภาษาพวนด้วยกัน) ยิ่งเหมือนเป็นญาติพี่น้อง หมู่พวนจากเมืองไทยขอข้าว เปลือกชื่อ “ข้าวโก้น้อย” เป็นข้าวเมล็ดเล็กกว่าข้าวเจ้าทั่วไป เขาให้มาหนึ่งถุงเล็ก ได้ทดลองปลูกที่บ้านเชียงใหม่ ด้วยคนพวนบ้านหาดเลี้ยวเคยได้ยีนแต่ชื่อมานาน แล้ว แต่การปลูกข้าวโก้น้อยก็ไม่ประสบผลสำเร็จ

โรงเรียนบ้านหลัก
ที่รอความเมตตาจากผู้ใจบุญ

วิทยาลัยครูคงไซ์

ยามแม่เฒ่าพวนเชียงขวาง

เฮือนไทพวนบ้านปี้ เชียงขวาง

ดินปินโดเฮือน

เตาไฟ (ที่ทำครัว)

ยั้งข้าว (เกี่ยเข้า)

สวนผัก

ลำพวนโพนสะหวันที่วัดสันติพาบ

กลับจากไปเยี่ยมบ้านพระวีระศักดิ์แล้ว ท่านพาไปวัดสันติภาพซึ่งอยู่ในตัวเมืองโพนสะหวัน ปัจจุบันเป็นเมืองเอกหรือราชธานีของเชียงขวาง วัดนี้มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม พระและสามเณรจำพรรษาจำนวนมาก พระวีระศักดิ์ได้ติดต่อประสานงานเพื่อขออุปการะการเรียนการสอน ตลอดจนผ้าไตรจีวรจากวัดต่างๆ ในเชียงใหม่มามากถวายพระเณรที่วัดนี้ มาถึงวัดเย็นมากแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ มาคอย

ต้อนรับอยู่กว่า ๒๐ คนทุกคนช่วยกันขนสิ่งของทั้งหมดลงจากรถ เสียงต้อนรับขับสู้ด้วยสำเนียงพวนแข็งขันไปหมด สิ่งที่น่าประทับใจมากที่สุดตรงที่แม่เฒ่าทั้งหลายทั้งแบกทั้งหามห้อย กลอง ฉิ่ง ฉาบ ตั้งขบวนแห่ผ้าไตรจีวรไปรอบพระอุโบสถสามรอบ พ่อเฒ่าเป่าแคนและขับลำพวนโพนสะหวันซึ่งเป็นคณะหมอลำพวนที่มีชื่อเสียงของเมืองนี้ ที่หอกลองมีเณรน้อยตีกลองบูชาเป็นระยะๆ ช่างเป็นภาพและบรรยากาศที่อบอุ่น เหมือนกับว่ารู้จักกันมานานแรมเดือนแรมปี หลังจากทุกอย่างผ่านขบวนกรตามพุทธประเพณีที่เหมือนกันทุกประการแล้ว มีการขับลำพวนกลางวิหาร มีลูกคู่ร้องรับอย่างสนุกสนาน ถึงเวลาต้องลากันเมื่อต้องเริ่มอุทธรณ์ หลังจากพระอาทิตย์ลาขอบฟ้าเมืองโพนสะหวันไปนานแล้ว การได้มารู้จักและเยี่ยมยามกันในครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความไว้พรมแดนทางน้ำใจไมตรี และความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ธรรมมาสน์วัดสันติภาพ โพนสะหวัน

หอดคำเก่าแม่ญิงพวนวัดสันติภาพ

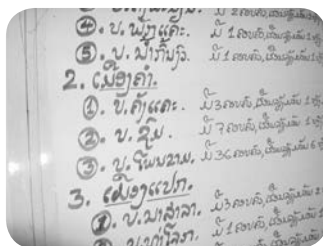
ขบวนแห่ผ้าไตรจีวรจากประเทศไทยรอบอุโบสถ

หมอแคนกับหมอลำพวนโพนสะหวัน

แม่ญิงพวนเก่งเรื่องตำหุ (หูก)

วันรุ่งขึ้นพระวิระศักดิ์ได้พาคณะไปเยี่ยมชมไร่ฝ้าย และไร่หม่อน สำหรับเลี้ยงตัวไหม ที่นี้เป็นศูนย์รวมเรื่องของการทอผ้า (ตำหุ) ครอบคลุม ทั้งฝ้ายฝ้ายและผ้าไหม การทำงานเหมือนรูปสหกรณ์ *ผู้ตำหุ* ช่างทอ คัดมาจากหมู่บ้านในแต่ละเมือง ส่วนใหญ่ก็ทอที่บ้าน มีการสำรวจและขึ้นบัญชีไว้ว่าแต่ละเมืองมีช่างทอกี่ครอบครัว ทอเสร็จเป็นผืนแล้วก็ส่งมาที่ศูนย์จะเป็นผู้แปรรูปเป็นสินค้าในรูปแบบต่างๆ และจัดจำหน่าย ส่วนที่เป็นไหมก็มีสวนต้นหม่อนหรือมัลเบอรี่ เอาใบเลี้ยงตัวไหม เจ้าหน้าที่พาคณะเราเดินชมพร้อมกับเก็บลูกหม่อนสุกสีม่วงนำมารับประทานเพราะเจ้าหน้าที่รับรองไม่มียาฆ่าแมลงก็เลยเก็บกินพร้อมกับพกติดมือมาอีกต่างหาก ถามเจ้าหน้าที่ศูนย์จึงทราบว่า แม่ญิงที่ตำหุส่วนหลายเป็นคนพวน จากคำบอกเล่าของพระวิระศักดิ์ แม่ญิงพวนมีความสามารถในการทอผ้าและพยายามรักษาดูแลธรรมเนียมประเพณีของเผ่าพันธุ์อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะที่เมืองพาง อยู่ติดกับฐานที่มั่นของชนเผ่าลาวสูง เป็นเขตทหารห้ามเข้า

แม่ญิงพวนเก่งเรื่องตำหุ(หูก)

การไปเยี่ยมชมฟาร์มของพวนที่เมืองเชียงขวางครั้งนี้ เป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ของคนเชื้อสายพวนที่บรรพชนได้พลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนเมื่อสองร้อยกว่าปีที่แล้ว “หนทาง ที่เราเดินอยู่เสมอ ก็ยังคงความเป็นทางเดิน ฟีน้องที่ไปมาหาสู่กันความเป็นคนอื่นก็ไม่เกิดขึ้นแน่นอน” บรรพบุรุษฟีน้องพวน

ที่ถูกกวาดต้อนมาหลายครั้งหลายครา ความทุกข์ที่ต้องจากบ้านจากเมืองมาว่าสาหัสสักแค่ไหน ยังมาพบกับความยากลำบากยิ่งในการเดินทางไม่ทราบชะตากรรมไม่รู้อนาคต ข้าวปลาอาหารที่ได้ติดตัวมาก็หมดกลางป่า ต้องกินกลอยแทนข้าวจนเมากลอยร่างกายเคลื่อนไหวไม่ได้มองต้นไม้ก็เห็นไม้ขีดตาดพร่ามัว ผัวเมียลูกน้อยพลัดพรากจากกันมาพบกันอีกทีก็มีอาการยาฆ่าไข้ใกล้จะตายแล้ว ดังที่กาพย์เมืองพวนตอนหนึ่งเขียนบรรยายว่า

“ตื่นแต่เช้ากินเช้าเหมือดกลอย	เปนนอย ๆ บ่จิต
แม้อิดลิคในท้องในคิง	ผู้กินหลายบ่ตึงตนได้
เบ้งป่าไม้เปนมอกมัวตา	
เบ้งเข้าไท่ ไท่ก็ลง	เบ้งเข้าถง ถงก็เสี้ยง
กับแจ่วเกียงคือผีโพงเลีย	ผัวและเมียวางเสียแม่เถ่า
ฝูงลูกเต่าหนีปะมานดา	สาธิตจากผัวคือค่อย
ปะลูกน้อยยังบ่ทันตาย...	^{๒๓}

อย่างไรก็ตามลำพวนโพชนะหวานที่ขับโดย เสี่ยวฮ้าย นาม บัวพัน กิ่งดารา นั้น มีความแตกต่างจากลำพวนของพี่น้องพวนในประเทศไทย ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยกาลเวลา สิ่งแวดล้อม และบริบทแตกต่างกัน ทำให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นขึ้น ที่สุดแล้วพวกเราก็ต้องอำลาพี่น้องพวนบ้านสันติภาพ

“ลาก่อนแล้ว ลาไปก่อนแล้ว หลัวพินจีลาหม้อ กวยกะทอลาเข้าปุ
เคือหุ ลาไม้กำพัน พันมือบ่จวบกัน....”^{๒๔}

ชำเหนือ-แขวงหัวพันเมืองแห่งความทรงจำ

เช้าวันที่ ๒๐ มีนาคม คณะของเราก็อำลาเมืองพวน เพื่อมุ่งหน้าสู่เมืองชำเหนือ แขวงหัวพัน“ชายแดนลาวมีประตูเข้าเมืองเป็นรูปหัวใจ เขียนว่า “แขวงหัวพัน ยินดีต้อนรับ” คินนั้นเข้าพักที่โรงแรมชำเหนืออาจจะไม่สะดวกสบายเท่าโรงแรมที่หลวงพระบางหรือแม้แต่ในเชียงขวาง แต่ก็พอใช้ได้ ก่อนถึงเวลาอาหารเย็นพวกเราเดินเล่นที่บ้านสบเลา เห็นเด็ก ๆ กำลังเล่นน้ำที่ใสสะอาดจนน่าอัศจรรย์

^{๒๓} พากวิธภาษาลาว-วันนะคะดี,คะนะอักสอนสาด,มะหาวิทยาไลแห่งชาด, กาพย์เมืองพวน. ๒๐๐๑. หน้า ๔๐.

^{๒๔} เปรียบเทียบว่า ของที่อยู่ด้วยกัน หรือเป็นของคู่กันแต่ต้องมาแยกจากกัน นานนับพันมือ ก็ไม่พบกัน (กมล เข้มมุกด์)

เส้นทางมุ่งสู่หัวพันชายแดนเวียดนาม

ประตูเข้าสู่เมืองข้าเหนือ แขวงหัวพัน

เย็นวันแรกไปถึงหาร้านอาหารข้าวไม่ค่อยมี บังเอิญเย็นวันนั้นมีงานแต่งงานร้านที่จองไว้ไม่ว่างเลยต้องไปหาร้านเล็ก ๆ ไฟฟ้าก็ไม่ค่อยสว่าง แต่ก็ยังดีที่ไม่อดข้าว ผลไม้ที่ทางร้านนำมาจัดให้เป็นส้มเขียวหวานลูกเล็ก ๆ จากบ้านหาดแค จังหวัดสุโขทัย น่าดีใจที่ผลไม้ไทยไปถึงชายแดนลาว

เช้าวันที่ ๒๑ ภารกิจของคณะที่คอยเดียวกันคือไปตลาดเช้า ที่นี้อากาศเย็นค่อนข้างหนาว หมอกลงจัดเหมือนฝนตกต้องกางร่มกันน้ำหมอกได้ซึมซมมแปลก ๆ อย่างละนิดละหน่อยให้รู้สักรว่าเป็นอย่างไร แต่ได้อาหารไปเลี้ยงสมอมมากมาย ได้เห็นแม่ค้าและคนมาจ่ายตลาดที่หลากหลายดูจากการแต่งกาย ภาษาพูดที่พวกเขาพูดกันเอง เห็นสินค้าที่บ่งบอกถึงพ่อค้าแม่ค้าได้ค่อนข้างชัดเจน เช่น คนจีน คนเวียดนามจะขายประเภท หมู เป็ด ไก่ ชาวบ้านลาวเทิง ลาวลุ่ม ลาวสูง รวมถึงคนพวนมักจะขายสินค้าพืชผัก ของป่า ปลาแม่น้ำ หรือสัตว์ป่า ยาสูบรวมไปถึงน้ำพริกพื้นบ้าน เช่น น้ำพริกน้ำผัก น้ำปู เป็นต้น ส่วนผลไม้ส่วนหนึ่งมาจากจีน เวียดนามและไทย ชาวบ้านที่เป็นลาวสูง ลาวเทิงจะมาตลาดแต่เช้ามีด พอสายหน่อยก็กลับกันแล้ว

บ้านสบเล้า ข้าเหนือ

แม่น้ำกัน

โรงแรมชำเหือ

ภายในตัวเมือง

แม่เต่าชนเผ่าที่ตลาดเช้า

ตลาดเช้าชำเหือ อากาศเย็นหมอกลงเหมือนฝนตก

แขวงหัวพันเป็นหนึ่งในสองแห่งของฝ่ายแนวลาภรักชาติ อีกแห่งคือเมืองพงสาลี เนื่องจากท่านพุมิ วงวิจิต ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการและศิลปกรรมในขณะนั้น พอดีกับในปีค.ศ. ๑๙๕๗ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๕๐๐ ชาวพุทธทั่วโลกเฉลิมฉลองการครบรอบกึ่งพุทธกาล ท่านพุมิ วงวิจิต จึงมีโอกาสดิตตามสังฆนายกพระอาจารย์คุณะนีวงศ์ ไปร่วมฉลองงานกึ่งพุทธกาลในเกือบทุกแขวงของประเทศ ฝ่ายรัฐบาลเวียงจันทน์และสหรัฐอเมริกาบอกว่า ท่านพุมิ วงวิจิต พยายามสอดแทรกแนวคิดคอมมิวนิสต์ต่อพระสงฆ์

อีก ๓๔ ปีต่อมาเมื่อสหภาพโซเวียตล่มสลายในปี พ.ศ.๒๕๓๔ ลาวเริ่มประกาศใช้รัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรกในปีเดียวกัน ในรัฐธรรมนูญได้ยอมรับการปฏิบัติพิธีกรรมของพุทธศาสนา สนับสนุนให้พระสงฆ์สามเณรได้ทำกิจกรรมที่เป็น

ประโยชน์ต่อชาติ และหลังสงครามเย็นรัฐบาลลาวให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาในฐานะอัตลักษณ์ของประเทศและการนับถือศาสนาพุทธเป็นอัตลักษณ์ของคนลาวกลุ่ม เพราะคำสอนทางพุทธศาสนาไม่ล้าสมัยจึงถูกนำไปประยุกต์ให้เข้ากับสังคมลาวได้ไม่ยากนัก เนื่องจากความเชื่อพื้นฐานของชาวลาวกลุ่มยังมีความเชื่อเรื่องบุญและกรรมอย่างมาก^{๒๕} ประกอบกับประชาชนลาวส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาและบรรดาผู้นำในขบวนการปะเทดลาวมาจากพื้นฐานการบวชเรียนเป็นส่วนใหญ่ สิ่งเหล่านี้ทำให้คอมมิวนิสต์ยอมรับพระพุทธศาสนาในระดับหนึ่ง ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาในประเทศรัฐบาลคอมมิวนิสต์จึงพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนอุดมการณ์และยอมรับพระพุทธศาสนาเพื่อความอยู่รอดของประเทศ ด้วยเหตุนี้จึงไม่เป็นที่แปลกใจว่าทำไมประเทศคอมมิวนิสต์ลาวจึงยังคงมีวัดอยู่ทั่วทุกเมืองโดยเฉพาะภาพการตักบาตรข้าวเหนียวตอนเช้าที่หลวงพระบางกลายเป็นเสน่ห์ที่นักท่องเที่ยวเมืองนี้ต้องไม่พลาดกิจกรรมนี้

วัดไฟไชชะนาราม ที่จำหนือ แขวงหัวพัน

พระเจ้าองค์ตื้อ

หลังจากรับประทานอาหารเช้าแล้ว ก็ไป“วัดไฟไชชะนาราม” คนพาเที่ยวบอกว่า เป็นวัดของคน (ลาว) พวน วันนี้ทางวัดกำลังเตรียมการเพื่อจัดงานปีใหม่ เดือนเมษายนที่กำลังจะมาถึง ทั้งพระสงฆ์สามเณร พร้อมทั้งศรัทธาชาวบ้านต่างก็ช่วยกันอย่างแข็งขัน ศาสนสถานหลังแรกเป็นวิหาร ส่วนหลังเล็กเป็นพระอุโบสถ ดูจากสิ่งก่อสร้างภายในก็คงเป็นไปตามที่เจ้าอาวาสบรรยาย คือมีความเก่าแก่กว่าร้อยปี พระประธานชื่อ พระเจ้าองค์ตื้อ เหมือนที่ถ้าพระเมืองสุย มีภาพจิตรกรรมฝาผนังแต่ก็อยู่ในสภาพที่ไม่สามารถถ่ายภาพได้

^{๒๕} วรจักร เจริญผล, “พุทธศาสนากับคอมมิวนิสต์ลาว”, ใน พิทยา พุสยและคณะ, *ลาววิวัฒน์*, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕, ๓๖.

ถ้ำปั่ว

หลังจากนั้นได้เดินทางไปถ้ำปั่ว (การรักษายาบาล) ช่วงสงครามชิงอำนาจระหว่างรัฐบาลเวียงจันทน์กับฝ่ายขบวนการแนวร่วมปะเทดลาว แขวงหัวพันซึ่งเป็นศูนย์บัญชาการของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลจึงถูกฝ่ายรัฐบาลเวียงจันทน์ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาสนับสนุน ถ้ำปั่ว ถูกใช้เป็นสถานที่รักษายาบาลผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจากสงคราม เมื่อถูกเครื่องบินสหรัฐอเมริกายิงเข้าไปที่ปากถ้ำ คนป่วยก็ไม่ต้องรักษาเพราะตายกันเกือบหมด รัฐบาลลาว (คอมมิวนิสต์) จึงจัดให้เป็นอนุสรณ์สถานเพื่อรำลึกถึงผู้ที่เสียสละชีวิตเพื่อชาติ ที่ด้านหน้าถ้ำมีอาคารสำหรับจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ที่ถูกระเบิด ส่วนภายในถ้ำยังรักษาสภาพเดิมเมื่อครั้งสงครามให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงการต่อสู้ของบรรพชนจนมาเป็นประเทศชาติปัจจุบัน นอกจากนี้ที่หน้าถ้ำมีแผ่นป้ายจารึกบันทึกไว้ว่า

“ปะเทดชาติได้จาลึกไว้วันแห่งโศกนาตสะถ้ำ ปั่ว ๒๔/๑๑/๑๙๖๘

๓๗๔ สบ เพียงวินาทีเดียว”

ปากถ้ำปั่ว

จากถ้ำปัวเดินทางต่อไปที่บ้านเวียงชัย เพื่อไปดู ศูนย์บัญชาการของ ฝ่ายขบวนการแนวร่วมปะเทดลาว ก่อนจะเข้าไปถึงบริเวณถ้ำ ทางการลาวแขวง หัวพันจัดสถานที่จอดรถนักท่องเที่ยวเป็นลานกว้าง มีร้านค้ารายรอบ สินค้าส่วนใหญ่เป็นงานฝีมือ เช่นผ้าทอ ผ้าจีน งานปักของชนเผ่า ของป่า รวมถึงอาหาร ดูเหมือนว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยด้วย จากลานจอดรถต้องเดินผ่านหมู่บ้าน และอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ทางการกำลังเร่งสร้างถนนทางเดินให้สะดวกขึ้น มีเรือนพัก (homestay) เกิดขึ้นหลายหลังเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว มีอาคารเพื่อติดต่อการเข้าชม ถ้ำซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้า^{๒๖}

ร้านค้าที่ลานจอดรถเวียงไซ

ด้านหลังที่ทำการคือถ้ำเวียงไซ

ปากถ้ำ

ศูนย์บัญชาการตั้งอยู่ในถ้ำซึ่งเป็นภูเขาสูงใหญ่ เป็นการขุดเจาะถ้ำ ตกแต่ง เป็นห้องพักผู้นำคนสำคัญแต่ละห้องมีป้ายบอกไว้เป็นอนุสรณ์ รวมถึงห้องคุมขัง ฝ่ายตรงกันข้าม แม้ช่วงเวลานั้นระบบการสื่อสารยังไม่ทันสมัยเท่าปัจจุบัน แต่ก็ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของประชาชนได้มากพอสมควร เพราะต่างฝ่ายต่างก็โฆษณาชวนเชื่อคำว่า “สัมมะนาเวียงไซ” ทุกคนจะเกิดความกลัว นางอู่คำ ไกด์สาว เล่าว่าตนเองก็เป็นคนหนึ่งที่มีหน้าที่ขนข้าวของเครื่องใช้มาส่งที่ถ้ำนี้ ตอนนั้นอาศัยอยู่

^{๒๖} คนที่เคยไปเห็นเมืองกุดจีของเวียดนามมาแล้วคงไม่แปลกใจว่าทำไมทั้งฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาถึงยอมจำนนต่อเวียดนาม

เรือนพักอนุสรณ์สถานท่านสุพานว

เขตถ้ำ เรือนพัก ท่านหนูฮัก พูมสะหวัน

ในป่า พ่อแม่พี่น้องต้องช่วยกันหมดทุกคน นางอู่คำแม้ยังเป็นเด็กอยู่ก็ต้องแบกของมากับพ่อแม่ แต่ที่เป็นกำลังสำคัญช่วยมากกว่าคือชนเผ่า ดังนั้นรัฐบาลลาวยอมรับว่าชนเผ่าคือประชาชนของประเทศและเป็นลาวเช่นเดียวกับคนลาวลุ่ม

จากนั้นได้เดินทางเข้าไปในหมู่บ้านเมืองเลียดเพื่อดู หมู่บ้านวัฒนธรรมใหม่ ชาวบ้านที่นี่มีอาชีพทำเครื่องใช้ในวิถีชีวิตซึ่งเคยทำจากไม้เปลี่ยนเป็นทำจากอลูมิเนียม และเป็นหมู่บ้านค่อนข้างสมัยใหม่ ทันยุคดิจิทัล เห็นจากป้ายประชาสัมพันธ์การใช้โทรศัพท์มือถือว่า “ยุคลดก่อน จึงใช้โทรศัพท์” ให้ยุคลดก่อนจึงใช้โทรศัพท์ และให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบจราจรชีวิตจะปลอดภัย “ปะติดักดละเบียบจะลาจอน ชีวิตจะปลอดภัย”

ผลงานส่วนมาก
เป็นแบบขันโตก

ยุคลดก่อนจึงใช้
โทรศัพท์

ปะติดักดละเบียบ
จะลาจอน...

ขั้นตอนการสูบบุยาแบบโบราณ

หมู่บ้านนี้ยังติดประกาศเขตปลอดการสูบบุยา(บุหรี) แต่เราก็เห็นคนสูบบุยาแบบโบราณ ผู้เขียนจึงแอบถ่ายภาพมาได้ครบทุกขั้นตอน หลังจากนั้นพวกเราเดินทางกลับหลวงพระบาง ตามเส้นทางจำหนือ-หลวงพระบาง มีป้ายอวยพรผู้เดินทางด้วยว่า **ขออวยพอนท่านเดินทางโชคดี**

ขออวยพอนท่านเดินทางโชคดี

สรุป

การเดินทางเพื่อการเรียนรู้ถึงการดำเนินชีวิตตามวิถีของแต่ละชาติแต่ละเผ่าพันธุ์แล้วนำมาเรียบเรียงทั้งจากประสบการณ์และมุมมองทางวิชาการเพื่อให้ได้นเนื้อหาที่ครอบคลุมเกี่ยวข้องกับวิถีวัฒนธรรมของผู้คนแต่ละพื้นที่ ความเหมือนและความต่างอย่างมีนัยยะสำคัญล้วนแต่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ การไปเยือนประเทศเพื่อนบ้านที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมพุทธเหมือนกันเช่นประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีประสบการณ์ทางการเมืองแบบลุ่ม ๆ ดอน ๆ โดยเฉพาะช่วงที่เกิดการแย่งชิงอำนาจกันเองของผู้นำลาว แต่ลาวก็มีหลายสิ่งที่น่าสนใจและเรียนรู้ ผู้เขียนเลือกศึกษา กลุ่มคนที่เรียกตนเองว่า “ไทพวน” ซึ่งมีถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมในประเทศสปป.ลาว พร้อมกับได้นำเสนอมุมมองและข้อสังเกตของผู้เขียนภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมาอย่างหนักหน่วงล้วนแต่อยู่ในความทรงจำของผู้ที่มีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์ที่ในอดีต แต่เนื่องจากชาวลาวยึดมั่นในวัฒนธรรมพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น แม้ประเทศได้เปลี่ยนระบอบการปกครองแต่ศาสนาพุทธก็ยังเป็นศาสนาของคนลาวกลุ่ม ณ วันนี้ประเทศลาวยังมีศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเนื้อแท้ของตนเองไม่ว่าจะเป็นงานพุทธศิลป์ที่อยู่ตามวัดวาอารามและ ความสามารถในการเกิดจากภูมิปัญญาของชาติพันธุ์ที่หลากหลายรวมถึงธรรมชาติที่ยังบริสุทธิ์ มรดกที่บรรพชนสร้างเป็นต้นทุนไว้ให้ นับเป็นเสน่ห์ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ผลพวงที่ตามมาคือทำรายได้ให้ประเทศชาติอย่างยั่งยืน นี่คือนประเทศลาว เพื่อนบ้านที่จะก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน เช่นเดียวกับประเทศไทย

ในมิติประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ล้านนา-ล้านช้างมีความสัมพันธ์ทั้งด้านสายเลือดและวัฒนธรรม ล้านนาประกอบด้วย ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน แต่ละท้องถิ่นต่างมีความหลากหลายทั้งชาติพันธุ์ มีศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะโดดเด่นแสดงถึงอัตลักษณ์ของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีธรรมชาติที่งดงามไม่ด้อยไปกว่าดินแดนใดในภูมิภาคนี้ แม้จะมีภาษาและชนบประเพณีที่แตกต่างแต่ก็อยู่บนฐานรากของวัฒนธรรมพุทธศาสนาและความเชื่อ นี่คือนเสน่ห์ของดินแดนล้านนา.

.....

เอกสารอ้างอิง

กมล เข้มมุกด์. ๙๐ ปี นางทิพย์ เข้มมุกด์. ๒๕๕๑ หน้า ๑๗-๓๐.

พากวิชาวาลา - วันนะคะดี,คະນະອັກສອນສາດ, ມະຫາວິທະຍາໄລແຫ່ງຊາດ, ກາພິ
ເມືອງພວນ. ๒๐๐๑.

พุมิ วงวิจิต, “เลื่องไหเหล้าเจือง”, **ปะหวัดສາດເມືອງພວນ** ພິມັດຊຶ້ງ ໑໑,ຈັດພິມ
ໂດຍ ທ່ານຄຳສິງ ນາງຄຳອອນ ເພັດດາວເຣືອງ, ໒໐໑໒.

ยุพิน เข้มมุกด์. **ข้อตุง ศิลป์แห่งศรัทธา ภูมิปัญญาท้องถิ่น**, ๒๕๕๓.

วรฉัตร เจริญผล, “พุทธศาสนากับคอมมิวนิสต์ลาว”, ใน พิทยา พุสยและคณะ,
ลาวภิวัฒน์, ๒๕๔๙.

ศักร์ชาย รัชตวรคุณ. **“คำบรรยายอนุสาวรีย์เจ้าชมพู่”**. เทศบาลตำบลทุ่งไ้
จังหวัดแพร่.

สงวน รอดบุญ, **ประวัติศาสตร์ศิลปลาว**, ๒๕๒๖, หน้า๓. สุจิตต์ วงษ์เทศ.
บรรณาธิการ, **ประวัติเมืองพวน**, ๒๕๕๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. บรรณาธิการ, **ประวัติศาสตร์พวน**. จากประวัติศาสตร์อาณาจักร
พวน. โดย เจ้าหลวงหน่อคำ ประธานราชวงศ์พวน แปลเป็นภาษาไทยโดย
พันธุ์ทิพย์ วีระเนตรและสมชาย นิลอาธิ ๒๕๕๕,

www.protai1.udru.ac.th/web/culture_udon/aboutUDON4.html

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูล

- ไไทยพวน บ้านทุ่งไ้ จ.แพร่
- บ้านหลับมื่นพรวน อ.เวียงสา อ.ท่าวังผา จ.น่าน

แนะนำนักเขียน

ยุพิน เข้มมุกด์

- ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ที่ปรึกษาศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- รองประธานมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่
- กรรมการและเลขานุการจัดทำพจนานุกรมภาษาล้านนา ฉบับเฉลิมพระเกียรติวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา
- กรรมการและเลขานุการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยใหญ่-ไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ๖๐๐ ปี พระญาติโลกราช ๘๕ ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ผู้ทรงคุณวุฒิสมถะวัฒนธรรม อำเภอเมืองเชียงใหม่
- เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔
- รางวัลผู้ใช้ภาษาถิ่นดีเด่น กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔
- เข้มเกียรติคุณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒๕๕๔

ชนะ เข้มมุกด์

- ป.ม. วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ
- ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) วิทยาลัยวิชาการศึกษาพระนคร
- น.บ.มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- ประกาศนียบัตรครูการศึกษาพิเศษ (การสอนคนหูหนวก)
- ข้าราชการบำนาญกรมสามัญศึกษา
- อดีตนิสิตกรจังหวัดสุโขทัย
- นักจัดรายการวิทยุชุมชน “ฟังเพลงเก่า เล่าความหลัง” และรายการ “ข่าวมือเข้าเวทีไทยพวน” คลื่น FM 100 อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
- นักวิชาการอิสระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. (กิตติมศักดิ์) ประสิทธิ์ เลี้ยวสิริพงศ์

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศึกษาศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- Master of Music (Musicology) University of the Philippines, Diliman, Philippines
- เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช พ.ศ.๒๕๔๘
- ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ดุริยางค์สากล) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ปีการศึกษา ๒๕๔๘
- อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- กรรมการจัดทำพจนานุกรมภาษาล้านนา ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา
- กรรมการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยใหญ่ – ไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ๖๐๐ ปี พระญาติโลกราช ๘๕ ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ประธานคณะกรรมการภาคเหนือในคณะกรรมการในโครงการภูมิบ้านภูมิเมือง สาขาศิลปการแสดง กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๔๘ – ปัจจุบัน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุรพล ดำริห์กุล

- นักวิชาการอิสระด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี
- เคยรับราชการที่กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการในระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2536 ทำหน้าที่ในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ ผอ.อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีอยุธยา ประชาสัมพันธ์กรมศิลปากรและบรรณาธิการ นิตยสารศิลปากร ใน พ.ศ. 2536 โอนมาเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาศิลปไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และทำหน้าที่ต่าง ๆ อาทิ หัวหน้าภาควิชาศิลปไทย ประธานบัณฑิตศึกษาศาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย บรรณาธิการวารสารวิจิตรศิลป์ และเกษียณอายุราชการเมื่อ พ.ศ. 2552

แนะนำนักเขียน

สุทธิพงศ์ พัฒนวิบูลย์

- ศศ.บ. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วทม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- กรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- กรรมการศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดลุ่มช้าง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการ อบท.หนองป่าครั่ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ภูเดช แสนสา

- อาจารย์พิเศษสาขาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๕๒ - ๒๕๕๖)

การศึกษา

- ศศ.ม. ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๕๒
- ศป.บ. ศิลปะไทย (เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๔๙
- ศศ.บ. ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พ.ศ.๒๕๕๕
- ปก. ภาษาและวรรณกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๖

ผลงานทางวิชาการ

- หนังสือประวัติศาสตร์เมืองล่อง หัวเมืองบริวารในล้านนาประเทศ พ.ศ.๒๕๕๔
- หนังสือประวัติวัดพระธาตุไฮสร้อย วัดหลวงกลางเวียง เมืองล่อง พ.ศ.๒๕๕๔
- หนังสือชาวห้าปีขบเข้า หมู่เฮาชาวพื้นบ้านล้านนา (บรรณานุกรม) พ.ศ.๒๕๕๔
- หนังสือร้อยเรียงร้อยเรื่องเมืองล่อง พ.ศ.๒๕๕๕
- หนังสือเมืองล่อง (บรรณานุกรม) พ.ศ.๒๕๕๕
- วารสารพื้นบ้านล้านนา (บรรณานุกรม) ปีที่ ๑๕ ฉบับประจำปี ๒๕๕๕
- หนังสือโลกหน้าล้านนา ประวัติศาสตร์และพัฒนากการการสร้างปราสาทศพต่าง สัตว์หิมพานต์กับการก่ออยู่ พ.ศ.๒๕๕๖

- บทความวิชาการด้านล้านนาคดีพิมพ์ในหนังสือและวารสารต่าง ๆ จำนวน ๒๙ บทความ
- งานพิมพ์คัดลอกและปริวรรตจากคัมภีร์ใบลานและพับสาจำนวน ๙๒ เรื่อง ๑๗๙ ผูก/ฉบับ
- งานการศึกษาค้นคว้าวิจัย(อัดสำเนา)จำนวน ๗ เรื่อง
- นักวิจัยร่วม ๓ โครงการ และผู้ช่วยนักวิจัย ๗ โครงการ
- สำนักรวบรวมทำยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือจำนวน ๗ วัด
- สำนักรวบรวมพื้นฐานพระพุทธรูปไม้ในภาคเหนือจำนวน ๑๑ วัด
- วิทยากรบรรยายและฝึกอบรมทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมล้านนา

นาย เกรียงไกร บุญทะนา

- ศศ.บ (ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ศศ.ม (วิจัยและพัฒนาท้องถิ่น)มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ป.วค. (ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- กรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- ที่ปรึกษาด้านวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท่าช้าง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- อาจารย์พิเศษสอนด้าน สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เครื่องใช้ในพิธีกรรม และของเล่นโบราณล้านนา
- วิทยากรรับเชิญด้าน ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรมและงาน ช่างพื้นบ้าน
- สล่า (ช่างพื้นบ้าน) ด้านศิลปะประดิษฐ์
- นักเขียนอิสระ

แนะนำนักเขียน

นายอรรถพล จันทรบตร

- ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ผู้จัดการโรงเรียนการนวดไทยทางดง
- เจ้าของคลินิก อรรถพล คลินิกการแพทย์แผนไทย

นายจุฑาภัทร คงสุนทร

- ปริญญาตรี สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ทั่วไป ธุรกิจงานประดิษฐ์ คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร วิทยาเขตโชติเวช กรุงเทพมหานคร
- สำเร็จการศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- งานวิจัยเรื่องบุษบกจำลองด้วยเทคนิคการทำเครื่องเงินล้านนา
- งานวิจัยเรื่องความคงอยู่ของงานอาชีพสวดดอกในงานพิธีกรรมล้านนาจังหวัดเชียงใหม่